

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ
ANABİLİM DALI

**ALANYA KALESİ KAZILARINDA ÇIKAN AVRUPA
PORSELENLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Özlem ORAL

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Z. Kenan BİLİCİ

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ
ANABİLİM DALI

ALANYA KALESİ KAZILARINDA ÇIKAN AVRUPA
PORSELENLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : DOĞ. DR. Z. KENAN BİLİCİ

Tez Jürisi Üyeleri

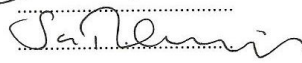
Adı ve Soyadı

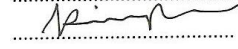
DOĞ. DR. Z. KENAN BİLİCİ.....

YARD. DOĞ. DR. SEMA BİLİCİ.....

YARD. DOĞ. DR. RÜSTEM BOZER.....

İmzası

Tez Sınavı Tarihi ...28...OCAK...2010

(Tez Beyan Belgesi)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

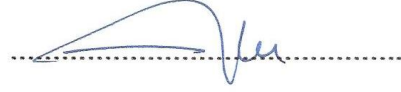
Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...02.../...03.../...2010...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Ödem Oral

İmzası

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V-VI
KISALTMALAR.....	VII-VIII

I. GİRİŞ

- A. Amaç, Kapsam ve Sınırlılıklar
- B. İlgili Yayın ve Kaynaklar
- C. Metod ve Düzen

II. YAKIN-ÇAĞDA DOĞU AKDENİZ TİCARETİ ÜZERİNE BAZI BELİRLEMELER

A. 18-19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Ticareti:	
Kısa Bir Değerlendirme.....	1-5
B. Ticaret Yolları.....	5-7
C. Ticarete Etkin Olan Merkezler	
1. Osmanlı Coğrafyası.....	7-23
a. İzmir.....	8-9
b. Kıbrıs.....	10-12
c. Suriye.....	12-13
1. Beyrut.....	13-15

2. Şam.....	15
3. Halep.....	16-18
d. Mısır.....	18-23
1. İskenderiye.....	20-22
2. Kahire.....	22
3. Dimyat.....	23
2. Avrupa Ülkeleri.....	24-37
a. Fransa.....	24-27
b. İngiltere.....	27-30
c. Hollanda.....	30-33
d. Avusturya-Macaristan.....	33-34
e. Almanya.....	34-36
f. Belçika.....	36-37
D. Ticarete Konu Olan Ürünler.....	38-41

III. PORSELEN

A. Porselen Tekniği.....	42-49
1. Pişirim.....	43-44
2. Dekorlama.....	44-49
B. Porselenin Tarihi Üzerine Notlar.....	49-53
C. Porselen Türleri.....	53-59
1. Sert Porselen.....	54

2. Yumuşak Porselen.....	55-59
3. Kemik Porselen.....	59

IV. AVRUPA PORSELENLERİ

A. Avrupa'daki Porselen Merkezleri: Osmanlı Pazarı İçin Üretim Yapan Porselen Atölyeleri ve Damgaları.....	60-83
1. Almanya Porselen Fabrikaları.....	61-70
2. Avusturya Porselen Fabrikaları.....	71-73
3. İngiltere Porselen Fabrikaları.....	73-76
4. Fransa Porselen Fabrikaları.....	77-82
B. Form ve Desenler.....	82-83

V. ALANYA KALESİ KAZILARINDA ÇIKAN

AVRUPA PORSELENLERİ

A. Sınıflandırma.....	84-85
B. Damgalar ve Atölyeler.....	85-124
1. İngiliz Üretimleri.....	86-112
2. Fransız Üretimleri.....	113-115
3. Hollanda Üretimleri.....	115-116
4. Alman Üretimleri.....	116-121
5. Belçika Üretimleri.....	121-124

C. Buluntu Yerine Göre Bir Çözümleme.....	124-142
---	---------

VI. DENİZ TİCARETİ, TOPLUM, KENT VE SANAT İLİŞKİSİ

A. Yakın-Çağda Doğu Akdeniz Ticareti'nin Anadolu'nun Güney Kıyıları İle Bağlantısı.....	143-149
B. Alâiyye'nin Doğu Akdeniz Ticareti'ndeki Yerine İlişkin Notlar.....	149-157

VII. DEĞERLENDİRME-SONUÇ

BİBLİYOGRAFYA

EKLER

LEVHALAR VE ÇİZİMLER LİSTESİ

LEVHALAR VE ÇİZİMLER

ÖZET

ÖNSÖZ

Alanya Kalesi'nin liman kesimi ve yakın çevresinde son yıllarda yürütülen arkeolojik kazılarda, Alanya'nın geç Osmanlı çağında Doğu Akdeniz ve Avrupa'daki kültür odaklarıyla sürdürdüğü ticarî ilişkilere açıklık kazandıran çok sayıda maddi kanıt ele geçirilmiştir. Bunlar arasında yoğun bir grubu oluşturan porselenler özellikle dikkat çekicidir. Çin porselenlerine de rastlanan sözkonusu buluntular içinde, büyük çoğunluğu, Avrupa menşeli porselenler oluşturmaktadır. Pek çoğu fragmanlar halinde ele geçen bu Avrupa porselenleri, çeşitli sorunsalları da beraberinde getirmektedir: Bu porselenler hangi Avrupa fabrikalarının üretimidir? Hangi yüzyıl aralığına tarihlenmektedir? Alanya'ya ne yolla gelmiştir? Dönemi için lüks sayılan bu eşya, toplumun hangi sosyal grubunu veya sosyal tabakasını yansıtmaktadır? Bu bağlamda, ele geçtiği yer olan ve bugün harabe de olsa, kentin doğu kesimindeki büyük bir yerleşmeyi ifade eden Tophâne Mahallesi'nin geç Osmanlı çağındaki tarihi ile ilişkilendirilebilirler mi? Çalışmamız boyunca bu sorulara cevap bulunmaya ve Alanya'nın Osmanlı çağında Doğu Akdeniz ticareti içindeki yeri anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu çerçevede, yalın bir katalog çalışması ötesinde arkeolojik bir yaklaşımı esas alan araştırmamızın porselen buluntulardan yola çıkılarak, daha geniş anlamda, Alanya'nın tarihsel kimliğinin tanımlanmasına da katkıda bulunacağına inanıyoruz.

Tez danışmanım olan ve Yüksek Lisans aşamasında da kendisiyle çalışma şansına sahip olduğum için gurur duyduğum Doç Dr. Sayın Z. Kenan BİLİCİ'ye, çalışmama içerik ve yayın konularında ışık tutması yanında, yazınsal anlamda da yardımlarını sunduğu için minnet duygularımı belirtmeyi borç bilirim.

Burs başvurumda, tavsiye mektubu yazarak destek vermiş olan Prof. Dr. Sayın Ömür BAKIRER'e ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Tezime burs sağlayarak, maddi destek veren *Suna-İnan Kıraç-Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü*'ne (AKMED) ve *Alanya Sanayi ve Ticaret Odası*'na (ALTSO) teşekkür ederim.

Osmanlıca belge transkripsiyonunda yardımlarını gördüğüm Muhammed Ceyhan'a, porselen çizimlerinde yardımcı olan Semra Palaz'a ve çalışmam boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme ayrıca teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A. Ş. S.	Antalya Şer'iyeye Sicilleri
A & P :	Account Papers
Bkz :	Bakınız
B.D.A.G.M :	Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
B.O.A :	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C..TZ :	Cevdet-Tımar
Çev :	Çeviren
C :	Cilt
dpnt :	Dipnot
DH.MKT :	Dahîliye-Mektubi Kalemi
DVN., :	Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi
DH.MKT :	Harfîciye Nezareti-Mektubî Kalemi
DSM :	Dolmabahçe Sarayı Müzesi
D. no :	Demirbaş no.
EAEM :	Edirne Arkeoloji ve Etnografya Müzesi
İ...TAL :	İradeler-Taltifat
KPM :	Kaiserliche Porzellan Manufaktur
M :	Milâdi.

M. K : Milli Kütüphane
MKT.UM. : Sadaret Mektubî Kalemî, Umum Vilayet Yazışması
MKT.MVL : Sadaret Mektubî Kalemî, Meclis-i Valâ Evrakı
MKT. M.H.M : Sadaret Mühimme Kalemî
MKT. DVN., : Sadaret Mektubî Kalemî-Divanî Yazışmaları
M. No: Mikrofilm no.
s : sayfa
S : Sayı
S.V.K : Salname-i Vilâyet-i Konya
T.C : Türkiye Cumhuriyeti
TSM : Topkapı Sarayı Müzesi
T.K.G.M_T.A.D.B_T.T.D : Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü - Tapu Arşiv
Dairesi Başkanlığı-Tapu Tahrir Defteri
TİEM : Türk İslâm Eserleri Müzesi
Y..PRK.UM., : Yıldız Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı
vb : Ve benzeri
vs : Vesaire.

I. GİRİŞ

A. Amaç, Kapsam ve Sınırlılıklar

18. yüzyılın başında Avrupa'da henüz üretilmeye başlanan porselen, bir sanat objesi ve bir ticaret eşyası olarak, kısa sürede uluslararası pazarlarda dolaşıma girmiştir. Bu süreçte, Avrupa porselen fabrikalarının deniz-aşırı ticaret vasıtasıyla geniş Osmanlı coğrafyasında da bir pazar oluşturma çabasında olduğu anlaşılmaktadır. Esasen, 18. yüzyılın ikinci yarısında, *Osmanlı Çini Sanatı*'nın gerilemesiyle paralel olarak, Osmanlı'da *Doğu porselenleri ve Avrupa porselenlerine* bir talebin başladığı ve bu talebin 19. yüzyılın ikinci yarısından sonuna kadarki dönemde yoğunluk kazandığı bilinmektedir. Nitekim, Selçuklu'dan itibaren güney Anadolu kıyılarında önemli bir liman olarak ön plâna çıkan Alâiyye'ye de Doğu Akdeniz ticareti kapsamında bu porselenlerin ulaştığı, son yıllarda liman kesiminde yürütülen arkeolojik kazılarla ortaya çıkmıştır.

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen porselenler içinde Avrupa menşeli olanların yoğunluğu dikkat çekicidir. Söz konusu Avrupa porselenleri, döneminin sanat zevkini yansıtması yanında ticaret ve kent tarihine yönelik kayda değer ipuçları veren arkeo-kültürel veriler olması dolayısıyla tez konusu olarak değerlendirilmiştir. Esasen, Alanya Kalesi'ndeki gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda farklı sahalarda da porselen buluntular ele geçmiş olmakla birlikte Tophane Mahallesi'nde ele geçenler

sayısal olarak en yoğun grubu oluşturduğu için çalışmamız kapsamında ele alınmıştır.

Sözkonusu Avrupa porselenleri üzerinde tespit edilen fabrika damgalarından veya karakteristik motiflerden yola çıkarak, Avrupa'daki üretim merkezleri ortaya konulabilecek; bu suretle, güney Anadolu'da bir liman kenti olarak Alâiyye'nin Avrupa ticareti yoluyla bu merkezlerle, Doğu Akdeniz ticaret ağı dahilinde, ne şekilde bağlantı kurduğu hakkında değerlendirme yapmak imkânı doğacaktır. Diğer yandan, Avrupa ticaretinde rol alan bir Alâiyyeli tüccar profilinin ortaya konulmasına ve liman kesimine dahîl olduğu için önem kazanan Tophâne Mahallesi'nin, geç Osmanlı çağı yerleşim tarihine yönelik de fikir yürütmek mümkün olabilecektir. Bu anlamda, "*Alanya Kalesi Kazıları'nda Çıkan Avrupa Porselenleri*" başlıklı tezimiz, yalın bir katalog çalışması olarak düşünülmemiş; sanat objesi niteliğindeki porselen fragmanlar arkeolojik bir yaklaşımla ele alınarak, bu malzemenin Alanya kültür tarihine yönelik sağladığı verilere ağırlık verilmiştir. Buna karşın, *Alanya Şer'iyye Sicilleri, Nüfus Defterleri, Gümrük Defterleri*'ne ulaşamadığı için, porselen buluntuların ele geçtiği Tophane Mahallesi'nin geç Osmanlı Çağı'ndaki ticaret faaliyetleri ile ilgili net bir tablo oluşturmakta güçlük yaşandığını belirtmek gerekir. Bu noktadaki eksiklik, yakın örnek anlamında Antalya Şer'iyye Sicilleri'nden elde ettiğimiz ve dönemin tüccar profilini yansıtan örneklerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Anadolu'nun güney kıyılarındaki pek çok kazıda ele geçirilen, ayrıca müzelerde de örnekleri bulunan Avrupa porselenlerinin, Osmanlı çağında ve Doğu Akdeniz'de büyük bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Osmanlı çağının geç dönemine ait bu porselenlerin Anadolu güney kıyıları için net olmayan bir yayılımı

olduğu açıktır. Bu anlamda tez çalışmamız, Avrupa porselenlerinin Anadolu'daki yayılım tablosunun oluşturulması şeklindeki daha kapsamlı bir araştırma için de örnek oluşturacaktır.

B. İlgili Yayın ve Kaynaklar

Avrupa porselenleri ile ilgili Türkçe kaynaklar çok azdır. Ancak kimi yayınlarda Avrupa'da porselenin gelişimi çerçevesinde Osmanlı pazarına yönelik üretim yapan Avrupa porselen fabrikalarına değinilmiştir. Bu yayınlar içinde B. Baykal'ın *Osmanlı Porselen Sanatı* (2000) adlı Yüksek Lisans tezi öne çıkmaktadır. *Osmanlı Porselen Sanatı'nın gelişimini ve Yıldız Porselen Fabrikası'nın bu süreçteki yerini konu alan çalışmada*, porselenin doğuşu ve gelişimi çerçevesinde, başta Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya olmak üzere Avrupa'daki porselen merkezleri ile ilgili oldukça kapsamlı tarihsel bilgiler verilmiştir. Çalışmada ayrıca, porselen üretim tekniği ve tarihçesi yanısıra Osmanlı'ya yönelik üretim yapan Avrupa porselen merkezleri ve bu üretimlerin genel karakteri hakkında da bilgiler yer almaktadır. Bu anlamda sözkonusu çalışma başta Avrupa'daki porselen fabrikaları olmak üzere porselen tekniği, Osmanlı pazarına yönelik Batı üretimi porselenler ve merkezleri konularında faydalanılan başlıca kaynaklardan olmuştur. G. Yılmaz'ın *19. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yaşamında Sanat Eseri Olarak Yeni Objeler* (2004) adlı Doktora Tezinde de Osmanlı Sosyal yaşamına giren cam, porselen, maden, halı, saat vb. yeni ve Batılı objelerin incelenmesi kapsamında Fransa'da Sevr ve Limoges, Almanya'da Meissen ve Berlin (KPM), Avusturya'da Viyana porselen fabrikaları ve bu fabrikaların Osmanlı'ya yönelik üretimleri ile ilgili genel bilgiler verilmiştir.

Sözkonusu çalışmadan, ağırlıklı olarak, Osmanlı'ya üretim yapan Avrupa porselenleri konusunda faydalanılmıştır. Avrupa porselen merkezleri ile ilgili yabancı yayınlardan M. Bacci'nin *European Porcelain* (1969) adlı kitabında porselenin Avrupa'daki gelişimi tarihsel olarak ele alınmış; Meissen, Viyana, Venedik, Doccia, Capadimonte, Buen Retiro, Napel, Chelsea, Bow, Derby, Worcester, Phlymouth, Wedgwood porselen fabrikaları ve damgaları ile ilgili bilgi verilmiştir. Sözkonusu yayından, porselen ağırlıklı olmak üzere, Avrupa'daki porselen merkezleri konusunda faydalanılmıştır. Yine yabancı eserler kapsamında başlıca D. H. Cohen ve C. Hess'in *Looking At European Ceramics (A Guide To Technical Terms)* (1993) kitabından ve A. Hayden'in *Chats On English Earthenware* (1909) kitabından porselen sınıflandırılması ve terimler konusunda; W. B. Honey'in *European Ceramic Art From The End Of The Middle Ages To About 1815- A Dictionary of Factories, Artists, Technical Terms Et Cetera* (1949-1952) kitabından ise Avrupa porselen fabrikaları konusunda faydalanılmıştır. Alanya Kalesi kazılarında ele geçen porselen damgaların ve fragmanlar üzerindeki motiflerin tanımlanmasında ise –ilgili yayınların yetersizliği dolayısıyla-yoğunlukla elektronik ortamdaki Avrupa porseleni içerikli yabancı web sitelerinden yararlanılmıştır.

C. Issawi' nin *The Economic History Of The Middle East 1800-1914* (1996) kitabı Doğu Akdeniz Ticareti konusunda kapsamlı bilgiler içermesi bakımından *Levant*'ta yürütülen deniz ticareti ile ilgili olarak tarihçe, deniz rotaları, Avrupa ve Osmanlı-Arap ülkelerinin faaliyetleri konularında çalışmamızda faydalanılan başlıca eser olmuştur. Doğu Akdeniz ticareti ile ilgili başvurulmuş diğer önemli yayın, D. Panzac'ın *Commerce Et Navigation Dans L'Empire Ottoman Au XVIIIe Siecle* (1989) adlı kitabıdır. Eserde, *Levant* dahilinde yerel ve uluslararası ticarete kullanılan

rotalar, limanlar ve ticaret eşyaları genel çerçevesiyle ele alınmaktadır. Bunun yanında, N. Berkes'in *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1988*, (1968), O. Kurmuş'un *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi* (1975), Ş. Pamuk'un *100 Soruda Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, (1993) adlı kitapları R. Mantran'ın "*17. Yüzyılın İkinci Yarısında Akdeniz'de Ticaret, Deniz Korsanlığı ve Gemiler, Kafileleri*" (1988) adlı makalesi, A. Raymond'un *Arap Cities In The Ottoman Period (Cairo, Syria and the Maghreb)* (2002) ve S. Faroqi'nin *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya* (2007) adlı kitapları da Doğu Akdeniz ticareti, Batılı ülkelerin faaliyetleri, Osmanlı'daki etkin merkezler ve ticaret ürünleri gibi konularda başvurulan önemli yayınlar arasındadır.

S. Faroqi'nin "*19. Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı*" (1981) adlı makalesi, Doğu Akdeniz ticaretinde Antalya ve Alanya'nın yeri konusunda faydalanılan başlıca yayınlardandır. Z. K. Bilici'nin *Kalenin Gemileri-Alanya Kalesi'ndeki Gemi Graffitileri* (2008) adlı kitabında, Alanya Kalesi'ndeki kimi yapılar üzerine kazınmış gemi tasvirleri ışığında Alâiyye'nin özellikle 17. yüzyıl ve sonrasında deniz-aşırı ticarî ilişkileri, kültür tarihi çerçevesinde ele alınmaktadır. Söz konusu eser özellikle Alâiyye'nin Doğu Akdeniz ticaretindeki bağlantı noktaları konusunda faydalanılan başlıca eser olmuştur. A. R. Gönüllü'nün *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Alanya* (2008) adlı kitabında ise Alanya'nın 1918-1938 yılları arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel tablosu, arşiv belgelerine dayanarak ortaya konulmuştur. Söz konusu kitap Alâiyye'nin Yakın Çağ tarihindeki nüfus ve sosyal yapısı konularında yararlandığımız başlıca eser olmuştur.

C. Metod ve Düzen

Alanya Kalesi Kazıları'nda Çıkan Avrupa Porselenleri başlıklı tez çalışmamız, porselen *malzeme üzerinde etüt ve literatür araştırması* olmak üzere iki safhada gerçekleştirilmiştir. Etüt çalışması safhasında; 2008-2009 sezonu Alanya Kalesi Kazılarına katılmak suretiyle porselen malzemenin sınıflandırılması, fotoğraflanması ve gerekli görülen parçaların çizimi gerçekleştirilmiştir. Literatür araştırması safhasında ise konuyla ilgili yerli ve yabancı yayınlar, konunun hem Sanat Tarihi boyutu hem de İktisat Tarihi boyutu göz önünde tutularak incelenmiştir. Ayrıca, ağırlıklı olarak Avrupa porselenleri hakkında olmak üzere, elektronik ortamdaki güncel bilgiler ile konuya ışık tutabilecek Osmanlı Arşivi belgeleri de taranmıştır.¹ Çalışmamız boyunca Alanya'nın tarihsel adını temsil ettiği için "Alâiyye" tabirinin kullanımı tercih edilmiştir.

Çalışma ana-hat plânı altı ana başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık olan Giriş bölümünde, *Amaç, Kapsam ve Sınırlılık* başlığıyla çalışmanın konusu, tarihsel sınırlandırma ve yönelinen amaç belirtilmiştir. *İlgili Yayın ve Kaynaklar* başlığıyla çalışmada kullanılan yayınlardan başlıcaları, faydalanılan konular çerçevesinde, açıklanmıştır. *Metod ve Düzen* başlığıyla ise tezin hazırlanmasındaki araştırma safhaları ve ana-hat plânının oluşturulması çerçevesinde takip edilen yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

¹ Alâiyye Şer'iyye Sicilleri, Alâiyye Gümrük Defterleri ve Alâiyye Nüfus Kayıtları gibi Alanya ile doğrudan ilişkili arşiv belgelerine ulaşamamıştır.

İkinci ana başlık olan *Yakın Çağda Doğu Akdeniz Ticareti Üzerine Bazı Belirlemeler* bölümünde, İktisat Tarihi verilerinden faydalanılarak, Doğu Akdeniz’de egemen güç olan Osmanlı İmparatorluğu’nun Batı Avrupa ile gerçekleştirdiği ticaret ekseninde Yakın Çağ’da Doğu Akdeniz’de yürütülen uluslararası deniz ticaretinin genel bir tablosu çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya konu olan porselen buluntuların tarihlendiği yüzyılları da kapsamı nedeniyle 18. ve 19. yüzyıllar arasındaki faaliyetlere ağırlık vermek üzere, konuya bir sınırlandırma getirilerek, *18-19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Ticareti: Kısa Bir Değerlendirme* alt başlığı açılmıştır. Bu çerçevede, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı arasındaki deniz ticaretinin bu dönemdeki gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. *Ticaret Yolları* alt başlığıyla ise Doğu ve Batı dünyası arasında gerçekleşen ticarete, erken dönemlerden itibaren takip edilen gemi rotaları, kilit noktaları ve ilerleyen süreçteki seçenekler belirtmeye çalışılmıştır. Bu suretle, Alanya’nın içinde bulunduğu Anadolu güney kıyılarının *Levant* deniz ticaretine hangi noktada bağlandığı ile ilgili ipuçlarına ulaşılması amaçlanmıştır. *Ticarete Etkin Olan Merkezler* alt başlığıyla bu ticarete etkin olan önemli Osmanlı liman kentlerinin ve tespit edilen Avrupa porselenlerinin üretim merkezlerinin de bulunduğu Kıta Avrupası ülkelerinin faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu suretle, sözkonusu porselenlerin Alanya’ya hangi bağlantılar yoluyla ulaştığının tespiti için tarihsel veriler oluşturulmuştur. Bu bölümdeki son başlığımız olan *Ticarete Konu Olan Ürünler* alt başlığında 18-19. yüzyıl arası dönemde Osmanlı ile Avrupa limanları arasında taşınan ticaret ürünleri belirtilmiştir.

Üçüncü ana başlık olan *Porselen* bölümünde, tez kapsamında incelenmiş olan Avrupa porselenlerindeki hamur yapısı, kullanılan süsleme teknikleri ve süsleme temalarının anlaşılabilmesi için bir veri tabanı oluşturulması amaçlanmıştır. Bu

anlamda ilk olarak *Porselen Tekniği* alt başlığıyla, porselen üretimi ve süsleme teknikleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. *Porselenin Tarihi Üzerine Notlar* alt başlığıyla, porselenin Kıta Avrupa'sındaki gelişimi hakkında tarihsel bilgi verilmiş; son olarak *Porselen Türleri* başlığıyla, Kıta Avrupa'sında, gerçek porselenin üretilmesi sürecinde, geliştirilen farklı hamurlar ve ne şekilde sınıflandırıldıkları incelenmiştir.

Dördüncü ana başlık *Avrupa Porselenleri*'dir. Bu başlık altında açılan *Avrupa'daki Porselen Merkezleri: Osmanlı Pazarı İçin Üretim Yapan Porselen Atölyeleri ve Damgaları* alt başlığıyla, Avrupadaki porselen fabrikalarından Osmanlı pazarına üretim yaptıkları tespit edilmiş olan Alman, İngiliz ve Fransız porselen fabrikalarının tarihsel gelişimleri ve üretimlerindeki karakteristik hakkında bilgi verilmiştir. *Porselenlerde Form ve Desen* ikinci alt başlığıyla ise bu üretimlerin form ve süsleme anlamında, dönemlere göre, değişen karakteri belirtilmiştir.

Beşinci ana başlık, *Alanya Kalesi Kazılarında Çıkan Avrupa Porselenleri*'dir. Bu bölümde, *Sınıflandırma* alt başlığıyla Alanya Kalesi kazılarında ele geçen porselen fragmanların tümü esas alınarak; kap formları, rastlanan süsleme teknikleri, ve kullanılan temalar belirtilmeye çalışılmıştır. *Damgalar ve Atölyeler* ikinci başlığıyla, tespit edilen her bir porselen damgasının önce tasviri yapılmış; ardından üretici fabrika ve motif hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak, bu bilgiler ışığında her bir porselen örneğin tarihlendirmesi yapılmıştır. Bu bölümde son olarak, *Buluntu Yerine Göre Bir Çözümleme* başlığı açılarak, porselenlerin ele geçmiş olduğu Tophâne Mahallesi'nin geç Osmanlı çağındaki sosyal yapısı ile ilgili mevcut bilgiler ve porselen buluntunun sağladığı ipuçları ışığında, sözkonusu porselenleri kullanan toplum kesimi ve faaliyetleri tartışılmıştır. Bu suretle, Tophâne Mahallesi ölçeğinde

de olsa bir anlamda Alanya'nın geç Osmanlı ağındaki sosyal ve kültürel kimliğine aıt verilere ulaşılması amaçlanmıştır.

Yedinci ana başlığımız *Deniz Ticareti, Toplum, Kent Ve Sanat İlişkisi*'dir. Bu bölümde açılan *Yakın-ağda Akdeniz Ticareti'nin Anadolu'nun Güney Kıyıları İle Bağlantısı* başlığıyla, güney Anadolu kıyı limanları olarak, Antalya, Mersin ve İskenderun limanlarının Yakın-ağ Doğu Akdeniz ticareti dahilinde İmparatorluğun uzak limanları ve Avrupa lkeleri ile yürüttükleri faaliyetler hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır. *Alâiyye'nin Doğu Akdeniz Ticareti'ndeki Yerine İlişkin Notlar* başlığıyla ise Ortaçağ'dan itibaren güney Anadolu kıyılarında etkili bir liman kasabası olan Alâiyye'nin ticaret tarihine yönelik mevcut bilgiler derlenerek, kentin Doğu Akdeniz ticareti dahilinde bağlantılı olduğu merkezler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Son ana başlık olan *Değerlendirme ve Sonuç* bölümünde, çalışma dahilinde ele alınan Avrupa porselenlerinin genel özellikleri belirtilmiş; bu porselenlerin bir ticaret eşyası olarak, Doğu Akdeniz'deki deniz ticareti ağının hangi bağlantılarıyla Alâiyye'ye ulaştığı ve aracılarn kimler olabileceği ile ilgili çözümleme yapılmaya çalışılmış; ve araştırmamızın Alanya leğinde sağladığı bilgiler özetlenmiştir.

II. YAKIN ÇAĞDA DOĞU AKDENİZ TİCARETİ ÜZERİNE BAZI BELİRLEMELER

A. 18-19. Yüzyıl Doğu Akdeniz Ticareti: Kısa Bir Değerlendirme

Levant Ticareti olarak da adlandırılan Doğu Akdeniz Ticareti; Türkiye'deki birçok liman ve Mısır ile Cebelitarık arasında kalan Kuzey Afrika Bölgesi'ndeki (*Barbary Coast*) birkaç kentte (Libya, Tunus, Cezayir, Fas) gerçekleşen ticareti ifade etmektedir.¹ Doğu Akdeniz'in Avrupa ile olan deniz ticaretini, 10. yüzyıldan itibaren geç *Ortaçağ*'a kadar İtalyan kent-devletleri elinde tutmuştur. Uzun mesafe ticareti sayesinde Doğu dünyasından alınan ipek, halı, porselen, parfüm, fildişi, inci gibi lüks eşya ve baharatın Avrupa'ya dağıtımını genel olarak *Venedik* ve *Ceneviz* aracılığıyla oluyordu.² İlerleyen süreçte, Fransız gemileri İskenderiye üzerinden geçen baharat ticaretinde Venedik ve Barselona ile rekabete girişmiş; Osmanlı'dan gördükleri itibar ile kısa sürede Venedik karşısında avantajlı duruma geçerek, *Levant* ticaretinde Venediklileri geride bırakmıştır.³ 15. yüzyılın ikinci yarısında Venedik,

¹ Bkz. C. Issawi, **The Economic History Of The Middle East (1800-1914)**, Chicago and London, 1966, s. 31.

² Z. K. Bilici, **Kalenin Gemileri-Alanya Kalesi'ndeki Gemi Graffiti**, Ege Yayınları, İstanbul, 2008, s. 11,12

³ Bkz. A. H. Lybyer, "*Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları*", **E. Ü. Edebiyat Fakültesi -Tarih İncelemeleri Dergisi**, III, Çev: N. Ülker, 1987, s. 153.

aralıklarla da olsa Tunus, Trablusgarp, İskenderiye ve Beyrut arasında; *Floransa* ile Ceneviz de Mısır'a ve Magrib'e kadırga seferleri düzenliyordu.⁴ 16. yüzyılda da Osmanlı ticaretinin çoğu İtalya ile yürütülmüştür. Fakat Fransa kısa zamanda lider ticaret partneri olmaya başlamış; bu liderliğini Fransız Devrimi'ne kadar sürdürmüştür. Esasen Fransa'nın yanı sıra İngiltere ve Almanya, büyüyen Osmanlı ve Mısır ticareti için önemli sayılıyordu.⁵ 17. yüzyıl ortalarından itibaren Akdeniz'de ticaret üstünlüğü için bir rekabet dönemi açılmış; yaşanan bu mücadelenin sonucunda kazanan taraf Hollanda ve İngiltere olmuştur.⁶ 18. yüzyılda Doğu Akdeniz ve Dalmaçya'dan Morocco'ya (Fas) kadarki kıyılar Osmanlı hâkimiyetindeydi. Akdeniz'in geri kalanında Venedik'ten İspanya'ya kadar pek çok Hristiyan devlet idaresi sözkonusuydu.⁷ Osmanlı ile Batı Avrupa arasında yürütülen ticaret bu yüzyılda yoğunlaşmıştır. Bu dönemde, Batı Avrupa Osmanlı'dan gıda maddeleri ve ham madde ithâl ederken Osmanlı'ya endüstriyel ürünler ihraç ediyordu. 18. yüzyıldan itibaren dünya ekonomisi ve pazarları, uluslararası arz ve talep gerekliliği içinde gelişme ve entegrasyon eğilimine girmiş; bu çerçevede Osmanlı, özellikle bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya pazarları içine girmeye başlamıştır. 18. yüzyıl sonunda İskenderiye ve Cezayir, Tunus, Tripoli gibi Güney Afrika memleketleri ile Avrupa arasında yürütülen ticaret Avrupalıların tekelindeydi. En kıymetli malların dolaşımında olduğu, Avrupa-Tunus-Selanik-İzmir

⁴ Bkz. J. H. Pryor, **Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş (Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler)**, İstanbul, 2004, s. 144.

⁵ C. Issawi, 1966, s. 30, 31.

⁶ N. Berkes, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-1988)**, İstanbul, 1968, s. 92.

⁷ D. Panzac, **Commerce Et Navigation Dans L'Empire Ottoman, AU XVIIIe Siecle**, İstanbul, 1996, s. 203.

ve İstanbul gibi önemli ticaret güzergâhlarında da Avrupalılar egemen olmuştur. Nitekim, İskenderiye ve İzmir arasındaki ticaretin % 78'ini Avrupalılar kontrol ediyordu. Osmanlı tüccarları sadece Karamanya (Güney Anadolu) ile olan ticaret üzerindeki hâkimiyetini sürdürmüştür. İskenderiye ve Girit'teki gemilerin toplamının % 52'si Karamanya'da faaliyet gösteriyor; Avrupalılar, Karamanya ile yürütülen yoğun ticaretin çok az bir kısmında bulunuyordu. Osmanlı tüccarları Doğu Akdeniz ticaretinde, Avrupa gemileri daha güvenli ve kaptanları daha tecrübeli olduğu için Avrupalı gemileri kullanmayı tercih ediyorlardı. Avrupa'nın üstün deniz gücü, onları Hıristiyan korsanlardan ve yağmacılardan koruduğu gibi, Avrupalı gemilerin taşıdığı kargolar daha düşük gümrük vergisine tabî ve Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletlerarasında imzalanan antlaşmalarca korunma garantisine sahipti. Gemi kiralayanların başlıcasının Müslümanlar olduğu dikkati çekmektedir. 1750'de İskenderiye'de altı ile 10 arasında hatta her yıl 16 Fransız *kervan gemisi* kiralayan müslüman tüccarlar vardı. Bu gemiler Osmanlı Akdeniz'ine gönderiliyordu. Bu sektörde Arap vilayetlerine de rastlanıyordu.⁸ 18. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı limanlarına Avrupa ülkeleri tarafından gönderilmiş gemi sayılarına bakıldığında, yılda 200'e yakın gemi ile Fransa'nın ilk sırada yer aldığı, onu 17-20 gemi ile İngiltere, 12-15 gemi ile Hollanda'nın izlediği görülmektedir.⁹ 19. yüzyılda, Doğu Akdeniz liman şehirleri Avrupa ile giderek yoğunlaşan iktisadi ilişkiler içine girmiştir. Avrupa dünyası için *Şark* limanları artık uzak egzotik şehir olmaktan

⁸ ibid, s. 205, 213.

⁹ A. M. Küçükkalay, **Osmanlı İthalatı-İzmir Gümrüğü 1818-1839**, İstanbul, 2007, s. 91.

çıkarak, yeni bir kazanç ve hayat alanı haline gelmiştir.¹⁰ 1880 sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile mamûl mal ithalâtı ve tarımsal ürün ihracatı temelinde eklemleşmesi belirginleşmeye başlamış; mamûl mallar bakımından geniş ve önemli bir piyasa olan Osmanlı coğrafyası yabancı imalâtçıların, tüccarın ve girişimcinin hedeflerinden biri olmuştur.¹¹

Doğu Akdeniz'de faaliyet göstermiş yabancı gemi işletmelerinin başlıcaları şunlardır: 1836 yılında kurulan ve Mısır ve Suriye arasında sefer yapan İngiliz-Doğu Buharlı Gemi Şirketi (*Oriental Steamship Company*); 1840'ta kurulan İngiliz-Peninsular; İngiliz-Doğu Buharlı Seyr-ü Sefer Şirketi (*Oriental Steam Navigation*

¹⁰ İ. Ortaylı, **Tanzimat Devri'nde Osmanlı Mahalli İdareleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara. 2000, s. 123.

¹¹ M. Baskıcı, “Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 64-1, s. 41. Ticaret raporları, Osmanlı piyasa şartlarının anlaşılması ve bu çerçevede yabancıların ticarî girişimlerinde izledikleri stratejiler ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Örneğin, 1855 tarihli A&P raporunda Bursa ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: “*Buradaki müşteriler için ucuzluk büyük önemdedir. Oysa, ekonomi biraz ek maliyetle daha fazla dayanıklılığı sağlamaktır.*” 1899 tarihli A&P Trabzon ve Sivas Vilayeti raporlarında; “*Sivas'ta sadece ucuz mallar için bir piyasa vardır. Kalite ikinci önemdedir. Soba, mobilya, lamba ve gerçekte her şey, zenginlerin evlerinde bile, oldukça düşük kalitededir. Fakat düşük kalitedeki kalemler yüksek fiyattaki daha iyi kalemlere tercih edilmektedir.*” denilmiştir. 1905 tarihli A&P Edirne raporunda ise şu tespit yapılmıştır: “*Pazarlarda İngiliz mallarının oranı azdır. Daha ucuz Alman, Avusturya-Macaristan ve İtalyan malları vardır...akılda tutulmalıdır ki, bu ülkede para yoktur ve insanlar ancak en ucuz şeyi alabilirler; hatta daha iyi bir kaliteyi almanın daha ekonomik olacağını bilseler dahi böyledir.*” 1907 tarihli A&P İstanbul raporunda ise; “*Burası fakir bir piyasadır. İnsanlar satın alabilecekleri en ucuz şeyi isterler. Onlara pahalı şeyler satmaya çalışmak ve uzun süre dayanacaklarını söylemek yararsızdır. Pahalı şeyleri alacak paraları yoktur ve onların uzun süre dayanmasını da istemezler.*” ibid, s. 42, 43.

Company); 1837 yılında Marsilya-İskenderiye arasında seferlere başlayan Fransız-*Messageries Denizcilik (Messageries Maritimes)* ve 1838'de kurulan Avusturya-*Lloyd Şirketi*.¹²

B. Ticaret Yolları (Bkz. Levha 1, 2)

Deniz seferleri açısından bakıldığında Doğu Akdeniz'deki anahtar nokta *Girit Adası*'ydı. Batı'da *Balear Adaları* ve Orta Akdeniz'de *Sicilya Adası* nasıl önemliyse Doğu'da da *Girit Adası* öylesine önemliydi. Girit, 9-10. yüzyıllar arasında müslüman gemilerinin Magrib'e açılan kapısıydı. Mısır ya da Suriye'den Magrib'e doğal seyirler Girit üzerinden. Adayı kuzeyden ya da güneyden geçmek mümkündü. 13. yüzyılda Venedik tarafından işgal edilen *Girit Adası*'nın doğusunda *Kutsal Topraklar*'a giden başlıca yol, Rodos'un kuzeydoğusundan geçiyor; *Antalya Körfezi*'nden Kıbrıs'ın güneydoğusuna uzanıyor; oradan Trablusşam ya da Beyrut kıyılarını izleyerek Akka ya da Yafa kıyılarına ulaşıyordu. Mısır'a gidecek olan gemiler, Girit veya Rodos üzerinden de doğrudan İskenderiye'ye gidebiliyordu. Her ne kadar *Antalya Körfezi* tehlikeli olsa da Anadolu'nun güney kıyılarını takip eden rota, Kıbrıs'ın güneyinden açık denizi geçmeye karşı çok tutulan bir alternatifti. Ege Denizi'nden Konstantinopolis'e giden güzergâh, birçok Bizans limanı ve denizin dört bir yanına dağılmış Lâtin kolonilerinden dolayı, daha çok seçenek sunuyordu. Birçok ada kümesinin arasındaki geçitler, rotaları dallandırıyordu.¹³ 17. yüzyılda Cebelitarık, Marsilya, Ceneviz, Livorno, Venedik üzerinden gelen deniz yolları,

¹² C. Issawi, 1966, s. 413.

¹³ J. H. Pryor, 2004, s. 102, 103, 104.

Mora Yarımadası ve Girit'ten yönelerek, Yunan adaları, İzmir, İstanbul ve İskenderiye'ye doğru dağılıyordu.¹⁴ Bu dönemde, İngiliz ve Hollandalılar; Cebelitarık'tan sonra İspanyol kıyılarını izleyip (bazen Balear Adaları'nda konaklayıp) Livorno'ya¹⁵ doğru yönelirlerdi. Livorno'da mola verdikleri takdirde Sicilya'yı batıdan geçip *Malta*'ya, oradan *Mora*'ya, daha doğrusu Modon ve Koron iskelelerine uğruyorlardı. Bu iskeleler, *İyonya Denizi*'ni geçtikten sonra Osmanlı dünyasına açılan uğrak limanlardı. Marsilyalı denizcilere gelince; onlar Hollandalı ve İngiliz gemilerinin takip ettikleri yola Sicilya yakınlarında girmektedirler. Venedikli gemiciler ise; *Adriyatik Denizi*'nde Raguza, Korfu ve Zante'de mola verdikten sonra, diğer milletlerin gemileriyle Koron ve Modon bölgesinde karşılaşıyorlardı. Koron'dan sonra gemiler, *Mora Yarımadası*'nın güneyinden Malèe Burnu ile *Serigo(Kythira) Adası*'nın arasından geçip değişik güzergâhlara yönelmekteydi. Bütün bu gemilerin yolları, Çanakkale Boğazı'na girmeden evvel *Tenedos Adası*'nda (Bozcaada) keşiyordu. Buradan bir kol Rodos ve Kıbrıs'a, diğer kol Güney Afrika'daki Suriye ve Mısır limanına uzanıyordu.¹⁶ 18. yüzyıl Akdeniz ticaretinde, İstanbul-İzmir-İskenderiye arasındaki yol; Makedonya, Girit, Suriye ve Magrib'i birbirine bağlayan diğer yollar üzerindeki ana ticaret eksenini oluşturuyordu. 18. yüzyılda Anadolu-Irak ve Hindistan'ı birbirine bağlayan *kervan yolu* tehlikeli olduğu için iki deniz yolu kullanılıyordu: Birincisi; İran körfezinden Basra'ya uzanan deniz

¹⁴ R. Mantran, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz'de Ticaret, Deniz Korsanlığı ve Gemiler Kafieleri", **Bellekten**, Nisan 1988, C: LII, S: 202, s. 686.

¹⁵ Livorno, Akdeniz ticaretinin ve özellikle Yahudi ticaretinin en önemli merkezlerinden birini teşkil ediyordu. İngiliz gemiciler Doğu'da çok aranan Floransa kumaşlarını burada verdikleri molalar sırasında yüklerlerdi. *ibid*, s. 687.

¹⁶ *ibid*, s. 687.

yolu, ikincisi; Kızıldeniz üzerinden olandı.¹⁷ Bu ikinci güzergâh ile Hindistan'dan Süveyş'e getirilen ticarî mallar Kahire'ye götürülüyor; Kahire'den sonra Nil üzerinden küçük gemilerle geçildikten sonra İskenderiye Limanı'na getirilerek, Avrupa'ya gönderilmek üzere tekrar gemilere yükleniyordu.¹⁸

C. Ticarete Etkin Olan Merkezler

1. Osmanlı Coğrafyası

18. yüzyıldan itibaren dünya ekonomisi ve pazarları, uluslararası arz-talep gerekliliği içinde gelişme ve entegrasyon eğilimine girmiştir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, dünya pazarları içine girmeye başlamıştır. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl ilk yıllarında başlayan bu süreç devam ederek 19. ve 20. yüzyılda en üst düzeye ulaşmıştır. Osmanlı'nın toprak yayılımına bağlı olarak uzun bir süreçte gerçekleşen bu entegrasyon, 19. yüzyıl sonlarında demiryolları vasıtasıyla, geniş Osmanlı'nın dünya pazarları için ulaşılması güç noktalarına kadar genişleme imkânı bulmuştur.¹⁹ Ancak 19. yüzyıl başında ortaya çıkan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını başlatan *Yunan Bağımsızlık Savaşı*, *Mehmet Ali İsyanı* ve Fransa'nın Cezayir'i ele geçirmesi gibi ciddi politik olaylar, İmparatorluğun ticarî ilişkilerinin ve deniz ticaret ağının sona

¹⁷ D. Panzac, 1996, s. 196, 204.

¹⁸ A. H. Lybyer, 1987, s. 156.

¹⁹ E. F. Syrett, **The Commerce Of Smyrna In The Eighteenth Century 1700-1812**, 1992, s. 9.

ermesine yol açmıştır.²⁰ Türkiye'nin *Levant* ticareti dahilindeki limanları arasında başta İstanbul, Selanik, İzmir, Mora, Girit, Antalya olmak üzere Anadolu'nun güney kıyıları, Kıbrıs, Suriye ve Mısır yer almaktaydı.²¹ Sözkonusu merkezlerden İzmir, Kıbrıs, Suriye ve Mısır limanları konumuz açısından özellikle önemlidir:

a. İzmir

17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa kapitalizminin gelişmeye başlaması ve yeni dış ticaret biçimlerinin ortaya çıkmasına paralel olarak, İzmir Anadolu'nun en önemli dış ticaret merkezi haline gelmiştir.²² 17. yüzyıl başlarında İzmir; İngilizler ve Hollandalıların²³ Osmanlı coğrafyasındaki en önemli ve hemen hemen tek limanıydı.²⁴ 18. yüzyıla gelindiğinde İzmir ve hinterlandı, Anadolu'nun Avrupa ile ticarete açılmış tek bölgesi durumundaydı.²⁵ 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun parasal ağı ve en büyük dışa açılan pazarı olarak odak noktası olmuştur. İzmir'in iç ticaret ağı; İstanbul, Selanik, Yunan Anakarası, İyon ve Ege Adaları'ndan İskenderiye, Halep, Adana, Konya ve Antalya'ya, daha da doğuda

²⁰ D. Panzac, 1996, s. 216.

²¹ C. Issawi, 1966, s. 33.

²² N. Atilla, "*Hep Güvenli Bir Limandı İzmir*", 2007. (<http://www.nedimatilla.com>)

²³ 1720'lerin sonlarında, İzmir'deki Hollanda ticareti azalmaya başlamıştır. Uluslararası siyasette Hollanda artık büyük bir güç değildir. Z. Çelikkol- A. De Groot - B. J. Slot, **Lale İle Başladı (It Began With The Tulip)**, Ankara, 2000, s. 66.

²⁴ S. Yerasimos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, (Bizans'tan Tanzimat'a)**, C: I, Çev: B. Kuzucu, İstanbul, 1974, s. 519.

²⁵ Ş. Pamuk, **100 Soruda Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)**, İstanbul, 1993, s. 145.

Tokat, Erzurum, Diyarbakır ve Musul'a kadar uzanıyordu. İzmir'in dış pazar ve ticaret ağı; Marsilya, Amsterdam ve Londra yanında Livorno, Cenova, Messina, Trieste, Ancona ve Venedik gibi İtalyan limanlarını içine alan tüm Batı Avrupa'ya uzanıyordu. Bu ağ, 18. yüzyılın sonuna doğru Rusya, Avusturya, Kutsal Roma İmparatorluğu, Danimarka, İsveç ve hatta Amerika Birleşik Devleti'ne ulaşmıştır.²⁶ 19. yüzyılda, Ege Denizi'nde yürütülen ticaret taşımacılığında sırasıyla İngiltere, Avusturya, Fransa ve Amerika etkindi. *İzmir Efrenç Gümrüğü* belgelerine göre 1818-1839 yılları arasında İzmir ticaretinde en fazla gemi gönderen üç Avrupa limanı; İngiltere, Marsilya ve Trieste olmuştur. İzmir Gümrüğü'ne gelen mallar arasında "çanak-ı Marsilya", "çanak-ı İngiliz" şeklinde ifade edilen porselen eşya da bulunuyordu.²⁷ 1904 yılına ait bilgiler dahilinde İzmir Limanı'na; *İdare-i Mahsusa, Avusturya Llyod, Hacı Davut Ferkuh, Mesaggeri Maritime, Hidiviye, Romanya, Rus, Pan Elenik, Pandeleon, Levant Alman Vapur Kumpanyaları*'nın düzenli seferler düzenledikleri görülüyor. Bunlardan Avusturya *Llyod Vapurları*; her 15 günde bir, Perşembe günleri İzmir'den hareket ederek, Kıbrıs yolu ile Sakız, Rodos, Limassol, Larnaca, Mersin, İskenderun, Antakya, Trablusşam, Beyrut, Hayfa, Yafa, Port Said, İskenderiye limanlarına gidiyordu. *Hacı Davud Ferkuh Vapurları*, her Cuma günü İzmir'den hareketle Sakız, Karlovasi, Vathy, Kalimos, Sömbeki, Rodos, Fethiye, Finike ve Antalya iskelelerine gidiyordu. Rus Vapurları, Salı günleri İzmir'den hareketle Sakız, Mersin, İskenderun, Beyrut, Yafa, Port Said iskelelerine uğruyordu.²⁸

²⁶ E. F. Syrett, 1992, s. 11, 16.

²⁷ A. M. Küçükkalay, 2007, s. 84, 116, 205.

²⁸ N. Atilla, 2007. (<http://www.nedimatilla.com>)

b. Kıbrıs:

Kıbrıs; Orta Doğu ile Anadolu, Balkanlar ve Batı'da İtalyan şehir devletçikleri aracılığıyla Avrupa içlerine kadar uzanan deniz ticaret yollarının üzerinde bulunuyordu. (Bkz. Levha 2) 18. yüzyıl boyunca, Sayda'dan İskenderun'a kadar uzanan coğrafi kıyı şeridi ile ticarî bağlantı içinde olmuştur.²⁹ Kıbrıs, 1784'de Suriye ve Mısır için transit mallar deposu ve buluşma yeri olarak hizmet ediyordu. Başlıca şehirleri *Larnaca*, *Nicosia* (Lefkoşe) ve *Famagusta* (Gazimagosa) idi.³⁰ (Bkz. Levha 3) Famagusta, Paphos ve Lefka limanlarından küçük miktarlarda dış ticaret gerçekleştiriliyordu. Girne'den ise başlıca Karamanya'nın karşı kıyılarıyla olmak üzere orta büyüklükte bir ticaret yürütülüyordu.³¹ Kıbrıs'ta geniş çaplı ticaret

²⁹ N. Çevikel, Kıbrıs Eyaleti (Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk) 1750-1800, K.K.T.C, 2000, s. 277.

³⁰ C. Issawi, 1966, s. 33. Larnaca, yedi bin kişilik nüfusuyla adanın önde gelen limanıydı. Adanın güney kıyısındaki Limassol de yaklaşık altı bin nüfusuyla önemli bir limandı. Bu iki liman, deniz kaynaklı ticaretin neredeyse tümünü aralarında bölüşüyordu. *Larnaca Limanı*, ihracatın yarısına yakınına ithalâtın ise % 45'ni elinde tutarken; *Limassol Limanı* ithalatın geri kalanını, ihracatın yarısına yakınına elinde tutuyordu. R. Biddulph, "Cyrus", Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography (1835-1918), Vol: XI, London, 1889, s. 716.(www.scholarship.rice.edu)

³¹ ibid, s. 716. 1570'de fethinden sonra, Kıbrıs'a Anadolu'dan göç eden ilk aileler Karaman, Darende, Niğde, Kayseri, İçel, Bozok (Yozgat), Alâiyye, Teke (Antalya) ve Zülkadiriye bölgesindendiler. Osmanlı yönetimi, Anadolu'nun bazı kasabalarından Kıbrıs'a birer aile gönderilmesi, bu ailelerin belirlenen ticarî faaliyetlerden herhangi biri ile meşgul olmaları kararını çıkarmıştı. Bu şekilde yerleştirilenler arasında terziler, ayakkabıcılar, kuyumcular, halıcılar, aşçılar, taş ustaları, mumcular vb. yer alıyordu. H. Özdemir, Ottoman Administration In Cyprus, İstanbul, 2003, s. 125.

bağlantılarının yapıldığı yerlerin en önemlisi Lefkoşe ondan sonra *Tuzla* kazası idi.³² Nitekim, 18. yüzyılda Tuzla kazasında Fransa, Hollanda, İsveç, Venedik, Sicilyateyn, İspanya, Danimarka, Avusturya, Prusya, İngiltere, Dubrovnik devletleri konsolosluk açmıştı.³³ 18. yüzyıl ortalarından sonra, Avrupa'ya hammadde ihraç eden ve karşılığında sanayi ürünleri ithâl eden Osmanlı'nın, dünya ekonomisiyle birleşmesi kaçınılmaz olarak Kıbrıs'ı da etkilemiştir.³⁴ Bu dönemde, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'deki ticareti; pamuk, ipek ve boya gibi hammadde satımı ve kumaş, metal, cam eşya vb. gibi mamûl madde alımı şeklindeydi.³⁵ 18. yüzyılda, Kıbrıs ile en geniş ticaret hacmine sahip Batılı ülkeler sırasıyla Fransa, İngiltere ve Venedik'ti.³⁶ 1769'da, Kıbrıs'ta Avrupalı tüccarların varlığı direkt olarak, tekstil endüstrileri için gereken ipek ve pamuk gibi hammadde ithalâtı ve mamûl mal ihracatı ile bağlantılı olmuştur. Avrupalı güçlerin konsolosları, Osmanlı fethinin ilk yıllarından itibaren Larnaca'ya yerleşmeye başlamıştır. 18. yüzyılda adadaki ticarî faaliyetin

³² N. Çevikel, 2000, s. 279.

³³ ibid, s. 282.

³⁴ E. Ianıro, "Notes On Commerce On Cyprus In The 18th Century", **Ottoman Cyprus, A Collection of Studies on History and Culture**, Wiesbaden, 2009, s. 106. Kıbrıs, 1700'lerde yaşanan ekonomik ve politik stratejiler çerçevesinde güçlenmiş, karşılıklı ticarî alış-veriş temelinde Avrupa ekonomik sisteminin tamamlayıcı bir parçası olmuştur. ibid, s. 194, 196.

³⁵ N. Çevikel, 2000, s. 308. 17. yüzyıl başlarında ve ortalarında Kıbrıs pamuğu, İngiliz pazarlarında düzenli şekilde boy göstermeye başlamıştı. Kıbrıs pamuğunun diğer önemli tüketicileri Fransa ve Hollanda idi. Pamuğun yanısıra Avrupa'ya ihraç edilen diğer ürünler ipek, tuz, balmumu, yün, boya ve keten idi. E. Ianıro, 2009, s. 65-68.

³⁶ N. Çevikel, 2000, s. 288.

hızlanmasıyla Avrupalı güçlerin konsolosları Larnaca'da görünmüşlerdir.³⁷ Larnaca Limanı'na her yıl yaklaşık 600 Avrupalı geminin geldiğini öğreniyoruz.³⁸

c. Suriye:³⁹

18. yüzyılda Suriye, Akdeniz ticareti kapsamında Avrupa'ya ipek, pamuk, pamuk ipliği ve kumaş ve küçük miktarda tütün ihraç ediyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de buharlı gemi taşımacılığının kurulmasıyla, Suriye'nin Avrupa ile ekonomik ilişkisi büyük ölçüde güçlenmiştir. 1840'ta, İngiltere ve Avusturya'ya aî iki hat Suriye'ye düzenli olarak hizmet veriyordu. İngiltere'nin kısa bir süre sonra faaliyetlerini durdurmasının ardından onun yerini Fransa'ya aî bir hat almıştır. Kısa süre sonra, Suriye'yi ziyaret eden buharlı gemilerin sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. 1862 yılına aî bir belgede, bir taraftan İngiliz buharlılarının Beyrut ve Liverpool arasında düzenli olarak işledikleri, diğer taraftan haftanın iki günü Londra ve Marsilya'dan Suriye'ye düzenli olarak posta gemilerinin seferler yaptığı ifade edilmiştir. 1890-95 yılları arasında Fransızlar tarafından Beyrut'ta modern bir

³⁷ E. Ianiro, 2009, s. 65-68, 106. Avrupalı tüccar ve konsoloslar, adada farklı bir sosyal sınıf oluşturmuşlardı. Yerli halktan büyük ölçüde ayrı yaşıyorlar; kendi yaşam tarzlarını ve iletişim yöntemlerini sürdürüyorlardı. Aynı zamanda adanın ticaret hayatında da aktif rol oynuyorlardı. Sadece ticaretle uğraşmıyor; faizcilik de yapıyorlardı. Diğer yandan, nüfuzları altındaki Osmanlı teba'asından memurları veya Ortodoks papazlar gibi güçlü yerel temsilcileri buraya yerleştiriyorlardı. ibid, s. 106.

³⁸ ibid, s. 106. Larnaca o dönem Napel, Rus, Avusturya, İspanya ve Ragusa konsoloslarının da ikâmet ettiği bir yerdi. Bunun yanında, kentte Sicilya, Sardunya, Toskana, Hollanda, Danimarka ve İsveç gibi farklı ülke tüccarlarının korunmasını öngören kanun mevcuttu. ibid, s. 106.

³⁹ Suriye ve Liman kentleri haritası için (**Bkz. Levha 4, 5**)

limanın inşa edilmesinin ardından, Beyrut yanısıra Yafa ve İskenderun limanlarına gelen gemilerinin yük kapasiteleri artmış; diğer limanlarla olan trafik yoğunlaşmıştı.⁴⁰ Suriye’de, hammadde ihracatı ve Avrupa mamûlleri ithalâtı başta olmak üzere ticarete yaşanan hızlı büyüme dolayısıyla sermayenin ticarete yatırılması en iyi kazançlı dönüşü sağlıyordu.⁴¹ 1898 yılında Şam’da ve Halep’te Fransa, Rusya, İtalya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya, İran, A.B.D, Portekiz, İspanya ve Hollanda konsoloslukları vardı.⁴²

1. Beyrut:

Beyrut, Osmanlı hakîmiyeti boyunca Şam eyaletinin sınırları içinde bir nahiye durumundaydı. Önemli bir iskele olduğu için çeşitli din ve ırklara mensup tüccar veya hacı gibi değişik amaçlarla gelen nüfûsa da ev sahipliği yapmaktaydı.⁴³ Asya ile Avrupa arasındaki İzmir benzeri diğer bir bağlantıydı. Bağdat, Basra ve İran

⁴⁰ C. Issawi, 1966, s. 207, 208.

⁴¹ ibid, s. 239. Örneğin, eski toprak zengini ailelerden ve Lübnan'ın kuzeyinde bir mukataa arazisi sahibi *Dahdah Ailesi'* nin, Marsilya, Paris ve Londra'da ticaret ofisleri vardı. *Maronite Kilisesi'*nin bir başpapazı, Beyrut'taki *Tobia* ve *Asfar*, ticaret şirketinin ortağıydı. Lübnanlı toprak beylerinden *Talhuq*, *Djumblat* ve *Arslan* ticaretle uğraşıyorlardı. Suriyeli zengin keşişler ve toprak aileleri, Kahire ve İskenderiye gibi kentlerdeki ev, depo, dükkân vb. binalarını kiraya vermek yoluyla büyük gelirler elde ediyorlardı. ibid, s. 239, 240.

⁴² İ. Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler- I, Ankara, 2000, s. 148.

⁴³ M. Öztürk, 1548 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Beyrut, XII. Türk Tarih Kongresi Ayrıbasım, Ankara, 2000, s. 849, 851.

arasındaki karayolu ticareti Beyrut üzerinden geçiyordu.⁴⁴ Beyrut üzerinden ithâl edilen mallar Şam'daki antrepolarda toplanarak diğer pazarlara dağıtılıyor; ihraç edilecek mallar yine Şam'da toplanarak, Beyrut üzerinden dış pazarlara gönderiliyordu.⁴⁵ 1830'larda nüfûsu yaklaşık 15 bindi. Pazarları büyüktü ve genel olarak kaliteli ticaret malları ile besleniyordu. Hacim olarak kıyaslandığında Suriye'deki en faal ticaret kentiydi. Diğer taraftan Beyrut'ta, tüketim alışkanlıkları genel olarak aşırıya kaçan zengin bir Hıristiyan sınıf mevcuttu.⁴⁶ Doğu Akdeniz'de 1830'larda düzenli buharlı gemi seferlerinin başlamasından sonra, gelişmesi daha da hızlanan Beyrut, kazandığı önemi İngilizlerin Suriye'ye gönderdiği ve bazıları deniz yoluyla Anadolu'ya ve İran'a kadar taşınan ithalât mallarının varış noktasını oluşturmasına borçludur.⁴⁷ Buharlı gemi seferlerinin başlamasıyla Beyrut, neredeyse on yıl boyunca, İzmir ile İskenderiye arasındaki tek uğrak limanı olmuştur.⁴⁸ *Beyrut Vilayet Salnamesi*'ne göre 1890-91 yılları arasında Beyrut'un Amerika, Cenova ve Marsilya ile ticarî ilişkileri vardı. Yine aynı kaynağa göre, Beyrut Limanı'na giren

⁴⁴ F. E. Bailey, **British Policy And Turkish Reform Movement, A Study in Anglo-Turkish Relations, (1826-1853)**, s. 101.

⁴⁵ R. Önsoy, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticareti", **Belleten**, T.T.K, 1986'dan Ayırbaşım, 1987, C: L, s. 825, 831.

⁴⁶ C. Issawi, s. 224.

⁴⁷ Ç. Keyder - Y. E. Özveren – D. Quataert, **Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)**, Türkiye Araştırmaları: 9, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 79-81. İngiltere'nin Beyrut ile olan ticaretinin karakteri, konsolosluğun 1835 raporundan anlaşılmaktadır. Mamûl maddeler büyük ölçüde ham madde ile değiştirilmekteydi. 1835'te Liverpool'dan gelen sekiz geminin Beyrut'a getirdiği ürünler ve Beyrut'tan Londra ve Liverpool'a hareket eden İngiliz gemilerinin kargosu için **Bkz. Levha 8** ^{F.E. Bailey, 1970, s. 101, 102.}

⁴⁸ Ç. Keyder - Y. E. Özveren – D. Quataert, 1994, s. 79-81.

çıkan gemilerin en büyük kısmını Osmanlı bandralı vapur ve yelkenliler oluşturuyordu. Osmanlı'dan sonra Beyrut'a en fazla uğrayan ülke gemileri ise Mısır (Hidivi), İngiliz, Fransız, Avusturya, Rusya, İtalya, İspanya ve Yunanistan bandıralı vapur ve yelkenli gemilerdi.⁴⁹

2. Şam

Şam, büyük kara ve deniz ticaret yollarından uzaktaydı. Akdeniz'e kolay bağlanamıyordu ve geniş bir hinterlandı yoktu.⁵⁰ Kahire ve İskenderiye yoluyla Mısır ile ticaret yapan çok sayıda tüccar, Mekke ve Medine gibi Kutsal kentlerle ticari bağlantıları olan bir ya da iki kişi ve çok az da Kudüs, Nablus ve Filistin'in diğer bölgeleriyle ticaret yapan kişi vardı. Büyük aileler genellikle Avrupa ve Bağdat ile; daha küçük kapital sahipleri ise İstanbul ve İzmir ile ticaret yapıyordu. Büyük ailelerden biri ticaret ilişkilerini Doğu Hindistan'a kadar genişletmişti. 1830'larda Şam'da, Avrupa ile ticaret yapan 66 müslüman tüccar, dış ticaretle uğraşan 29 Hıristiyan tüccar, 24 Yahudi aile vardı. Hıristiyan ailelerden en zengini olan *Hanah Hanouri Ailesi* İngiltere, Fransa ve İtalya ile ticaret yapıyordu. Şam'daki en zengin sınıfı yabancı Yahudi tüccarlar oluşturuyordu. Ve dış ticaretle meşgul 24 Yahudi aile vardı. Yahudi ailelerin ve Hıristiyan ailelerin çoğu İngiltere ile ticaret yapıyordu.⁵¹

⁴⁹ Bevrut Vilayet Salnamesi, H. 1311, s. 369, 370, 389.

⁵⁰ A. Raymond, Arab Cities in the Ottoman Period (Cairo, Syria ve Maghreb), USA & Great Britain, 2002, s. 94.

⁵¹ C. Issawi, 1966, s. 223, 224.

3. Halep

Memlûkler zamanında ön plâna çıkan bir kasaba olan Halep, 16. yüzyılda geniş bir alanın merkezi ve büyük uluslararası ticaretin birleşme noktası olmaya başlamıştı. Hindistan ve İran'dan gelen ve büyük kısmı İstanbul'daki Osmanlı Sarayı'nın talebi olan lüks eşyaların ticaretinde, göz ardı edilemeyecek bir transit şehir olmaya başlamıştı. 18. yüzyılın ortalarına kadar, Doğu'nun başlıca pazarı olmayı sürdürmüştür. Doğu ile Batı arasında giden gelen tüm bu mallar Halep'te toplanıyor ve oradan dağıtılıyordu. Nitekim, Halep'in Marsilya ile yürüttüğü ticaretin hacmi Marsilya ve Mısır arasındaki ticaret hacminden daha önemliydi.⁵² Halep'in uluslararası ticaretinde çok az Halepli rol alıyordu. Uluslararası ticarete dahîl olanlar Avrupalıydı. İran'dan ithâl edilen ipek Avrupalı tüccar grubu içindi; çünkü Avrupalı ihracatçılar Suriye'ye ipek satın almak için geliyorlardı. Bu yüzden, az sayıdaki han ve mülk sahibi dışında, Halepliler geçimlerini uzun mesafe ticareti ile sağlamıyordu. Onlar sahilin hemen gerisindeki yerel ticaretle geçiniyorlardı.⁵³ Halep'in liman kenti olmaması nedeniyle Avrupalılar, Halep pazarlarındaki ticaret faaliyetleri için ilk zamanlar Trablusşam'ı ardından İskenderun'u seçmişlerdir. Böylesi önemli bir ticaret kenti oluşu, şehrin sosyal yaşamına da yansımıştır.

⁵² A. Raymond, 2002, s. 87, 88. Burada ilk Avrupalı ticaret acentelerinin kuruluşu, Halep'in uluslararası ticarete oynadığı rolün en iyi göstergesidir. 1548'de Venedik konsolosluğu buraya taşınmıştı. Onu 1562'de Fransa ve 1583'te İngiltere takip etmiştir. 1786-1789 yılları arasında Marsilya ve Mısır arasında gerçekleştirilen alışverişin değeri 4.2 milyon Fransız poundu; buna karşın aynı dönemde Marsilya'nın Halep ve İskenderiye ile gerçekleştirdiği alışverişin değeri 5.6 milyon Fransız poundu idi. Bkz. ibid, s. 87, 88.

⁵³ S. Faroqhi, **Making A Living in the Ottoman Lands (1480 to 1820)**, İstanbul, 1995, s. 174.

Sicillerdeki kayıtlarda İngiliz, Fransız, Hollanda ve Ermeni tacirlerin yanısıra Kuzey Afrikalı, Hindistanlı ve Buharalı tacirlerin Halep'te uzun süreli ikâmetlerde bulduklarına ilişkin pek çok kanıt vardır. 19. yüzyıla gelindiğinde Halep'te *Levanten Katolik* tüccar ailelerin öne çıktığı görülmektedir. *1838 Ticaret Antlaşması* ve *Tanzimat Fermanı*'nın ilanının ardından, tıpkı diğer yerleri olduğu gibi Halep' i de Batı sömürmesine açık hale getirmiştir. 19. yüzyıl salnamelerindeki kayıtlara bakılırsa, Halep'in uzak alanlarla ilişkisi oldukça gelişmişti. Nitekim Fransa, İngiltere, Avusturya, Amerika, Portekiz başta olmak üzere İsveç, Rusya, Prusya, İspanya, Danimarka, İtalya, Belçika, Almanya, Felemenk, Küba, Yunanistan, Sırbistan gibi birçok Batılı ülkenin 19. yüzyılda Halep'te konsoloslukları bulunuyordu.⁵⁴

Halep'in bu dönemde başlıca iki önemli limanı vardı: Bunlardan birincisi İskenderun Limanı idi. İskenderun Limanı bu dönemde Halep yanında Diyarbakır ve Mezopotamya'nın ihracat ve ithalâtının odak noktasıydı. Limandan Suriye ve İskenderiye'ye olmak üzere posta gemileri yanında Rus, Osmanlı ve Mısır şirketine aîtt gemiler düzenli aralıklarla gidip geliyordu. İkinci önemli liman *Suedieh Limanı* idi. Limana uğrayan yabancı bandralı gemilerin başında Yunan, Amerikalı, İtalyan ve İngiliz gemileri yer alıyordu. Gemilerin seferlerinde belirli bir düzen yoktu. Bu iki liman dışında *Kabav* (Cabave) ve *Djisir el-Chor* yakınındaki *Karaduran* limanları da ikinci derecede öneme sahipti.⁵⁵ Avrupalı tüccarlar tarafından Halep'e en çok

⁵⁴ C. Eroğlu - M. Pabuçoğlu - M. Köçer, **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, Ankara, 2007, s. 58, 59, 60.

⁵⁵ V. Cuinet, **La Turquie d'Asie. Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonné de Chaque Province de l'Asie-Mineure**, Paris, 1890-1895, s. 115, 116, 152, 153.

getirilen ithâl malı yünlü giysiler oluşturmaya rağmen kayıtlarda birkaç defa az miktarda kalay ve deriye de rastlanmaktadır.⁵⁶

d. Mısır:

Akdeniz ticaretinde Kuzey Afrika kıyılarının rolü sınırlı da olsa önemli olmuştur. Kuzey Afrika kıyıları, ithâl mallarını çoğunlukla Fransa'dan alıyor; ihracatlarını daha çok Marsilya ve Livorno'ya yapıyordu. 18. yüzyıl Akdeniz ticaretinde Mısır'ın Avrupa ile olan ticareti, Mısır'ın Osmanlı limanları ile yapılan ticaretine oranla daha önemsizdi. Mısır'ın tek önemli limanı olan İskenderiye'de, Fransız ticaret gemilerinin Avrupa limanlarına yaptıkları seferler sadece % 9,2 oranındaydı. Geri kalanı Osmanlı limanları yönünde gerçekleşiyordu.⁵⁷ 1826'da Mısır, göz alıcı bir Şark limanı haline gelmiş; ve daha sonra, çoğunlukla Akdeniz kıyısı civarında oturan sefirlerin ve birkaç büyük tüccarın denetiminde, bir tür Avrupa taşra kentine dönüşmüştür.⁵⁸ *Mehmet Ali* idaresinde, 1854 yılında, Nil üzerinde vapurla ticaret malı ve yolcu taşımak için 15 yıllığına *Mısır Buharlı Seyr-ü*

⁵⁶ S. Faroqhi, 1995, s. 225.

⁵⁷ N. Aygün, **Onsekizinci Yüzyılda Trabzonda Ticaret**, İstanbul, 2005, s. 94, 95. Yaklaşık 18. yüzyıl sonlarında Mısır'da, Doğu'yla gerçekleştirilen toplam ticaret oranı % 36, İmparatorluğun çeşitli vilayetleri ile gerçekleşen Akdeniz ticareti % 50 ve Avrupa ile olan ticaret ise sadece % 15 idi. Dolayısıyla, Mısır'da gerçek anlamdaki yabancı ticaret, 18. yüzyılın sonlarında dahi çok düşük düzeydeydi. A. Raymond, 2002, s. 90.

⁵⁸ R. Ilbert, - J. H. Yannakakis, **Geçici Bir Hoşgörü Modeli: Cemaatler ve Kozmopolit Kimlik, İskenderiye 1860-1960**, İstanbul, 2006, s. 11. Yunanlılar 19. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'ın siyasi ve ekonomik yaşamında önemli bir rol oynadılar. O dönemde Yunan müteşebbisleri ticaret işinde adeta tekel haline gelmiştir. Daha sonra diğer Avrupalılar onlara rakip haline geleceklerdi. ibid, s. 78.

Sefer Şirketi (Egyptian Steam Navigation Company) kurulmuştur. Sermayesinin çoğu yabancı olan şirketin gemileri, Mısır bayrağı taşımak kaydıyla faaliyet yürütebiliyorlardı. Mısır, Avrupa-Hindistan-Uzak Doğu ile bağlantılı deniz taşımacılığında buharlı gemi kullanımından faydalanan ilk ülkelerden biridir. 1834 yılında, *Doğu Hindistan Şirketi (East India Company)* Süveyş ve Bombay arasında düzenli vapur seferlerine başlamıştır. Bu seferin yerine daha sonra, Süveyş'ten Hindistan ve Uzak Doğu'ya işleyen *Peninsular* ve *Doğu Buharlı Seyr-ü Sefer Şirketi (Oriental Steam Navigation Company)* geçmiştir. Said Paşa döneminde, 1857 yılında, Akdeniz ve Kızıldeniz'de buharlı gemicilik yapmak amacıyla, 30 yıllığına Mısır ve yabancı sermaye ortaklığında *Mecidiye Şirketi* kurulmuştur. Şirkete bağlı gemiler Mısır bayrağı taşıyordu. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Mısır'a büyük bir uluslararası trafik akımı olmuş ve Mısır'ın dış dünya ile bağlantıları artmıştır. 1858 yılında inşa edilen tren yolu ile Kahire, hem İskenderiye'ye hem de Süveyş'e bağlanmıştır. Süveyş üzerinde *Süveyş* ve *Port Said* limanları kurulmuştur. 1863 yılında, İsmail Paşa iktidarı döneminde, Akdeniz ve Kızıldeniz'de yolcu ve eşya taşımak amacıyla Mısırlı ve yabancı sermaye ortaklığıyla *Aziziye Şirketi* kurulmuştur. Şirket, *Mecidiye Şirketi*'nin kapatılmasının ardından onun yerini almıştır. *Aziziye Şirketi*, Mısır'ın deniz bağlantılarını güçlendirmiş ve yabancı hatlarla başarılı şekilde rekabet etmiştir. 1873 yılında İsmail Paşa, şirketin hisselerini satın alarak şirketi, *Hidiv Posta Hattı (Khedivish Mail Line)* adıyla bir kamu birimine dönüştürmüştür. Faaliyet alanı genişletilmiş ve Mısır bayrağı altında Mısır ve Suriye, Anadolu ve Yunanistan'ın Akdeniz kıyıları arasında yolcu, kargo ve posta taşımak üzere 26 gemi hizmete alınmıştır. Hükümet bu gemilere ek olarak, ordu ve

donanmanın ihtiyacını karşılamak üzere Anadolu'dan yapılan kereste taşımacılığı için büyük yolcu gemileri satın almıştır.⁵⁹

1872 yılında, Mısır pek çok yabancı liman ile direk bağlantılıydı. *İskenderiye-İstanbul* ve *Massawa-Süveyş* arasında çalışan üç Mısır hattı, *İskenderiye-Southampton* ve *Süveyş-Bombay-Kalkûta* arasında işleyen beş İngiliz hattı, *İskenderiye-Marsilya* ve Port Said ve Süveyş üzerinden *Marsilya-Hong Kong* arasında işleyen beş Fransız hattı, *İskenderiye-Trieste*, *İskenderiye-İstanbul* arasında ve Port Said ve Süveyş üzerinden *Trieste-Bombay* arasında işleyen dört Avusturya hattı, *İskenderiye-Cenova* arasında ve Port Said, Süveyş üzerinden *Cenova-Bombay* arasında işleyen iki İtalyan hattı, *İskenderiye-İstanbul* ve *Odessa* arasında işleyen bir Rus hattı, Port Said ve Süveyş üzerinden *İstanbul-Basra* arasında işleyen bir Türk hattı bulunuyordu. Bu listeye ek olarak özellikle İngiliz olmak üzere birçok buharlı gemi Mısır ve Avrupa limanları arasında düzensiz aralıklarla sefer yapıyordu.⁶⁰

1. İskenderiye:

1785 yılında İskenderiye limanının deniz ticaretinden sağladığı gelirin % 52'sini Rodos ve Karamania ile yapılan ticaret oluşturmaktaydı. Sözkonusu oran İstanbul için % 7, İzmir için 7,8, Kıbrıs ve Suriye için % 9,7, Avrupa için % 5,7, Girit için % 7,4 idi.⁶¹ 19. yüzyılın başında, *Mehmet Ali Paşa*, İskenderiye'yi Avrupa medeniyetine açık, faal bir kent haline getirmiş; ardından *Hidiv İsmail Paşa* batıda

⁵⁹ C. Issawi, 1966, s. 364, 410, 413, 414.

⁶⁰ ibid, s. 414, 415

⁶¹ Z. K. Bilici, 2008, s. 5-dpnt: 32

büyük limanı yaptırmıştır. İskenderiye böylelikle yüzünü denize dönmüş, sanayileşmiş; ve Avrupa ile Avrupa'nın Asya'daki sömürgeleri arasında bir kavşak haline gelmiştir. 1820'lerin küçük pazar kenti olan İskenderiye 1835 yılında, muhteşem tersanesi ile bir metropole dönüşmüştür. 1863'te şehir ticarî anlamda stratejik bir merkez haline gelmiştir. Pamuk ticaretinin patlaması İskenderiye'nin *Port-Said Limanı*'na üstünlüğünü sağlamıştır. 1840 ve 1850'li yıllarda buraya yerleşen Avrupalı seçkinler, mali bir refaha ermiş; ve büyük servetlerin başına geçmişlerdir.⁶² İskenderiye'deki deniz trafiği artış göstermiş; ve 1853-62 arasında Mısır ihracatında % 72 olan payı, 1863-72 yılları arasında % 94'e ulaşmıştır.⁶³ 1870'de liman ve rıhtımlar tamamlanmıştır. Aynı yıllarda İskenderiye, *Arap kenti* ve *Avrupa kenti* olmak üzere birbirinden son derece farklı iki bölüme ayrılmıştır. Kentin, Trieste, Livorno ve Yunanistan ile ticaret bağlantıları mevcuttu.⁶⁴ 1783 yılında, İskenderiye üzerinden yapılan Akdeniz'deki toplam deniz ticaretinin % 22,75'i Avrupa ile, % 77,25'i Güney Afrika da dâhil, Osmanlı İmparatorluğu ile gerçekleşiyordu.⁶⁵ Britanyalılar 1882'de kente İngilizler akın etmeye başlamıştır.⁶⁶

⁶² R. Ilbert, - J. H. Yannakakis, 2006, s. 12, 131, 132.

⁶³ C. Issawi, C, 1966, s. 415

⁶⁴ R. Ilbert, - J. H. Yannakakis, 2006, s. 14, 245.

⁶⁵ D. Panzac, 1996, s. 213.

⁶⁶ R. Ilbert, - J. H. Yannakakis, 2006, s. 24.

Aynı yıllarda İskenderiye ile İstanbul, Marsilya, Suriye,⁶⁷ Britanya, Avusturya, Rusya ve İtalya arasında deniz seferleri gerçekleşiyordu.⁶⁸

2. Kahire:

Kahire, İstanbul'dan sonra Osmanlı coğrafyasındaki ikinci büyük şehirdi. Kahire tüccarları transit ticareti takip ediyordu. Kızıldeniz üzerinden gelen baharat, kahve ve Hint tekstil ürünleri Osmanlı ve Avrupa piyasalarına, Akdeniz limanlarına gelen ahşap ve metal ürünleri de başka piyasalara sürülüyordu.⁶⁹ 17. yüzyılda Akdeniz dünyası ile ticaret mutlaka İskenderiye üzerinden yapılıyor olmasına karşın dağıtım yapan toptancı tüccarlar Kahire'de yerleşmişlerdi.⁷⁰ Kahire, 18. yüzyılın başında da büyük uluslararası ticaretin ana merkezlerinden biri olmayı sürdürmüştü, Doğu mallarını Avrupa'ya ve çoğunlukla Osmanlı içlerine dağıtma görevini sürdürmüştür. 18. yüzyılın sonunda başlayan ekonomik krizden dolayı Kahire'nin dış ticareti oldukça düşmüştü.⁷¹

⁶⁷İskenderiye'den Suriye'ye giden bir gemi; Port Said, Yafa, Beyrut, Trablusgarp, Lazkiye, İskenderun, Mersin, Rodos, İzmir, Midilli, Çanakkale, Gelibolu ve İstanbul'a uğruyordu. Bkz. ibid, s. 251.

⁶⁸ Bkz. ibid, s. 251-254.

⁶⁹ N. Hanna, **Osmanlı Kahire'sinde Tüccar Olmak**, İstanbul, 2006, s. 29, 42, 51.

⁷⁰ S. Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak ve Yaşamak**, 2003, s. 19, 24.

⁷¹ A. Raymond, 2002, s. 87, 89.

3. Dimyat:

Mısır'da, 19. yüzyılın etkin bir limanı olan Dimyat, Nil'in doğu kolunda ve sadece küçük gemilerin girebildiği bir limandı. Dimyat, başlıca *Levant* kıyıları - Anadolu'nun güney kıyıları, Girit ve Kıbrıs'taki limanlar- ve zaman zaman da *Yunan Adaları* ile ticaret yapıyordu. Dimyat ile bağlantılı Akdeniz limanları *İskenderiye, Kıbrıs, Girit, Marsilya, Sayda, Beyrut, Chateau Rouge, Trablus, Tyre (Sur), Yafa, İstanbul, İskenderun, Fransa, Yunan Adaları, Akka, Antalya, Mora* ve *Alâiyye* idi. Dimyat, Osmanlı gemiciliğinin hakîm olduğu limanlardan biriydi. Bununla birlikte 1770'lerin sonunda ve 1780'lerin başında Dimyat'ta Fransız kaptanlar çok faaldi. Dimyat Limanı'nı kullanan tüm Avrupalı gemilerin % 90'ını Fransız gemileri oluşturuyordu. Dimyat'a giden ve gelen Fransız gemilerinin çoğunluğu Dimyat ve Osmanlı limanları arasında yürütülen *deniz kervan ticaretinin* bir parçasıydı. Buna karşın kaptanların pek çoğunun Avrupa'daki limanlara pirinç ve kahve taşıdığı görülmüyordu. Tütün, ipek, pamuk ve yün, Dimyat için önemliydi. Kumaş, pirinç ve kahve başlıca ihraç ürünleriydi. Fakat Yemen ve Afrika'dan gelen çok sayıda tarım ürünü ve lüks tüketim maddeleri de Dimyat'tan yola çıkıyordu. Dimyat ticaret topluluğu içinde Türkler ön plândaydı. Bu ticarete Fransız gemilerinin de katılıyor olmasına rağmen, Avrupa limanlarına yasal olmayan yollarla kaçırılan pirinç ya da kahve dışında, ticareti yapılan mallar bizzat Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi teba'asına aitti.⁷²

⁷² D. Crecelius - Hamza 'Abd Al-Aziz Badr, "French Ships And Their Cargoes Sailing Between Damiette And Ottoman Ports (1777-1781)", **Journal Of The Economic And Social History Of The Orient**, 37, 1994, s. 256, 259, 262, 272.

2. Avrupa Ülkeleri

Doğu Akdeniz ticaretinin varlığı ve gelişmesi, Batı'lı güçlerin deniz ticaretleri ve sanayilerinin gelişmesine bağlı bir süreçti. Türklerin kendi imkânları ile bulamayacakları ve imâl edemeyecekleri ürünlere olan ihtiyaçları, Doğu Akdeniz ticaretinde Batılıların lehine işleyen bir faktör olmuştur. İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar bu ticarete etkin olan başlıca devletlerdendir.⁷³ Çalışmamız kapsamında, Fransa, İngiltere, Hollanda yanısıra Avusturya-Macaristan, Almanya ve Belçika'nın da Doğu Akdeniz ticaretindeki faaliyetleri incelenecektir.

a. Fransa

1536 yılında Osmanlı'dan ilk ticaret imtiyazını elde etmiş olan Fransa'nın, Akdeniz'deki ticaret gücü ve üstünlüğü ancak 18. yüzyılda *Colbert* yönetimi zamanında başlar; ve Osmanlı dış ticaretinde baş yeri *Fransız Levant Şirketi* alır.⁷⁴ Fransa, *Marsilya Ticaret Odası* vasıtasıyla, 18. yüzyılda *Levant* ticaretinde üstün bir organizasyon kurmuştu. Üretim sektöründe en rekabetçi ülkeydi.⁷⁵ Bu üstünlük yüzyıl boyunca devam etmiştir.⁷⁶ Bu yüzyıldan itibaren, kimi Fransız aileler Rum ve Ermeni kökenli Katoliklerle evlilikler gerçekleştirerek, Doğu Akdeniz'de kuşaklar boyu yerleşmiştir. 18. yüzyıl başlarından *Fransız Devrimi*'ne kadarki dönemde,

⁷³ R. Mantran, 1988, s. 685.

⁷⁴ N. Berkes, 1968, s. 86, 101.

⁷⁵ E. F. Syrett, 1992, s. 8.

⁷⁶ D. Panzac, 1996, s. 200.

Marsilya (Provence liman kenti⁷⁷), Doğu Akdeniz ticaretine yönelen en büyük Avrupa limanı durumundaydı. Bu yüzyılda, Doğu Akdeniz'in Batı Avrupa ile olan ticaretinin yarısından fazlası, ticaret merkezleri Marsilya'da olan Fransız tüccarların denetimindeydi. 20. yüzyıl ile karşılaştırıldığında hacmi oldukça sınırlı kalan bu ticaret, esas olarak mamûl mallar ile hammadde ve gıda maddelerinin değişimi biçiminde sürmüştür.⁷⁸ 1776-78 yılları için Fransız ticareti, tüm İstanbul'un % 44.1'ini, İzmir'in % 49.9'unu ve Selanik'in 59.4'ünü elinde tutuyordu.⁷⁹ Fransa'nın Osmanlı pazarına getirdiği başlıca ihraç mallarına baktığımızda; düz kumaşlar, süs eşyaları, pamuklu ve ipekli dokumalar, kimyevi maddeler, boya, parfüm, işlenmiş deri, kürk un, şeker, kahve, cam, porselen ve müzik aletleri öne çıkmaktadır.⁸⁰ Marsilya gümrük defterlerine bakılırsa, Fransız İhtilâli'ne (1789-1799) kadarki sürede, Fransa'dan Türkiye'ye gelen mallar; pamuklu kumaş, kahve, yünlü kumaş, toz şeker, ipekli kumaş, hazırlanmış deri, kâğıt, kitap, gravür, çanak-çömlek (veya seramik⁸¹) cam, kristal, kırmızı boyası, metal eşya, tuhafiye, mobilya, kuyumcu işleri ve mücevherat, parfüm ve saattir. Yine bu dönemde, Fransa'dan Doğu'ya gerçekleştirilen moda ve lüks eşya, kıymetli mücevher, sanat eşyası ve özellikle kitap, gravür, müzik vb. ihracatında artış olmuştur.⁸² Fransız Devrimi ve özellikle

⁷⁷ S. Faroqhi, 2007, s. 206, 210.

⁷⁸ Ş. Pamuk, **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 29, 144.

⁷⁹ D. Panzac, 1996, s. 200.

⁸⁰ R. Önsoy, 1979, s. 107.

⁸¹ Bkz. S. Yerasimos, 1974, s. 524, 525.

⁸² Bkz. M. A. Ubcini, **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı**, Çev: Cemal Aydın, Paris, 1851, s. 282, 283.

Napolyon Savaşları'ndan (1800-1815) sonra, Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki denetimi zayıflamıştır.⁸³ Diğer taraftan, Güney Fransa gemi sahipleri, 17. yüzyılda, korsan yağmalarından dolayı kendi ticaret filolarını kuramayan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp vilayetleri tacirlerinin deniz nakliyatlarında da hizmet veriyordu. Bu işte *Provence Bölgesi*'nin küçük işletmecileri uzmanlaşmıştı. 18. yüzyıla gelindiğinde *Fransız gemi kervancılığı* Osmanlı teba'ası Rum gemi sahiplerinin rekabetiyle karşı karşıya kalmıştır.⁸⁴

Pirinç, Dimyat'tan Doğu Akdeniz Limanları'na taşınan ana ticaret maddesiydi; ve Fransız gemileriyle taşınıyordu. İskenderiye, Tunus ve Akka'dan Marsilya'ya çok sayıda gemiyle pirinç ve safra (balast) taşınıyordu. Doğu Akdeniz'de *kervan ticareti* yapan Fransız kaptanlar, pirinç yükledikleri gemileriyle iki yılda bir Fransa'ya dönüyordu.⁸⁵ Yemen ve Afrika'dan gelen çok sayıda tarım ürünü ve lüks tüketim maddesi de Dimyat'tan yola çıkıyordu. Bu ticarete Fransız gemileri de katılıyor olmasına rağmen, Avrupa limanlarına yasal olmayan yollarla kaçırılan pirinç ya da kahve dışında, ticareti yapılan mallar bizzat Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi halkına aitti. Dimyat ticaret topluluğu içinde Türkler ön plândaydı. Dimyat arşiv kayıtlarında Dimyat ile ticaret yapan yerler arasında en fazla Lazkiye olmak üzere, sırasıyla göre *Sayda, Trablusşam, Beyrut, Kıbrıs, Sur, Marsilya, Girit, İstanbul, Yunan Adaları, Antalya,*

⁸³ Ş. Pamuk, 1995, s. 30.

⁸⁴ S. Faroqhi, 2007, s. 207.

⁸⁵ D. Creceus - Hamza 'Abd Al'Aziz Badr, 1994, s. 258.

Alâiyye, Akka, Fransa'da *Chateau Rouge* adları geçmektedir. Dimyat'tan Lazkiye, Trablus, Beyrut ve Sayda'ya giden gemilerin büyük çoğunluğu Fransız gemileriydi.⁸⁶

b. İngiltere

Doğu Akdeniz'deki İngiliz ticareti, en önemlisi Halep olmak üzere çeşitli kentlerde ve tüccar konsoloslar atayan *Levant Company*⁸⁷ himayesinde örgütlenmişti.⁸⁸ İngiliz tacirler, 15. yüzyıl Akdeniz'inde, başlıca ihraç malları olan yünlü kumaş satarak zaman zaman boy göstermişlerdi. 16. yüzyılda ise ellerindeki tüm olanaklarla Venedik taşımacılığın yerini almak üzere bütün güçleriyle Akdeniz'e yeniden girdiler. Bu ticaret için kurulan *İngiliz Levant Company*'nin, Akdeniz'deki en büyük kâr kaynağı Halep ve İzmir'e getirilen İran ipeğiydi. İngiliz tacirler bu hammaddeyi bütün Kuzey Avrupa'ya dağıtıyorlardı.⁸⁹ 1511'den 1534 yılına kadar Londra, Southampton ve Bristol'den birçok büyük gemi; Sicilya, Kandiya, Sakız, Kıbrıs, Şam Trablus'u ve Beyrut⁹⁰ arasında düzenli seferler yapıyordu.⁹¹ 1601'de İngilizlere verilen kapitülasyon, *Levant Şirketi*'nin refah döneminin başlangıcını

⁸⁶ Bkz. dpnt: 73.

⁸⁷ Levant Company ve Doğu Akdeniz ticaretindeki rotası için (**Bkz. Levha 7**)

⁸⁸ K. Çağlar – Y. E. Özveren – D. Quataert, İstanbul, 1994, s. 79, 80, 81.

⁸⁹ S. Faroqhi, 2007, s. 210, 211.

⁹⁰ 1835 Yılı Beyrut-Liverpool-Londra Arasında Taşınan Gemi Kargosu için (**Bkz. Levha 8**)

⁹¹ Y. Netice, **İngiliz-Osmanlı Sanat Eseri Alışverişi (1583-1914)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1987, s. 1, 2.

teşkil eder. Bundan sonraki yüzyılda zirve noktasına 1716'da erişmiştir.⁹² İngiliz firmaları, Bengal ve Çin'de Avrupa sanayisine daha uygun ipek buldukları için, 1700'lerden sonra Osmanlı pazarından çekilmişlerdir. Doğu Akdeniz'de ithâl edecek mal bulamadıkları için Halep bağlantılı işyerleri de birer birer kapanmıştır.⁹³ *Sanayi Devrimi* sayesinde, 19. yüzyılın başlarından itibaren, İngiltere hem Doğu Akdeniz hem de dünya pazarlarında rakipsiz bir konuma ulaşmaya başlamıştır.⁹⁴ *Fransız Devrimi* ve özellikle *Napolyon Savaşları*'ndan sonra Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki denetimi zayıflamış dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da İngiltere rakipsiz kalmıştır.⁹⁵ İngiliz *Levant Company*'nin 1825'de dağılmasından sonra İngiltere, Suriye ve Lübnan'da hiçbir ticarî örgütlenmeyi gerçekleştirememiştir. Halep ve Akka'da, Fransa ve Avusturya'nın temsilcilikleri olduğu halde, İngiltere'nin sadece Beyrut'ta bir konsolosu vardı. İzmir ve İskenderiye dışında da Asya Türkiye'sinde temsilciliği yoktu. Bu nedenle, İngiltere bu yıllarda Doğu Akdeniz'deki örgütlenmesini güçlendirmiştir.⁹⁶ *Levant Company*'den boşalan yeri doldurmak için, Osmanlı'daki İngiliz tüccarları aile şirketleri kurmuşlar ve İngiltere'nin Osmanlı ile ticaretine egemen olmuşlardır. Bu aileler arasında en önemli olan *Whittall ve Ortakları* adındaki şirketti. 1811'de İzmir'e yerleşen *Charlton Whittall* tarafından kurulan bu şirketin 20. yüzyıl başlarında Anadolu'nun çeşitli köşelerinde 48 şubesi vardı. Nitekim, *Whittall* şirketine ait bir palamut özü (tanen) fabrikası, Antalya bölgesinde hükümet malı olan ormanlarda yetişen bütün

⁹² N. Berkes, 1968, s. 101.

⁹³ S. Faroqhi, 2007, s. 212.

⁹⁴ Ş. Pamuk, 1995, s. 28.

⁹⁵ S. Yerasimos, 1974, s. 656.

⁹⁶ İ. Ortaylı, 2000b, s. 148.

palamutları da satın alma hakkını elde etmişti. İngiliz tüccarlar 1825-1850 yılları arasında, Osmanlı'ya ihraç ettikleri malları en ücra köy ve kasabalarda bile çok etkin bir dağıtım ağı kurmuş olan Rum ve Ermeni tüccarlar aracılığıyla satıyorlardı.⁹⁷ 1838'de imzalanan *Balta Limanı Ticaret Antlaşması* İngiltere ticaretine Osmanlı'nın bütün kapılarını açmıştı. Esasen, yönetim İngiliz tüccara 1802'den beri % 3 gümrük vergisi karşılığında yerli tüccar muamelesi yapıyordu. Bu durum İngiliz tüccarın Osmanlı topraklarında perakende ticarete el atması demekti.⁹⁸ Önceki yıllarda Doğu Akdeniz'de zaten aşama aşama yerleşmeye başlayan serbest ticaret, bu antlaşmadan sonra resmen onaylanmıştır.⁹⁹ 1828'de Beyrut ve İzmir dışında Osmanlı limanlarında konsolosları bile bulunmayan İngiltere, 1840'larda bütün rakiplerini elemiştir. 1845'te sadece Beyrut'ta 365 İngiliz ticaret evi vardı.¹⁰⁰ Önemli İngiliz ihraç mallarını; yünlü ve pamuklu mensucat, pamuk ipliği, demir ve demir mamûlleri, tel çivi, bakır ve kalay, seramik¹⁰¹, fayans, kimyevi maddeler, boya ve ilaç, çeşitli

⁹⁷ O. Kurmuş, *Empervalizmin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul, 1975, s. 29, 187.

⁹⁸ İ. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 123.

⁹⁹ K. Çağlar – Y. E. Özveren – D. Quataert, 1994, s. 80.

¹⁰⁰ İ. Ortaylı, 2008, s. 120.

¹⁰¹ *Levant Ticareti* kapsamında *Birleşik Krallık*'tan Türkiye'ye, 1835 yılından itibaren, *earthenware* seramik ihraç edilmiş ve beşer yıllık dönemler halinde kaydedilen bu ihracat, 1855 yılına kadar sürekli bir artış kaydetmiştir. (Bkz. **Levha 9**) 1812'den 1825'e kadarki dönemde *Birleşik Krallık*'tan Türkiye'ye ihraç edilen malları gösteren diğer bir ihracat tablosunda ise seramik eşyaya rastlanmıyor olması dikkati çekicidir. Bkz. A. C. Wood, "*A History of the Levant Company*", (www.books.google.com.tr) 1903 yılına aîd A&P İstanbul raporunda, Osmanlı piyasası hakkında değerlendirmeler yapan bir İngiliz tüccarın; Osmanlı piyasasında 30 yıldan fazla (1863'lerden itibaren) tecrübesi olduğunu ve burada cam, çanak-çömlek, hırdavat, bot, deri ayakkabı, *Manchester*, *Bradford*, *Dundee* ve *Glasgow* imalâtlarının ithalâtı yanısıra Moher, yün, kürk, afyon ve tahıl ihracatı

makine ve tarım aletleri, konfeksiyon, ağaç işleri ve işlenmiş deri oluşturmuştur. Osmanlı coğrafyasından yaptığı ithalâtın ise büyük kısmını tarım ürünleri, ham madde ve madenler oluşturmuştur.¹⁰² İngiliz tüccarlar, Doğu Akdeniz’de, İngiliz mallarına piyasa olmayan yerlerden almak zorunda oldukları mallar için; Portekiz’den, Brezilya’dan ithâl edilmiş mal yüklüyorlar; sattıklarında bunlardan yüzde yüz kâr elde ediyorlardı. İstanbul’a mal götördükleri zaman oradan alacakları mal çok az olduğu için nakit alıyorlar; bununla Osmanlı coğrafyasının diğer limanlarından kendilerine gerekli malları alıyorlar; bunları İngiltere’de sattıklarında müthiş kâr elde ediyorlardı.¹⁰³ 19. yüzyıl sonlarında, Almanya-Avusturya bloğu Osmanlı pazarlarına girene kadar, dış ticarete İngiliz üstünlüğünde bir değişme görülmemiş;¹⁰⁴ *I. Dünya Savaşı*’na kadar bölgede üstünlüğünü korumuştur.¹⁰⁵

c. Hollanda

Levant’taki Hollanda denizciliği ve ticareti, özellikle 16. yüzyılın son yirmi yılında artmaya başlamıştır.¹⁰⁶ 1612’de elde ettikleri kapitülasyon ile birlikte, Doğu

yaptığını ifade etmesi ise, Osmanlı piyasasına getirdiği mallar içindeki çanak-çömlek olarak tabir edilen Avrupa-İngiliz menşeli seramik ürünlere talebin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. M. Baskıcı, s. 54.

¹⁰² R. Önsoy, 1979, s. 109.

¹⁰³ N Berkes, 1968, s. 90.

¹⁰⁴ İ. Ortaylı, 2008, s. 124.

¹⁰⁵ İ. Ortaylı, 2000b, s. 149.

¹⁰⁶ M. Bulut, **Ottoman-Dutch Economic Relations In The Early Modern Period 1571-1699**, Hilversum, 2001, s. 127, 128.

Akdeniz'in tüm bölgelerinde Hollanda ticareti yaygınlaşmış; ticaret ve gemicilik faaliyetlerinin yürütüldüğü noktalarda Hollanda konsolosluklarının sayısında artış olmuştur.¹⁰⁷ 1612 kapitülasyonlarından önce Hollanda gemileri, İskenderun, İskenderiye, İstanbul ve Kıbrıs limanlarına nüfuz etmişti. Hollandalı denizciler bu dönemde *Levant*'ta, İngiliz ve Fransız gibi yabancı devletlerin bayrakları altında denizcilik yapıyorlardı.¹⁰⁸ Hollanda diğer ülkeler karşısında Halep ipek ticaretinde ve Kıbrıs pamuk ticaretinde büyük başarı elde etmiştir. 1613 yılında Hollanda'nın *Levant*'daki ticaret hacmi İngiltere'nin iki katıydı. 1604 yılında Halep'te üç ticaret evi varken bu sayı 1615 yılında 20'ye çıkmıştır. Kıbrıs, İstanbul ve İzmir gibi Osmanlı'nın diğer ticaret merkezlerinde de Hollanda ticaret evlerinin sayısı artmıştır. 1615 yılı ile birlikte Hollanda'nın Doğu Akdeniz'deki ticareti İngiltere'yi geride bırakmıştır.¹⁰⁹ 1625'te kurulan *Hollanda Levant Ticareti Müdürlüğü (Directeuren van den Levantschen Handel ende de Navigatie op de Middellandsche Zee)* ile Hollanda, Akdeniz ticaretine hakîm olmuştur.¹¹⁰ İlk Hollanda konsolosluğu da 17. yüzyılın ilk yarısında Hollanda'nın ticaret merkezi olan Halep'te kurulmuştur.¹¹¹

¹⁰⁷ A. H. De Groot, **The Ottoman Empire And The Dutch Republic (A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630)**, İstanbul, 1978, s. 214.

¹⁰⁸ M. Bulut, 2001, s. 127, 128. Hollanda, 1602 yılında kurulan *Dutch East India Company* (Vereenigde Oostindische Compagnie) ve hemen ardından 1621'de kurulan *Dutch West India Company* (Westindische Compagnie) ile döneminin en büyük ticarî gücünü eline geçirmiştir. Z. K. Bilici, 2008, s. 16.

¹⁰⁹ M. Bulut, 2001, s. 148.

¹¹⁰ Z. K. Bilici, 2008, s. 16

¹¹¹ A. H. De Groot, 1978, s. 214. Hollanda'nın, 17. ve 18. yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'nda konsolosluk bulundurduğu yerlerin başlıcaları Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, Selanik, Atina, Rusçuk, Varna, Kandiye, Rodos, Sakız (Chios), Bozcaada (Tenedos), Midilli, İzmir, Mardin, Trabzon,

1705 yılında Sultan III. Ahmet, İspanyol ve Portekiz gemilerinin, Hollanda bandırası taşımak kaydıyla, Osmanlı sularında serbestçe dolaşabilecekleri yolunda ferman çıkarmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında, Hollanda ile ticaret yapan Osmanlı uyrukluların sayısı hızla artmıştır. Ticaret ilişkilerinin yoğun yaşandığı kentler, İzmir ve Halep idi. Hollanda'nın *Leiden* şehri, Leiden şehri Türkiye ile ekonomik ilişkiler bakımından önemli bir yerd. Osmanlı İmparatorluğu ile ticaretin canlandırılması, daha ziyade, *Leiden*'den yünlü kumaşın İzmir'e ihracı ve kumaş sanayisi için Ankara'dan yün ipliğinin satın alınmasına dayalıydı. Osmanlılar, *Leiden*'deki fabrikalarda üretilen parlak renkli Hollanda yünülerine ilgi göstermeye başlamıştı. Çoğu *Leiden*li olan Hollandalı tüccarlar, İzmir'e göç ederek; kentte kısa sürede kayda değer büyüklükte bir tüccar topluluğu oluşmuştur. Olağan İzmirli tüccarlardan başka, bölgede, küçük Osmanlı limanları ile Akdeniz'in diğer bölgeleri arasında kaçak ticaret yaparak para kazanan Hollandalı denizci ve tüccarlar da her zaman mevcut olmuştur. Napolyon'un Mısır seferinden sonra kesilmiş olan Osmanlı - Hollanda ilişkileri 1802'de yeniden kurulmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlı ile Hollanda arasındaki ekonomik ilişkilerde büyük artış meydana gelmiş; iki ülke yeniden en önemli ticaret ortağı haline gelmiştir.¹¹² Belçika'nın olduğu gibi Hollanda'nın da Türkiye'ye yaptıkları ihracat, ya direkt olarak ya da Marsilya ve Trieste yoluyla yürütülmüştür. Hollanda'nın başlıca ihraç maddeleri; kahve, şeker, yünlü kumaşlar, bakır, demir, çivi, pencere camları, deri, çivit gibi maddelerdi.¹¹³

Kuşadası, Tarsus, Sinop, Kıbrıs, Halep, İskenderun, Trablusşam, Sayda, Beyrut, Sur, Acre, Basra, Bağdat, Cidde, Mocha, İskenderiye, Kahire, Trablusgarp, Tunus, Cezayir'di. Z. Çelikkol – A. H. De Groot – B. J. Slot, 2000, s. 307-309.

¹¹² Z. Çelikkol – A. H. De Groot – B. J. Slot, 2000, s. 62, 63, 93, 105, 137, 211, 237.

¹¹³ M. A. Ubcini, 1851, Çev: C. Aydın, İstanbul, 1998, s. 283.

Hollanda ve Osmanlı arasındaki ticarî ilişkiler *I. Dünya Savaşı* yıllarında kesilmiştir.¹¹⁴

d. Avusturya-Macaristan

Osmanlı İmparatorluğu'nun eski ticaret ortaklarından biri olan¹¹⁵ Avusturya-Macaristan'ın, 18. yüzyılda, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki siyasi askeri gücü sağlamlaşmış ve ticarî etkinlikleri gelişmişti.¹¹⁶ Avusturya, Venedik Cumhuriyeti'nin deniz kıyısındaki eyaletleriyle birleşmesinden itibaren Doğu'da büyük ticaret kuvvetlerinden birisi haline gelmiştir. Avusturya Doğu'ya; gerek doğrudan gerekse transit olarak, Saksonya ve Ren kıyısındaki Prusya çuhalarını, Bohemya kristallerini, Baltık amberini, İsviçre ve Belçika'nın mamûl maddelerini, Lombardiya ipeklilerini vs. gönderiyordu. Bu göndermelerin hemen hemen hepsi Trieste yoluyla ve Viyana yoluyla Tuna'ya indirilmek suretiyle yapılmıştır.¹¹⁷ Bu yüzyılda, Avusturya manüfaktürünün Balkanlar'a girişi daha çok porselen, çini ve kumaş ile olmuştur. Avusturya bu dönemde, Bohemya'daki porselen sanayisini geliştirerek, Venedik rekabetini yenmiş; ve Bohemya porseleninin başlıca alıcılarından biri Türkiye olmuştur. Esasen Viyana, giderek İsviçre ve Almanya'dan yapılan ticaretin de merkezi olmuştur. Porselen, Avusturya aracılığıyla Balkanlar'a girmiştir. 19.

¹¹⁴ Z. Çelikkol – A. De Groot – B. J. Slot, 2000, s. 238.

¹¹⁵ R. Önsoy, 1979, s. 108.

¹¹⁶ İ. Ortaylı, 2008, s. 79.

¹¹⁷ M. A. Ubcini, 1851, s. 283.

yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Avusturya-Macaristan bandralı gemicilik, bütün Akdeniz’de olduğu gibi Şam ve Halep’te de ciddi bir rakip olmuştur.¹¹⁸

e. Almanya

Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki ticarî ilişkilerin tarihi oldukça eskidir. Ancak, Osmanlı-Alman ticaretinin 1870’lere kadar büyük boyutlara ulaştığı söylenemez. Ticaret hacminin küçük olması dolayısıyla, iki ülke arasındaki ticaret, 19. yüzyılın son çeyreğinde, Osmanlı ve Alman limanları arasında işleyen deniz nakliyat şirketlerinin kuruluşuna kadar, diğer ülkelere mensup tüccar ve firmalar tarafından yürütülmüş; ve gemicilik ile ilgili nakliyat şirketleri istenilen düzeye erişemediğinden iki ülke arasındaki ticaret yabancı limanlar üzerinden yürütülmüştür. *Rein* bölgesi malları *Liverpool*, *Saxony*(Saksonya) ve *Silezya* bölgesi malları -*Viyana* yoluyla- *Trieste*, *Güney Almanya* malları *Trieste* ve *Venedik*, *Alsace-Lorraine* bölgesi malları *Marsilya* üzerinden Osmanlı limanlarına gönderilmiştir. Osmanlı limanlarına gönderilecek Alman ihraç mallarının önemli bir kısmı *Avusturya-Macaristan* malı olarak muamele görmüştür.¹¹⁹ 1870’lere gelindiğinde, İngiltere’nin sanayi ve ticarî üstünlüğünün sarsılmasıyla, Osmanlı ithalâtında pek çok mal kaleminde Almanya üstün duruma geçmiştir. Hatta, Türkiye’de Alman ve Avusturya mallarının siyasi nedenlerle boykot edildiği 1906-1907 yıllarında dahi bu üstünlük devam etmiştir. 19. yüzyılın sonlarında, İngiliz tüccarların “kaba ve zevksiz” diye niteledikleri Alman malı cam eşya ve porselenler, İngiliz mallarından

¹¹⁸ İ. Ortaylı, 2000b, s. 8, 148.

¹¹⁹ R. Önsoy, 1979, s. 7, 29.

daha ucuz oldukları için, Osmanlı'da en ücra köylere kadar girmiştir.¹²⁰ Alman şirketlerinin temsilcileri bütün Anadolu kentlerine yayılmıştır. Köy köy dolaşan bu temsilciler, sattıkları malların örneklerini göstererek, bilgi veriyor; broşürler dağıtıyor; pazarlık yaparak, kredi açıyor; ve her köyden uzun sipariş listeleri ile ayrılıyorlardı. 1880'lerin sonunda, Hamburglu bazı armatörlerin girişimiyle Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında düzenli gemi seferleri başlamıştır. Nitekim, *Deutsche Levante Linie* uzun zaman Hamburg ile Osmanlı limanları arasında tek gemicilik şirketi olmuştur. 1905 yılında ise *Atlas Linie Şirketi* kurularak, *Bremen* ile Osmanlı limanları arasında seferlere başlamıştır. Ardından; Marsilya, Cenova, İzmir, İstanbul ve Karadeniz limanları arasında seferler yürüten diğerleri takip etmiştir. *II. Wilhelm*'in Osmanlı İmparatorluğu'na 1898'de yaptığı ziyaretin ardından, *Bağdat Demiryolu* imtiyazının Almanlara verilmesiyle, Alman iktisadi nüfuzu Osmanlı İmparatorluğu'na daha geniş çapta girmeye başlamıştır. Demiryollarıyla taşınan Alman malları da Osmanlı İmparatorluğunun en uzak bölgelerine kadar yayılmıştır. Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticarî faaliyet bölgeleri içinde başlıca; *Adana, Beyrut, Hayfa, İstanbul, İzmir, Kudüs ve Selanik* yer alıyordu. Kullanılan Osmanlı limanlarının başlıcaları ise; *İstanbul, İzmir, Beyrut, İskenderun ve Selanik*'ti.¹²¹ Alman ihraç mallarından bazıları Osmanlı pazarlarında iyi bir üne

¹²⁰ O. Kurmuş, 1975, s. 184, 200, 208. Almanlar, İngilizler gibi kendi beğendikleri türden malları satmak yerine, tüketicilerin isteklerine uygun olsun diye, bir malı piyasaya sürmeden önce araştırma yapıyor; gerekirse malların desenini ve biçimini değiştiriyorlardı. R. Önsoy, 1979, s. 210-211.

¹²¹ Kurmuş, 1975, s. 82, 84-86, 103, 104, 143, 207. Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki ticaret, iki aşamada gerçekleşiyordu: İlk olarak, Alman mallarının ticaretini yapan Alman ve yabancı firmalar oluşturarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli ticaret merkezlerinde şubelerini veya merkezlerini açıyorlardı. İkinci olarak ise, sipariş üzerine veya satış için Almanya'daki fabrikalardan

sahipti. Bu ihraç mallarının başında kumaş geliyordu. Diğer önemli bir ticaret maddesi de porselen¹²² idi. *Dresden, Berlin ve Ansbach* porselenleri, İstanbul başta olmak üzere İmparatorluğun birçok bölgesinde büyük bir alıcı kitlesi bulmuştur. Bunlar içinde özellikle, küçük bir porselen sanayi merkezi olan *Ansbach*, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini uzun süre yürütmeyi başarmıştır. Diğer bir endüstri merkezi olan *Bayreuth*'dan da Osmanlı pazarlarına cam ve porselen eşyalar gönderilmekteydi.¹²³

f. Belçika

Sultan II. Mahmut'un Belçika'nın bağımsızlığını tanınmasının ardından, 1838'de, Osmanlı ile Belçika arasında *Dostluk ve Ticaret Antlaşması* imzalanmıştır. 1850'lere değin iki ülke arasındaki ticarî alışveriş ve İstanbul'daki Belçikalı işletmecilerin varlığı, sınırlı sayıdaydı. 1859'da ise, *Van Vlissingen & Van Heel Şirketi*, *Antwerp*'i İstanbul'a bağlayan gemi hattı fikrini gündeme getirmiştir. 1860 yılında *Dük Brabant*'ın İstanbul'a yaptığı resmi ziyaret Türkiye ile Belçika arasındaki ilişkiye yeni açılımlar kazandırmış ve 1838 tarihli antlaşmanın yerine

getirilen mallar, çoğunluğu gayr-i müslimlerden oluşan komisyoncu tarafından alınarak, İmparatorluğun diğer bölgelerine götürülüyordu. *Krupp, Mauser* gibi büyük Alman firmaları, satışlarını bizzat Osmanlı coğrafyasında bulundurdıkları temsilcileri vasıtasıyla yürütmekteydiler. R. Önsoy, 1979, s. 103.

¹²² Örneğin, İstanbul'da *J. Ehrenstein* adındaki Alman tüccarın ihraç ettiği mallar arasında porselen eşyanın da olduğu dikkat çekmektedir. Bkz. R. Önsoy, 1979, s. 104.

¹²³ R. Önsoy, 1979, s. 5. 1799 yılında *Ansbach*, Osmanlı İmparatorluğu'na sadece 48 bin kahve fincanı ihraç etmişken, 1830'larda bu sayı bir milyona yaklaşmıştır. Bkz. ibid, s. 5 6.

geçen iki taraflı yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. 1862 yılında yürürlüğe giren bu yeni antlaşmayla, Belçika bayraklı gemi ve kargoların Boğaz'dan serbest geçişi onaylanmıştır. 1866 yılı başlarına ait kayıtlardan, Türkiye'ye ithâl edilen Belçika sanayi ürünlerinin; işlenmiş şeker, levha cam, demir, demir malzemeler, çivi vb. olduğu, İstanbul'da limana giren gemilerin her zaman bu ticaret mallarını taşıdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın Belçika'ya sattığı ürünler ise başlıca; tahıl, yün ve kilimden oluşmaktadır. 1880'ler ile *I. Dünya Savaşı* arasındaki yıllarda Brüksel'e gönderilen elçilik raporlarına göre, İstanbul'da yaklaşık 200 Belçikalı vardı. Bunlar dışında, bir miktar Belçikalı vatandaş da Selanik, İzmir ve Suriyede'ki kimi bölgelere yayılmıştı. Belçika'nın Osmanlı pazarındaki etkinliğinin artmasında, 1886 ve 1911 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında bir uçtan bir uca yayılmış, 15'ten fazla merkezdeki Belçika konsolosluk ağı önemli rol oynamıştır. Bu konsolosluk ağı, Belçikalı yetkililerin, sayıları oldukça artan ve Osmanlı coğrafyasında yeni pazarlar aramak için seyahat etmesi muhtemel ticaret temsilcileri ve tüccarlara yardımcı olmaları açısından önemli bir araç olmuştur.¹²⁴

¹²⁴ Bkz. M. V. den REECK., **Belgium in the Ottoman Capital, From the Early Steps to “la Belle Epoque”1900-2000**, 2000, s. 15-49. 19. yüzyılda, İstanbul'da birçok Belçikalı aristokrat ve tüccar aileye rastlanmaktadır. Bunlardan biri olan *François Frédéricici* 1870'ler ve 1880'lerde Batı Avrupa ile İstanbul ve genel anlamda *Levant* arasındaki pek çok buharlı gemi hattı için çalışan bir acente aracılığıyla gemicilik işine girmişti. Bkz. ibid, s. 46. Belçikalı bir ticarî firma yöneticisi olan *Raymond Stockman* ise 1909 yılında, Selanik'ten İstanbul'a, Kudüs'ten Halep'e ve İskenderun'dan Trabzon'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun her köşesini gezerken, bu konsolosluk ağının sağladığı destekten etkin şekilde faydalanmıştır. Bkz. ibid, s. 39.

D. Ticarete Konu Olan Ürünler

18. yüzyılda, Akdeniz ve çevresindeki ticaret, geniş bir ürün çeşitliliği içeriyordu. Osmanlı, Avrupa'dan genellikle yünlü kumaş, madeni eşya, cam, porselen, yüksek kalitede barut, demir, kurşun, kalay, kâğıt, tıbbi malzeme ve özellikle saat gibi nadir mallar ile *koloni malları* olan şeker, boya maddeleri, Mekke kahvesinden daha ucuz olan Antiller'in kahvesini ithâl ediyor; buna karşılık sözkonusu dönemde, ihraç değeri giderek artan pamuk ve pamuk ipliği başta olmak üzere, yün, ipek, işlenmiş veya işlenmemiş deriler, pamuk ve pamuk ipliği başta olmak üzere, yün, ipek, işlenmiş veya işlenmemiş deriler, boyama maddeleri, Makedonya tütününü ve Ege Adaları çevresinden elde edilen zeytinyağını ihraç etmekteydi.¹²⁵ Diğer taraftan, 18. yüzyıl ortalarında, İngiltere'deki *Chealsea, Derby* başta olmak üzere *Bow, Lovestoft* ve *Worcester*'daki porselen fabrikalarının ürettikleri porselenler ünlüydü; ve Türkiye'ye oldukça fazla mal gönderiyordu.¹²⁶ 18. yüzyılda hemen tüm Doğu Akdeniz limanları ile Avrupa limanları arasındaki ticarete genel olarak Fransızların hâkimiyeti sözkonusuydu. Bu çerçevede, 1727 yılından itibaren, *Lyon*'dan ipekli kumaşlar ve yaldızlı eşyalar ithâl ediliyordu.¹²⁷

¹²⁵ Bkz. N. Aygün, 2005, s. 93.

¹²⁶ Y. Netice, s. 427.

¹²⁷ G. Yılmaz, **19. Yüzyıl Osmanlı Yaşamında Sanat Eseri Olarak Yeni Objeler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 128. Issawi, 18. yüzyıl sonlarında Fransa'dan *Levant*'a ihraç edilen ürünler arasında yün, giysi, kumaş, kasket, kâğıt, tuhafiyeye, madeni eşya, Fransız tarım ürünleri, Amerika'da üretilen kahve, şeker, çivit (indigo), kırmızı boya (cochineal) gibi ürünler, Hindistan'dan baharat; Demir, Kurşun, Kalay gibi Fransız madenleri, Fransız likörü, İspanyol kuruşları, Venedik altını vb. saymıştır. Fransa'nın

Dimyat'tan Doğu Akdeniz Limanları'na taşınan ve ana ticaret maddesi olan pirinç Fansız gemileriyle taşınıyordu. İskenderiye, Tunus ve Akka'dan Marsilya'ya çok sayıda gemiyle pirinç ve safra taşınıyordu.¹²⁸ 18. yüzyılın sonunda, Fransa'nın Doğu ticaretinde ihraç ettiği mallar arasında seramik göze çarpılmaktadır.¹²⁹ 19. yüzyılda ise, Avrupalıların Akdeniz'e getirdiği mallar arasında kahve önemli bir yer tutmuştur.¹³⁰ Diğer taraftan, 19. yüzyıl ilk çeyreğinde, Türk ürünleri Almanya'da *Leipzig* ve *Frankfort-on-Oder*'da çokça piyasa buluyor; demir, pirinç eşya, cam, porselen ve diğer sanayi ürünleri de Türklere satılıyordu.¹³¹ *1838 Ticaret Antlaşması*'ndan sonra, İngiliz tüccarların kıskançlıkla "kaba ve zevksiz" diye niteledikleri Alman malı cam eşya ve porselenler, İngiliz mallarından daha ucuz olduğu için, en ücra köylere kadar girmiştir.¹³² 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı ülkesinde, cam ve porselenden giyim eşyasına, madeni eşyadan ecza maddelerine kadar, İngiliz sanayi ürünlerinin yerini Alman-Avusturya ve İtalyan mamulâtı almaya başladığı dikkat çekmektedir.¹³³ 1871 yılına ait Alman konsolosluk raporlarına göre, *Trabzon Limanı*'nda nakledilen mallar arasında Almanya, Avusturya ve Rusya'dan ithâl edilen porselenler yer alıyordu. İngiliz konsolos

Levant'tan ithâl ettiği ürünler arasında ise pamuk, keçi ve deve kılı, ipek, ipek kumaş, balmumu, ilaç, pirinç, yağ, Arap kahvesi, sakız, Bakır, deri, keten kumaş, mazi, bakliyat, buğday vb. sıralanmıştır.

Bkz. C. Issawi, 1966, s. 31.

¹²⁸ Bkz. dpnt: 86.

¹²⁹ Bkz. S. Yerasimos, 1974, s. 524, 525.

¹³⁰ S. Faroqhi, **19. Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı**, 8. Türk Tarih Kongresi Bildirilerinden Ayırbaşım, Ankara, 1981, s. 1468.

¹³¹ F. E. Bailey, 1970, s. 117.

¹³² O. Kurmuş, O, 1975, s. 208.

¹³³ İ. Ortaylı, 2008, s. 255, 256.

Longworth'un 1896 yılı raporlarına göre ise, *Giresun Limanı*'ndan sevk edilen mallar arasında cam ve porselen çok büyük bir yer tutmuştur. 1873 yılında, İzmir'in Avusturya başkonsolosu *Karl von Scherzer*'den Viyana Sergisi için Avusturya devleti tarafından istenen ticarî ve kültürel içerikli raporda, Osmanlı halkının Avrupa kökenli mallara olan talebi ifade edilerek, Osmanlı porselen pazarında Almanya, Avusturya ve Fransa'nın etkin olduğu ve Almanya'dan uygun fiyatlarla renkli Türk kahve fincanları gönderildiği kaydedilmiştir.¹³⁴ T. C. *Maliye Tetkik Kurulu* istatistiklerine göre, 1890 yılında Osmanlı'ya, Mersin'in de dahil olduğu limanlardan; şeker, yünlü kumaş, kav, anason, pamuk ipliği, pamuklu dokuma, Halep dokuması, çuval, Amerikan bezi, kanaviçe, demir çubuk, kap kakak, muhtelif ilaçlar, cam ve porselen eşya, örtüler ve son moda kumaşlar, kereste, manifatura eşyası ve dokumalar ithâl ediliyordu. (Bkz. Levha 9) Yine aynı istatistik verilerine göre, 1890 yılında *Trabzon, Samsun, Antalya, Mersin, İskenderun, İzmir, Çanakkale, İzmit, Sinop* limanlarından, cam ve porselen eşyanın ithâl edilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre, en büyük miktarda cam ve porselen ithalâtı 299 bin Frank ile *İzmit Limanı*'nda gerçekleşmiştir. İzmit'i, 174 bin Frank ile *İskenderun Limanı*, 159 bin Frank ile *Mersin Limanı*, 154 bin Frank ile *İzmir Limanı* ve ardından *Trabzon, Samsun, Antalya, Çanakkale* ve *Sinop* limanları takip etmiştir.¹³⁵ Aynı tarih itibariyle, İskenderun Limanı'ndan en fazla ihracat yapılan ülkeler Fransa başta olmak üzere sırasıyla, İngiltere, İtalya ve Amerika idi. Bu ülkelere yapılan ihracatın büyük çoğunluğunu; yün, tahıl, deri, mazı, fıstık, badem, keçi kılı, meyan kökü,

¹³⁴ G. Yılmaz, 2004, s. 126, 130, 131, 132.

¹³⁵ Bkz. T.C. Maliye Tetkik Kurulu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Sonunda Üretim ve Dış Ticaret**, Ankara, 1970, s. 7.

Bakır cevheri gibi ürünler oluşturmuştur. İthalâtın ise, büyük kısmının, endüstri ürünlerinden oluştuğu ve bunun 219,0 tonluk kalemini cam ve porselen ürünlerin oluşturduğu dikkat çekmektedir.¹³⁶

¹³⁶ Bkz. E. Kanadıkırık, **İskenderun Limanı ve Hinterlandı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, 1977, s. 40, 41.

III. PORSELEN

A. Porselen Tekniği

Porselen bünye özel bir bilgi birikim, dikkat ve zaman gerektirir. Daha plastik çamurlarla karşılaştırıldığında biçimlendirme ve pişirmede kontrolü çok zor bir çamurdur. Bunun yanında bünyenin gelişmesi için ısısının kontrollü olarak artması gerekir. Bu nedenle porselen çamurunun oluşturulması ve pişirilmesi teknik uzmanlık ve titiz bir işlem gerektirir. Günlük kullanımda yaygın olarak kullanılan diğer seramik türleriyle karşılaştırıldığında bu özellikler porseleni daha maliyetli bir ürün haline getirir. Avrupa'da ilk denemesi Fransa'da 16. yüzyıl boyunca devam eden porselen yapımında, kile ince öğütölmüş cam ya da şeffaf frit katılarak başarılı sonuç alınmıştır.¹³⁷

Uzak Doğu porseleninin formölünü bulmaya çalışan Avrupa'da 18. yüzyılda, bilimsellikten uzak daha çok pragmatist bir yaklaşım sürdürölüyordu. Bu anlamda kullanılan teknik de Uzak Doğu porselen tekniğinden oldukça farklıydı. Avrupa porselenlerinde % 50 gibi yüksek bir oranda *kaolin* kullanılıyorken bu oran Uzak Doğu'da sadece % 30 idi. Bünyenin hazırlanış esası özetle % 50 *kaolin*, % 30 *feldspat*, *kuvartz* ve üreticiye göre değişen diğer yan hammaddeler olacak şekilde

¹³⁷ S. Tekebaşioğlu, **Avrupa'da Porselen Figür**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994, s. 6, 9, 10.

belirlenmişti. Ham durumdaki bu maddeler işlenerek, su ile karıştırılarak, hamura dönüştürülüyor ve saklanıyordu. Genelde hamurun pekişkenliğini arttırmak için her üreticinin standart karışıma eklediği özel bir karışım vardı. Hazırlanan çamur büyük fiçılar içinde depolanıyordu. Çinliler, bekletilme süresi dededen toruna olacak şekilde, çamurlarını fiçılar içinde toprağın içine gömerek saklıyorlardı. Avrupa’da fırınlama ilki 900°C ikincisi daha yüksek sıcaklıkta olmak üzere, iki defa yapılıyordu. Ardından dekorlamaya geçiliyordu. İkinci fırınlamada yüksek ısıya çıkıldığından renkler uçabiliyordu. Yalnızca kobalt mavisi boyalar ikinci fırınlamaya dayanabiliyordu. Bu boyalarda sıra karıştırılmıyor sırlamadan önce sır altı tekniği ile bünyeye uygulanıyordu. Çin porselenlerinde hamur tek fırınlama ile pişiriliyordu.¹³⁸

1. Pişirim :

Şekillendirilmiş porselen ürünler, kurutma işleminden sonra kasetlere yerleştirilerek fırınlanmaktadır. Bisküvi pişirim sıcaklığı yaklaşık 900-1000 °C dolayındadır. Sır pişirimi, yumuşak porselende 920-1125 °C, sert porselende 1400-1500 °C civarındadır. Beyaz ve fildişi porselenler genellikle iki kez pişirilir. Sır altı dekorları da iki kez fırınlanır. Sır içi ve sır üstü dekorlar ise genellikle üç kez pişirilir. Özel bazı dekorlar daha çok sayıda pişirimden geçirilir. Porselenin pişirimi çok katlı, 20-100 m³ kadar bir hacimdeki yuvarlak fırınlarda ve tünel fırınlarda gerçekleşir. Yuvarlak fırınların zemin katında sır pişirimi, ilk katta bisküvi pişirimi, ikinci katta kaset kurutma işlemi gerçekleşir. Bu kasetler, porselenin ateşin direkt etkisinden korunması için konulduğu ateş tuğlası kılıflarıdır. Tünel şeklinde inşa edilmiş

¹³⁸ ibid, s. 5, 6, 7.

fınlarda bisküvi fırınları yaklaşık 70m, sır fırınları ise 85m uzunluğundadır. Bu fırınlarda da porselenler kasetlere yerleştirilmiş özel fırın arabalarıyla fırının ateş bölgesine yavaş yavaş yaklaştırılırlar. Pişme işleminden geçtikten sonra aynı şekilde fırının soğutma bölgesine gelirler ve ürünler pişmiş olur. Klasik tünel fırınlarda 1400 °C’de bisküvi pişirimi 25-30 saat, sır pişirimi ise 40-50 saat sürmektedir. Tünel fırınların daha gelişmiş şekli olan *roller tipi* fırınlarda bu süre 1400 °C’de 3-4 saat sürmektedir.¹³⁹

2. Dekorlama :

Porselende uygulanan dekorlama yöntemleri “*El Dekorları*” ve “*Teknik Dekorlar*” olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Dekor çeşitleri ise “*Kalıplama esnasında yaş iken yapılan dekorlar*” ve “*Sır üstü, sır altı, sır içi dekorlar*” olmak üzere 2 ana başlık altına toplanabilir. Günümüzde en yaygın uygulanan porselen dekor çeşitleri sır altı, sır üstü, sır içine yapılan dekorlardır.¹⁴⁰

a. El Dekorları

1. Fırça Dekorları:

Porselen dekorlarında sır altı, sır üstü ve sır içine yapılan en yaygın el dekorları fırça dekorlarıdır. Fırça dekorlarının yapımında birbirinden farklı seramik

¹³⁹ S. S. Sevim, **Türkiye’de Başlangıcından Günümüze Porselen Dekorları**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatta Yeterlilik Tezi, Eskişehir,1994, s. 13.

¹⁴⁰ ibid, s. 24.

dekor fırçaları kullanılır. Dolaylı olarak uygulamada desen bir kâğıt üzerine çizilir. Toplu iğne ile kontur çizgilerinden delinir. İnce elenmiş kömür veya füzen tozu bu deliklerden tampon yolu ile seramik yüzeye aktarılır. Seramik dekor bovalarıyla ve seramik dekor fırçaları yardımıyla dekorlama işlemi yapılır.¹⁴¹

2. Sünger Dekorları:

Sünger dekorları, astarlarla, sırlarla ve çeşitli seramik bovalarıyla yapılır. Bir kap içerisine astar, sır ya da iyi bir şekilde ezilmiş boya konur ve motifli sünger bu kabın içerisine hafifçe batırılır. Daha sonra seramik formlar üzerine uygulanır. Genellikle pişmiş ürünler üzerine yapılan bu dekorlama yöntemi, aynı renkte bovaların üst üste basılmasıyla yapılabildiği gibi çeşitli renklerle de uygulanabilir.¹⁴²

3. İstampa (Mühür) Dekorları:

İstampa, desenin lastikten rölyef şeklinde hazırlandığı bir mühürdür. Porselen dekorlarında sıkça kullanılan bir dekorlama türüdür. İstampa dekorlarında, altın yıldız ya da seramik boya ince bir tabaka halinde cam palet üzerine yayılır. Eşit kalınlıkta yayılmış olan boyaya ıstampa basılır daha sonra seramik yüzeylerin üzeri birbiri ardınca mühürlenerek uygulama yapılır. İstampa dekorları sır altı ve sır üstünde uygulanır. Sır altında kullanılan renkler genel olarak mavi ve yeşilin tonlarıdır. Sır altında ıstampa yöntemi, tüm porselen fabrikalarında fabrika

¹⁴¹ ibid, s. 16.

¹⁴² ibid, s. 16, 17.

damgalarını basmakta kullanılır. Sır üstü dekorlarında ise genellikle ince ve zarif desenlerden oluşan altın, gümüş, platin gibi metal dekorlar kullanılır. Direkt olarak düz beyaz yüzey üzerine uygulama yapılabildiği gibi önce pişirilmiş renkli file-bant üzerine de uygulama yapılabilir. İşlem bittikten sonra 750-850 °C’de tekrar fırınlama yapılır.¹⁴³

4. Pistole Dekorları:

Porselen dekorlarında pistole ile yapılan dekorlar genellikle fon boyamak için kullanılır. Kullanılan boyalar cinslerine göre, su, medium vs. gibi maddelerle karıştırılarak, püskürtme kıvamına getirilir. Daha sonra pistolenin tıkanmaması için boyalar çeşitli *din*’lik eleklerden geçirilerek uygulama yapılır.¹⁴⁴

b. Teknik Dekorlar

Porselen dekorlarında teknik dekorlar önemli bir yer tutmaktadır. *Gravür baskı, taş baskı (litografi), kromo litografi dekorları, altın kromo, altın kakma, foto seramik* gibi yöntemler *ofset ve serigrafi baskı* yöntemlerine nazaran daha eskidir. Günümüzde en yaygın kullanılan sistem, *çıkartma dekorları* ile çukur tabakların basımı için *silikon baskı* tekniğidir.¹⁴⁵

¹⁴³ ibid, s. 17.

¹⁴⁴ ibid, s. 118.

¹⁴⁵ ibid, s. 18.

1. Çıkartma /Aktarma Baskı Tekniği: Transfer Printing (Bkz. Levha 22)

Çıkartma tekniği ilk olarak 1753 yılında İngiltere’de *Robert Hancock* tarafından bulunmuştur. İlk olarak Hancock denetiminde *Worcester Fabrikası*’nda uygulanmaya başlanmış ve daha sonra Avrupa ve diğer ülkelere yayılmıştır.¹⁴⁶ Böylece İngiltere’de *transfer printing* dönemi başlamıştır. Aktarma-baskı süsleme tekniği, yaklaşık 1775 yılında, Battersea’de ve Liverpool’da *Sadler & Green* tarafından geliştirilmiştir. Bu tekniğe göre, genellikle bakır bir metal levha üzerine, istenilen süsleme deseni derince kazınıyor ardından boya, ısıtılan levha üzerine sürülüyordu. Bir kumaşla temizlendikten sonra bir parça kopya kâğıdı ıslatılıp levha üzerine bastırılıyordu. Sonrasında, bu kopya kâğıt, levha üzerinden kaldırılarak, kap üzerine dikkatlice yerleştiriliyordu. Desenin boyanmasının ardından sözkonusu kap, kopya kâğıdının çıkması için suya tutuluyordu. Böylece desen kap üzerinde kalıyordu. Boyanın kurumaması için ilk olarak bir miktar ısıtılan kap, ardından sıra batırılıyordu. Sırlama esnasında kapanan desen, fırınlamadan sonra ortaya çıkıyordu. İngiliz imalâthaneleri bu tekniği kullanarak, Çin porselenlerini kopya ediyorlardı. Renk olarak hep mavi kullanılıyordu. Çünkü kobaltdan elde edilen mavi, sırlama işlemine dayanıklı tek renk olarak biliniyordu. İngiliz *earthenware* üretimine dâhil olan sır altı mavi renkteki *aktarma baskı* tekniği, Staffordshire’de imalâtçı olan *Josiah Spode* (1733-1797) tarafından 1784’te önemli bir aşama kaydetmiştir. El ile boyamaya karşı ekonomik yönden avantajlı olduğu anlaşılan seri üretim aktarma baskı tekniği kısa süre içinde yaygınlaşmıştır. Staffordshire’de üretilen ilk aktarma baskılı üretimler Asya manzara tasvirlerinden oluşuyordu ve rastlanan süslemelerin

¹⁴⁶ S. S. Sevim, 1994, s. 19.

birçoğunda orijinal Çin motifleri esas alınıyordu. Çin esintili dekorasyonun pek çoğu söğüt ağacı motifini (weeping tree) içermekteydi. 1830'larda romantik sahneler en popüler motifti. 1870'ten sonra, fildişi arka plân üzerine kahverengi desenlerden oluşan Japon stilleri ün kazanmıştır. Aktarma baskı desenler, kırmızı, pembe, yeşil, mavi, kahverengi ve siyah renkte olabiliyordu. Teknik, yaklaşık *II. Dünya Savaşı*'ndan önce terk edilmiştir.¹⁴⁷ Günümüzde çıkartma/aktarma baskı tekniği oldukça yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Düz, yuvarlak, çukur yüzeylerde uygulanabilir. Uygulamanın yapılacağı yüzey, pürüzsüz ve düzgün olmalıdır aksi takdirde baskı net ve temiz olmaz. Seramik dekor çıkartmaları *sulu çıkartma* ve *sıcak çıkartma* olmak üzere iki yöntemle yapılmaktadır. Her iki yöntemle de çok renkli baskılar yapılabilir.¹⁴⁸

2. Ofset baskı tekniği:

Ofset baskı dekorları günümüzde modern basımcılıkta başarıyla kullanılmaktadır. Büyük sayılarda yapılan baskılarda diğer baskı çeşitlerine nazaran verimlilik derecesi daha büyüktür. Ayrıca çok hassas desenlerin renk geçişleri ve tramlı desenleri ofset baskı ile başarılı bir biçimde uygulanır. Ofset baskı çok renkli, incelik isteyen dekorların yapımında verim ve maliyet açısından önemli bir yer tutar. Ofset baskıda pişirimden sonra desen, normal çıkartma tekniğine nazaran daha az parlak ve pastel renklidir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Bkz. www.flmnh.ufl.edu / antiquesandfineart.com / www.csus.edu

¹⁴⁸ S. S. Sevim, 1994, s. 19, 20.

¹⁴⁹ *ibid*, s. 21, 22.

3. Silikon baskı tekniği:

Silikon baskı tekniği genel olarak çukur tabaklarda, sır altı ve sır üstüne rahatlıkla uygulanabilen bir yöntemdir. Ayrıca cam, plastik, tahta yüzeyler üzerine ve yaklaşık olarak 5-30 cm. çapında tabaklarda uygulanabilir. Silikon baskı tekniğinde çok fazla sayıda renk basmak mümkün değildir. Renklerin kurumaları belli bir zaman alacağından en fazla dört renkle baskı yapılabilir. Tabaklara baskı işlemine geçilmeden önce desen direkt baskı metodu ile düz lastik yüzey üzerine basılır. Yumuşak lastik tampon, düz yüzey üzerine basılmış desenin üzerine gelir ve basılmış boyayı kendi yüzeyine alır. Daha sonra tabak üzerine gelen silikon tampon, deseni tabağa aktarmış olur. İşlem sürekli tekrar edilir.¹⁵⁰

B. Porselenin Tarihi Üzerine Notlar

Porselen sözcüğü İtalyanca “porcellana” kelimesinden köken almıştır. Fransızca *porcelaine*, Almanca *porzellan*, İtalyanca *porcellana*, Hollandaca *porselein* ya da *porcelain*, İspanyolca *porcelana*, İsviçre’de *porzlin*, Danimarkaca *porcellaen*, Portekizce *porcelana* şeklinde kullanılır.¹⁵¹ Porselen ismi eski İtalyancada “porcellana” olarak tabir edilen deniz kabuğuna olan benzerlikten dolayı verilmiştir.¹⁵²

¹⁵⁰ ibid, s. 22, 23.

¹⁵¹ L. A. Boger, “Porcelain”, The Dictionary Of World Pottery And Porcelain, New York, 1971, s. 266.

¹⁵² wikipedia.org

Porselen, şoklara ve ısıya yüksek bir direnci olan yarı şeffaf ve sert beyaz hamurdan yapılan çok sert bir seramiktir. Porselenin ana maddeleri beyaz dayanıklı sulu bir alüminyum silikat olan *kaolin* ve 1500 °C gibi yüksek sıcaklığa dayanabilen bir karışım formu olan *feldspat* 'dır.¹⁵³

Avrupa Terminoloji Cemiyeti Birliği (*The Combined Nomenclature Of The European Communities*), porseleni tümüyle camsı, sert, geçirimsiz, (hatta sırlanmadan önce bile), beyaz veya suni renkte, şeffaf ve çınlayan malzeme şeklinde tanımlamıştır. Porselen ayrıca kimyasal saldırılara ve ısı etkilerine karşı yüksek dayanıklılık özelliğine sahiptir. Bununla birlikte porselen teriminin evrensel bir tanımı yoktur ve ortak olarak belli yüzey kalitesine sahip çeşitli tip materyallere çok plânsız bir tarzda isim verilmiştir.¹⁵⁴

Çin kökenli olan porselen diğer seramik türleri ile karşılaştırıldığında yeni bir türdür. Avrupa'da üretilmesi ise Almanya'da ancak 1708'de başarılmıştır.¹⁵⁵ Bir sanayi dalı olan porselenin, Orta Çağ'da Arap yolcuların ilgisini bir hayli çektiği şüphesizdir. Sadece Çin hakkında bilgi toplayanlar olduğu kadar, burayı ziyaret edenler de porselenle ilgileniyorlardı. 1508 yılında, *Martin de Baumgarten*'ın Şam'dan porselen tabaklar satın almış olduğunu, M.1431/1432'de Çin yelkenlilerinin yükleri arasında porselen bulunduğunu öğreniyoruz. Aynı tarihlerde porselen, Mısır sultanları tarafından Avrupalı egemenlere hediye olarak da gönderiliyordu. O zamandan beri de Kahire pazarları bunları düzenli olarak temin etmiştir. Diğer

¹⁵³ M. Bacci, **European Porcelain**, London, 1969, 9.

¹⁵⁴ wikipedia.org

¹⁵⁵ A. F. Çakır, **Kemik Porselen Üretiminin İncelenmesi, Sanatsal Çalışmalarda Uygulanabilirliğinin Araştırılması ve Estetik Niteliklerinin Değerlendirilmesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Seramik Ana Sanat Dalı, Ankara, 2004, s. 8.

tarafından porselenin bolluğuna karşın fiyatı hep çok yüksek kalmıştır.¹⁵⁶ 1489 yılında Çin'e giden bir deniz yolu bulan *Vasco de Gama* Portekiz'e dönüşte Çinlilerin *china* adını verdikleri harika *mavi-beyaz* seramiklerden götürmüştü. Avrupalılar o güne değin gri ya da sarı renkli toprak kaplar, tahta çukur tabaklar veya kalay alaşımı kaplar kullanıyorken bu kargo Batı dünyasının tarihini tümüyle değiştirmişti. Hemen ardından Portekiz, Çin'e *carracks* adı verilen gemiler yollamış ve dönüşte gemilerinin alabildiği kadar *mavi-beyaz seramikler* (*china*) götürmüştü. Bu gemilerde *Kraliyet* ve *Papa* için özel siparişler bulunuyordu. 1600 yılında Hindistan ile ticaretin hızlandırılması amacıyla *Hollanda Doğu Hindistan Şirketi* (*Dutch East India Company*) ve *İngiliz Doğu Hindistan Şirketi* (*British East India Company*) kurulmuştur. 1700'lü yıllara gelindiğinde tüm diğer büyük Avrupalı uluslar Çin ülkesinde bu kıymetli porselenlerin taşınması ve depolanması için *Hong* adı verilen ticaret evleri, depolar ve fabrikalar açmışlardır.¹⁵⁷

Avrupa'da porselen, ilk olarak 16. yüzyılda *Floransa* şehrinde yapılmıştır. Çömlekten porselene geçişi temsil eden bu ilk örneklere *maiolica/majolika* adı verilir. Bunlar, *Grand Duke Francesco-I* zamanında *Medici Ailesi* himayesinde 1575-1587 yılları arasında üretilmiştir. *Medici Porselenleri* adeta Doğu ile Batı'nın bir sentezini yansıtmaktaydı. Erken dönem *Ming mavisini* ile *İtalya Rönesansı'nın beyazı* birlikte kullanılmıştır.¹⁵⁸ Ancak bunlar, yapımlarında *kaolin* kullanılmadığı için teknik yönden tam anlamıyla gerçek Çin porseleni özelliklerini taşımamaktadır. Yumuşak hamurlu bir yapısı vardır. Camlaşan dış yüzeyi ve beyaz hamuruyla dış

¹⁵⁶ W. Heyd, **Histoire du Commerce du Levant Au Moyen Age**, C: 2, 1959, s. 678,679.

¹⁵⁷ www.mfordcreech.com

¹⁵⁸ B. Baykal, **Osmanlı Porselen Sanatı**, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2000, s. 59.

görünüş olarak sanki porselen gibidir.¹⁵⁹ 1692 yılında Fransa'da kurulan *St. Cloud Porselen Fabrikası* Çin malı kadar mükemmel porselen üretmeye başlamıştır.¹⁶⁰ Teknik açıdan porselen olarak tanımlanabilecek ilk ürün ise Almanya'nın Meissen kentinde 1709 yılında *Johann Friederich Böttger* tarafından yapıldı. Saksonya'nın *Aue Kaolini*'ni süzerek kullanan Böttger, sert porselen türünde bir porselen üretmiştir. Ardından 1710 yılında Meissen'de, *Saksonya Kralı August*'un tekelinde olarak, Avrupa'da ilk porselen fabrikası kurulur.¹⁶¹ *Saksonya Kraliyet Porselen Fabrikası* 1713'te büyük ölçekli ticarî üretime başlar. O günün porselen ürünleri ya doğrudan Çin porselenlerinden alınan kalıplarla üretilen kopyalardı; ya da *Barok Dönem*'in gümüş kaplarına benziyordu. Genel olarak *Saksonya Porseleni* olarak tanınan ilk kuşak ürünler bunlardır. Çok kısa sürede Viyana ve Berlin'de de *sert porselen* üretimi başlar.¹⁶² Bu sıralarda Avrupa'nın diğer ülkelerinde de porselen yapım girişimleri vardı. Örneğin İngiltere'de *Josiah Wedgwood* 1759'dan başlayarak araştırmalarını sürekli olarak sürdürmüş ve *Kemik porselen*'i yapmıştır. Rus *Winogradow*, Petersburg'da 1748de pişmiş kieselgur ve ateş toprağından porselen yapmak için çalışmalar yapmıştır. Ticarî amaçlı ilk büyük porselen fabrikasını *Carolus Magnus Hutschenreuther* Bavyera-Hohenberg'de 1814'de kurulmuştur. Oğlu Lorenz Hutschenreuther de Selb'de 1857'de yeni bir porselen fabrikası kurarak,

¹⁵⁹ Ö. Küçükerman, **Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi: Porselen Sanatı ve Yıldız Çini Fabrikası**, İstanbul, 1987, s. 19.

¹⁶⁰ ibid, s. 20.

¹⁶¹ B. Güneşer, **Geleneksel Uzakdoğu Seladon Sırlarının Araştırılarak Özgün Porselen Tasarımlarına Uygulanması**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008, s. 3.

¹⁶² Ö. Küçükerman, 1987, s. 23, 24.

bu bölgedeki bugünkü ünlü kaliteli porselen endüstrisini başlatmıştır. Çin ve Japon porselen çamurlarının gizlerinin çözülmesi ve hammaddelerinin kimyasal analizlerinin yapılması ile Sevres'de 1881'lerde yeni porselen tekniği başlatılmıştır. Aynı yıllarda, Almanya-Berlin'de *Seeger Porseleni* adı altında Uzakdoğu porseleni ile eş yapıda yüksek *feldspat* içeren *yumuşak porselen* grubuna dahil porselenler üretilmiştir.¹⁶³

C. Porselen Türleri

Porselen bünyenin elde edilmesi için 18. yüzyıldan günümüze kadar yapılan araştırmalar çok çeşitli porselen türlerinin geliştirilmesini sağlamıştır. Günümüzde çok farklı porselen türleri bulunur ve bu türler başlı başına özel bünyelerdir.¹⁶⁴ Modern çağlardaki bilimsel sınıflandırma porselen terimini anlam olarak sınırlandırmıştır. Her ne kadar Hollanda ve İskandinavya'da *porselein* ve *porslin* (hatta *flintporslin*) sözcüğüyle halen *beyaz earthenware* bünye ifade edilse de İngilizce ve Fransızca anlamı kapsamındaki *porselen* tanımı daha doğru kabul edilmektedir.¹⁶⁵

Avrupa porseleni *Sert Porselen* (Gerçek Porselen/True Porcelain/Hard-paste Porcelain) ve *Yumuşak Porselen* (Yapay Porselen/Artificial Porcelain/Soft-paste

¹⁶³ B. Güneşer, 2008, s. 3.

¹⁶⁴ A. F. Çakır, 2004, s. 10.

¹⁶⁵ W. B. Honey, European Ceramic Art From The End Of The Middle Ages To About 1815- A Dictionary of Factories, Artists, Technical Terms Et Cetera, Volume 2, London, 1949-1952, s. 495.

Porcelain) olmak üzere başlıca iki gruba ayrılmaktadır.¹⁶⁶ Porselen grubunun sert ve yumuşak oluşu, mekanik direncini belirlemeyip başta sıcaklığı olmak üzere bileşimine verilen addır.¹⁶⁷

1. SERT PORSELEN

Sert porselen ya da gerçek porselen bünyeyi *Petunse* ve *Kaolin* mineralleri oluşturur. *Petunse*; bünyeye yarı şeffaflık veren ve ergitici görevi gören *feldspatik* bir mineraldir. *Kaolin*; *Petunse*'nin ayrılmış halidir. *Çin Porseleni* gerçek porselen olarak tanımlanır çünkü bu türün ilk örneğidir. Avrupa seramikçileri bu porselenin benzerini üretmeye çalışmışlardır.¹⁶⁸ Sert porselenin en önemli özelliği % 50 olan yüksek *kaolin* oranı ve 1400-1500 °C'de eriyen *feldspat* sırdır. Sert porselende sır pişirimi 1300-1450 °C civarındadır. Bünye bu sıcaklıkta iyice sıkılaşır. Sert porselenin bisküvi ve sırası, çeşitli metal oksitlerin uygun oranlarıyla boyanabilir. Böylece *fildişi porselen*, *kobalt porseleni*, *seladon porseleni*, *pembe porselen* ve hatta *siyah porselen* elde edilebilir. *Sert porselen*, kobalt ve krom bileşikleri hariç, sır altı boyaların yüksek sıcaklığa dayanamaması nedeniyle sır altı dekorları için fazla elverişli değildir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ ibid, s. 495.

¹⁶⁷ A. F. Çakır, 2004, s. 11.

¹⁶⁸ ibid, s. 13.

¹⁶⁹ S. S. Sevim, 1994, s. 10, 11.

2. YUMUŞAK PORSELEN

Yumuşak porselende sır pişirim sıcaklığı 1250-1300 °C'dir. Yumuşak porselen sert porselene kıyasla oldukça düşük sıcaklıkta pişirildiği için doğal olarak sert porselenin mekanik sertliğine, sağlamlığına ve darbe dayanıklılığına ulaşamamaktadır. Ancak yumuşak porselen, sert porselene nazaran daha geniş sır altı dekorlama ve renk paletine olanak tanır. 1200-1280 °C arasındaki ilk bisküvi pişiriminde tam pişmemektedir.¹⁷⁰ *Frit porselen, Magnezyumlu porselen, Yüksek feldspatlı porselen, Amerikan ev porseleni, İngiliz şeffaf porseleni, Parian porseleni, Yarı vitrifiye porselen (yarı camı)* bu grupta değerlendirilmektedir.¹⁷¹

a. Frit porselen:

Avrupa seramikçilerinin Çin porselenine benzer bünye elde etmek için denedikleri ilk yumuşak porselen türüdür. 16. yüzyılda Floransa'da *Medici Ailesi*'nin himayesinde yapılan araştırmalarla geliştirilmiş bir porselendir. *Medici Porseleni* olarak da bilinen bu porselen Batı dünyasında denenen ilk porselendir. *Francesco de Medici*'nin ölümünden sonra İtalya'da *frit porselen* üretimi devam etmemiştir. Yaklaşık yüz yıl sonra 1673'te Fransa'da *frit porselen* üretimi yeniden yapılmaya başlanmıştır. 1700'lerin ortalarında *Kaolin*'in porselen yapımında kullanılmaya başlanmasıyla frit porselenin üretimi yavaş yavaş terk edilmiştir.¹⁷²

¹⁷⁰ ibid, s. 10-12.

¹⁷¹ A. F. Çakır, 2004, s. 10.

¹⁷² ibid, s. 113, 4.

b. Camsı ve Yarı Camsı Porselen:

Bu grup çoğunlukla vitrifiye sofraya eşyasını tanımlar. Kompozisyon olarak ergitici katkısıyla vitrifiye edilmiş *earthenware* bünyelerdir.¹⁷³

1. Earthenware:

Genel tanımıyla yumuşak, gözenekli ve sıvıyı geçirmeyen sırsız bir hamurdur. 1000- 1200 °C aralığında olmak üzere oldukça düşük bir sıcaklıkta fırınlanmaktadır. *Earthenware* kapların hijyenik nedenlerden dolayı sırlanması gerekmektedir. Sır kullanıldığında sır ve gövde belirgin şekilde birbirinden ayrı katmanlar olarak görünmektedir. Sır olarak *kurşun oksit* kullanılmıştır. *Earthenware* hamur; *redware*, *faience*, *yellowware*, *creamware*, *pearlware*, *whiteware* ve *ironstone* olmak üzere bünye anlamında yedi çeşide ayrılmıştır.¹⁷⁴ Bugüne kadar, farklı dönemlerde, porselene oldukça yakın *earthenware* bünyeler üretilmiştir. Örneğin 19. yüzyılın başlarında *Mason* üretimlerinde olduğu gibi, belirli porselen özellikleri gösteren bir grup seramik *Ironstone* veya *Stone china* olarak damgalanmıştır. Benzer şekilde *Jasper ware* üretimi ile *Wedgwood*, *stoneware* büstleriyle *Dwight*; porselen özellikleri gösteren *earthenware* bünyeler

¹⁷³ ibid, s. 10.

¹⁷⁴ Bkz. D. H. Cohen – C. Hess, Looking At European Ceramics-A Guide To Technical Terms, London, 1993, s. 32. / L. A. Boger, 1971, s. 99. / C. Elisabeth, “*Earthenware*”, Encyclopedia of Pottery & Porcelain (1800-1960), London, 1986, s. 118. D. H. Cohen and C. Hess, 1993, s. 29, 56. / virtual.parkland.edu

üretmişlerdir.¹⁷⁵ Acemi gözler için ilk bakışta *earthenware* ve *porcelen* birbirinden ayırt edilemeyebilir. *Earthenware* ile porcelen arasındaki en belirgin fark *earthenware* bünyenin gözenekli oluşudur. *Earthenware* bünye, dıştan bakıldığında veya kırıldığında kahverengi veya beyaz olabilir. *Earthenware* ve porcelen bünye arasındaki farkı anlamak için ışık testi uygulanmaktadır. Porcelen daha camsı ve yarı şeffaf olduğu için ışığa tutulduğunda elin gölgesini belirgin şekilde gösterir. Fakat bir porcelen parçası, ışık testini imkânsız kılacak şekilde yoğun şekilde boyanmış veya çok kalın olabilir. Buna karşın inceltilmiş stoneware (*fine stoneware*) de daha ince parçalarında kısmen yarı şeffaf olabilir.¹⁷⁶ *Earthenware* hamurun tanınması için kullanılan bir başka yöntem dilin hamura temas ettirilmesi olarak ifade edilmektedir. Eğer yüzey yapışkansı hissediliyorsa sözkonusu hamurun *earthenware* olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

a. Ironstone (*Stone china*):

Staffordshire imalâthaneleri, porcelenin yerine geçecek ve daha ucuz pazarlar için seri üretim yapılabilecek bir hamur formülü aramışlar ve denemeler sonucu 19. yüzyılda kalın, sert, dayanıklı olan *ironstone* bünyeyi piyasaya sunmuşlardır. İlk başarılı *ironstone* üretimi, 1800 yılında Longton'da üretim yapan, *William Turner* tarafından gerçekleştirilmiştir. Turner, *ironstone* patentini 1805 yılında *Josiah Spode*'ye satmıştır. 1813 yılında ise İngiltere'nin Staffordshire bölgesinden *Mason*,

¹⁷⁵ A. Hayden, *Chats On English Earthenware*, U.K, 1909, s. 40, 43.

¹⁷⁶ *ibid*, s. 40, 43.

¹⁷⁷ Bkz. D. H. Cohen – C. Hess, 1993, s. 29, 31, 56. / L. A. Boger, 1971, s. 99. / C. Elisabeth, 1986, s.

patent ironstone china olarak adlandırdığı bir ürünü piyasaya sunmuştur. *Ironstone*, uzun bir süre büyük miktarlarda üretilmiştir. Çoğunlukla mavi renkte aktarma baskı ile dekore edilmiştir. İnce ve hafif olan *ironstone* eşyalar, *whiteware* kaplara göre daha beyaz ve daha sert olması yönüyle tercih edilmiştir. *Ironstone* terimi, bazen geniş anlamda *Stone china* ile eş anlamlı kullanılmaktadır. Bunun yanında *Ironstone China*, *Royalstone China*, *Semi-porcelain*, *Porcelain-opaque*, *Granite*, *Hotel China* gibi çeşitli isimlerle de adlandırılmıştır.¹⁷⁸

2. Stoneware:

Earthenware bünyeden farklı olarak, sıra ihtiyaç duymaz. Sırlanmış olan *stoneware* bünyelerde de çoğunlukla tuz-sır kullanılmaktadır. *Stoneware*, özellikleri bakımından daha çok porselene yakındır.¹⁷⁹ Belirli oranda silisyum içerdiğinden yüksek sıcaklıkta fırınlığında kısmen camsılaşma göstermektedir. *Stoneware* bünye genel olarak gözeneksizdir ve sıvıyı geçirmez.¹⁸⁰ *Earthenware* bünyeden farklı bir kilden üretilen ve yüksek fırınlama sıcaklığı gerektiren *stoneware*; *earthenware* bünyeden daha sert ve dayanıklıdır. Bu özellikleri ile yemek kapları,

¹⁷⁸ Bkz. D. H. Cohen and C. Hess, 1993, s. 80. / collections.rmsc.org/virtual.parkland.edu

¹⁷⁹ A. Hayden, 1909, s. 32.

¹⁸⁰ www.nautarch.tamu.edu

içecek kapları ve saklama kapları gibi mutfak malzemelerinin üretimi için idealdir.¹⁸¹
Stoneware bünyeye kimi zaman *porselelen benzeri* olarak da değerlendirilmiştir.¹⁸²

3. KEMİK PORSELEN (Bone China)

1700'lerin ortasında *Thomas Frye*'in patentiyle kemik kl, porselen bünyede kullanılmaya başlar. 1747'de kemik kl katkılı yumuşak porselen *Bow Fabrikası*'nda üretilmeye başlanır. Bugün de aynı formülle üretilen kemik porseleninin reçetesi ise 18. yüzyılın sonlarında *Josiah Spode-II* tarafından bulunur ve *Spode Fabrikası* tarafından üretilmeye başlanır.¹⁸³ *Bone China* terimi ise ilk defa 1836 yılında *Josiah Spode* (1755-1827) tarafından kullanılmıştır.¹⁸⁴ İngiltere'de en fazla kullanılan seramik olan kemik porselenin en karakteristik özelliği ışık geçirgenliğidir. Yarı şeffaf ve son derece beyaz bir porselen türüdür. Avrupa'daki seramik ürünler içinde en sinter ve en dirençli üründür.¹⁸⁵

¹⁸¹ www.fm.coe.uh.edu

¹⁸² Bkz. D. H. Cohen – C. Hess, 1993, s. 31. / L. A. Boger, 1971, s. 99. / E. Cameron, “*Earthenware*”, **Encyclopedia of Pottery&Porcelain(1800-1960)**, London, 1986, s. 118. / D. H. Cohen and C. Hess, 1993, s. 29, 56. / virtual.parkland.edu

¹⁸³ A. F. akır, 2004, s. 8.

¹⁸⁴ D. H. Cohen – C. Hess, 1993, s. 68.

¹⁸⁵ A. F. akır, 2004, s. 17.

IV. AVRUPA PORSELENLERİ

A. Avrupa'daki Porselen Merkezleri: Osmanlı Pazarı İçin Üretim Yapan Porselen Atölyeleri ve Damgaları

Avrupa'da porselenin seri üretiminin başlamasıyla birlikte bu ülkelerdeki porselen fabrikalarının, özellikle de Fransız fabrikalarının pek çok ürünü Osmanlı ülkesine getirilmeye başlanmıştır. Avrupa'daki porselen fabrikaları, Osmanlı'ya önce kendileri için ürettikleri porselenlerden yollamışlar daha sonraları ise Türk geleneklerine uygun özel üretimler yapmışlardır. Bunlar arasında kâseler, kapaklı sahanlar, tabaklar, fincanlar, tepsiler, leğenler, ibrikler gibi günlük kullanıma âit eşyalar bulunuyordu.¹⁸⁶ 18. ve 19. yüzyıllardaki Tereke Defterleri'ne bakıldığında Batı menşeli mallar arasında Meissen ve Viyana'daki porselen fabrikaları tarafından Osmanlı zevkine uygun olarak üretilen tabakların yer aldığı görülmektedir. Osmanlı ülkesine Batı'dan gelen mallar sadece Saray tarafından kullanılmıyor, Osmanlı ricali ve seçkin sınıf da bu eşyaları tercih edebiliyordu. Avrupa fabrikaları Osmanlı'daki değişik kesimlerin farklı ihtiyaçları için özel üretimler yapmış bunlar Osmanlı'da bir lüks eşya olarak aranılıp kullanılmıştır. Saray kayıtları (*Matbah-ı Amire Defterleri*)

¹⁸⁶ A. İlter, Tanzimat Sonrası Sanayi Devriminin Küçük Sanatlara Yansıması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 126, 129.

19. yüzyılda Avrupa porselenlerinin, özellikle de *Dresden* üretimi olanların, yaygın olarak kullanıldığını ve lüks değil günlük kullanım eşyası gibi görüldüğünü göstermiştir. Çoğu 19. yüzyıldan kalan Avrupa porselenleri bugün İstanbul'daki müzelerde de sergilenmektedir.¹⁸⁷ Kıta Avrupa'sında kurulmuş olan çok sayıdaki porselen fabrikasından “Osmanlı pazarı için” üretim yaptığı bugüne kadar tespit edilmiş olanlar şunlardır:

1. ALMANYA PORSELEN FABRİKALARI¹⁸⁸

a. Meissen Porselen Fabrikası¹⁸⁹

Almanya'nın ilk porselen fabrikasıdır. 1710 yılında *Saksonya Bölgesi*'nin başkenti Dresden'in Meissen kasabasında *Albrechtburg Şatosu*'nda faaliyete geçmiştir. Fabrika 1719 yılına kadar *Böttger* tarafından yönetilmiştir. 1720-1731 yılları arasındaki dönemde başdekorcu *Gregor Höroldt* ekolünün etkisi ile Meissen'de yeni gelişmeler olmuştur. Höroldt, 1722 yılında başladığı çalışmalarının sonucunda çok zengin bir sır üstü paleti oluşturur. Bu sır üstü boyaları, porselenin dekorlanmasında büyük bir atılım yapılmasını sağlamıştır. Onun yönetimi altında en deneyimli beş dekorcudan oluşan *Mavi Dekorcular Ekibi* kurulmuştur.¹⁹⁰ Onun

¹⁸⁷ S. Faroqhi – C. K. Ndeumann, **Soframız Nur Hanemiz, Osmanlı Maddi Kültürü'nde Yemek ve Barınak**, İstanbul, 2006, s. 200.

¹⁸⁸ Alman porselen fabrikalarını gösteren harita için Bkz. **Levha 11**.

¹⁸⁹ *Meissen Fabrikası*'nın tarihine ait resmi kayıtların verdiği bilgiye göre fabrika tarihsel süreçte dokuz döneme ayrılmıştır. www.ceramic-insight.com Bkz. **Levha 21**.

¹⁹⁰ B. Baykal, 2000, s. 33.

rehberliğinde *Chinoiserie* zevki döneme hâkim olmuştur. Bu akımda süsleme biçimleri neredeyse sadece Doğu'dan alınıyordu. Ancak, Doğu tarzında olmasına karşın daha özgür ve Avrupa duyarlılığı içinde şekillendiriliyordu. Beyaz zemin üzerine parlak renklerle çiçekler ve yapraklı dallarla süslemeler oluşturulmuştur. 1730'lardan itibaren *Meissen Fabrikası*'nda, biçimler her ne kadar geleneksel çizgiyi izliyorsa da *Chinoiserie* modası önemini kaybetmeye başlamış ve Doğulu sahnelerin taklidi yerini Avrupalı sahnelere bırakmıştır. Bunlar, gündelik hayatı tasvir eden sahneler ve Hollanda kır manzaralarından oluşuyordu.¹⁹¹ Çiçeklerin Çin veya Kore tarzında Doğulu stilizasyonuna, demet halinde veya olduğu gibi tasarlanmış *Alman çiçeklerinin (Deutsche Blumen)*¹⁹² doğallığına yer verilmiştir. Meissen'de yaklaşık 1730'larda heykeller modellenmeye başlanmıştır. İlk zamanlarda büyük gruplar halinde anıtsal heykellerle yarışacak girişimler dahi olmuştur.¹⁹³ 1731 yılında, heykel ve biblo sanatçısı *Johann Joachim Kaendler*, Meissen Fabrikası'nda çalışmaya başlar. Kaendler, *Kral August*'un istekleri doğrultusunda porselen modelciliğini geliştirir. Kaendler ile birlikte Meissen porselen üretiminde otuz yıl sürecek olan *Biblo Dönemi* başlamıştır. Japon sarayının bahçesi için gerçek boyutlarda hayvan

¹⁹¹ M. Bacci, 1969, s. 75.

¹⁹² *Deutsche Blumen*, Viyana çömlek ustaları tarafında 1730'larda kullanılan bir bitkisel bezeme olmasına karşın yaklaşık 1740 yılında Meissen porselenlerinde uygulanmasının ardından popüler olmaya başlamıştır. Porselen süslemesinde kullanılan sözkonusu süsleme, ilk önceleri dönemin doğa kitaplarından veya gravürlerinden alınarak kopya edilmiş; ancak 1750'de daha doğal ve daha az katı şekilde sunulmuştur. 18. yüzyılın ortalarından sonra, Almanya'da *Höchst*, *Frankenthal* ve *Berlin*'de; İngiltere'de *Chelsea*, *Bow* ve *Worcester*'de yaygın olarak taklit edilmiştir. Tek olarak veya demet halinde de tasarlandığı görülmektedir. www.britannica.com

¹⁹³ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 76.

figürleri yapılmıştır. 1740'lı yıllarda ise *David Kretschmar* porselen takımlarda soğan ve çiçek motifli dekorlar yaratmıştır. Bu desenli porselenlerin altında “K” harfiyle imza yer almıştır.¹⁹⁴ Kändler'in 1775'te ölümü *Saksonya Porseleni*'nin meşhur günlerinin sonuna işaret ediyordu. 1740 ve 1750 yılları arasında Meissen, estetik açıdan zirvede olması yanında ticarî kaygılar da taşıyordu. Fabrika, Osmanlı coğrafyasına ihracat yapmış ve Avrupalı gözüyle yabancı zevkindeki egzotik konulara yönelmiştir. Bunlar şüphesiz Doğu pazarı için etkiliydi. Meissen, henüz yeni kurulmuş olan bir porselen fabrikasına sahip olan Rusya'ya, İngiltere'ye ve hatta Fransa'ya ihracat yapıyordu. Fabrikanın üstünlük yılları *Yüzyıl Savaşları* (1756-1763) ile sona ermiştir. Prusya Kralı *Frederick II*, Saksonya'daki zaferlerinin ardından, tüm Meissen eserlerinin Berlin'e taşınmasını istemiştir. 1761'de barışın ilân edilmesinden sonra *Saksonya* ürünleri tekrar üretilmeye başlanmıştır. Fakat bu sefer hem biçim olarak hem de süsleme anlamında *Sevr* hâkimdir. Avrupa porseleninin ilk 40 yılında kuralları koyan Meissen olmuştur; fakat 1760'dan sonra *Sevr* estetiği neredeyse tüm yetkiyi kullanıyordu.¹⁹⁵ 1774 yılında *Meissen Porselen Fabrikası*'nın başına *Kont Camillo Marcolini* getirilir. 1813 yılına kadar tüm sanat akımlarını o yönetmiştir. Bu dönemle birlikte Meissen porselen ekolünde *XVI. Louis Stili*'ne tam bir geçiş yapılmıştır.¹⁹⁶ İlk olarak, Alman çiçeği ve geleneksel biçimler kullanılmıştır.¹⁹⁷ Üretilen porselenlere vurulan “çapraz kılıç” damgalarının altına ilk zamanlar “iki nokta”; sonraki yıllarda noktaların yerine “yıldız” işareti konulmuştur. **(Bkz. Levha 81)** Marcolini ile başlayan Klasik Dönem'de yeni teknikler

¹⁹⁴ B. Baykal, 2000, s. 35.

¹⁹⁵ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 82, 83.

¹⁹⁶ B. Baykal, 2000, s. 36.

¹⁹⁷ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 83.

denenmiştir.¹⁹⁸ Marcolini döneminin ardından ağır altın kaplamalar, sert kontrastların ve çarpışan renklerin oluşturduğu bir zevkin hâkim olduğu *Biedermeier Dönemi* gelmiştir.¹⁹⁹ 1817’de krom yeşili sır altı boya görülür. Üzüm yaprağı dekorlu porselenler üretilir. 1827’de parlak altın yıldız dekoru devreye girer. 1830 yılından başlayarak Meissen *Kraliyet Porseleni*’nin adı *Devlet Porselen İmalâthanesi* olarak değiştirilmiştir. Yumurta kabuğu inceliğinde (musulini) kristal sırlı porselen, öküz kanı sırlı porselen (*Sang de Boeuf*) gibi özel porselenler üretilmiştir. Tarih boyunca Saksonya porselenlerinin ve krallarının gurur kaynağı olan eşsiz Meissen porselenlerinin üretimi günümüzde de devam etmektedir.²⁰⁰

¹⁹⁸ B. Baykal, 2000, s. 36, 37.

¹⁹⁹ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 83.

²⁰⁰ B. Baykal, 2000, s. 37. *Meissen Fabrikası*’nın perakende pazarları veya *Dresden ve Leipzig* de şubeleri vardı. Böylece müşterilerin fabrikaları ziyaret etmelerine gerek kalmıyordu. Leipzig ve özellikle ünlü *Leipzig Panayırı*, *Meissen Fabrikası*’nın ilk yıllarından itibaren seramik ve diğer ürünler için önemli bir gümrüksüz pazar olmuştur. Bkz. G. Godden, **Godden’s Guide to European Porcelain**, New York-London-Paris, 1993, s. 77. 18. yüzyılda *Leipzig*; Polonya ve İngiltere mallarının ticareti için merkez olmaya başlamış ve tüm Avrupa’nın pazaryeri olarak adlandırılmıştır. Bkz. *en.wikipedia.org* Meissen porselenleri, Saksonya’daki devlet kontrolü altındaki bu pazarların dışında elbette deniz yoluyla da pek çok ülkedeki yüksek sınıf perakende pazarlarına gönderilmekteydi. 1870’lerin sonlarında *Meissen Fabrikası* ürünleri için talep olmadığı görülmektedir. G. Godden, 1993, s. 78. 1916 yılında fabrika bünyesinde bir sergi salonuna sahip olan *Meissen Porselen Fabrikası*, günümüzde tümüyle müze haline getirilmiştir. Meissen’de ana üretim grubu olan servis takımları ve vazoların dışında, biblolar, lambalar, saat kasaları, çekmeceler, masalar, ayna çerçeveleri ile birlikte çini sobalar da üretilmiştir. G. Yılmaz, **19. Yüzyıl Osmanlı Yaşamında Sanat Eseri Olarak Yeni Objeler**, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 75.

Meissen porselenlerinin ilk gerçek porselen damgası 1723 yılından başlayarak kullanılmıştır. 1731 yılına kadar her parçayı damgalamak kural olmamıştır.²⁰¹ Böttger tarafından üretilen ilk *stoneware* parçalar “iki küçük çapraz kılıç”²⁰² simgesiyle damgalanıyordu. İlk sert porselenin damgası “AR” şeklinde işlenmiş kralın baş harflerinden veya imalâthanenin baş harflerinden oluşuyordu.²⁰³ “AR” *Kral Agustus Rex*’i simgelemiştir. Bu marka sadece kral için üretilen porselenlerde 1733 yılına kadar uygulanmıştır.²⁰⁴ Daha ilk döneminde Meissen’in karakteristik damga stili olan “çapraz iki kılıç”, daha çok mavi renkte olmak üzere, bazen porselenin içine damgalanmıştır. Yaklaşık 1730’dan sonra bazen kılıçların ya altına ya da arasına “nokta” ekleniyordu. *Marcolini Dönemi*’nde ise çapraz iki kılıcın altında “yıldız” işareti kullanılmıştır.²⁰⁵ 1725-1740 yılları arasında Meissen’de üretilen porselenlere KPM (*Königliche Porzellan Manufaktur/Kraliyet Porselen Fabrikası*) ve “çapraz kılıç” damgaları birlikte uygulanmıştır.²⁰⁶ Daha az genel olan damgalar bir çeşit “uçurtma” veya düşey bir çizgiye dolanan bir sarmal olan

²⁰¹ B. Baykal, 2000, s. 33, 34.

²⁰² Meissen porselenlerini Avrupa’daki rekabetten ayırt edebilmek için kullanılan ve Meissen porselenlerinin simgesi haline gelen “çapraz kılıç” damgası, barışı simgeleyen Saksonya kılıçlarını temsil etmektedir. Bu simge günümüzde de Meissen porselenlerinin simgesidir. Bkz. ibid, s. 34.

²⁰³ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 83.

²⁰⁴ B. Baykal, 2000, s. 34.

²⁰⁵ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 83.

²⁰⁶ B. Baykal, 2000, s. 34.

“caduceus” tur.²⁰⁷ Uçurtma ve Merkür sembollerinin yalnızca ihraç edilen porselenlere uygulanan damgalar olduğu ifade edilmektedir.²⁰⁸

Osmanlı’da *Saksonya Porseleni* olarak tanınan²⁰⁹ Meissen porselenlerinin Türkiye’ye ihracatı 18. yüzyıl ortalarında başlamış ve kahve fincanları en geniş yeri tutmuştur. Osmanlı pazarı için üretilen eşyalarda fabrikanın “çift kılıç” veya “çapraz meçler” şeklindeki markası Hıristiyanlık sembolü haç ile karıştırılmaması için değiştirilmiştir. Bir görüşe göre, Osmanlı piyasası için üretilen porselenlerde damga olarak “birbirine dolanmış sarmallar” (caduceus), diğer bir görüşe göre ise tıbbın sembolü olan “yılan” sembolü kullanılmıştır. Neyi ifade ettiği tartışılan bu yeni damganın Osmanlı pazarına sürülen Meissen porselenlerinde kullanılması gerekliliği, *Mannas Athenas* adlı İstanbullu bir tüccara ait olan ve *Dresden Devlet Arşivi*’nde saklanan mektubunda belirtilmektedir. 1730 yılında yazılmış olan mektuptan sonra, 1731 yılında *Meissen Fabrikası*, ürünlerini “Kral için”, “Fransa için”, “İç ticaret için” ve “Türkiye için” olmak üzere dört grupta sınıflandırma kararı almıştır. Türkiye’ye gönderilen porselenler içinde en fazla süt, çay, kahve fincanları ile şekerlikler dikkati çekmektedir. Bunun yanında, Osmanlı pazarına hitap eden semaver, çaydanlık ve buhurdan gibi formlarda da yine Osmanlı süsleme anlayışına uygun bitkisel desenler tercih edilmiştir. *Meissen Fabrikası*’nın *Kont Marcolini* tarafından yönetildiği 1774-1814 yıllarını kapsayan parlak döneminde Osmanlı formlarında üretimlerde artış görülmektedir. EAEM’deki çift kılıç damgalı kulpsuz fincan, TSM’deki *Marcolini Dönemi* kapaklı kutu ve yeniçeri heykelcikleri gibi

²⁰⁷ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 83.

²⁰⁸ B. Baykal, 2000, s. 34.

²⁰⁹ *ibid*, s. 33.

örnekler, Osmanlı için Meissen üretimleridir. Fabrikanın, 1925'ten sonra yeniden kullanılmaya başlanan çapraz kılıçlar şeklindeki damgası, Türkiye'de uzun süre "makas marka" olarak tanınmıştır.²¹⁰

b. Höchst Porselen Fabrikası

1746'da Höchst'te bir porselen fabrikası kurulması için imtiyaz verilmişti. *Fulda Porselen Fabrikası*'ndan gelen ve 1749'a kadar burada kalan *A. F. Lowenfinck*, ardından Viyana'dan gelen bir kimyacı olan ve 1750 ile 1752 yılları arasında fabrikada görev alan *Joseph Jakob Ringler* ile birlikte fabrikada ciddi anlamda porselen üretimine başlanmıştır.²¹¹ Porselen biblo ustaları *Laurentius Russinger* ve *Johann Peter Melchior*, kendilerine has üsluplarıyla Höchst porselenlerinin diğer Alman ürünlerinden ayrılmasını sağlamıştır.²¹² *Höchst Porselen Fabrikası*'nın orijinal damgası, kırmızı veya sonradan sır altı mavi olarak değiştirilen, patlıcan moru renkte bir "çarkıfelek"ti.²¹³ *Höchst Porselen*'in klasik dönemine imzasını atmış olan *Johann Peter Melchior*, Türklerin yaşantı ve giyiniş biçimlerinden etkilenecek biblolar üretmiştir.²¹⁴

²¹⁰ G. Yılmaz, 2004, s. 73-75.

²¹¹ www.ceramic-insight.com

²¹² B. Baykal, 2000, s. 38, 86.

²¹³ www.ceramic-insight.com

²¹⁴ B. Baykal, 2000, s. 86.

c. Berlin Porselen Fabrikası (KPM)

1751 yılında *Wilhelm Kaspar Wegely* Berlin’de porselen bir fabrikası kurar. Özellikle melek figürlü çalışmaları dikkat çekicidir.²¹⁵ Fabrika 1763’te Büyük Friedrich tarafından satın alınarak, “KPM” (*Kaiserliche Porzellan Manufaktur*) adıyla *Kraliyet Fabrikası* haline getirilmiştir.²¹⁶ 1820’lerde KPM damgası kullanılmaya başlanır. *II. Dünya Savaşı*’nda çok zarar gören fabrika 1950’lerde tekrar üretime geçmiştir.²¹⁷ Berlin Porselen Fabrikası 1800’lerden itibaren Türkiye’ye eser göndermeye başlamıştır. DSM koleksiyonunda Prusya İmparatoru *II. Wilhelm* (1888-1917) tarafından Sultan II. Abdülhamit’e armağan edilen ve klasik mimari öğelerle süslenmiş KPM üretimi bir vazo ve çay takımı bulunmaktadır.²¹⁸

d. Nymphenburg Porselen Fabrikası (*Bavyera Porselen Fabrikası*)

Eski Bavaria’nın son meclis üyesi prens *Maksimilian Joseph-III*, 1747’de ilk *Bavaria Porselen Fabrikasını* (*Bavarian Porcelain Factory*) kurar. 18. yüzyıldaki yedi büyük Alman porselen fabrikasından biridir. 1755-1765 yılları arasındaki kısa dönem içinde, süsleme nitelikleri ve porselen figürleriyle Nymphenburg porselenleri diğer Alman fabrikalarını geride bırakmıştır.²¹⁹ Damga olarak, 1754’ten itibaren, çeşitli biçimlerdeki *Bavaria kalkan arması* kullanılmıştır. Yaklaşık 1764’te ise sırt altı

²¹⁵ B. Baykal, 2000, s. 38.

²¹⁶ G. Yılmaz, 2004, s. 75.

²¹⁷ B. Baykal, 2000, s. 38.

²¹⁸ G. Yılmaz, 2004, s. 75.

²¹⁹ W. B. Honey, 1849-1952. s. 459, 463.

mavi soğuk damga uygulanmıştır. Fabrika, Uzak Doğu'ya gönderdiği *Türk fincanları (Turchenkopgen)* serisinde damga olarak, Meissen'in çapraz kılıç damgasına benzetmek amacıyla, “iki çapraz çizgi” kullanmıştır.²²⁰ *Nymphenburg porseleni* beyaz olarak satılıyor ve fabrikanın dışında dekorlanıyordu.²²¹ *Nymphenburg porseleni* bugün de faaliyettedir ve 18. yüzyılda olduğu gibi “el ile dekorlama” tekniğini kullanmaktadır. Fabrika *Bavarian Devleti*'ne aittir; ve bugün *Wittelsbach Equalisation Fund (Wittelsbach Ausgleichsfond)* adındaki aile vakfı tarafından işletilmektedir.²²²

e. Wallendorf Porselen Fabrikası

1897 yılında²²³ *Johann Wolfgang Hammann* tarafından, Gotha'nın güneyinde kurulmuştur. Fabrikanın karakteristik üretimleri *Lüle* ve *Kulpsuz Türk fincanları* idi. Damga olarak, Meissen çapraz kılıçlarını andırması amaçlanarak, büyük “W” kullanılmıştır.²²⁴ Uzun yıllar *Hammann Ailesi*'nin elinde işletilen fabrika 1897'de Limited şirkete dönüştürülmüştür. Çok fazla orijinal bir tarz yaratılmamış; üretimlerin büyük bölümü günlük kullanıma yönelik tasarlanmıştır. Yemek takımları üzerinde *soğan motifi (onion pattern)* ve *yıldızçiçeği motifi (aster pattern)* gibi

²²⁰ www.archive.org

²²¹ 1779 yılında, Bavaria'nın Passau kasabasında ilk porselen fabrikalardan birini kuran *Karl Hagen*, yaklaşık 1780 yılında, *Nymphenburg* ve Wallendorf fabrikalarından gelen ve Türk pazarı için üretilen kahve fincanlarının dekorasyonu işini yapıyordu. Bkz. W. B. Honey, 1949-1952, s. 481.

²²² www.ceramic-insight.com

²²³ www.wallendorfer-porzellan.de

²²⁴ www.archive.org

Meissen desenlerine, koyu kırmızı veya siyahımsı mavi boyamalara, koyu sır altı mavi ve kahverengi zemin üzerine kartuş içinde tasarlanmış süslemelere rastlanmaktadır.²²⁵

f. Ansbach-Bruckberg Porselen Fabrikası

18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı pazarında Ansbach ürünleri önem kazanmıştır. *Ansbach-Bruckberg Porselen Fabrikası* tek başına ve sadece 1793 yılında Osmanlı pazarına yönelik 41 bin adet kahve fincanı üretmiştir. Eldeki veriler, Ansbach'tan Osmanlı coğrafyasına, 1799 yılında, 48 bin kahve fincanı ihraç edildiğini, bu sayının 1830'larda bir milyona yaklaştığını ve 1870'lere kadar aynı düzeyde sürdüğünü göstermektedir.²²⁶

g. J. G. Stammerger

Bir porselen ressamı olan *J. G. Stammerger* 1840 yılında Passau'da *Türk fincanları* üreten bir porselen fabrikası kurmuştur. Üretilen küçük kulpsuz kahve fincanları Balkan ülkeleri ve Doğu'ya ihraç edilmiştir. Fabrika, Osmanlı devletinin Bavaria'dan yapılan ihracata, *Yunan İsyanı*'nı desteklemesi yüzünden koyduğu ticaret ambargosu nedeniyle üretimini durdurmuştur.²²⁷

²²⁵ W. B. Honey, 1949-1952, s. 459, 658.

²²⁶ *ibid*, s. 126, 129.

²²⁷ Bkz. www.mgl-obermaingeschichte.de

2. AVUSTURYA PORSELEN FABRİKALARI

a. Viyana Porselen Fabrikası (Wiener Porzellan Fabrik)

Viyana Porselen Fabrikası 1718'de açılmıştır. *Kral VI. Karl* tarafından da desteklenen fabrika Avusturya'daki ilk porselen üretimini gerçekleştirmiştir. 1744-1864 yılları arasında *İmparatorluk Fabrikası* olarak işletilmiştir. Viyana porselenleri başlangıçta Meissen'den gelen ustalar tarafından üretilmiştir. Ardından Almanya'da Meissen dışında porselen üreten atölyeler, üretimlerini Viyana'nın etkisi altında sürdürmüştür. 1718'le başlayan ve *Du Paquer Dönemi* olarak adlandırılan ilk evrede; form ve bezemelerde Uzakdoğu ve Hint etkilerinin yoğun olduğu görülmektedir. 1730-1735 yılları arasındaki evrede; plastik bezemelerle kaplı kulplar, kabartmalı ve ajurlu gövdeler, dilimli kenarlar ön plâna çıkmıştır. 1750'lerden itibaren, çoğunluğunu mitolojik figür ve sahnelerin oluşturduğu heykelciklerin üretimi başlamıştır. 1760'larda çay ve kahve takımları yoğunluk kazanmıştır. 1780 ve sonrasında Viyana porselenlerinin ihracatına başlanmış; kalite arttıkça ihracatın da genişlediği görülmüştür. 1784'te *Kont Konrad von Sorgenthal*'in fabrikanın idaresine geçmesiyle yeni bir döneme girilmiştir. *Sorgenthal Döneminde*; eserlerin hem zarif hem de fonksiyonel olmasına önem verilmiştir. Diğer taraftan Türk zevkine yönelik üretim de *Sorgenthal Dönemi*'nde gerçekleştirilmiştir. 1800'lerden sonra, sanatsal yönlerini yitirmeye başlayan Viyana porselen eserleri, ticarî birer meta haline gelmiştir. 19. yüzyılda Viyana porselenlerinde antik Yunan ve Roma devri formları ve süsleme unsurları yaygın olarak kullanılmıştır. Çift renkli büst kabartmalar, lotus-palmet kompozisyonları çoğunluktadır. Viyana manzaraları da bu dönemde ağırlık

kazanmıştır. Sevr porselenlerine benzeyen, lacivert zeminli ve yaldızlı örnekler de 19. yüzyıl boyunca görülmektedir. 1840-1860 döneminde, sırlı ya da bisküvi şeklinde büstler yoğunluk taşımaktadır. Özel büstler ve armalı parçalar, ısmarlama üretimler bu dönemde dikkat çekmektedir. Teknik gelişmelere bağlı olarak, 1840'lardan sonra kap formlarının büyüdüğü gözlenmektedir.²²⁸

18. yüzyılda Osmanlı devleti, Viyana porselenlerinin başlıca alıcılarından. 1784'te *Kont Konrad von Sorgenthal*'in, *Viyana Porselen Fabrikası*'nın idaresine geçmesiyle Türk zevkine yönelik üretimler gerçekleştirilmiştir. Osmanlı pazarına gönderilen ürünlerde bezeme olarak, İslam dinine göre yasak olan insan resimleri yerine, çiçek demetleri tercih edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek toprak gerekse bakır kaplarda geçerli olan tepsi, tabak, iftariyelik, tuzluk, çeşitli sahan boyları; şekerlik, kulplu şerbetlik, aşurelik, saleplik, tatlı hokkası, çamçak, lâledan, nargile, leğen-ibrik ve karlık gibi geleneksel Osmanlı kap formları uygulanmıştır. Sorgenthal'in 1805'teki ölümünden sonra, Türkiye'ye ihraç edilen porselenler artık seri imalât durumuna düşmüştür. Osmanlı kaynaklarında, neredeyse Avrupa kökenli tüm porselenlere yakıştırılan *Saksonyakâri* teriminin kullanılması gerek Viyana ve gerekse Meissen ile olan yoğun ticaret trafik nedeniyledir. TSM'de yer alan leğen-ibrik takımı, DSM'deki vazo-şamdan Osmanlı için üretilmiş Viyana porselenlerine örnektir. Türk evlerinde en fazla kullanılan Viyana porselenleri meyve ve çiçek formlu kapak tutamağı bulunan sahan ve şekerliklerdir. Viyana'da üretilen porselen formları arasında *Türkenbecher* (*Türk çanağı*) adı verilen kahve fincanları da yer almaktadır. Osmanlı pazarına yönelik olarak üretilen bu fincanlarda, genellikle

²²⁸ G. Yılmaz, 2004, s. 76- 79.

bitkisel bezemeler kullanılmış olmakla beraber mitolojik tasvirli örnekler de nadiren görülmektedir.²²⁹

3. İNGİLTERE PORSELEN FABRİKALARI

19. yüzyılda inşa edilen Osmanlı sarayları için Avrupa'dan gelen eşyalar arasında porselenlere sıkça rastlanmaktadır. Bu kapsamda, son devir Saray harcamaları arasında İstanbul'daki İngiliz mağazası olan *Baker*'dan kapaklı porselen sahanlar satın alındığını öğreniyoruz. Diğer taraftan *Topkapı Sarayı*'nda 19. yüzyıla ait İngiliz menşeli biri çapa damgalı diğeri "*Ionia and J.G.Co. Stoke-Upon-Trent*" damgalı iki porselen tabak yer almaktadır. Dolmabahçe Sarayı'nda "*Stoke –on-Trent*" ve "*W. T. Copeland*" damgalı vazolar, "*Semi Porcelain-Clementson Brot.*" damgalı, "*S. Clarke's Patent Trade Mark-Fairy*" damgalı, "*England*" damgalı, "*H. and H*" damgalı, "*Coalport*" damgalı ve yüksek kalitedeki 18. yüzyıla tarihlenen birkaç İngiliz menşeli porselen eşya bulunmaktadır.²³⁰

a. Wedgwood Fabrikası

Babasının ölümüyle ailesinin çömlek imalâthesinde çalışmaya başlayan *Josiah Wedgwood* (1730-1795) 1759'da Burslem'de kendi imalâthesini kurar. Wedgwood, 1768'de *Stoke-on-Trent* bölgesinde onun *Etruria* adını verdiği bir köy kurarak, ikinci bir imalâthane açar. 1773'ten itibaren tüm üretim faaliyetlerini burada

²²⁹ G. Yılmaz, 2004, s. 77- 79.

²³⁰ S. Faroqhi – C. K. Ndeumann, 2006, s. 200.

yoğunlaştırmıştır; ve ilk zamanlar dekoratif toprak kaplar üretilir.²³¹ Pek çok farklı Wedgwood stili bulunmaktadır. Bunlardan bazıları meşhurdur ve hemen tanınabilir. 1762'de *Queen's ware* olarak tanınmaya başlayan krem renkli hamur (creamware), 1765'te *Greatbatch's china glaze*, en iyi sır olarak, bunların başlıcalarıdır. Bundan başka, ismini doğadaki yeşim taşından alan sır altı süslemeli, gözenekli *stoneware* hamur olan *Jasper ware* de Wedgwood'un tanınmış üretimleri arasındadır. 1795'te ölen *Josiah Wedgwood*'un başlattığı iş aile üyeleri tarafından halen devam ettirilmektedir.²³²

Wedgwood, neredeyse tüm dünyaya *earthenware* ihraç ediyordu. Özellikle *creamware* veya *Queen's ware* olarak adlandırılan porselenler tüm dünyaya ihraç ediliyordu.²³³ Wedgwood öylesine aktif ve öyle evrensel bir ticaret yaratmıştı ki Paris'ten St. Petersburg'a; Amsterdam'dan İsveç'in çok daha uzak noktasına; Dunkirk'ten Fransa'nın güney ucuna her otelde servisler İngiliz *earthenware* kaplarıyla sunulmaktaydı. *Sevr*, *Meissen*, *Viyana*, *Furstenberg*, *Paris* ve *Doccia* gibi büyük Avrupalı fabrikaları dahi sıradan Staffordshire imalâthanelerini takip etmek zorunda kalmış ve Wedgwood'un tasarımlarını üretmişlerdir. 1780'lerde, Wedgwood'un üretimlerine olan talep üretimden daha fazlaydı. Wedgwood ismi öyle moda olmaya başlamış ve üretimleri öyle yaygınlaşmıştı ki Wedgwood, rakiplerinin hiçbir zaman satamayacakları yüksek bir fiyattan satış yapabiliyordu. Wedgwood üretimi kapların ister soylu ister sıradan olsun hem yerli hem yabancı müşteriler, İngiliz kraliçesi, Rus İmparatoriçesi ve sayısız yabancı ve yerli aristokrat talep

²³¹ www.wedgwood.com

²³² www.ceramic-insight.com

²³³ G. Godden, 1993, s. 16.

ediyordu. Wedgwood'un hesap kayıtlarında gündelik kullanım eşyalarının satış yüzdesinin süs eşyalarına oranla daha fazla olduğu görülmektedir.²³⁴

18. yüzyılın, pazar teknikleri ve satış konusunda başarılı bir girişimcisi kabul edilen Josiah Wedgwood, İngiliz pazarındaki hâkimiyeti yanısıra ticaret ufkunu Avrupa'dan Meksika, Türkiye hatta Çin'e kadar genişletmeyi başarmıştı. Öyle ki *Lady Mary Wortley Montagues*'nün Türklerin odalarındaki kemerli nişler içinde yer alan parfüm şişelerini işaret ederek, Türk zevki hakkında yazdığı mektup, Wedgwood'da da Türk pazarına girme hevesi yaratmıştı. Wedgwood, uluslararası pazardaki satışlarını arttırmak için aristokrasinin ve ileri gelenlerin beğenisinden faydalanmıştır. Bu anlamda ürünlerinin Avrupa sarayları ve onların modayı takip eden bakanlarına tanıtımında büyükelçilerin aracılığına başvurmuştur. Wedgwood'un uluslararası pazarda ilerlemek için kullandığı yöntemlerden bir diğeri de üretimlerinin reklamını yapmak için saray çevrelerini kullanmaktı. Üretimlerinin Krallar tarafından satın alınması halinde saray memurları tarafından da satın alınacağını; sarayda bir kez moda olduğu takdirde soylu kesim tarafından talep göreceğini ve bu şekilde daha alt sosyal tabakalara inebileceğini düşünüyordu. Wedgwood orta sınıf halkı kazanmak için üst sınıfı cezp etmek için kullanılan farklı bir pazarlama tekniğine ihtiyaç duymuştur. Orta sınıf, sosyal olarak, büyükelçilerin kullanılması için uygun değildi. Diğer yandan kişisel paketler hazırlanması için de sayıları çok fazlaydı. Bu nedenle Wedgwood, onların hükümdarlarına ve inançlarına olan bağlılıklarını ifade eden süslü madalyonlar

²³⁴ N. McKendrick, "*Josiah Wedgwood: An Eighteenth Century Entrepreneur in Salesmanship and Marketing Techniques*", ***The Economic History Review***, 1960, New Series, Vol. 12, No: 13, s. 427-433.

üretmeyi amaçlamıştır. Bu plânın toptan satışlarını arttıracaklarını düşünüyordu. Wedgwood, bu çerçevede farklı Avrupa pazarları için doğru başlıklar seçmiş İtalya ve İspanya için Papa; Güney Amerika için Azizler; Türkiye için Hz. Muhammed'ten faydalanmıştır. 1780'lerde çok moda olmaya başlayan Wedgwood üretimlerini, İngiliz kraliçesi, Rus İmparatoriçesi ve sayısız yabancı ve yerli aristokratın içinde bulunduğu ister soylu ister sıradan olsun hem yerli hem yabancı müşteriler talep ediyordu. Wedgwood'un üretimleri, kolaylıkla ve küçük maliyetle, Rusya, Polonya, Portekiz, İspanya, Danimarka, İsveç, Hollanda, Türkiye, Napel, Turin ve hatta Çin saraylarına girmiştir. Wedgwood dış piyasa alıcılarının farklı moda ve zevklerine titizlikle özen göstermiştir. Örneğin, Fransa için, Rokoko modası nedeniyle ormula işlemeli çömlek üretmiştir. Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracatta tümüyle yeni bir seri oluşturduğu ifade edilen Wedgwood'un Almanya, Hollanda, Fransa, Amerika, İsveç, Danimarka yanında Türkiye'ye yönelik de süslü madalyonlar ürettiğini öğreniyoruz.²³⁵

b. Coalport Porselen Fabrikası

Caughly Fabrikası'nda yetişmiş iki kardeş John ve Thomas, Coalport'da yeni bir merkez kurarlar. Kompozisyonlar, serbest çalışan dekor ustaları tarafından genellikle beyaz olarak yapılır. İngiliz porselen modasını çok yakından takip eden *Coalport Fabrikası*, Paris ve Meissen'den kopyalar yapmıştır. Damga sadece en yüksek kalitedeki ürünlerde görülür. Fabrika 1900'lerde kapatılmıştır.²³⁶

²³⁵ Bkz. ibid, s. 425-433.

²³⁶ ibid, s. 49.

4. FRANSA PORSELEN FABRİKALARI

18. yüzyıl ortalarından itibaren üretime geçen Paris porselen fabrikalarının ihracatında önemli yer tutan ülkelerin başında Osmanlı İmparatorluğu geliyordu. Osmanlı pazarı için özel olarak, çok sayıda aşurelik, sahan, saleplik, saat ve oryantalist vazolar üretiliyordu.²³⁷ Paris’te, “*La Porcelaine de Paris Atölyesi*” nde de Osmanlı konulu ve büyük boyutlu vazolar yapılmıştır. Özellikle oryantalist çalışmaları ile ünlü “*Pont aux Choux Atölyesi*” nin baş ustası *Andre Heidrich*’in Osmanlı’ya özel form ve desenlerde eserleri vardır.²³⁸ Paris’te ayrıca “*Baschet et Frères Brianchon*”, “*Rousseau*” gibi küçük özel imalâthanelerde bu markalara ait Osmanlı formundaki tabak ve tatlı kupaları ile Rousseau marka, Abdülmecid tuğralı ve Türk bayraklı tabaklar; “*Honoré Baschet Frères*” markalı, kapak tepelikleri çiçek ve meyve formunda değerli taşlarla bezeli şerbet bardakları Türk pazarına yönelik üretilmiştir.²³⁹

a. Vincennes Fabrikası / Sevr Fabrikası

Sevr Fabrikası, ilk olarak 1738’de *Vincennes Şatosu*’nda kurulur. Geleneksel olanı ve en muhteşem Alman fabrikalarının başarısını miras almış olan *Vincennes Fabrikası*, başarısını *François Gravant* ve *Parisian Bilimler Akademisi*’nden bir kimyager olan Jean Hellot’a borçludur. Fabrika 1753’te Kralın sevgilisi olan

²³⁷ G. Yılmaz, 2004, s. 126, 130, 131.

²³⁸ B. Baykal, 2000, s. 89, 95.

²³⁹ G. Yılmaz, İstanbul, 2004, s. 71.

Madame de Pompadour'un teşvikiyle *Fransa Kraliyet Porselenleri İmalathanesi* (*Manufacture Royale des Porcelaines de France*) adıyla kraliyetin himayesine alınır. 1756'da fabrika Sevres'e taşınmış ve dört yıl sonra tümüyle krallığın malı olmuştur. 1768'de komşusu *St. Yrieix la Perche*'de, *Kaolin*'in keşfedilmesinde sonra ilk sert porselenini üretmeye başlamıştır. Buna rağmen, fabrika uzun yıllar eski geleneği olan yumuşak porselene de devam etmiştir.²⁴⁰ Sevr porselen dekorasyonunda en belirgin özellik, düz renk zemin üzerine resimli panolardır. Bu zemin renkleri teknik mükemmellikleri ile tanınır. Porselenler üzerinde üstün kaliteli bronz işçiliği dikkat çeker. Bazı eserlerde zeminde ilginç Sevr buluşları olan desenli süslemeler uygulanmıştır. Bunlar arasında renkli mine ile nokta yıldız ve desenli kabartmalar vardır. Sevr porselenlerinde son derece titiz, detaylı, doğal çiçekler, buketler, girdandlar, kuş tasvirleri, manzara ve figürleriyle yağlıboya tablo stilinde resimli paneller gibi süslemelerle karşılaşırız.²⁴¹ *Vincennes Fabrikası*'nın ilk dönemlerdeki damgaları mavi renkte çapraz "L" idi. 1753'te Kraliyet himayesine girmesinden itibaren iki "L" harfinin oluşturduğu üçgenin içine, fabrikadan çıkış tarihini belirtmek için, bir harf eklenmiştir. ("A" 1753 yılı oluyordu.) 1778'den itibaren 1792'de ihtilâlin patlak vermesine kadar bu harfler çift olmuştur. (1778 yılı "AA" olmuştur.) İmparatorluğa kadarki eserlerin pek çok damgası olmuştur. En genel olanı fabrikanın adının tümüyle yazılmasıydı. İmparatorluk Dönemi'nde *Man. Imp de Sevr* imzası kullanılmış ve eserin yapıldığı yıl eklenmiştir.²⁴² *Sevr Porselen Fabrikası* 1805'ten itibaren Osmanlı müşterileri için özel tabak ve kâseler üretmeye

²⁴⁰ Bkz. M. Bacci, 1969, s. 127, 132.

²⁴¹ B. Baykal, 2000, s. 54.

²⁴² Bkz. M. Bacci, 1969, s. 134.

başlamıştı.²⁴³ Sevres Porselenleri, Osmanlı İmparatorluğu'na çok sayıda girmiştir. Bugün bu örnekler *Topkapı Sarayı Müzesi*'nde yer almaktadır. TSM koleksiyonunda 1850 yılında Fransa Kralı *Napolyon-III* (1848-1870) tarafından *Sultan Abdülmecid*'e hediye edilen 58 parçalık *Orman Servisi* adlı yemek takımı, Sevres yapımı komposto ve meyve takımları, yine Sevres üretimi 1895 tarihli bir adet *Borazancı heykelciği* gibi pek çok porselen eser bulunmaktadır.²⁴⁴

b. Limoges Porselenleri

Fransız porselenlerinin en önemlilerinin başında Limoges porselenleri gelir. Porselen hammaddesi olan *Kaolin*'in 1765 yılında Limoges yakınlarında da keşfedilmesiyle bölgede *sert porselen* üretimine başlanmıştır. 1771 yılında, *Louis-XV*'nin de desteğiyle, zaten bir seramik fabrikasına sahip olan *Joseph Massie* ve ortakları üretime başlar. Fabrika, *Sevr Fabrikası* ile birleştirilmiş böylece porselenler ham vaziyetteyken Sevr fabrikasına boyanmak ve dekorlanmak üzere gönderilmeye başlanmıştır. 1792'den sonra ise, Sevr dekorlarıyla süslenen porselenler artık tüm Avrupa'ya Limoges'dan yayılmıştır. Limoges porselenleri genel olarak bitkisel bezemelidir. Limoges'da en çok çay ve tatlı takımları üretilmiştir. En tipik süsleme özelliği, *Royal Worcester* veya Viyana porselenlerinde olduğu gibi zeminde altın yaldızlı bordürler ve bunların arasında pastel renkli çiçek desenleridir. *Limoges Porselen Fabrikası* üretimi çay ve kahve takımları da Osmanlı pazarında geniş bir yer bulmuştur. Bunlar, Osmanlı kullanımına uygun olarak, çiçek demetleri ve

²⁴³ S. Faroqhi - C. K. Ndeumann, 2006, s. 200.

²⁴⁴ G. Yılmaz, 2004, s. 66, 67.

kurdelelerin kullanıldığı bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ender olarak üretilen heykelciklere örnek teşkil eden ve TSM’de bulunan, *Comolera* imzalı, 1867 tarihli, sert porselenden güvercin heykeli ve Dolmabahçe Sarayı dekorasyonunda kullanılan büyük boyutlu vazolar, Osmanlı için üretilen Limoges porselen örneklerinin başlıcalarıdır.²⁴⁵

c. Sarreguemes Porselen Fabrikası

Bugün de ünlü olan *Sarreguemes Porselen Fabrikası*, Fransız İhtilâli Dönemi’nde küçük bir aile şirketi olarak kurulmuştur. *Nicholas Henri Jacobi* ve iki arkadaşı tarafından kurulmuş olan ilk fabrika ekonomik şartların elverişsizliğine rağmen 1790’da üretime başlamıştır. İngiliz ve Fransız imalâthaneler arasında yaşanan rekabetten dolayı hammadde bulunması konusunda yaşanan zorluklar ve devrimin neden olduğu ayaklanma, Jacobi’yi işi bırakmaya zorlamıştır. 1800 yılında, Bavyeralı genç *Paul Utzschneider* fabrikayı devralarak yeniden faaliyet kazandırmıştır. Fabrikanın en iyi müşterisi *Napolyon-I’* du ve pek çok eser sipariş vermiştir. *Paul Utzschneider* tarafından yeni süsleme teknikleri ortaya konulmuştur. Şirket o denli genişlemiştir ki Utzschneider yeni atölyeler açmak zorunda kalmıştır. 1836’da, Utzschneider fabrikanın yönetimini kardeşi *Alexandre de Giger’a* devretmiştir. Şirket 1838’de *Villeroy & Boch* ile birleşme kararı almış; bu anlaşma şirket üretiminin büyümesine katkı sağlamıştır. 1871 yılında şirketin yönetimi oğlu *Paul de Geiger’e* geçmiş ve *Digoin* ve *Vity-le-François*'de iki yeni fabrika kurulmuştur. 1913’te *Paul de Geiger’in* ölümüyle *Utzschneider & Cie*, birisi

²⁴⁵ ibid, s. 55, 68, 69.

Sarreguemes'deki diğeri Fransa'daki fabrikalardan sorumlu olan iki şirkete bölünmüştür. I. *Dünya Savaşı*'ndan sonra 1919'da *Sarreguemes-Digoin-Vitry-le-François* adı altında birleştirilmiştir. II. *Dünya Savaşı* sırasında porselen fabrikalarına el konulmuş, 1942-1945 yılları arasında yönetimleri *Villeroy & Boch*'a verilmiştir. 1979'da *Lunéville-Badonviler-Saint Clément* grubu tarafından satın alınarak, 1982 yılında *Sarreguemes-Bâtiment* adını almıştır.²⁴⁶ Üretilen seramikler, kasabanın ismi olan Sarreguemes" ve "Sarregueme" şeklinde veya bir üçgen içinde "UC" veya "U&C" harfleri ile damgalanmıştır. Ürün yelpazesi, *Wedgwood* tarzındaki krem renkli ve stoneware bünyeli kaplar yanında açık kırmızı, kahverengi, camsı ve mermerimsi kurşun sırlı toprak kaplar olmak üzere çok çeşitliydi. Sarreguemes, 19. yüzyıldan itibaren ürettiği porselen vazolar, saksılar, dekoratif duvar panoları, şömineler vs.den oluşan geniş koleksiyonuyla dünya çapında satış yapmıştır.²⁴⁷

d. Jacop Petit Porselen Fabrikası

Paris porselenlerinin en tanınmış fabrikalarındandır. 1796-1868 yılları arasında faaliyette bulunmuştur. Petit'nin özelliği hem "Neoklasik" hem "Gotik" hem de "Rokoko" stillerini canlı ve kompleks şekilde uygulamasıdır. Jacop Petit 1839'da bulduğu bir yöntemle, danteli porselen hamuruna batırıp çalışmalarında kullanmıştır. Standart damgası mavi "J.P" harfleridir. Çok nadir olarak da bu harflerin üst ve altında çapraz kılıçlar yer alır. Porselen parfüm şişeleri, üzeri

²⁴⁶ www.sarreguemes-museum.com

²⁴⁷ W. B. Honey, 1949-1952, s. 542.

kabartmalı çiçek motifleriyle süslü lambalar ve vazolar üretilmiştir.²⁴⁸ *Jacob Petit*, Osmanlı İmparatorluğu'nda gözlemlerde bulunmuş ve fabrikasında da Osmanlı İmparatorluğu için aşurelikler, saatler, biblolar ve saray sahnelerinin aktarıldığı muhteşem vazolar yapılmıştır. Standart damgası olan mavi “J.P” harfleri Osmanlı için özel üretilen objelerde de geçerlidir.²⁴⁹ TSM koleksiyonunda “J.P.” markalı sürahi, tabak, kâse gibi günlük kullanıma aî örnekler rastlıyoruz. TIEM’de de “J.P.” markalı ve istiridye kabuğu formu salata tabakları yer almaktadır.²⁵⁰

B. Form ve Desenler

Osmanlı pazarına yönelik üretilmiş porselen örnekleri form ve desen uygulamaları anlamında üç grupta ele alınmaktadır: Birinci grup üretimlerde; hem desende hem de formda Batılı izler dikkat çekmektedir. Bu grup örnekler, daha erken dönemde Osmanlı’ya gönderilmiş olan eserlerde rastlanmaktadır.²⁵¹ Geç dönemde değişen ilişkiler sonucunda bu türlü örnekler daha az yer verilmiştir. Çünkü üretilen porselenleri Osmanlı piyasasının beğenisine sunmak asıl amaç olmaya başlamıştır. Bu nedenle bazen hem formda hem de süslemede Osmanlı tarzında düzenlemeler yapılmıştır. İkinci gruptaki örneklerde; Osmanlı’ya aî formların Batı tarzı süslemelerle verildiği görülmektedir. Osmanlı kültür ve

²⁴⁸ ibid, s. 58.

²⁴⁹ B. Baykal, 2000, s. 89.

²⁵⁰ G. Yılmaz, 2004, s. 71.

²⁵¹ ibid, s. 90, 91. Çalışmamıza konu olan Avrupa porselenlerinde de yoğunlukla Batı tarzı form ve motiflere rastlanmaktadır. Bu anlamda Alanya örnekleri bu ilk grup üretimlere dahil edilebilir.

yaşantısında yer alan kullanım ya da süs eşyaları Batılı desenlerle süslenmiştir. Avrupa'daki *Barok* ve *Rokoko* stillerinden etkilenmiş olan Osmanlı, bu tarzdaki porselen eşyalara taleplerini arttırmıştır. Özellikle Avrupa'nın en ünlü üretim merkezlerinden olan Almanya'daki Meissen Fabrikası'nda Osmanlı'nın bu talebini karşılamak üzere özel tezgâh ve donanımlar kurulmuştur. Bu tarz üretim Avrupa'daki diğer porselen fabrikaları arasında da hızlı yayılmıştır. Model, biçim ve dekor stillerinde değişiklikler yapılmıştır. Porselen sahanlar üretilmeye, sahanlara ve kupalara kapaklar eklenmeye başlanmıştır. Kapaklı tutacakları mutlaka bir çiçek, limon veya canlı görünümlü meyve ve sebzelerle hareketlendirilmiştir. Formlarda ise Osmanlı İmparatorluğu'nda hem toprak hem de bakır kaplarda geçerli olan şekiller tercih edilmiştir. Tepsi, tabak, çukur tabak, iftariyelik, tuzluk, çeşitli sahan boyları, şekerlik, kulplu şerbetlik, sahleplik, çamçak, lâledan, nargile gibi eşya formları tasarlanmıştır. Bu tarz porselenler Osmanlı pazarlarında ilgi görmüştür. O dönem Türk İslâm ülkelerinde figüratif resim anlayışı dine ters düştüğü için Osmanlı pazarları için üretilen porselenlerin dekorlanmasında başta Meissen olmak üzere Viyana ve Berlin porselen işletmelerinde çiçekler, buketler, balık pullarını andıran bezemeler ve bolca altın kullanılmıştır. Özellikle *Marcolini Dönemi*'nin Osmanlı'daki simgesi haline gelen şal desenleri ile süslenmiş altın yaldız bordürlü porselenler Türkler tarafından çok sevilmiş bu kompozisyonlar Osmanlı porselen süslemelerini de etkilemiştir.²⁵² Üçüncü gruptaki örneklerde ise Batıya aî formalarda Osmanlı'ya aî süslemelere yer verildiği dikkati çekmektedir.²⁵³

²⁵² ibid, s. 90-92.

²⁵³ B. Baykal, 2000, s. 90-92.

V. ALANYA KALESİ KAZILARINDA ÇIKAN AVRUPA PORSELENLERİ

A. Sınıflandırılma:

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen porselen ve porselene yakın *earthenware* buluntular; *Formlar ve Hamurlar*, *Teknik*, *Süsleme* olmak üzere başlıca üç grupta sınıflandırılmıştır:

1. Formlar ve Hamurlar:

Porselen buluntuların çoğu her ne kadar fragman halinde de olsa, kap formlarını tanımlamamıza olanak veren ipuçları vardır. Alanya Kalesi kazılarında ele geçen porselen fragmanların tümü göz önüne alındığında, dahıl oldukları başlıca kap formları; tabak, çukur kâse, kulplu ve kulpsuz fincan, fincan altlığı, Çin tarzı kulpsuz çay kâsesi, çaydanlık-sütlük, yumurtalık, mumluk, vazo, şekerlik-meyvelik, biblo tarzı dekoratif küçük eşya olarak ayrılmaktadır. (Bkz. Levha 13-18)

Hamur çeşidi olarak bakıldığında ise *inceltmiş earthenware* (*fine earthenware*) başta olmak üzere, *porselen*, *semi porselen*, *ironstone*, *creamware*, *pearlware* hamur örneklerine rastlanmıştır.

2. Teknik:

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen porselenlerde rastlanan süsleme teknikleri; *Sır altı* ve *Sır üstü* başta olmak üzere, *Transfer-printing* olarak bilinen *Aktarma* veya *Çıkartma Baskı*, *Altın Yaldızlama*, *Kabartma*, *Alçı kalıp* ve torna tezgâhında yapılan *Engine-turning*²⁵⁴ olarak çeşitlenmektedir. **(Bkz. Teknikler Levha 19-22)**

3. Süsleme :

Alanya Kalesi Kazılarında bulunan porselen fragmanlar üzerinde *geometrik*, *bitkisel*, *manzara*, *figür* temalı süslemeler tespit edilmiştir. **(Bkz. Levha 23, 24)**

B. Damgalar ve Atölyeler

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen porselen buluntulardan, fabrika damgaları veya üzerindeki desenler yoluyla üretim yerleri tespit edilebilenler tanımlanmıştır. Bunlar çoğunluğu İngiliz menşeli üretimler olmak üzere Almanya, Fransa, Hollanda ve Belçika üretimlerinden oluşmaktadır.²⁵⁵

²⁵⁴ Torna tezgâhında yapılan bir süsleme tekniğidir. Teknik 1820-1900 yılları arasına tarihlenir. Oymalı motifin oluşturulması amacıyla kaplar fırınlama öncesinde torna makinesinde süslenmektedir. Genellikle düz kaplar, tabaklar, fincan altlıkları vs. bu şekilde dekore edilmiştir. *nautarch.tamu.edu* **(Bkz. Levha 18, 21, 23)**

²⁵⁵ Damga örnekleri için **Bkz. Çizim-1**

1. İNGİLİZ ÜRETİMLERİ

1.1. J. CLEMENTSON-LEIPSIG

Kırık halde ele geçen damgalı parçada, kanatları açık, profilden verilmiş olduğu anlaşılan bir "phoenix kuşu" tasviri vardır. Onun hemen altında, kap modelini işaret eden "Leipsig"²⁵⁶ yazısı, son harfi eksik de olsa okunabilmektedir. Onun altında ilk harfi olan "C" silik olmak üzere "Clementson" ifadesi yer almaktadır. Bu ifade damganın Staffordshire'deki *J. Clementson Fabrikası*'na işaret etmektedir. Damgalı parçanın ön yüzünde bir ağaç ve gerisinde iki mimari yapının yer aldığı manzara tasvirinden kesit seçilmektedir. (Bkz. Levha 25) Tabak formu veren sözkonusu parçanın damgası ve desen kompozisyonu, benzer örneklere bakılarak, bütün olarak anlaşılabilir. (Bkz. Levha 26)

J. Clementson Porselen Fabrikası

Fabrika, 1832-1867 yılları arasında faaliyette bulunmuştur. Genellikle yabancı doğa manzaraları ile süslenmiş mavi baskı *Whiteware*²⁵⁷ üretimler

²⁵⁶ Leipzig ve özellikle ünlü *Leipzig Panayırı*, *Meissen Fabrikası*'nın ilk yıllarından itibaren seramik ve diğer ürünler için önemli bir gümrüksüz pazar olmuştur. 18. yüzyılda Polonya ve İngiltere mallarının ticareti için önemli bir merkez olmaya başlamış ve tüm Avrupa'nın pazaryeri olarak adlandırılmıştır. Bkz. G. Godden, 1993, s. 77. / en.wikipedia.org

²⁵⁷ 1813-1900 yılları arasında kullanılmıştır. 1820'de creamware hamurun yerini almıştır. 1820-1900 yılları arasında çok popüler olmuştur. nautarch.tamu.edu

yapılmıştır.²⁵⁸ Staffordshire seramikçisi olan *Joseph Clementson*'un (1794-1871) 1860'larda emekli olmasından sonra firma, oğulları tarafından 1916 yılına kadar *Clementson Bros. (Clementson Brothers)* adıyla devam etmiştir.²⁵⁹

TARİHLENDİRME: Clementson-Leipzig damgalı *whiteware* hamur olduğu anlaşılan parça, benzer bir örnekten yola çıkarak, 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

1.2. F. PRIMAVESI & SON-CARDIFF

Kırık olarak ele geçen damgalı parçada, oval bir çerçeve şeriti ortasında büyük harflerle “*CARDIFF*” yazmaktadır. (Bkz. Levha 27) Üst şerit hattı içinde, parçanın kırık olmasından dolayı bütün olarak görünmese de, *F. Primavesi & Son* yazdığı okunmaktadır. Kırık parçanın diğer yüzünde manzara tasvirine aî olduğu anlaşılan çiçekli ağaç dalları ve bir mimari yapıdan bölüm seçilmektedir. Kazıda benzer başka parçalarda ele geçmiştir. (Bkz. Levha 28) Firmaya aî diğer *Cardiff* modellerle karşılaştırıldığında ön yüzdeki manzara tasvirinin *Colandine* adı verilen Avrupa motifi olduğu tespit edilmiştir. (Bkz. Levha 29-31)

²⁵⁸ A. Hayden, 1909, s. 280.

²⁵⁹ www.civilization.ca

Colandine Motifi ve Primavesi Damgası²⁶⁰

Büyük çoğunluğu *South Wales İmalâthanesi*'ne özel bir kompozisyon olduğu düşünülen Colandine motifi, kahverengi yanında, yeşil, siyah ve pembe renklerde olabilmektedir. Tüm yemek takımlarında kullanılan Colandine üretimleri çoğunlukla perakende satış bayii olan *Primavesi* markası ile damgalanmıştır. Üretimlerinin çoğu damgasız olan *South Wales İmalâthanesi*, *Primavesi* gibi perakende bayilerinin ticaret markalarını kullanmaktaydı. *Primavesi*, 19. yüzyılın ikinci yarısında Wales'te kurulmuş önemli bir satış şubesi idi. Üretimlerinin çoğu Wales ve Staffordshire'de yapılan *F. Primavesi & Sons* damgaları, yaklaşık olarak 1850'den sonra kullanılmıştır.

TARİHLENDİRME: *F. Primavesi & Sons* damgalarının 1850'lerden sonra kullanılmasına dayanarak, tarihlendirilmiş benzer damgalı veya desenli örneklerle de bakılarak, *ironstone* hamur olduğu anlaşılan sözkonusu örnek 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir.

1.3. MAVİ WILLOW MOTİFLİ KAPLAR (BLUE WILLOW PATTERN)

Alanya Kalesi kazılarında, ünlü bir Avrupa motifi olan *Willow* ile süslenmiş ve bütünlenen *ince earthenware* bir tabak ile çok sayıda benzer kırık parça ele geçmiştir. (Bkz. Levha 32, 33) (Bkz. Çizim-2) Bütünlenen tabak örneğinin

²⁶⁰ Bkz. books.google.com.tr / trocadero.com / instappraisal.com

arkasındaki damga *İngiliz Kraliyet Arması*'na işaret etmektedir. (**Bkz. Levha 34**) Mavi boyası oldukça silikleşmiş de olsa ortadaki kalkanın iki tarafında ve alttaki arma kuşağının üzerinde duran, profilden ve ayakta tasvir edilmiş iki hayvan figürü seçilebilmektedir. Kraliyet armalarında çoğunlukla rastlandığı şekliyle, kalkanın sağ tarafında mitolojik karakterde bir at, sol tarafında ise bir aslan tasvir edilmektedir. Damgamızda sol taraftaki figürün “at” tasviri olduğu açıktır. Buna karşın sağ taraftaki figürün baş kısmı boyanın silik olması nedeniyle tam olarak seçilememektedir. Ancak sırtındaki kanattan yola çıkarak, bu tasvirin de sol taraftaki at figürünün benzeri olduğu muhtemel görünüyor. Bu tarz Kraliyet armaları Staffordshire'deki pek çok firma tarafından kullanılmıştır.²⁶¹

İngiltere Kraliyet Hanedanlık Arması (British Royal Coat of Arms) sadece *Kraliyet Yetki Belgesi (Royal Warrant)* taşıyan işyerleri tarafından kullanılabilirdi. 15. yüzyıldan itibaren başlayan bu uygulama ile Kraliyet tüccarları, izin belgesine sahibi olmalarıyla ayırt edilmişlerdir. 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında birçok yerli yabancı seramik imalâthanesi, bu izin belgesine sahip olmadıkları halde dahi, üretimlerine itibar ve değer kazandırmak amacıyla, damgalarının bir parçası olarak bu armaları kullanıyorlardı. *İngiliz Kraliyet Hanedanlık Arması*'ndaki “kalkan sembolü” Birleşik Krallığın farklı bölgelerindeki değişik kraliyet simgelerini temsil etmektedir. *Hanover* arması ve taç sembolü, *Kraliçe Victoria*'nın 1837'de tahta çıkmasıyla, hükümdarın bayan olması nedeniyle kaldırılmıştır. Arma o günden bu yana değişmeden kalmıştır.²⁶²

²⁶¹ Bkz. R. & T. Kovel, *Kovels' New Dictionary Of Marks*, 1986, New York, s. 10-15.

²⁶² www.thepotteries.org

Willow Motif²⁶³

“Söğüt ağacı motifi” şeklinde Türkçe’ye çevirebileceğimiz ünlü mavi-beyaz Willow motifin yaklaşık 1790’larda *Josiah Spode* tarafından, *Mandarin*²⁶⁴ adı verilen bir Çin motifinden esinlenilerek oluşturulduğu düşünülmektedir.²⁶⁵ *J. Spode*, motife Çin kökenlilerle benzer olan kendi yaratımları olan bazı unsurlar eklemiştir. Üç kişinin bulunduğu “köprü” tasvirini, kompozisyonu dengelemek için çokça kullanılan bir Çin motifi olan “bahçe çiti”ni ve Çin yapımı bir eserden köken alan “çay-evi” tasvirini *J. Spode*’nin eklediği düşünülmektedir. (Bkz. Levha 35) 1849’da ilk defa olarak, bu kompozisyonu anlatan ve iki sevgiliyi konu alan romantik bir hikâye kaleme alınmıştır. O tarihten itibaren bu hikâye çok ünlenmiş ve çoğu zaman gerçek ve geleneksel bir Çin efsanesi olarak kabul görmüştür. Willow kompozisyon, özellikle *Victoria Dönemi*’nde ön plâna çıkmıştır. 1850’den sonra çay takımlarında da yemek takımlarında olduğu kadar başarılı şekilde uygulanmaya başlanmıştır.

Kompozisyondaki hikâyeye göre; *Mandarin*, kızını zengin bir adamla evlendirmek istemektedir. Kız, babası tarafından esir tutulan bir gence âşıktır ve onunla kaçır. Kompozisyonun ön tarafında görülen çit, esir gencin uzak tutulması içindir. Denizden sandalla tapınağa yaklaşan figür kızın evlendirileceği adamı temsil etmektedir. Köprü ve üzerindeki üç figür -iki sevgili ve onlara yardım eden hizmetçi-

²⁶³ Bkz. www.spode.co.uk / www.thepotteries.com / antiquesandfineart.com / www.flmnh.ufl.edu

²⁶⁴ Tarihi Çin İmparatorluğunda yüksek rütbeli devlet memurlarına verilen bir isimdir. Bkz. www.wiktionary.com

²⁶⁵ *J. Spode*, Çin süslemelerini taklit eden bir usta olmanın yanında *Tower*, *Blue Italian* ve ünlü *Willow* deseni gibi yeni ve orijinal mavi-beyaz motiflerin üretilmesinde de kendisini kanıtlamıştır. www.spode.co.uk

kaçış sahnesini anlatmaktadır. Sevgililerin sığındıkları evi *Mandarin*'in adamlarının bulması üzerine sevgililer, çok uzakta bir adaya kaçarlar. Kompozisyonda, bu evler tapınağın hemen yanındaki ve denizin karşı kıyısında tasvir edilmiş ikinci bir bina ile temsil edilmiştir. Hikâyeye göre *Mandarin* yıllar sonra, kızının birlikte kaçtığı gencin ünlü bir yazar olduğu haberini alır; yakalatarak öldürür. Kızı ise kendisini ev ile birlikte ateşe verir. Ölen iki sevgili, sonsuza dek yaşamaları için tanrılar tarafından kuşa dönüştürülür. Kompozisyonda yer alan iki kuş tasviri ölen sevgilileri temsil etmektedir.²⁶⁶

TARİHLENDİRME: Willow motifle süslenmiş ve *ince earthenware* hamurlu sözkonusu tabaklar 1850-1900 yılları arasına tarihlendirilmiştir.²⁶⁷ Ancak üretici firma tespit edilememiştir.

1.4. WARRANTED-STAFFORDSHIRE

Alanya Kalesi kazılarında, *Warranted-Staffordshire* damgalı üç ayrı kırık parça ele geçmiştir. Parçalarda, kıvrımlı yatay bir şeritin içinde veya üstünde olmak üzere büyük harflerle WARRANTED ve STAFFORDSHIRE ifadeleri açık şekilde okunabilmektedir. (Bkz. Levha 36, 37) Tabak ve fincan altlığına ait oldukları anlaşılan damgalı parçaların diğer yüzünde, aktarma baskı *Willow* kompozisyondan kesitler seçilmektedir.

²⁶⁶ Bkz. www.thepotteries.com / www.spode.co.uk / antiquesandfineart.com

²⁶⁷ Tarihlendirme için www.marks4ceramics.com'dan bilgi alınmıştır.

Staffordshire

Staffordshire imalâthaneleri, kil, tuz, kurşun ve kömürün doğal olarak mevcut bulunması nedeniyle 17. yüzyılda seramik üretiminin bir merkezi olmaya başlamıştı. Burada kurulmuş yüzlerce şirket, dekoratif veya endüstriyel seramik eşyası üretmekteydi. Bölgede, kil, tuz, sırlama için kullanılan kurşun ve fırınların yakılması için gerekli kömür kaynakları bol miktarda mevcuttu. Başta *Josiah Wedgwood* olmak üzere, *Joseph Spode*, *Thomas Minton*, *Wood Family* ve *Thomas Whieldon* gibi 18. yüzyılın diğer ünlü imalâtçıları bölgenin seramikle anılmasını sağlamıştır.²⁶⁸ Sanayinin büyümesiyle 1777’de *Grand Trunk Kanalı* (bugünkü Trent ve Mersey Kanalı) açılması, Hull ve Liverpool limanlarının, kente hammadde taşınması ve üretilen porselenlerin ihraç edilmesi amacıyla, bir çıkış yeri olmasını sağlamıştır.²⁶⁹ 19. yüzyıl ile birlikte Staffordshire köyleri zamanla daha da büyümüşür. En büyüğü Burslem olan bu köyler 1817 yılının başlarında tek bir idare altında birleşme kararı almıştır. Yönetimsel teşkilâatlanma 1857’de başlamıştır. 1910 yılında “*Burslem, Hanley, Longton, Stoke, Fenton* ve *Tunstall*” kasabaları birleşerek *Stoke-on-Trent* idari bölgesini oluşturmuştur. 1925 yılında eyalet statüsü elde eden *Stoke-on-Trent* bugün de İngiliz seramik endüstrisinin merkezi ve dünyanın en büyük toprak kap üreticisidir.²⁷⁰

²⁶⁸ Bkz. en.wikipedia.org / www.thepotteries.org

²⁶⁹ www.thepotteries.org

²⁷⁰ Bkz. en.wikipedia.org / www.thepotteries.org

TARİHLENDİRME: *Staffordshire Bölgesi* üretimleri olan sözkonusu *ince earthenware* parçalar 1820-35 yılları arasına tarihlendirilmiştir.²⁷¹

1.5. COPELAND & GARRET-NEW BLANCHE

Alanya Kalesi kazılarında bulunan damgalı bir parçada *Kraliyet tacı* sembolü tasvir edilmiş; ve onun altında daire oluşturacak şekilde, üretici firmanın adı olan *Copeland & Garret* yazmaktadır. (Bkz. Levha 39) En içte ise kap modeline karşılık gelen *New Blanche* ifadesi okunmaktadır. Parçanın diğer yüzünde, aktarma-baskı bitkisel bir motiften bölüm seçilmektedir. Bu bitkisel desen *Antique Vase* adı verilen bir motif olduğu ifade edilmektedir.²⁷²

Spode Porselen Fabrikası

Üç nesil boyunca çömlekçilik yapan *Josiah Spode* ailesi, *Staffordshire*'in *Stoke-on-Trend* bölgesinde iş yapmışlardır. *Spode-I* (1733-1797), *Whieldon* için çalışmış ardından 1770'de kendi işini kurmuştur. 1797'de ölümüyle işi, oğlu *Spode-II* (1754-1827) devralmış ve üretim yelpazesine *porselen* ve *stoneware* ürünleri de eklemiştir. *Spode-II*, ortaya koyduğu ünlü *İngiliz Kemik-Porseleni* (*English Bone-Porcelain*) tasarımı ile adını duyurmuştur.²⁷³ Ve Dresden, Chelsea, Nantgarw, Swansea ve diğer fabrikaların üslûplarını taklit etmiştir. Buna karşın kendine aî bir

²⁷¹ Tarihlendirme www.staffordshire.com'dan bilgi alınarak yapılmıştır.

²⁷² Bkz. www.spode.co.uk

²⁷³ W. B. Honey, 1949-1952, s. 542.

damga kullanmıştır. Spode'nin egzotik kuş tasvirleri benzer tarzdaki en iyi Chelsea tasvirlerini çok andırıyordu. Bunun yanında üst sınıftan rağbet gören sanatsal örnekler, yemek takımları, şamdanlıklar, yazı takımları ve yerel karakterdeki diğer eşyaların tümü ustacadır.²⁷⁴ Spode 1796-1797 yıllarında Çin tarzı porselenler üretmiştir. 1833 yılında işletmeyi *Spode-III*, varisleri ve şirkete 1813'de ortak olan *William Taylor Copeland* devralmıştır. Yeni oluşturulan işletme *Copeland & Garret* adıyla 1833'ten 1847'ye kadar devam etmiştir. Bu dönemde Spode tarzı devam etmekle birlikte daha yeni olan Victoria tarzı desenlere de rastlanmaktadır.²⁷⁵ Şirket daha sonra *Copeland, late Spode* veya *W.T. Copeland and Sons* adı altında faaliyetine devam etmiştir.²⁷⁶ Fabrika günümüzde de üretim yapmaktadır.

TARİHLENDİRME: *New Blanche* modeli 1839'da piyasaya sunulmuş; *Kral tacı* sembolü, damgaya 1840'tan sonra eklenmiştir. Bu çerçevede, *ince earthenware* hamurlu sözkonusu parça en erken 1840 yılı ile en geç, *Copeland & Garret* firmasının kapandığı 1847 yılı arasına tarihlenmektedir.²⁷⁷

1.6. ANNULAR WARE

Alanya Kalesi kazılarında üzerleri halka şeritlerle, ağaç motifleriyle, helezoni eğriler ve ebruli desenlerle süslenmiş bir grup *ince earthenware* ele geçmiştir. (**Bkz. Levha 41-43**) Herhangi bir damga izine rastlanmayan bu parçaların İngiliz üretimi

²⁷⁴ www.ceramic-insight.com

²⁷⁵ B. Baykal, 2000, s. 49.

²⁷⁶ W. B. Honey, 1949-1952, s. 542.

²⁷⁷ Tarihlendirmede www.spode.co.uk'den sitesinden bilgi alınmıştır.

olan ve *Annular Ware* adı verilen kap modeline aîr olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda parçalarımızın tanımlanması ve tarihlendirilmesi bu modeldeki benzer örnekler çerçevesinde yapılmıştır. (Bkz. Levha 44-49)

Annular Ware (Halka-Desenli Kap)²⁷⁸

Halka-Desenli kaplar olarak çevirebileceğimiz *Annular Ware* üretimler, *inceltilmiş earthenware (refined-earthenware)* sınıfına dâhildir. İnce, sert ve sıkı hamurludur. Yaklaşık 1790 ve 1820 yılları arasında popüler olmuştur. Dış yüzeyindeki dekorasyon çeşitli kalınlıkta ve renkteki yatay halka-şeritlerden oluşmaktadır. Erken dönem örneklerde renk olarak, toprak tonları kullanılırken daha sonraları kahverengi, yeşil, portakal rengi, sarımsı kahverengi ve mavi-yeşile kadar değişen renk varyasyonları kullanılmıştır. Süslemeler, kap üzerine baskılanarak veya torna aleti ile kazınarak uygulanmaktadır. *Whiteware*, *pearlware* ve *creamware* hamurda üretimler yapılmıştır. Halka-şerit süslemeli *pearlware* kaplar 1790-1820 yılları arasına tarihlenir. Dar şeritler ve toprak renkler genellikle daha erken örneklere işaret eder. Geniş, parlak renkli şeritler, siyah veya beyaz dar şeritlilere göre daha geç üretimlerdir. Halka-desenli kaplar, yüzey süslemelerinde kullanılan motiflere göre *Mocha*, *Banded*, *Cabled* ve *Marbelized* olarak çeşitlenmektedir:

²⁷⁸ Bkz. www.flmnh.ufl.edu / nautarch.tamu.edu

1- Annular ware-Mocha²⁷⁹ (Bkz. Levha 42, 44, 45)

İlk olarak *William Adams* tarafından İngiltere’de üretildiği düşünülen Mocha²⁸⁰ modeli, 18. yüzyılın son çeyreğinde ve 19. yüzyıl boyunca İngiltere’de ve Birleşik Devletler’de büyük miktarlarda üretilmiştir. Mocha süsleme modeli başta *creamware* olmak üzere, *pearlware* ya da *whiteware* kaplarda görülmektedir. Mocha modeldeki kaplarda karakteristik olan genellikle koyu kahverengi olan, en geniş renk şeriti, *Dendritic* adı verilen ağaç motifi veya eğrelti otu benzeri süsleme ile dekore edilmiş olmasıdır. Mocha modele eşlik eden şerit süslemelerde ise çoğunlukla siyah, zeytin yeşili, taba, pas rengi, kahverengi, koyu sarı ve açık maviyi içine alan yumuşatılmış toprak renklere rastlanır. Mavi, yeşil veya pembe gibi diğer renkler nadiren kullanılmıştır. Kâse, kupa ve sürahi formlarında üretimler yapılmıştır. Mocha modeldeki kaplar esas olarak günlük kullanım için üretilmiş olduğundan, çok az parça damgalanmıştır. 18. yüzyılın ucuz ve kullanışlı yemek takımı olmuştur. Mocha tarz modelde olan talep 19. yüzyılın ortalarında azalmıştır ve ondan sonra sadece ticaret kaplarında kullanılmıştır. Her ne kadar Fransa ve Birleşik Devletler’de de üretilmiş olmasına karşın Mocha kapların çoğu İngiliz’dir.

²⁷⁹ Bkz. [www.flmnh.ufl.edu / wiki.countryhome.com](http://www.flmnh.ufl.edu/wiki.countryhome.com)

²⁸⁰ *Mocha* adı, Yemen’in Kızıldeniz’deki *Mocha Limanı*’ndan gelmektedir. Yemen, İngiltere’de *Dendritic* veya Akik taşı (Mocha-stone) ihracatı ile de anılan bir şehirdi. Bkz. www.oldandsold.com

2- Annular ware-Banded (Şeritli Model)²⁸¹ (Bkz. Levha 41, 46)

Slip tekniğiyle, çeşitli genişliklerdeki renkli yatay şeritlerle süslenmiş modeldir. Şerit süsleme, hem asıl süsleme elemanı olarak hem de Mocha kaplarda rastlanan *marbelized* veya *dendritic* motifleri ile birlikte kullanılmıştır. Şeritlerde çoğunlukla siyah, zeytin yeşili, taba, pas rengi, kahverengi, koyu sarı ve açık maviyi içine alan yumuşatılmış toprak renkleri kullanılmıştır. Kâse, sūrahi ve kupa formlarına rastlanır. 18. yüzyılın son çeyreğinde ve 19. yüzyıl boyunca İngiltere’de ve Birleşik Devletler’de büyük miktarlarda üretilmiştir. Şeritli model 1785-1815 yılları arasındaki *creamware* kaplarda ve 1830 ile 20. yüzyıl aralığındaki *whiteware* hamurlu kaplarda görülmektedir. En çok whiteware kaplarda görülmektedir. 1840’tan sonra sadece mavi şeritli kaplar kullanılmaya başlanmıştır. Şerit süslemeli Halka-desenli kaplar, 20. yüzyılda da kullanılmaya devam etmiştir.

3- Annular ware-Cabled (Helezoni-Desenli Model)²⁸² (Bkz. Levha 43, 48)

Helezoni-desenli model, kimi zaman *eartworm* (toprak solucanı), kimi zaman ise *finger-painted* (parmak boyama) olarak ifade edilmiştir. Genellikle mavi, siyah ve beyaz renklerdeki helezoni-desen, *Şeritli Model* kaplar üzerine *slip* tekniğiyle uygulanmıştır. En fazla *pearlware* hamur üzerinde rastlanır. Kâse, kupa, sūrahi ve dekoratif vazo formlarında üretimler yapılmıştır. Yaklaşık 1790-1820 arasında tarihlenmektedir.

²⁸¹ Bkz. www.flmnh.ufl.edu

²⁸² Bkz. www.flmnh.ufl.edu

4- Annular ware-Marbelized (Ebru-Desenli Model)²⁸³

Kap yüzeyindeki en geniş şerit içinde yer alan *ebru-desenli helezoni slipler* ile karakterize olan modeldir. (Bkz. Levha 49) Slip renkleri çoğunlukla yeşil, mavi, parlak kahverengi, krem, koyu kahverengi ve pas rengi tonlarındadır. Slip tekniğiyle oluşturulan çeşitli genişliklerde yatay şeritlerde, siyah, zeytin yeşili, taba, pas rengi, kahverengi, koyu sarı, gri ve soluk mavi renkteki toprak tonları hâkimdir. Torna tezgâhında oluşturulan yivli motiflere rastlanmaktadır. Kâse, kupa, sürahi, dekoratif vazo ve çaydanlık formlarda üretimler gerçekleşmiştir. Yaklaşık 1820'lerde ebru süslemeli modele olan rağbet gittikçe azalmasına karşın bu teknik yaklaşık 1850'ye kadar kullanılmaya devam etmiştir.

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında çıkan ve *inceltilmiş earthenware* hamurlu olduğu anlaşılan Mocha, Şeritli ve Helezoni modellerden oluşan Halka-desenli kaplar kabaca, en popüler oldukları 1790-1850 yılları arasına tarihlendirilmiştir.

1.7. WEDGWOOD

Alanya Kalesi kazılarında, tabak formu veren ve kenarlıkları desenli veya düz beyaz olan ve krem renkli parçalardan oluşan bir grup ele geçmiştir. (Bkz. Levha 50, 51) Üzerlerinde herhangi bir damgaya rastlanmamıştır. *Wedgwood Fabrikası* üretimlerine işaret eden bu parçalarda kenarlıkları mavi, yeşil ve siyah renkte

²⁸³ Bkz. www.flmnh.ufl.edu

boyanmış olanlar *shell-edged pearlware* üretimleri; renksiz düz parçalar ise *creamware* üretimleri temsil etmektedir.

Shell-Edged Pearlware (Deniz-kabuğu Bordürlü Kaplar)²⁸⁴ (Bkz. Levha 50, 52)

Deniz-kabuğu bordürlü kaplar olarak çevirebileceğimiz shell-edged pearlware üretimler, 1780-1840 yılları arasına tarihlenmekle birlikte, 1780 ve 1860 yılları arasında büyük miktarlarda üretilmiş ve ihraç edilmiştir. *Josiah Wedgwood*, deniz-kabuğu bordür süslemesini 1770'lerin ortasında ilk kez renksiz *creamware* üzerinde kullanmıştır. Hemen ardından bu süsleme diğer Staffordshire imalâthanelerinde de yaygınlaşarak 1780'lerin *pearlware* hamuruna açık mavi renkte uygulanmıştır. İngiliz *Delft* porselenlerinin bazılarında da resimli süslemeye dâhil edilmiş olan bu bordür kısa sürede her tarafa yayılmıştır. Deniz-kabuğu bordüre en çok tabak ve fincan altlığı gibi düz renkli kaplarda rastlanmaktadır. İlk dönemlerde *feather-edged* diye tabir edilen kuş-tüyü bordür tarzının da kullanıldığı ifade edilen deniz-kabuğu bordürde mavi ve yeşil en yaygın kullanılan renkler olmakla beraber kahverengi, pembe, kırmızı ve siyaha da rastlanmaktadır.

²⁸⁴ Bkz. findarticles.com / www.smu.ca

Creamware²⁸⁵ (Bkz. Levha 51, 53)

Creamware İngiltere’de porselen ile rekabet amacıyla 1760 yılında *Josiah Wedgwood* tarafından geliştirilmiştir. İngiltere’de üreilmeye başlanan en güzel *earthenware* çeşidi olmuştur. Beyazdan, parlak krem rengine kadar değişen renkte, sert ve ince bir hamura sahipti. Kil içine, çakıl, ince toprak, silisyum, *feldspar* ve zaman zaman *kaolin* eklenmekteydi. Erken tarihli creamware üretimlerin büyük çoğunluğu sadedir bunun yanında sıkça *kabartma* veya *alçı-kalıp (slip-cast)* süslemelere yer verilmiştir. Kabartma veya baskı desenlerin her biri kronolojik anlamda belirleyiciydi. Buna göre *scalloped-rim* tabir edilen kıvrımlı çizgilerden oluşan bordür 1802-1832 yılları arasına; düz çizgilerden oluşan *scalloped-rim* 1809-1831 arasına; kabartma bitkisel, figürlü ve geometrik elemanlar 1823-1835 yılları arasına tarihlendirilmiştir. *Impressed bud* adı verilen *gonca motifli bordür* ise 1813-1834 yılları arasına tarihlenmiştir. Diğer taraftan kesin kural olmamakla beraber erken tarihli creamware üretimler daha sonraki kaplara göre daha koyu sarı olabiliyordu. Renklere göre ele alındığında; koyu sarı creamware 1762-1780 tarihleri arasına, sır üstü renkli hand-painted süsleme 1765-1810 tarihleri arasına, krem renkli olanlar 1775-1820 tarihleri arasına tarihlendirilmektedir. Krem renkli *earthenware* kaplar *Kraliçe Charlotte*’a ithafen *Queen’s Ware* ismiyle tanınmıştır. Oldukça ucuz bir üretim olan *creamware* seri üretime çok uygundu. İlk seri üretim, yemek

²⁸⁵ Bkz. www.flmnh.ufl.edu / www.jefpat.org / www.nautarch.tamu.edu / www.wedgwood.com / S. Harran, S.,- J. Harran, **Meissen Porcelain**, Collector Books, Kentucky, 2006, s. 11. / D. H. Cohen - C. Hess, 1993, s. 268, 269, 271. / R. L. Hobson, “*Early Staffordshire Wares Illustrated by Pieces in the British Museum, Article V(Conclusion), The Whieldon Period*”, **The Burlington Magazine for Connoisseurs**, Vol. 6, No: 23, (Feb. 1905), s. 378.

takımlarında gerçekleşmiştir. Liverpool, Ledds ve Bristol gibi pek çok İngiliz imalâthanesinde üretilmiş olmasına karşın, *creamware* kapların esas üretim merkezi *Staffordshire* ve *Yorkshire*'dir. Ticarî anlamda başarılı olan *Creamware* dünya çapında ün kazanmış ve ilerleyen dönemde Meissen'in satışlarını da olumsuz etkilemiştir.

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında ele geçen *deniz-kabuğu bordürlü* parçalar 1780-1840 yılları arasına tarihlendirilmiştir. *Creamware* parçalar ise üretiminin başladığı 1760 yılından yaklaşık 19. yüzyılın ilk yarısına kadarki dönem aralığına tarihlendirilmiştir.

1.8. FLOW BLUE

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen buluntular arasında, mavi boyaları hafifçe akmış görüntüye sahip bir grup porselen dikkat çekmektedir. (**Bkz. Levha 54**) Söz konusu fragmanların, benzer örneklere de bakılarak, *Flow Blue* adı verilen üretilere dâhil olduğu anlaşılmaktadır. (**Bkz. Levha 55, 56**) Fragmanlarda herhangi bir damgaya rastlanmamasına karşın birkaç parçanın, *İzmir-Tire Müzesi*'nde rastladığımız *Lindner* damgalı bir örnek ile benzer olduğu görülmüştür. Bu parçalar Alman üretimleri bölümünde *Lindner Porselen Fabrikası* başlığı altında ayrıca tanımlanmıştır.

Flow Blue (Mavi-Akıtma)²⁸⁶

Boyası hafifçe akmış görünümdeki aktarma-baskı süslemelerle karakterize ve *Mavi-akıtma* olarak çevirebileceğimiz *Flow Blue* üretimler, 19. yüzyılın ilk yarısında İngiliz imalâthaneleri tarafından üretilmiş ve dünya pazarlarına sunulmuştur. 1940'ların başına kadarki dönemde üretimi zirve noktada olan Mavi-akıtmalı üretimler en fazla, Victoria İngiltere'sinde, Almanya'da, Hollanda'da ve Birleşik Devletler'de üretilmiştir. Bu kaplar yüksek kaliteye sahipti. Her ne kadar İngiliz eleştirmenlerce başlangıçta küçümsenmişse de Mavi-akıtmalı kaplar deniz-aşırı tüketiciler için çekici ve popüler olmuştur. Gerçek porselenin kırılğan yapısından ve yüksek fiyatından kaçınan fakat bir taraftan da porselen takımlarla eş bir estetiği arayan tüketici kesiminin bulunduğu Kuzey Amerika, Avrupa ve Hindistan'da, büyük ihracat pazarları açılmış ve yaygınlaşmıştır. Bunlar, yabancı pazarlara gerçekleştirilen zorlu deniz-aşırı yolculuklar için de çok elverişli ve dayanıklıydı. 19. yüzyılın ortalarında, *Victoria Dönemi*'nin büyüyen orta sınıfı için daha çekici hale gelmiştir. Bu kaplar Çin porselenlerinden de daha ucuzdu ve zengin sınıf ve orta sınıf arasında çok rağbet görmüştür. Mavi-akıtmalı kaplar, 1840 yılında özellikle Amerika pazarında rağbet görmüş ve İngiltere'de 20. yüzyılın ilk yarısında da üretilmeye devam etmiştir. 1875'ten sonra Amerikalı imalâtçılar, İngiliz ve Avrupa kökenli üretimlerle rekabet etmesi amacıyla kendi Mavi-akıtma yorumlarını piyasaya sunmaya başlamıştır. İngiltere'deki imalâthaneler, Mavi-akıtma kapları aktarma-baskı tekniği kullanmak suretiyle fabrikasyon motiflerle dekore etmişlerdir. Mavi-akıtmalı kaplar üreten imalât firmaları arasında başlıcaları *Grindley, Johnson*

²⁸⁶ Bkz. www.myantiquemall.com / www.antiquesjournal.com

Brothers, Alcock, Burgess & Leigh, Wedgwood ve Davenport vardı. Birleşik Devletler'deki üreticiler *Wheeling, Wharwick ve Mercer* idi. Büyük İngiliz imalâthanelerinin çoğunluğu 1910'ların ortalarında Mavi-akıtmalı üretimini bırakmıştır. Buna karşın bir kısmı 1940'lara değin üretime devam etmiştir.

Mavi-akıtmalı kaplarda motifler ve konu belirli aralıklarla değişmesine rağmen, iki belirgin tarz vardı. Bunlardan en yaygın olanı, bir merkezi motif ve ondan bağımsız bir bordür süslemesinin oluşturduğu kompozisyondur. Bordür ve merkezi desen arasında kalan beyaz boşluk, motiften motife ve dönemden döneme değişmektedir. Mavi-akıtma ve ona ait motifler, esas olarak üç üretim dönemi içinde değerlendirilmektedir: Buna göre 1830-1860 tarih aralığını kapsayan *Erken Victoria Dönemi*'ndeki Mavi-akıtmalar, *ironstone* hamurdu. Genellikle eserin tamamını kaplayan yoğun şekildeki kobalt süslemeler, büyük ölçüde *Canton ve Nanking*'den ithâl edilen Doğu'ya özgü motiflerin kopyası idi. 1860-1885 yılları arasındaki *Orta Victoria Dönemi*'ndeki Mavi-akıtmalar, daha az süslenen erken dönem modellerine göre daha detaylı bir süslemeye sahipti. Genellikle bitkisel motiflerle ve manzara tasvirleriyle süslenen tabaklar ve aksesuar kısımları, altın ile kaplanıyordu. 1885-1920 yılları arasındaki zaman dilimini kapsayan *Geç Victoria Dönemi* ve sonrasında, yüzeyin daha az bir bölümü desenle süsleniyor ve kenarlıklara *kabartma* veya *aplike* eklenebiliyordu. Bitkisel desenler çok popülerdi. Bir süre sonra stilize çiçekleriyle ve kıvrımlarıyla *Art Nouveau* ve *Japon Sanatı* etkili olmuştur. *Geç Victoria Dönemi*'nde ayrıca, *ironstone* teriminden ziyade *semi-porselen* terimi kullanılmıştır.

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *ironstone* veya *semi-porselen* hamur yapısındaki Mavi-akıtmalı porselenler kabaca 1850-1940 aralığına tarihlendirilmiştir.

1.9. SPONGE WARE

Alanya Kalesi kazılarında, beyaz zemin üzerinde rastgele mavi lekelerle oluşturulmuş süslemeye sahip küçük bir grup ele geçmiştir. (Bkz. Levha 57) Üzerlerinde herhangi bir damgaya rastlanmayan sözkonusu parçalar İngiliz menşeli *Cut-Sponge Ware* üretimlere işaret etmektedir. (Bkz. Levha 58-60)

*Spong ware : Cut-sponge Ware*²⁸⁷

Sünger-desenli kaplar olarak ifade edebileceğimiz yumuşak hamurlu *Cut-sponge* porselenler, 1770-1830 arasında İngiltere’de üretilmeye başlanan ve *Sponge-Ware* adı verilen gruba dahildir. Desen, kesilmiş küçük süngerlerin kap üzerine aralıklarla bastırılıp çekilmesi yoluyla oluşturulduğu için *cut-sponge* desen adını almıştır. Süngerle oluşturulan desen dışında herhangi bir süsleme ve resim içermemesi ile ayırt edilmektedir. İlk defa 1840’ların sonlarında ve kuzey Staffordshire’deki imalâthaneler tarafından piyasaya sunulmuştur. Yumuşak hamurlu bir kap tarzıdır. İlk olarak Whiteware kaplarda rastlanmıştır. Süsleme tek bir renkle yapılır. Ancak üç renk kullanılan örneklere de rastlanmıştır. Baskı işlemini hızlandırmak amacıyla, süngerin küçük çubukların ucuna eklenmesi nedeniyle *stick-*

²⁸⁷ Bkz. flmnh.edu / www.proteus.brown.edu / www.countryhome.com / www.thepotteries.com

sponge veya *stick-spatter* olarak da adlandırılmıştır. Cut-sponge desenli kapların üretim aralığı, 1845-1930 olarak kabul edilmektedir. Üretim 1860 yılına değin, sadece Amerikan pazarını hedeflemiştir. Bu kaplar ucuz oldukları için zenginlik göstergesi olacak tarzda ve dekorasyon amacıyla kullanılmayan kaplardı. *Adams & Co.* ve *William Adams, Davenport, Harvey, Mayer, William Ridgway & Co. Phillips, Podmore & Walker, E. T. Troutbeck, Thomas Walker* ve *Anoch Wood* olmak üzere çok sayıda üretici firma damgasına rastlanmaktadır.²⁸⁸

TARİHLENDİRME: Üretim aralığı 1845-1930 olarak ifade edilen bu tarz sünger-desenli kaplar (cut-sponge ware), 1860 yılına kadar sadece Amerikan pazarına yönelik üretilmiş olduğundan Alanya Kalesi kazılarında ele geçen *ince earthenware* hamurlu bu üretimlerin Osmanlı'ya 1860'dan sonra ihraç edildiğini düşünebiliriz. Bu çerçevede sözkonusu tabaklar 1860-1930 arasına tarihlendirilmiştir.

²⁸⁸ Amerika'da, tarihi boyunca zengin kişilerin yerleştiği bir bölge olan *John Brown Tarihi Sit Alanı*'nda yürütülen kazılarda da *cut-sponged* fragmanlar ele geçmiştir. Sözkonusu buluntular, 1832-1857 yılları arasında inşa edilmiş ancak 1925-26'da yıkılmış olan ve *Robert Hale Ives*'e ait bir çiftlik evine ait kalıntılar arasından çıkmıştır. Ives, 1875'ten 1915'e kadar burada yaşamıştır. *R. H. Ives*'in burada bir aşçı ve bir hizmetkâr ile yaşadığı ve bu tarz seramiklerin o dönem için ucuz oldukları gerçeğinden yola çıkarak, sözkonusu kapların bir zamanlar bu aşçıya ya da hizmetliye ait olabileceği değerlendirilmesi yapılmıştır. Bkz. www.proteus.brown.edu

1.10. ROSACE MOTİFLİ TABAK

Alanya Kalesi kazılarında, büyük ölçüde bütünlenmiş *ince earthenware* hamurlu iki tabak ele geçmiştir. Üzerlerinde, griye yakın bir siyah renkle işlenmiş ve dairesel geometrik şekiller içinde gül ve meander motiflerinden oluşan bir süsleme yer almaktadır. (Bkz. Levha 61) (Bkz. Çizim-3) Her iki tabağın arka yüzünde de kap desenini tanımlayan ve oval bir kartuş içinde büyük harflerle basılmış ROSACE damgası okunmaktadır. Tabaklardan ilkinde ROSACE yazılı kartuşun hemen altında büyük B. harfi ve yanında kırık olduğu için okunamayan ikinci bir harf dikkat çekmektedir. Bu damganın yanısıra sol tarafta, soğuk damga olarak basılmış, “B & L” ifadesi de seçilmektedir. Bu durumda, “B.” harfinin yanındaki okunamayan harfin “L” olması muhtemel görünmektedir. Bu anlamda sözkonusu tabaktaki damganın Staffordshire’in Burslem kasabasındaki *Burgess & Leigh Fabrikası*’na işaret ettiği düşünülmektedir. Ancak ikinci tabakta ROSACE yazılı kartuşun altında, diğer tabaktakinden farklı olarak, “K” harfi okunmakla birlikte önünde ve arkasında birer harfin daha olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sözkonusu tabağın farklı bir imalâthaneye aît olabileceğini düşündürmektedir. Bu tabakta ilk tabaktaki B&L yazılı soğuk damgaya da rastlanmamıştır.²⁸⁹

²⁸⁹ Damganın tanımlanmasında www.marks4ceramics.com’dan bilgi alınmıştır.

Burgess & Leigh Fabrikası²⁹⁰ (Bkz. Levha 62)

1862 yılında, *Mr. William Leigh* ve *Mr. Frederick Rathbone Burgess* tarafından kurulmuş köklü geçmişi olan bir imalâthanedir. İki ortak, Burslem'in kalbinde 1851'de kurulmuş olan ve *ince earthenware* üretimi yapan Central İmalâthanesi'ni devralarak ismini *Burgess & Leigh* olarak değiştirir. Burgess & Leigh, 1868 yılında *Hill İmalâthanesi*'nin yanına taşınmış; ve *Hill İmalâthanesi*, 1889 yılına kadar *Burgess & Leigh*'in faaliyet mekânı olmaya devam etmiştir. Üretim kapasitesini arttıran işletmenin üretim yelpazesinde başlıca tuvalet malzemeleri, mutfak malzemesi ve yemek takımları yer almıştır. *Burleigh Ware* adı verilen sözkonusu üretimler dünya çapında tanınmıştır. *Burges & Leigh* ilk dönemlerinde, kapanmaya yakın olan diğer işletmelerden *oyma işi* desenler ve *alçı kalıp* modeller satın almıştır. 1859'de kapanan *Samuel Alcock* ve 1887'de kapanan *John Davenport & Son* işletmeleri bunlar arasında özellikle dikkat çeken iki tanesidir.²⁹¹ Şirket yıllar içinde deniz-aşırı ülkelerde şubeler açmıştır. 1897 yılında New York'ta, 1905'te Avusturalya ve Yeni Zelanda'da, 1912'de Güney Afrika'da, 1927'de Montreal ve 1928'de Hollanda 'da şubeler açılmıştır. 1912'de *Richard Burgess*'in ölümüyle işletme tümüyle *Leigh Ailesi*'ne geçmiştir. 1919 yılında işletme

²⁹⁰ www.burleigh.co.uk / www.asiaticpheasants.co.uk / www.marks4ceramics.com

²⁹¹ Burslem'de, 1860-1870 yılları arasında faaliyet göstermiş olan ve *Hill İmalathanesi*'nin bir bölümünü kullandığı belirtilen *Morgan, Wood & Co* firmasına ait bir servis tabağında, da *Burgess & Leigh* tasarımını anımsatan bir süsleme kompozisyonuna yer verilmiştir. (Bkz. Levha 63) Bu durum bize aynı bölgedeki imalâthaneler arasında model uygulaması anlamında bir etkileşim olduğunu gösterdiği gibi *Burgess & Leigh*'in kapanmaya yakın firmalardan model ve kalıplar alması nedeniyle *Morgan, Wood & Co* firmasından da bu anlamda faydalandığını düşündürmektedir.

Limited şirket çatısı altında kişiselleşmiş ve ismi *Burgess & Leigh Ltd.* olarak değişmiştir. 1920'lerin sonları ile 1939 yılı aralığı şirketin üretiminin yoğun olduğu dönem olmuştur. 1999 yılında kötü ticaret koşullarını takiben işletme, *Rosemary ve William Dorling* ortaklığı tarafından satın alınmıştır. Şirket bugün *Burgess Dorling & Leigh* adı altında üretime devam etmekte ve geleneksel üretim yöntemlerini kullanarak *Asiatic Pheasants* ve Victoria Dönemi motiflerini içeren üretimler yapmaktadır.

Burgess & Leigh'e aîl imalât damgasına ilk olarak 1862 yılında rastlanmaktadır. *Baskı damga* veya *soğuk damga* olarak B & L harflerinden oluşan bu damga, bir kartuş içindeki motif ismiyle birlikte kullanılıyordu. Damgaya 1919'dan sonra LTD ve ENGLAND eklenmiştir.

TARİHLENDİRME: *İnce earthenware* hamur olduğu anlaşılan ROSACE motif damgalı tabaklardan B & L soğuk damgalı olanın *Burgess & Leigh* üretimi olduğu düşünülmektedir. Firmanın 1862'den 1919 yılına kadar B & L soğuk damga ile birlikte kartuş içinde motif isminin yer aldığı damgayı kullandığı bilgisinden yola çıkarak, sözkonusu tabak 1862-1919 yılları arasına tarihlendirilmiştir.²⁹²

1.11. WILLIAM DAVENPORT & CO.

Alanya Kalesi kazılarında, üzerinde mavi renkte bir “çapa” simgesi ve üstünde Rumi kıvrımlarla çerçeve içine alındığı anlaşılan IMPERIAL yazılı bir damgalı parça ele geçmiştir. (Bkz. Levha 64) Damganın arka yüzünde *Willow*

²⁹² Damga ve tarihlendirme ile ilgili www.marks4ceramics.com'dan alınmıştır.

olması muhtemel aktarma-baskı bir Çin tarzı süsleme kesiti seçilmektedir. İngiliz menşeli olduğu belirtilen çapa simgeli damganın, en yakın örnek anlamında “*William Davenport & Co*” firması damgalarına işaret ettiği düşünülmektedir.²⁹³ (Bkz. Levha 65-67)

Davenport Porselen Fabrikası

Davenport Porselen Fabrikası, Çin porseleni uzmanı olan²⁹⁴ *John Davenport* tarafından 1794 yılında *Staffordshire-Longhport*'da kurulmuştur. *Stoke-upon-Trent*'de seramik işi yapan *Thomas Wolfe* ile bir dönem ortaklık kuran *John Davenport*, 1794 yılında *Staffordshire-Longhport*'da bir imalâthane kurarak, kendi *earthenware* üretimlerine başlar. Başlangıçta sadece *earthenware* üretimi yapılmıştır. En gözde üretimleri *mavi-baskı earthenware* kaplar olan *Davenport Şirketi*, 1815 yılına değin porselen üretmemiştir. *John Davenport*'un 1830 yılında emekli olmasıyla, imalâthaneyi oğulları *Henry Davenport* ve *William Davenport* devralmıştır. 1835'te, oğullardan *Henry*'nin ölümünden sonra imalâthane *William Davenport & Company* ismini almıştır. 1869 yılında *William Davenport*'un ölümüyle, şirket 1887 yılına kadar iki oğlu tarafından işletilmeye devam etmiştir. Her zaman yüksek standartlarda üretim yapan *Davenport Fabrikası*, porselen figür, porselen vazo, *chinaware*, *creamware*, *stoneware*, *ironstone*, *earthenware* olmak

²⁹³ Damgadaki IMPERIAL ifadesi, üretici firmanın, İngiltere'de 1900'lerden 1990'lı yıllara kadar faaliyette bulunmuş olan *Imperial Fabrikası* olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir. Ancak sözkonusu fabrikaya aîr ayrıntılı bilgi sahibi olmadığımız için değerlendirmemiz şu an için *William Davenport & Co.* yönündedir. Bkz. www.thepotteries.com

²⁹⁴ B. Baykal, 2000, s. 49.

üzere çok sayıda farklı hamur kullanılmıştır. Fabrika, krallıktaki en büyük *earthenware*, *china* imalâthanelerine ve en büyük dış satıma sahip olmuştur. Porselen imalâthaneleri *Kral William-IV* ve *Kraliçe Adelaide*'ın hizmeti için düzenlenmiştir. Fabrika, faaliyette bulunduğu dönem boyunca düzenli aralıklarla büyük miktarlarda sır altı mavi aktarma baskı süslemeli *earthenware* kaplar üretmiştir. Süsleme olarak çoğunlukla *Willow motif*, bitkisel desenler, romantik konular ve kır sahneleri kullanılmıştır. *Willow* motifli kaplar yaygın şekilde üretilmiştir. Diğer imalâthanelerin aksine çeşitli motiflerden oluşan Çin tarzı üretimler, Davenport'un tüm dönemlerinde ana süslemelerden biri olmayı sürdürmüştür. Çin tarzı süslemelere yerli kapların hepsinde rastlanmaktadır. Kenarları kafes oymalı sepetler, ajurlu ve sepet örgülü bordürlere sahip tabak ve kâseler bol miktarda üretilmiştir. *Rokoko* ağırlıklı desen ve formlar kullanılmıştır. Süsleme olarak, isimsiz İngiliz mekânlarının tasvirlerine de rastlanmaktadır. *Davenport Fabrikası* 1887'de kapanmıştır. *Davenport Fabrikası*'nın erken tarihli eserleri muhtemelen damgalanmamıştı. Buna karşın 1800 yılı sonrasında üretilenler arasında damgalanmamış parçalara nadiren rastlanmaktadır. *Earthenware* üretimler üzerinde rastlanan en erken tarihli damga büyük ve küçük harflerle yazılmış "Davenport" ifadesinden oluşuyordu. Sonraları tek başına "çapa simgesi" veya çoğunlukla büyük harflerle yazılmış "DAVENPORT" ifadesi ile birlikte bir çapa" damgasına rastlanmaktadır. (Bkz. Levha 65) Zaman zaman Davenport ismi yerinde "Longhport" da kullanılmıştır. 1820'lerde Fransız tarzında üretilen vazolarda altta yer alan "kırmızı ve mavi sır altı damgalar" kullanılmıştır. Yaklaşık 1835'lerden itibaren, *earthenware* üretimlerde model isimlerini içeren çok sayıda farklı "baskı damgalar" da kullanılmıştır. (Bkz. Levha 66) Bunlar genellikle esas süsleme ile aynı renktedir. Porselenlerde ise böylesi model

ismini de içeren damgalar 1830-1840 yılları arasında olmak üzere çok ender kullanılmıştır. Yaklaşık 1840'tan itibaren, başlıcası porselenler üzerinde olmak üzere şirketin bayilerine ait damgalar kullanılmıştır. Bunların birçoğu, Victoria İngiltere'si'nde geçici olarak ikâmet edenlerin uğrak yerlerinde satılan ve sipariş üzerine yapılan hediyelik eşyalar üzerine basılmıştır. Bu damgalar bazen Davenport ibaresi olmadan tek başına ve porselen gibi süslenmiş *earthenware* üretimler üzerinde de görülmektedir. DAVENPORT ibareli damgaların 1830-1860 yılları arasında diğer ülkelerde ara sıra çok değişik tarzlarda kullanıldığı görülmektedir. Bunlar muhtemelen özel üretim motiflerde kullanılan ihracat damgalarıydı.²⁹⁵ (**Bkz. Levha 68**)

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında ele geçen ve üzerinde IMPERIAL yazılı çapa damgasının, Doğu'ya özgü bezeme unsurlarının kullanılması da göz önüne alındığında, *William Davenport & Co.* Fabrikası'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ihraç üretimlerde kullanmış olduğu özel bir damga tarzı olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan Çin tarzı ve Willow motif üretimlerin fabrikanın yoğun ve vazgeçilmez motifleri olması da damganın arka yüzündeki süsleme ile uygunluk göstermektedir. Bu anlamda sözkonusu damgalı parça en erken 1835 yılı ile en geç Davenport Fabrikası'nın kapandığı 1887 yılı arasına tarihlendirilebilir.

²⁹⁵ Bkz. www.findmark.com / www.thepotteries.org / www.archive.org / homepage.ntlworld.com / B. Baykal, 2000, s. 49.

1.12. LILY PATTERN (ZAMBAK MOTİF)

Alanya Kalesi Kazılarında ele geçen siyah bitkisel desenli küçük bir porselen fragmanın üzerindeki motif, İzmir-Tire Müzesi'nde rastladığımız benzer desenli kahverengi bir tabak örneğiyle karşılaştırılarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Buna göre sözkonusu parça, *Lily Pattern* adını alan ve *Zambak Motifi* olarak çevirebileceğimiz bir Avrupa motifine işaret etmektedir.²⁹⁶ (Bkz. Levha 68, 69) İsminden de anlaşılacağı üzere her iki tabak da esasını beyaz renkli zambakların oluşturduğu bir kompozisyonla dekore edilmiştir. Alanya Kalesi kazısında çıkan parça, bir tabak kenarlığına ait olduğu için herhangi bir damga bilgisi vermiyor. Buna karşın Tire Müzesi'ndeki tabağın arkasında bir “arı” simgesi ve onun altında kartuş içinde büyük harflerle, motif ismine karşılık gelen LILY ifadesi yer almaktadır. Onun hemen altında yine büyük harflerle W LOWE L yazılmıştır. (Bkz. Levha 69) W LOWE L ifadesi bu eserin *Stafforshire-Stoke-on-Trent- Longton*'da 1874-1931 yılları arasında faaliyet gösteren “William Lowe Fabrikası”na işaret etmektedir.²⁹⁷

TARİHLENDİRME: Alanya ve Tire örneklerindeki motif kompozisyonunun, renk farklılığı dışında birebir uyuşması üretici firmanın da aynı olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Bu durumda, tabak formuna ait olması muhtemel sözkonusu parçayı, W LOWE L (William Lowe-Longhton) üretimi olarak, 1874-1931 yılları arasına tarihlendirebiliriz.

²⁹⁶ Bir Avrupa motifi olan zambak motifine, porselen yanısıra çeşitli tipteki malzeme üzerinde de ve birbirinden farklı kompozisyonlar şeklinde rastlanmaktadır. Bkz. www.thepotteries.org

²⁹⁷ Bkz. www.thepotteries.org / www.figurenes-sculpture.com

2. FRANSIZ ÜRETİMLERİ

2.1. SARREGUEMINES-FLORE U&C

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen kırık bir damgalı parçada, çerçeve içinde büyük harflerle yazılmış ve kap modeline işaret eden FLORE ibaresi onun hemen altında yine büyük harflerle U & C ifadesi yer almaktadır. (Bkz. Levha 70) Çerçevenin altında büyük harflerle yazılmış ve fabrika adı olan SARREGUEMINES ibaresi, eksik de olsa okunmaktadır. Damgalı parçanın arka yüzünde, aktarma baskı bitkisel bir desenden kesit seçilmektedir. Bir tabak formuna aî ve *stoneware* hamur olduğu anlaşılan sözkonusu parça üzerindeki motif kompozisyonu, aynı damgalı diğer örneklerle bakılarak anlaşılabilir. (Bkz. Levha 71, 72)

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Sarreguemes-Flore U&C* damgalı yumuşak hamurlu porselen, fabrikanın 1800 yılında Paul *Utzschneider* tarafından devralınmasının ardından kurulan *Utzschneider & Cie* firmasını temsil etmektedir. Firma, 1913 yılında bölünmesine kadar bu isimle faaliyette bulunmuştur. Bu çerçevede, sözkonusu tabak 1800-1913 yılları arasına tarihlendirilmiştir.²⁹⁸

²⁹⁸ Sarreguemes Porselen Fabrikası ile ilgili bilgi için Bkz. dpnt: 247-248.

2.2. PROVENCE-BLUE ON WHITE (PROVENCE MAVİ-BEYAZ)

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen ve tabak kenarlığına aî olduğu anlaşılan iki parça üzerinde, *hand-painted* ve iki sıra mavi şerit içinde nokta ve çapraz çizgilerden meydana gelmiş basit bir süsleme kompozisyonu yer almaktadır. (Bkz. Levha 73) Benzer örneklere bakılarak, bu parçaların Fransa'nın *Provence Bölgesi*'nde üretilen *Provence Mavi-Beyaz* porselenleri temsil ettiği anlaşılmıştır. (Bkz. Levha 74, 75)

Provence-Blue on White Faience (Provence Mavi-Beyaz Porselen) ²⁹⁹

Provence Mavi-Beyaz Porselenler, Fransa'nın *Moustiers* bölgesinde günlük kullanıma yönelik üretilen *Moustiers* porselenlerine dahildir. *Provence Mavi-Beyaz* üretimlerde bordürler çift sıra şeritle çevrelenmiş; içleri mavi renkte geometrik ve basit bitkisel desenlerle dekore edilmiştir. Ayrıca beyaz zemin üzerine sarı süslemeli olan ve 1750-1765 yılları arasına tarihlenen *Provence Sarı-Beyaz (Yellow on White)* porselenlere de rastlanmaktadır. Ünlü *Moustiers* porselenleri, Fransa'nın *Provence* vilayetine bağlı *Alpes de Haute* bölgesindeki *St. Marie Moustiers Köyü*'nde yer alan birkaç küçük imalât atölyesinde yaklaşık 1679'dan başlayarak ve 19. yüzyıl boyunca üretilmiştir. Yüksek kalitedeki *Moustiers porselenleri*, Fransa'daki diğer porselen merkezleri tarafından yaygın şekilde kopya edilmiştir. *Moustiers porselenleri* sert hamurlu, çok renklidir ve Orta Çağ'da olduğu gibi el ile süslenmiştir. Krem renkten

²⁹⁹ Bkz. www.usouthal.edu / www.hickerphoto.com / www.britannica.com / www.flmnh.ufl.edu

hardal sarısına kadar bir renk yelpazesine sahiptir. Kâse, fincan, tabak, servis tabağı ve kupa formlarında üretimler yapılmıştır. 18. yüzyılda, *Moustiers porselenleri* zenginlerin sofralarında vazgeçilmez bir eşya olmaya başlamış ve *Moustiers Ste. Marie*'de birçok imalât atölyesi kurulmuştur. Üretim 19. yüzyılda azalmıştır.

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında ele geçen *Provence Mavi-Beyaz porselenler*, tarihlendirilmesi yapılmış benzer örneğe bakılarak, 1725-1765 yılları arasına tarihlendirilmiştir.

3. HOLLANDA ÜRETİMLERİ

3.1. SOCIETE CERAMIQUE-MAESTRICHT

Kırık halde ele geçen bir damgalı parçada, yazısı eksik olmasına karşın Hollanda porselen üreticisi olan SOCIETE CERAMIQUE MAESTRICHT damgası okunmaktadır. (Bkz. Levha 76) Benzer bir damga örneğine bakılarak, damganın bütününlüğün SOCIETE CERAMIQUE MAESTRICHT MADE IN HOLLAND olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Levha 77) Damgalı parçanın diğere yüzünde, kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı büyük boyutlu *hand-painted* bitkisel bir motiften kesit seçilmektedir.

Societe Ceramique Porselen Fabrikası-Maestrich

Societe Ceramique Porselen Fabrikası, 1851’de, *Nicolaas Clermont* ve *Charles Chainaye* tarafından *Maestricht* kasabası³⁰⁰ yakınlarında kurulmuş bir seramik imalâthanesidir. Yükselmeye devam eden *Societe Ceramique*, 1899’da, *Petrus Regout*’un sahibi olduğu *Sphinx Şirketi*’nin başlıca rakibi olmuştur. Bu anlamda 1900’lü yıllardaki ürünleri, hem kalite hem de fiyat açısından *Sphinx Porselen Fabrikası* üretimleri ile yarış içinde olmuştur. Üretimleri, rakibi olan *Sphinx Şirketi* ile büyük oranda karıştırılmıştır. *Societe Ceramique*, 20. yüzyılda sağlık araç gereçleri üretimine ağırlık vermiştir. 1958’te, *Sphinx* ile birleştiği belirtilen *Societe Ceramique*, 1990’ların başında yeni yerine taşınarak, *Ceramique* adını almıştır.³⁰¹

TARİHLENDİRME: Tabak formuna aît oldu anlaşılan *Societe Ceramique-Maestrich* damgalı porselen, fabrikanın kurulduğu 1851 yılı ile Osmanlı-Hollanda ticarî ilişkilerinin kesildiği *I. Dünya Savaşı*’na kadarki döneme tarihlendirilmiştir.³⁰²

³⁰⁰ *Maestricht* kasabasının ekonomik gelişiminde, seramik endüstrisi kalıcı bir rol oynamıştır. Buradaki imalâthanelerin ilki, 1830’da kurulan ve 1899’dan itibaren *Sphinx* adı altında faaliyette bulunan *Petrus Regout* idi. 1851’de ise onu *Societe Ceramique* takip etmiştir. *I. Dünya Savaşı*’ndan önce *Maestricht* kasabası, tam anlamıyla bir seramik müzesiydi; ve ürünleri dünyanın her köşesine ulaşıyordu. www.geheugenvannederland.nl

³⁰¹ www.geheugenvannederland.nl

³⁰² Osmanlı-Hollanda ticarî ilişkileri için Bkz. dpnt: 107-115.

4. ALMAN ÜRETİMLERİ

4.1. MEISSEN

Alanya Kalesi kazılarında, Alman *Meissen Porselen Fabrikası*'nın *Marcolini Dönemi*'ne işaret eden ve “yıldızlı çapraz kılıç” damgasının bulunduğu çok sayıda fincan ve fincan altlığı ele geçmiştir. (Bkz. Levha 78, 79) Parçalar üzerindeki hand-painted, mavi-beyaz, sır altı süsleme; Meissen fabrikasının geleneksel motifi olan *Blue Onion* (Bkz. Levha 80) kompozisyonuna dâhildir.

Blue-Onion Motifi (Mavi-Soğan Motifi)

Blue Onion motifi (*Zwiebelmuster*), 1739'da geliştirilmiş ve çok popüler olmuştur. Bu motif, *Ming Hanedanlığı Dönemi* Çin porselenlerinden esinlenilmiş ve ismini soğanı andıran stilize şeftaliden almıştır. Motif, Meissen porselenin en yaygın kullanılan desenlerinden biri olmuştur. Esasen, sözkonusu süslemede tüm kompozisyon pekçok natural bitkinin oluşturduğu bir gruptan meydana gelmektedir. Kompozisyonda *Japon şeftalileri*, *narlar*, merkezde *peony* ve *yıldız çiçekleri* ve *bambu* gövdesini çevreleyen *kıvrım dallar* yer almaktadır. *Blue-Onion* motifi, Meissen'de bugün dahi el ile çizilerek, aynı şekliyle uygulanmaktadır. Meissen'in *Blue-Onion* motifi, 60'tan fazla Avrupa, Amerikan ve Doğulu fabrikalar tarafından geniş çapta kopya edilmiştir. Firma, gerçek Meissen eserlerini korumak adına, 1888 yılında kompozisyon içindeki *bambu ağacı* gövdesinin altına ünlü *mavi çapraz kılıç*

damgasını yerleştirmiştir. (Bkz. Levha 82) Bu markaya sahip olmayan *Meissen Blue Onion* eserler, 1888'den öncesine tarihlenmektedir.³⁰³

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında çıkan sözkonusu fincan parçalarının, üzerlerindeki *yıldızlı çapraz kılıç* damgasına dayanarak, *Kont Marcolini Dönemi*'ne aî *Meissen* porselenleri olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Levha 81) Bu çerçevede sözkonusu parçalar 1774-1814 yılları arasına tarihlenmektedir.³⁰⁴

4.2. LINDNER

Alanya Kalesi kazılarında, *Lindner* damgalı iki kırık parça bulunmuştur. Her iki parçada da birbirinden farklı tarzda bir “çapa” simgesi ve hemen altında büyük harflerle LINDNER yazısı yer almaktadır. (Bkz. Levha 83) Parçalardan birinin ön yüzünde hand-painted, renkli bitkisel bir desenden kesit; diğerinin ön yüzünde ise siyah- beyaz aktarma-baskı manzara tasvirinden kesit seçilmektedir. Sözkonusu damgalar bir Alman porselen fabrikası olan ve *Lindner Porselen Fabrikası*'na işaret etmektedir.

Diğer taraftan, *İzmir-Tire Müzesi*'nde sergilenen porselenler arasında rastladığımız Linder damgalı bir eserin, sözkonusu damgalardan ilkiyle eşleştiği (Bkz. Levha 84) ve *Flow Blue* süslemeli parçalardan bir kaçı ile de desen olarak

³⁰³ Bkz. S. Harran,- J. Harran, 2006, s. 11, 116. / www.zwiebelmuster.com

³⁰⁴ *Meissen Porselen Fabrikası* ile ilgili bilgi için Bkz.190-201.

uyum gösterdiği tespit edilmiştir. (Bkz. Levha 85, 86) Bu çerçevede sözkonusu *Flow Blue* parçaların da *Lindner Porselen Fabrikası* üretimi olduğu anlaşılmaktadır.

Lindner Porcelain Fabrikası

Ludwig Lindner tarafından 1867’de, *Mitterteich*’de *Ludwig Lindner Porselen Fabrikası* adıyla, ilk porselen işletmesi kurulur. Fabrika, modernleştirme kapsamında yıkılarak, aynı yerinde *Fabrika A (Faktory A)* adıyla yeni bir işletme inşa edilmiştir.³⁰⁵ 1886’dan itibaren *Lindner Porselen Fabrikası & Mitterteich AG* faaliyete geçmiş; kısa zamanda ticarî başarı elde ederek, büyük ün kazanmıştır. *Ludwig Lindner*, 1890’da sözkonusu şirketi Londra’daki *Mosanic Pottery Max Emanul & Co.*’ya satmıştır. 1895-1917 yılları arasında faaliyet gösterdiği kaydedilen bu şirket bugün İngiliz pazarına üretim yapmaktadır.³⁰⁶ 1917’den 2006’ya kadar ise *Porzellanfabrik Mitterteich A.G* adındaki fabrikanın devreye girdiği kaydedilmiştir.³⁰⁷

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Lindner* damgalı porselenler, *Ludwig Lindner*’e ait fabrikanın kurulduğu 1867 yılı ile *Mosanic Pottery Max Emanul & Co.*’ye satılarak el değiştirdiği, 1890 yıl aralığına tarihlendirilmiştir.

³⁰⁵ www.burwoodhallantiques.com

³⁰⁶ www.porzellanstrasse.de

³⁰⁷ www.porcelainmarksandmore.com

4.3. KULPSUZ TÜRK FİNCANLARI (PİYALE)

Alanya Kalesi kazılarında iki tanesi bütün halde diğerleri küçük kırık parçalardan oluşan bir grup kulpsuz fincan ele geçmiştir. Beyaz renkli bu fincanların dış yüzü, ağız kısmından kaideye kadar uzanan ve üzerleri kırmızı renkte çizgisel desenle süslenmiş yivlerden oluşmaktadır. (Bkz. Levha 87) (Bkz. Çizim-4) Fincanların ağız iç kısımlarında kalın bir şerit içinde yer alan ve çizgisel unsurlarla oluşturulmuş zarif geometrik süslemeler dikkat çekmektedir. *Kulpsuz Türk Fincanları*'nı temsil eden bu porselenler, Osmanlı piyasasına yönelik Türk fincanları üreten Alman porselen fabrikalarını akla getirmektedir. (Bkz. Levha 88) Bu fabrikalardan tespit edebildiklerimiz *Wallendorf*, *Nymphenburg*, *Ansbach* porselen fabrikaları ve Bavyeralı bir porselen ressamı olan *Johann Georg Stammlberger*'e ait porselen fabrikasıdır.

Johann Wolfgang Hammann tarafından Gotha'nın güneyinde kurulan *Wallendorf Porselen Fabrikası*'nın karakteristik üretimleri; *Lüle* ve *Kulpsuz Türk fincanları* idi. Uzun yıllar *Hammann Ailesi*'nin elinde işletilen fabrika, 1897'de limited şirkete dönüştürülmüştür. 1747'de kurulan ve 1755-1765 yılları arasında çok ünlenen *Nymphenburg Porselen Fabrikası* da Uzak Doğu'ya Türk fincanları (*Turchenkopgen*) gönderiyordu. Bunun yanında, 1779'da *Bavaria*'nın *Passau* kasabasında ilk porselen fabrikalarından birini kuran *Karl Hagen*'in yaklaşık 1780 yılında *Nymphenburg* ve *Wallendorf* fabrikalarından gelen ve Türk pazarı için üretilen kahve fincanlarının dekorasyon işini yaptığını öğreniyoruz. *Ansbach-Bruckberg Porselen Fabrikası*'nın 1793'ten 1870'lere kadar Osmanlı piyasasına artan

miktarlarda gönderdiği kahve fincanları içinde de bu tarz kulpsuz fincanların yer aldığını düşünebiliriz.

Bir porselen ressamı olan *J. G. Stammberger* de 1840 yılında *Passau*'da Türk fincanları üreten bir porselen fabrikası kurmuş, üretilen bu “küçük kulpsuz kahve fincanları” Balkan ülkeleri ve Doğu'ya ihraç edilmiştir. (Bkz. Levha 89) Yunan ayaklanmasına destek vermesi yüzünden, Osmanlı devletinin *Bavaria*'dan yapılan ithalâta kapılarını kapatması üzerine fabrika üretimini durdurmak zorunda kalmıştır.³⁰⁸

TARİHLENDİRME: Alanya Kalesi kazılarında çıkan ve *Piyale* adı verilen *Kulpsuz Türk Fincanları*'na işaret eden örnekler, bu tarz fincanların üretimini ve Doğu'ya ihracatını yapan Alman fabrikalarının faaliyette buldukları tarihlerden yola çıkarak, 18. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyıl başına kadarki döneme tarihlendirilmiştir.

5. BELÇİKA ÜRETİMLERİ

5.1. BOCH FRERES KERAMİSİ

Alanya Kalesi kazılarında; tek kulplu, uzun gövdeli bir fincan formu veren ve sır üzerindeki yoğun çatlaklarla dikkati çeken parçalar ele geçmiştir. (Bkz. Levha

³⁰⁸ Bkz. www.mgl-obermaingeschichte.de Wallendorf, Nymphenburg, Ansbach porselen fabrikaları için Bkz. dnt: 220-228.

89) (Bkz. Çizim-5) *Crackle-glazed* adı verilen bir desene işaret eden sözkonusu fincanın altında yeşil renkli silik bir damga da bulunmaktadır. Damgada, üzerinde *Kraliyet tacı* yer alan bir kalkan sembolü ile kalkan üzerinde ayakta duran bir *aslan* tasviri seçilmektedir. Kalkanın iki yanında büyük “B” ve “F” harfleri okunmaktadır. (Bkz. Levha 90) Sözkonusu damga, bir Belçika porselen fabrikası olan ve *çatlak-sır* desenli vazolarıyla ön plâna çıkan *Boch Frères Kèramis*'e işaret etmektedir. (Levha 91)

*Boch Freres Keramis Fabrikası*³⁰⁹

Boch Frères Kèramis, 1841'de, Belçika'da La Louvière'de *Victor Boch* tarafından kurulmuş bir fabrikadır. Fabrikada, gündelik ve dekoratif kullanım için, beyaz hamurlu, *Delft* ve *Orta Doğu* taklidi çömlekler dâhil olmak üzere çok sayıda *stoneware* ve *earthenware* üretilmiştir. Fabrika, 1906'dan itibaren *Charles Catteau*'nun sanat yöneticiliğinde ayırt edici nitelikteki süslü oval vazolar üretmeye başlamıştır. (Bkz. Levha 92-95) *C. Catteau* tasarımlarında, *Japon Sanatı*, *Kübizm* gibi modern sanat ve geleneksel *Afrika Sanatı* unsurlarından esinlenilmiş süslemeler kullanmıştır. 1910'a kadar faaliyette olan *Boch Frères Kèramis*, farklı biçim ve tarzların birleşimi olan, gösterişli formlarıyla tanınmıştır. Üretim yelpazesinde porselen figürler, porselen vazolar ve porselen yemek takımları yer almaktadır. Fabrika bugün de faaliyettedir.

³⁰⁹ Bkz. www.caraantiques.com / www.findamark.com

Crackle-Glazed (Çatlak-Sır Deseni)

Çatlak-sır desenli olarak çevirebileceğimiz *crackle-glazed porselen*, Çin *Seramik Sanatı*'nın en özel ürünlerinden biridir. Tek kat sırlanmış pek çok eserde de çatlaklara rastlanabilmesine karşın *çatlak-sır* farklı bir porselen grubunu oluşturmaktadır. Tarihsel geçmişi *Sung Hanedanlığı*'na (MS. 960-1270) uzanmaktadır.³¹⁰ Bu tarz toprak eşya ilk bu dönemde rastlantı sonucu keşfedilmiştir. *Çatlak sır* desenlerde oldukça fazla renk çeşitliliği vardır. Türkuvaz-mavisi, elma-yeşili gibi bazı renkler neredeyse her zaman *çatlak-sır* desenli görünüş kazanmaktadır. Bu işleme uygun olmayan kırmızı renk hariç tutulursa, tek kat sır olarak kullanılan tüm renkler benzer şekilde çatlak-sır olarak kullanılmıştır. En ünlü *çatlak sır* rengi, elma yeşili olarak bilinmektedir.³¹¹ Çin porselenlerinde yaygın olarak kullanılan çatlak-sır deseni, Avrupa'da 19. yüzyıla değin bilinmiyordu.³¹² Avrupa'da tam anlamıyla taklit edilememiş buna karşın en ilginç, en çarpıcı süsleme tarzlarından biri olmaya başlamıştır. Sözkonusu özel süsleme, bugüne kadar Avrupalı

³¹⁰ www.oldandsold.com *Tsong Hanedanlığı* (M.S. 960-1270) vazolarının çoğu, *çatlak-sır* desenli olarak dikkat çekmektedir. Vazolar sırla kaplandıktan sonra kuvvetli bir güneş ışığı altında bekletiliyor; ve kurumaya başladıklarında bir süre soğuk suya batırılıyordu. Fırınlamanın ardından, parçaların üzeri, başlangıç noktası tesadüfi olan ve birbiri ardınca düzensiz şekilde kaynaşmış çok sayıda çatlakla kaplanıyordu. Seramikçinin tercihine göre, çatlaklar küçük ya da buz çatlakları gibi büyük olabiliyordu. Çatlaklar, kırmızı veya siyah renkte *Hint mürekkebi* ile doldurulmaktaydı. Böylece desenin kendini göstermesi sağlanıyordu. Muhtemelen daha düşük sıcaklıkta gerçekleştirilen sonraki fırınlama ile tüm yüzey, şeffaf ve yüzeyin her noktasında eşit kalınlıkta olan, ince bir sır ile kaplanmış oluyordu. www.oldandsold.com

³¹¹ www.oldandsold.com

³¹² W. B. Honey, 1949-1952, s. 148.

seramikçileri zorlamıştır. Buna karşın, İngiliz seramikçilerinin bazıları, antik Çin'in kaliteli "*famille verte*" porseleni ve *çatlak sırlı* porselenin taklitinde başarılı girişimlerde bulunmuşlardır.

TARİHLENDİRME: *Boch Frères Céramis Fabrikası*'na ait olduğunu düşündüğümüz BF damgalı ve çatlak-sır desenli sözkonusu fincan, fabrikanın faaliyette bulunduğu 1841-1910 yılları arasına tarihlendirilmiştir.

C. Buluntu Yerine Göre Bir Çözümleme

Çalışmamıza konu olan Avrupa porselenleri 2006-2008 yılları arasında *Alanya Kalesi Kazı ve Onarım Projesi* çerçevesinde, Tophâne Mahallesi'nde yapılan kazılarda ele geçmiştir. Tophâne Mahallesi, Alanya Kalesi'nin bulunduğu yarımada'nın doğu yakasında yer almaktadır. (Bkz. Levha 96, 97) Yerleşim tarihi 13. yüzyılın ortalarına değin geriye giden mahallede Müslüman ve Hıristiyan nüfus birlikte yaşıyordu. Mahallenin bir bölümünde yerleşim bugün de sürmekle birlikte, Rum nüfusun yaşadığı ve 1922 *Nüfus Mübadelesi* ile boşaltıldığı ifade edilen bölüm harabe haldedir.³¹³ Tophâne Mahallesi, Antalya örneğinde olduğu gibi deniz ticaretini kontrol eden ve deniz-aşırı ticaret faaliyetlerinin gerçekleştiği liman kesimine dahildir.³¹⁴ 19. yüzyılda kaza merkezinde ticaret ile uğraşan nüfusun % 90'ı

³¹³ Bkz. L. Yılmaz, "*Alanya-Tophâne Mahallesi'ndeki Geç Osmanlı Dönemi Kiliselerinden Bir Örnek*", **Konya Kitabı-X**, Konya, 2007, s. 762.

³¹⁴ Bkz. *ibid.*, s. 762.

burada ikâmet ediyordu. Mahalle ayrıca bu dönemde kaza merkezinde refah düzeyi en yüksek ikinci yerleşim birimiydi.³¹⁵

Tophâne Mahallesi'nde ele geçen Avrupa porselenleri, hem form hem de süsleme açısından değerlendirildiğinde, Osmanlı gündelik yaşamında kullanılan kap formlarından oldukça uzaktır. Buna karşın, yoğun olarak Batılı düşünce ve yaşam tarzına hitab eden bir tasarımı yansıtmakta; aynı dönem Avrupa örnekleri ile de birebir örtüşmektedirler. (**Bkz. Levhalar**) Dolayısıyla, Avrupa'dan ithâl edilen ve dönemi için lüks tüketim olan bu porselenleri kullanan kesimin, Batı kültür çevresine dahîl veya bu kültüre yabancı olmayan, bu kültür çevresiyle ilişki içinde bulunan sosyal gruplar olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen fragmanların dahîl olduğu kap formları, müslüman halkın kullandığı mutfak eşyalarını temsil etmemekle birlikte üzerlerindeki oldukça yoğun figür ve manzara tasvirleri içeren Avrupa menşeli motifler de Osmanlı'nın geleneksel süsleme üslûbundan uzaktır. Dolayısıyla söz konusu porselenlerin, müslüman halkın tercih ve taleplerini yansıtmadıkları açıktır. Nitekim, 1890 yılında kurulan ve *Osmanlı Porselenciliği*'ne damgasını vuran *Yıldız Porselen Fabrikası* üretimlerine baktığımızda, bunlar arasında kapaklı kapaksız vazolar, tablo çerçeveleri, çini karolar, leğen ibrikleri, nargile, buhurdan, gülabdan, lâledan, aşurelik, bozalık, daldırma, şekerlik, sahleplik iftariyelik vb. gibi Osmanlı gündelik yaşantısında kullanılan eşyaların yer aldığını görüyoruz.³¹⁶ Bu anlamda, Tophâne Mahallesi'nde ele geçen Avrupa porselenlerinin Osmanlı piyasasına yönelik genel üretimler olmadıkları söylenebilir. Osmanlı'nın, Avrupa'dan gelen

³¹⁵ Bkz. N. Karagedik, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alâiyye Kaza Merkezde İskân, Nüfus ve Mesleki Yaşam", **Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri-IV**, 2006, s. 246, 247.

³¹⁶ Bkz. B. Baykal, 2000, s. 100, 110-112.

eşya üzerindeki *alamet-i farika* adı verilen fabrika marka ve damgaları ile ilgili hassasiyeti de bu değerlendirmemizi destekler niteliktedir. Nitekim, yabancı tüccar, Osmanlı gümrüklerinde ticarî marka işaretleri ya da *alamet-i farikalar* konusunda çeşitli güçlüklerle karşılaşabildiği için Türkiye'ye mal getirme niyetindeki imalâtçılara siyasi, dini ya da ahlakî temelde itiraz edilebilecek semboller seçmemeleri tavsiye ediliyordu.³¹⁷ Böylesi bir hassasiyete rağmen Alanya Kalesi kazılarında çıkan pekçok porselen fragman üzerinde rastlanan figürlü tasvirler, kraliyet arması, kılıç damgaları, kilise, manastır, Çin tapınağı vb. gibi söylenen anlamda hassasiyet yaratabilecek öğelere rastlanıyor olması bunların yabancı veya gayr-i müslim olması muhtemel bir gruba hitap ettiği fikrini güçlendirmektedir. (Bkz. Levha 25-28, 35, 41, 78-80, 92, 93) Nitekim, İstanbullu bir tüccar olan *Mannas Athenas*'ın, Meissen Porselen Fabrikası'nın *çift kılıç* veya *çapraz meç*

³¹⁷ Konuyla ilgili olarak, 1889-91 yılları A&P İstanbul raporlarında şöyle yazılmıştır: “*Türkiye'ye mal getirmeye niyetli imalâtçılar, siyasi önemi olabilecek ya da ahlakî temelde itiraz edilebilecek alamet-i farikalar seçmekten kaçınmalıdır. Geçen yıl gümrükte bir miktar pamukluya el konmuştur çünkü her parça üzerinde basılı olan Türk bayrağı dalgalanan bir kule etrafında uçan bir güvercin şeklindeki alamet-i farikayı, hassas bir Osmanlı görevlisi halifeliğin kalesine saldıran bir kartal olarak nitelemiştir. Bizler için reklam amacıyla getirilen çok sayıda gösteri kartı ise engellenmiştir çünkü haremde bir Türk kadını resmini içeriyorlardı.*” 1897-99 yıllarına ait A&P İzmir raporunda ise şu ifadelerle rastlanmaktadır: “*Ticarî reklamlardaki sözler ve resimler dikkatli seçilmelidir. Dini ya da vatansever hassasiyetler yüzünden sansüre uğrayabilir. Aynı sebeple ticarî markaların seçimi ve dizaynında da dikkatli olunmalıdır. En yeni olay, yerli bir Manchester malları ithalâtçısının kendi resmini ticarî marka olarak seçmesinde yaşanmıştır. Malları gümrükten çekmeden önce bu kişiden her partinin üzerinde basılı olan amblemini çıkarması istendi çünkü bu girişimci tüccarın, Sultan'ın teba'asının belirli bir kesimi arasında popolarite kazanma ve yıkıcı etkiler peşinde olduğu düşünülüyor.*” M. Baskıcı, s. 51.

damgasının Hıristiyanlık sembolü haçı andırması nedeniyle, Osmanlı pazarına sürülen Meissen porselenlerinde kullanılmasının sakınca yaratacağı ile ilgili uyarısı bu hassasiyetin porselen eşyaya yansımaları göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Bu anlamda, Avrupa ile yürütülen ticarete dahil ve dönemi için lüks³¹⁸ tüketim olan Avrupa porselenlerinin ticaretini veya alışverişini rahatça yapabilen bir grup da akla geliyor ki bunların Avrupa ülkeleri ile ve uzak mesafe ticarete etkin olan gayr-i müslim tüccarlar olmaları muhtemeldir. Çünkü Osmanlı'da uzun mesafeli ve devletlerarası ticaret yapan tacirler, büyük olasılıkla az ve çoğunlukla lüks tüketim olan maddelerin ticaretini yaptıkları için, diğerlerinin uymak zorunda olduğu ayrıntılı kurallardan genellikle muaf tutulabiliyordu.³¹⁹

Tophâne Mahallesi'nin, Selçuklu Dönemi'nden itibaren gayr-i müslimler ve müslümanların birlikte yaşadığı bir yerleşim olması, deniz ticaretini kontrol eden ve deniz-aşırı ticaret faaliyetlerinin gerçekleştiği liman kesiminde yer alması, 19. yüzyılda kaza merkezinde ticaret ile uğraşan nüfusun % 90'ının burada ikâmet etmesi ve refah düzeyi en yüksek ikinci yerleşim birimi olması gibi veriler, burada ele geçen sözkonusu porselen eşyayı kullanan toplum kesimi olarak, bölgesel veya uluslararası ticaretle zenginleşmiş bir gayr-i müslim halkı düşünmemizi anlamlı

³¹⁸ 19. yüzyıla ait kimi tereke kayıtlarında Kütahya çinisi olması muhtemel kahve takımlarının bile henüz sadece malvarlığı yüksek olan kişilerin tereke kayıtlarında rastlanıyor olduğunu göz önünde bulundurursak çoğunluğu 19. yüzyıla tarihlenen bu Avrupa porselenlerinin dönemi içinde lüks eşya olduğu, sıradan halkın evinde kullanılabilecek tarz eşyalar olmadığı anlam kazanmaktadır. Böylesi tereke örnekleri için Bkz. **A. Ş. S.**, M. K., m. no: 4314, d. no: 8, s. 39, 44, 56. / M. Bayraktar, **20 No'lu Antakya Şer'iyve Sicili, H. 1245-46/M. 1829-31**, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2008, s. 47.

³¹⁹ S. Faroqi, 2007, s. 221, 222.

kılmaktadır. Esasen, Osmanlı'nın Batı ile yürüttüğü ticarete en etkin grup oldukları için Batılı yaşantıya aîr böylesi objelerle ilk ve yoğun temasta bulunacak sosyal grubun gayr-i müslimler olması doğaldır. Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar Avrupalı elçiliklerde görev almaları ve elçilerle sosyal anlamda ilişki içinde olmaları dolayısıyla Batılı eşyaları kullanan ve Batılı yaşam tarzını taklit eden ilk sosyal gruptu.³²⁰ Osmanlı barınma kültüründeki Batılılaşmanın en erken betimine de, Batılı mobilya ve konsol tasviriyle İstanbullu bir Rum ailesinin evinde rastlanması³²¹ bu gerçeğin açık kanıtıdır. Diğer taraftan, Müslüman-Türkler, 19. yüzyılda dahi yabancılarla ticareti haysiyet kırıcı buluyor ve bu işi Hıristiyanlara ve Yahudilere bırakıyordu.³²² Bu anlamda, gayr-i müslimler Osmanlı İmparatorluğu ile Batı ulusları arasındaki iktisadi hayatın ve ilişkilerin önemli bir ögesini teşkil etmişler;³²³ Avrupalıların iç ticaretteki simsarlığını yapmışlardır.³²⁴ 1870-1920 arası dönemde Avrupalı tacîrlerin yerel aracılarla ilişkileri artmış ve önem kazanmıştır. İç bölgelerle olan ticarî ilişkilerini Rum, Ermeni ve Yahudi komisyoncular aracılığıyla yürütmeye başlamışlardır. Gayr-i müslimlerin sahip oldukları daha yüksek eğitim düzeyi, iş

³²⁰ F. M. Göçek, **Rise Of The Bourgeoisie Demise Of Empire (Ottoman Westernization and Social Change)**, New York, Oxford, 1996, s. 99.

³²¹ U. Tanyeli, "Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma-Modernleşme: Yeni Bir Simgeler Dizgesinin Oluşumu", **Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme**, İstanbul, 1996, s. 285.

³²² B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, T.T.K., Ankara, 2004, s. 448, 449. 19. yüzyıl başında berat sistemi müslüman tacirleri de kapsamına aldı. Böylece müslümanlar da *Müslüman Hayriye Tüccarı* birliğinin üyelik beratını alabiliyorlardı. Fakat istek azdı; böylece tüccar sınıfı hakîm bir şekilde gayr-i müslim kaldı. ibid, s. 448, 449.

³²³ R. Mantran, 1988, s. 695.

³²⁴ A. İ. Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Berath Tüccarlar (1750-1839)**, Ankara, 1983, s. 53.

anlayışı, ticarî deneyim ve beceri yanında Müslüman-Türklerin geleneklerini ve dillerini bilmeleri, Avrupa dillerine aşinalıkları gibi unsurlar, onları Avrupalı tüccarlar için vazgeçilmez ortak yapmıştır. Küçük ticaret ve imalât, tefecilik, kıyı ticareti hemen hemen tümüyle onların elindeydi. Yerel perakendeciler olarak ithâl mamûlleri dükkânlarında satıyor ve yerel beğeniler hakkında Avrupalı tüccarlara bilgi sağlıyorlardı. Bu gayr-i müslimlerin birçoğu zamanla kendi ticaret evlerini açarak Avrupa mamûllerini Osmanlı coğrafyasına kendileri ithâl etmeye ya da Osmanlı'dan doğrudan ihracata başlamıştı. İzmir, İstanbul gibi merkezlerde kendi ticaret evlerini kurmaları yanısıra bazıları Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde de birer şube açmıştır. Nitekim, Rum ve Ermenilerin ticârethaneleri özellikle İngiltere'de yaygındı.³²⁵ 19. yüzyıl sonlarında, pazar uyumlu ekonomik sisteme dahîl küçük üreticilerin hakîm olduğu Anadolu'da; Hıristiyan, yabancı ve yerli araçların etkinliği çok daha fazla olmuştur. Üreticileri uluslararası pazarın talep ettiği ticarî mallara yönlendirmek, tahsilât yapmak, yatırım, üretim fazlasını alıp satmak yanısıra ithâl malların pazarlanması ve perakendeciliği görevini yürüten bu araçların ezici

³²⁵ M. Baskıcı, s. 42, 44, 48. Yabancı firmaların, yerel bir temsilci ile çalışılmadığı ya da sadece temsilcilerle yetinildiği takdirde başvurdukları diğer bir yol, ilgili piyasaya bir *seyyar ticaret acentesi* göndermekti. Böylece o yerel piyasada hangi ürünlerin rağbet gördüğü doğrudan öğrenilebiliyordu. Hatta bu acenteler aracılığıyla iç bölgelere kadar ulaşılarak, yerel ticârethanelerden doğrudan siparişler alınıyordu. Seyyar acenteler özellikle büyük merkezler ve hinterlandları için önemli sayılara ulaşabiliyordu. Örneğin; 1893 tarihli A&P Gelibolu raporuna göre; Gelibolu bölgesinde Alman seyyar satıcıların çabaları ile Alman ve Avusturya malları ithalâtı artmıştı. Alman firmaları ayrıca Adana'da da bu konuda başarılı olmuştur. Bkz. ibid, s. 42, 44, 48.

çoğunluğu da Hıristiyan gruplara mensup kişiler olmuştur.³²⁶ Özellikle Rumlar, 18. yüzyılda *Venedik, Livorno, Petersburg, Amsterdam* ve başka şehirlerdeki ticarî kurumlarla ilişki kuruyor ya da onların Osmanlı kentlerindeki temsilcileriyle anlaşip kazanç sağlıyorlardı.³²⁷ Böylesi tüccar ve tefeciler, ülkelerarası sömürü ilişkilerinde aracı olmalarının yanında burjuvaziye doğru evrilme potansiyeline sahip grup olarak da dikkati çekmektedir.³²⁸ Nitekim, Antalya Şer'iyeye Sicilleri'nde, 1856-1858 aralığına tarihlenen ve Avrupa porselenleri yanında bölgesel ve deniz-aşırı ticaret yoluyla edinilen başka malların da bulunduğu varlıklı gayr-i müslim ve müslüman terekelerine rastlanmaktadır. Sözkonusu tereke kayıtları bu yönüyle, uluslararası ticaretle zenginleşmiş müslüman ve gayr-i müslim tüccarların varlığını göstermesi bakımından, Alâiyye'ye de yakın örnek olarak, önemlidir. Örneğin, Antalya Makbul Mahallesi sakînlerinden iken vefat eden *Haçi Köle* diye tanınan *İstefriz veled-i Tanaş* adındaki gayr-i müslim tüccarın dükkânındaki eşyalar içinde; *bir yüzlü Dimetoka perde, Makam Dimetoka perde, ufak Trablus ipliği, kağıtlı Selimiye örtüsü Dimetoka, sarı boyalı Amerikan bezi, Halep alacası, İzmir kirazlısı, cedid İngiliz tabak, ufak İngiliz tabağı, Tire ipliği, Yafa lülesi, siyahi ufak Mora yazması* gibi ticaret eşyalarının kaydedilmiş olması, bu kişinin deniz-aşırı ve bölgesel ticarete konu olan eşyaları edinerek, satışını yaptığını göstermektedir. 125 kişilik borçlu listesi ise tereke sahibinin tefecilik yapacak düzeyde varlıklı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.³²⁹ Antalya'nın Makbule Mahallesi'nde vefat eden *Karayazıcı*

³²⁶ Ç. Keyder, "Port-Cities And Politics On The Eve Of The Great War", **New Perspectives On Turkey**, 20. Spring, 1998, s. 12.

³²⁷ Bkz. Y. Özkaya, **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu**, İstanbul, 2008, s. 125.

³²⁸ A. M. Küçükcalay, **Osmanlı İthalatı-İzmir Gümrüğü (1818-1839)**, İstanbul, 2007, s. 55.

³²⁹ **A. Ş. S.**, M. K., m. no: 4314, d. no: 8, s. 56-58.

oğlu Bahakirya veled-i Dimitri adındaki Hıristiyan'ın terekesinde ise; evinde ve dükkanında tespit edilen *Amerikan bezi, Dimetoka bezi, Mısır hasır, Kırmızı Amerikan kumaşı, Frenk gezisi, Hint ipliği, Hama boz kumaş, Hama Kumaşı*'nın yer aldığı eşyalar kaydedilmiştir. Tereke sahibinin 200'ün üzerinde borçlusunun da kaydedilmiş olması bu kişinin de aynı zamanda tefecilik yapan varlıklı bir tüccar olduğunu göstermektedir.³³⁰ Antalya'nın *Câmi'-i Atik Mahallesi*'nden *evlâd-ı Arabîden Hamal Ali bin Mehmed Çad* adındaki kişinin terekesinde ise *İngiliz tabağı, İzmir kirazlısı, Dimetoka perdesi, Satrançlı Dimetoka basma perde, Humus kuşağı, Karacasu abanisi, Antalya alacası, Beytüşşam alacası* gibi eşyalar ve 100'ün üzerinde borçlusunun kaydedilmiş olması da yine aynı çerçevede değerlendirilmelidir.³³¹ Her ne kadar Alâiyye'ye âit siciller günümüze ulaşmamış olsa da, yakın örnek olara Antalya'daki bu ve benzeri kişilerden yola çıkarak, bölgesel veya uluslararası ticarete yönelerek zenginleşen Alâiyyeli tüccarların da varolduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda Bilici'nin, "*..17. yüzyıldan itibaren Alanya'da sermaye yaratarak bu yolla ticaretin (tekrar) gelişmesini sağlayacak bir kesimin varlığından söz edilebilir. Bu kesim elbette yerel esnaf ya da yoksul köylü değil Akdeniz çevresindeki büyük ticaret merkezleriyle bağlantıları bulunan "zengin tüccarlar" olacaktır...*"³³² değerlendirmesi doğrudur. 1911 tarihli bir belgede Tophâne Mahallesi'nden olup 1905 yılında Kıbrıs'ın *Bafa Limanı*'nda gemicilik yaptığı belirtilen *Kızılaşkoğlu Gulami Gani* adındaki kişi³³³ de denizci kimliğiyle

³³⁰ **A. Ş. S.**, M. K., m. no: 4314, d. no: 8, s. 45-48.

³³¹ **A. Ş. S.**, M. K., m. no: 4314, d. no: 8, s. 39.

³³² Bilici, 2008, s. 5

³³³ Bkz. A. R. Gönüllü, **Mesrutiviet'ten Cumhuriyet'e Alanya**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008, s. 56.

bölgesel ticarete dahil olmuş olması açısından, bu görüşün ipuçlarını taşıyan bir örnek olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, Tophâne Mahallesi'nde bugün harabeye dönüşmüş konutlardan hareketle, mahallenin sosyo-ekonomik yapısına ve yerleşiklerinin refah düzeyine ilişkin “*henüz bugünkü gibi büyük bir kültür harabesi dönüşmeden, Tophâne Mahallesi denilen büyük yerleşim alanını oluşturan konutlar arasında, Birgi-Çakırağa, Milas-Bahaeddin Ağa ve Yozgat-Nizamoğlu Konakları ya da Karaman-Hacı Sami Tartan, Bursa-Şemaki ve Safranbolu-Mustafa Kavsa evlerindeki örneklere benzer şekilde, 19. yüzyılın Batılılaşma modasına uygun ve içinde gemi tasvirlerinin de yer aldığı son derece renkli duvar resimleriyle bezeli konut örneklerinin bulunduğu hayal edilebilir*”³³⁴ yorumu da az çok gerçeği yansıtmaktadır.

Bu çerçevede, Tophâne Mahallesi'nin, geç Osmanlı çağındaki gayr-i müslim nüfûsuna aîr veriler ayrıca önem kazanmaktadır. Ancak, özel olarak Tophane Mahallesi ile ilgili mevcut “arşiv” bilgileri çok yetersiz olduğu için, kaçınılmaz olarak, kentin gayr-i müslim nüfûs potansiyelinin ortaya konulmasına çalışılarak gayr-i müslim etkinliği hakkında fikir edinilme yoluna gidilmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda Tophâne Mahallesi'nde gayr-i müslim anlamında yalnızca Rum halkın varlığı dikkati çekmektedir.³³⁵ Rum nüfûsun 1922 Nüfûs Mübadelesi ile kazayı terk

³³⁴ Bkz. Z. K. Bilici, 2008, s. 25, 26.

³³⁵ 16. yüzyıl Tapu Tahrir kayıtlarında da adı geçen Tophâne Mahallesi'nde, bu dönemde 47 kişilik bir müslüman nüfûs mevcuttur. Kaza merkezinde oldukları belirtilen 37 kişiden oluşan gayr-i müslim ise *Cema'at-i Gebran* başlığıyla ayrıca kaydedilmiştir. Bkz. **TKGM_TADB_TTD_00172_00005/00006** Bu sayı içinde ne oranda Rum, Ermeni veya Yahudi olduğu ve kaza merkezindeki yerleşim birimlerine dağılımları ile ilgili ayrıntı olmasa da bir bölümünün Tophâne Mahallesi'ne dahil olduğunu elbette düşünebiliriz. 17. yüzyılda ise, Alanya Kalesi'nde yaşayan gayr-i müslimler ile ilgili

ettiği bilgisi göz önünde bulundurulduğunda Rum halkın buradaki varlığının 18-19. yüzyıl aralığında da devam etmiş olduğu varsayılabilir. Nitekim, *1831 Nüfus Sayımı*'nda kaza merkezinde, 50'si yabancı olmak üzere, toplam 490³³⁶ kişi olarak kaydedilen Rum nüfus içinde Tophâne Mahallesi'nde ikâmet edenler de yer alıyor olmalıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından 1908 yılına kadarki döneme ait kayıtlarda da adları geçen ve mahalli idarede görevli çok sayıdaki gayr-i müslim de aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Örneğin; meclis üyesi, meclis idare memuru, sandık emini, tabip, karantina memuru, karantina gardiyanı, gardiyan, telgraf müdürü, fener memuru, sağlık komisyonu üyesi, ticaret mahkemesi üyesi, reji memuru, muhasebe kâtibi, nüfus memuru, vergi kontrolörü, Ziraat Bankası azası, tahrirat kâtibi gibi görevler altında; *Haçi Ligori Efendi, Luke Efendi, Anastas Efendi, Atnas Efendi, Save Efendi, Petro Efendi, Bali Efendi, Penayod Efendi, Pereci (Beraci) Efendi, Yani*

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi ışığında, kalede sadece bir Rum mahallesinin bulunduğunu, Ermeni, Frenk ve Yahudilerin ise kazada barındırılmadığını öğreniyoruz. Bkz. M. S. Baybal, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Anadolu'da Yaşayan Gayrimüslimlerin Durumları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bölümü, Konya, 1992, s. 88. 1831-1906 arasına ait incelediğimiz kayıtlarda Alâiyye'de hiç Ermeni nüfus kaydedilmemiş olması bu bağlamda anlaşılmalıdır. Yahudi nüfusa ise yaklaşık 1899'dan itibaren rastlanmaktadır. 1899'da 27 kişi olan Yahudi sayısı 1906'da 30 kişi olarak kaydedilmiştir. (Alâiyye nüfus bilgileri için **Bkz. Levha 99**. A. Galanti'nin verdiği bilgiye göre Alâiyye'de Roma devri gibi çok erken bir tarihte Yahudi cemaati olup bunlar Kıbrıs Yahudi cemaati ile temasta bulunuyorlardı. Bkz. A. Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, İstanbul, 1947, s. 13. V. Cuinet de 19. yüzyıl sonlarında Alâiyye kazasında müslüman halk dışında, en fazla Ortodoks Yunan ve Yahudilerin bulunduğunu kaydetmiştir. Bkz. V. Cuinet, 1890-1895, s. 868.

³³⁶ Bkz. E. Z. Karal, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831)**, Ankara, 1943, s. 204-dipnot: 2.

Efendi, Peraşkave Efendi, Haçi Dimitri Efendi, Bereç Efendi, Meranko Efendi, Daskalos Efendi, Yordan Efendi, Niyadus Efendi, Yanko Efendi, Serut Efendi, Bako Efendi, Mandafoni Efendi, Haçi İstefan, Antuvan Ağa, İstavri, Anastas, Haçi Dimitri, Yafes Efendi, Herman, Yorgaki Efendi, Rafael gibi gayr-i müslim isimler kaydedilmiştir.³³⁷ 1907 yılından sonra mahalli idarede görevli herhangi bir Rum adına rastlanmıyor oluşu³³⁸ dikkat çekmekle birlikte kale içinde yer alan ve 1902-1909 arasına tarihlenen belgelerde *Hiristiyan Mahallesi, Yukarı Kilise Mahallesi, Aşağı Kilise Mahallesi* gibi adlarla rastladığımız yerlerde, yoğun olarak Rumların ikâmet ettikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, Antalya'da oturan ancak Alâiyye'nin Yukarı Kilise Mahallesi'nde, bir tarafı *Kantarıcı oğlu Haçi Yani*'ye ait ev ve üç tarafı yol ile çevrili, alt katında mağaza bulunan iki katlı bir mülkün sahibi olarak kaydedilen *Kosti veled-i Savadina*; onun oğlu ve Aşağı Kilise Mahallesi'nde oturan *Behvan oğlu Savadina* ve oğlu *Köylü oğlu Savadina*; yine Antalya'da oturan ancak Yukarı Kilise Mahallesi'nde bir tarafı Silâhorî, üç tarafı yol ile çevrili, sarnıçlı ve müştemilatlı bir mülkün sahibi olan *Haçi Esmer veled-i İstefan*; aynı mahalleden *Vasili oğlu Yorgi*; Aşağı Kilise Mahallesi'nde oturduğu kaydedilen *Yorgi oğlu Dimitri*; Hiristiyan Mahallesi ahalisinden olarak kaydedilmiş *Haçi Mihâil oğlu Haçi*

³³⁷ Esasen, Osmanlı taşra vilayetlerinde 18. yüzyıldan beri belli ofislerde ve özellikle malî görevleri yerine getirme konusunda, gayr-i müslimlerin etkinliği artmaktaydı. Giderek, merkezi idarenin taşra şubelerinde, mahkemelerde, gayr-i müslim memur, hâkim ve zabıta sayısı artmıştır. Gayr-i müslim memuru istihdamı, II. Abdülhamit Dönemi (1876-1909) taşra bürokrasisin de ana özelliğidir. İ. Ortaylı, 2000b, s. 195, 196, 197.

³³⁸ Bkz. A. R. Gönüllü, 2008, s. 157-181

halkların temsilcilerinin Osmanlı ile Avrupa pazarları arasında yaptıkları aracılık faaliyetleri arttığı gibi yüzyılın ortalarından sonra gayr-i müslim Osmanlı teba'ası, deniz taşımacılığında etkin olmaya başlamıştır.³⁴² Bu çerçevede, Osmanlı Rum cemaatinin de Avrupa ticaretini geliştirerek, gemi taşımacılığı yoluyla zenginlik elde ettiği bilinmektedir.³⁴³ Rumlar, henüz 1816 gibi bir tarihte 600 civarında ticaret gemisine sahiptiler. Yunan denizciliğinin canlanması ve zengin bir tüccar sınıfının doğması, şehirli Rum müteşebbislerinin Odessa'dan Marsilya'ya İzmir'den Londra'ya kadar uzanan görünmez bir deniz ticareti imparatorluğu kurmalarını sağlamıştır.³⁴⁴ Diğer taraftan, 19. yüzyıl başlarındaki Osmanlı-Rum köylüsü, Batı Avrupa'daki köylülerden daha güvenli ve bolluk içinde yaşıyorlardı. Kıyı kentlerde ve adalarda yaşayan, tacirlik ve gemicilik yapan Rumlar, köylüye oranla daha iyi imkânlar sahib bulunuyorlardı. Bu imkânlar onlara Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını ellerine geçirmeleri fırsatını verdi. Nitekim, zamanla önemini kaybetmiş olan Venedik Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz'deki ticarî konumlarını onlar ele geçirmişlerdir.³⁴⁵

Diğer yandan, 18. yüzyılın sonlarına doğru ve 19. yüzyılın başlarında özellikle İzmir gibi sahil kentlerinde, müslümanların tarımsal hinterlandları ile Avrupalı tüccar arasındaki ticarî bağları kuran gayr-i müslim nüfusun artış gösterdiği dikkati çekmektedir.³⁴⁶ *I. Dünya Savaşı* arefesinde de Anadolu'nun sahil kenti

³⁴² A. M. Küçükcalay, 2007, s. 87, 38.

³⁴³ Bkz. F. M. Göçek, 1996, s. 97.

³⁴⁴ F. Maden, “*Yunan Bağımsızlık Düşüncesi'nin Gelişmesi ve Mora İsyanı*”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 39, Aralık 2007, s. 165.

³⁴⁵ F. Maden, 2007, s. 164, 165.

³⁴⁶ A. M. Küçükcalay, 2007, s. 51.

nüfusunun dengesiz şekilde Rumlardan, onların iç ticaretteki uzantılarının ise Ermenilerden oluşmaya başladığı görülmektedir. Ticaret merkezlerinde servet sahibi, eğitilmiş ve kamusal alanda aktif orta sınıf Rum ve Ermeniler çoğalmıştır.³⁴⁷ 1886 yılında Alâiyye'deki Rum nüfûsta da kayda değer bir artış yaşanmış olması da bu bağlamda yorumlanabilir.³⁴⁸ Nitekim, 19. yüzyıl sonlarında kazanın ticaret potansiyelinin artmasına paralel olarak iç bölgelerdeki Rum teba'adan da aynı amaçlarla bu sahil kasabasına yerleşim taleplerinin olduğunu akla getirmektedir.

Alanya Kalesi kazılarında çıkan porselenlerin aît olabileceği diğer bir toplum kesimi anlamında değerlendirmeye alındığında; Alanya'ya ticarî veya diplomatik³⁴⁹ amaçla gelen Avrupalıların var olduğu ve bu kişilerin, liman kesimine dahîl ve ticaret faaliyetlerinin yoğun olduğu bir yerleşim olması dolayısıyla Tophâne Mahallesi'nde ikâmet ettikleri fikri de olasıdır. Nitekim, 1831 Nüfûs Sayımı'nda Alâiyye'de Rum halk ile birlikte kaydedilen 50 kişilik yabancı nüfûs, kentte bir dönem Avrupalı yerleşiklerin mevcut olduğunu gösteriyor.³⁵⁰ Bu yabancıların hangi ülkelerden ve ne

³⁴⁷ Ç. Keyder, 1998, s. 12.

³⁴⁸ **Bkz. Levha 99.**

³⁴⁹ Yabancı ülke uyruklarının, Anadolu'nun belli başlı şehirlerinde *konsolosluk* adı verilen, seçilmiş ya da atanmış bir temsilcinin çevresinde milletler halinde topluluklar oluşturmalarının tarihi Bizans dönemine kadar geri gitmektedir. Her topluluğun o zamandan beri kendine aît bir mahallesi vardı. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca Doğu'ya giden bu milletler ne pahasına olursa olsun zenginleşmeyi amaç edinmiş ve her yüz kişiden doksanı bir daha geri dönmemiştir. Örneğin, Ortaçağ'daki konsolosluk geleneğini en uzun süre devam ettiren ülke olarak, Fransa ulusundan kişiler, Doğu'da her iskelede konsolos ve oraya yerleşerek ticaret yapan tüccarların belli başlılarından oluşan, teşkilâtli bir topluluk meydana getirmeyi gelenek haline getirmişlerdi. Bkz. S. Yerasimos, 1974, s. 513, 514. / *en.wikipedia.org*

³⁵⁰ Bkz. E. Z. Karal, 1943, s. 204-dipnot: 2.

amaçla gelmiş oldukları ile ilgili elimizde bir bilgi olmasa da amaçlarının ticaret ve ticaretle ilgili diplomatik faaliyetler olması muhtemel görünmektedir.³⁵¹ Alâiyye’de herhangi bir *konsolosluk* veya bununla bağlantılı ikâmet eden sürekli bir yabancı tüccar grubunun varlığına dair bugün için kesin bir bilgi bulunmasa da, 19. yüzyıldan itibaren ticaret trafiği belirgin şekilde artan bir liman kenti olarak, Alâiyye’de, ticarî ve diplomatik amaçlarla yerleşen böylesi yabancıların bu dönemde de mevcut olması mümkündür. Antakya ve İskenderun liman kentlerindeki örnekler bize bu anlamda kıymetli ipuçları sağlamaktadır. Nitekim, Antakya Şer’iyye Sicilleri’nin verdiği bilgiler ışığında hem Antakya hem de İskenderun’da 19. yüzyılda, çoğunluğu ticaretle uğraşan Fransız, İngiliz, İranlı olmak üzere yabancı uyrukluların yaşadığı tespit edilmiştir.³⁵² Örneğin, İngiliz *Levant Company*’nin 25 yıl boyunca temsilciliğini yapan, daha sonra İngiltere’nin İskenderiye Başkonsolosluğu görevini yürüten *John Barker*, 1833 yılında Antakya-Samandağ’a yerleşerek burada uzun yıllar yaşamıştır.³⁵³ İtalya Devleti teba’asından tüccar *Mösyö Locibikari Cekuli*’nin ise İskenderun Kızıl mahallesinde bir konağı bulunuyordu. Fransa Cumhuriyeti teba’asından *Mösyö Etbuyebeder* İskenderun’da inşaat mühendisi olarak görev yapıyordu. Yine İskenderun kasabasında yaşayan *Mösyö Mil*, Ecnebiye Memuru

³⁵¹ S. Faroqhi de, ister müslüman ülkelerden ister darü’l harb’den olsunlar yabancı hükümdarların teba’asının Osmanlı topraklarında boy göstermelerinin başlıca sebebinin ticaret olmasının muhtemel olduğunu ifade etmektedir. Bkz. S. Faroqhi, 2007, s. 196.

³⁵² Bkz. J. Akyüz, “19. Yüzyılda Antakya-İskenderun Bölgesinde Nüfus Hareketliliği”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 18, Sayı: 2, Elazığ, 2008, s. 400.

³⁵³ Bkz. D. Gün, **XVIII. Yüzyılda Antakya’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 98.

görevini yürütüyordu. İngiltere Devleti Kançilaryası teba'asından *Mösyö Valter Beylan* Frenk Mahallesi'nde yaşıyordu.³⁵⁴

Diğer taraftan 1850'den sonra Avrupa'nın ticarî ve endüstri sermayesinin nüfuzunun Osmanlı'da, özellikle liman kentlerinde, hammaddeyi değerlendirmek suretiyle kontrolünü arttırdığı, ticaretin iç merkezlerden kıyı kentlere kaydığı ve yabancı tüccarların ya da içteki temsilci azınlık tüccarların gücünün arttığı görülmektedir.³⁵⁵ 1867 de yabancılara Türkiye'de toprak edinme hakkının verilmesiyle ise yabancılar, İmparatorluğun ekonomik ve kamusal hayatının her dalında kontrol mevkilerini ele geçirmeye başlamışlardır.³⁵⁶

Ticaretle uğraşanların yoğun olduğu ve refah düzeyi yüksek bir yerleşim alanını temsil eden Tophâne Mahallesi'nde ikâmet eden bir Osmanlı elitinin varlığı da elbette düşünülebilir. 18. ve 19. yüzyıl boyunca, gittikçe artan düzeyde Batılı eşyalar kullanan Osmanlı halkı olarak, bir *burjuvazi* ortaya çıkıyorken, aynı dönemde çok daha yüksek düzeyde satın alma gücüne sahip olan fakat refah seviyesi değişime uğramayan bir *Osmanlı eliti* de mevcuttu. Tereke kayıtlarına göre, Osmanlı eliti arasında Batılı eşyaların kullanımında, 18. ve 19. yüzyılda artış olduğu anlaşılmaktadır. Örnek olarak, *Ahmet Ağa* adındaki bir mültezime aî 1755 tarihli müsadere edilmiş miras kayıtlarında, önemli bir Osmanlı Amiralisi olan *Gazi Hasan Paşa*'ya aî 1780 tarihli miras kaydında ve Padişah'ın kılıcını taşıyan bir görevliye aî 1789 tarihli miras kaydında; saat, mücevher, cam eşya, Saksonya porseleni çay takımı, teleskop, çikolata kutusu, gözlük kılıfı, eşarp, Fransız tepsisi vb. gibi yüzlerce

³⁵⁴ Bkz. J. Akyüz, 2008, s. 394.

³⁵⁵ A. M. Küçükcalay, 2007, s. 58.

³⁵⁶ B. Lewis, 2004, s. 170, 447.

kıymetli Batı orijinli eşyaya rastlanmıştır.³⁵⁷ 18-19. yüzyıllarda Anadolu'nun en ünlü ayân ailesinden *Karaosmanoğulları*'na mensup olan Hacı *Hüseyin Ağa*'ya ait *Muhallefat Defteri*'nde listelenen eşyalar arasında; Paris saat, İngilizkâri altın kutu vs. gibi eşyalar, Avrupalı tüccarlarla ilişkilerinin bir sonucu olsa gerek Avrupa mallarını edindiklerini göstermektedir.³⁵⁸ İngiliz yazar *Miss Pardoe* da Türk aile geleneklerini anlattığı eserinde İstanbul'un önemli kişilerinden *Mustafa Efendi*'nin evinde bir rafta Fransız porselenleri, çok kıymetli kahve fincanları ve üzeri gümüş tellerle örülmüş esans şişelerinden, raflarda gördüğü porselen vazolardan bahseder. Aynı dönemlerde, Alâiyye'de de yerli eşrafı temsil eden böylesi varlıklı kişilere rastlıyoruz. Örneğin, 1715 senesinde nüfûzu sayesinde diğer vilâyet ayânlarını kendisine bağlayarak Reis-i Ayân olduğu ifade edilen *Abdulmumin Bey* 17. yüzyıl sonlarından 18. yüzyıl başlarına kadar, malvarlığıyla ön plâna çıkmıştır.³⁵⁹ 1906-1907 yıllarına ait belgelerde ise Alâiyye eşrafından *Tevfik Efendi*, Alâiyye hanedanından *Hacı Mustafa Bey*, Alâ'iyye hanedanından *Seyyid Hasan*, Alâiyye kazası eşrafından ve belediye meclisi azası *Gemicizade Mehmet Ali Efendi*, Alâiyye hanedanından *Hüseyin Bey*³⁶⁰, *Dilsiz-zâde Asım Efendi*, *Odabaş-zâde Şevki Efendi*, *Hacıkadir-zâde Necati Efendi*³⁶¹ adları geçmektedir.

³⁵⁷ F. M. Göçek, 1996, s. 98, 99.

³⁵⁸ Bkz. Y. Nagata, **Tarihte Ayânlar (Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme)**, Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 205.

³⁵⁹ Y. Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayânlık**, Türk Tarih Kurumu, 1994, s. 117, 118.

³⁶⁰ ... *Alâiyye eşrafından Tevfik Efendilere rütbe-i salise tevcihi*... Bkz. **B.O.A.**, İ...TAL. , Dosya no: 408, Gömlek no: 1324/N-114, Tarih: H. 1324/M. 1906-1907. Bu isim Alâiyye ile ilgili 1911-912 tarihli bir belgede de, yine mahalli eşraftan olarak ve savaş için yardım parası toplanması bahsiyle Azak-zâde Tevfik Efendi olarak geçmektedir. Bkz. A. R. Gönüllü, 2008, s. 67.

Osmanlı burjuvazisinin Batılı eşya ile olan bu tanışıklığına veya özentisine karşın çalışmamıza konu olan ve hem form hem de süsleme anlamında Avrupa tarzı tasarım özellikleri gösterdiği açık olan porselenlerin, Osmanlı elitinin gündelik kullanımına tam anlamıyla dahıl olduğunu varsayamıyoruz. Çünkü, Müslüman-Osmanlı toplumunun Cumhuriyet Dönemi'ne değin Batılı tarzı modernleşmeye adapte olamadığı ve bu çerçevede Batılı eşyayı da tam anlamıyla benimseyip, gündelik yaşamına katamadığı bir gerçektir.³⁶² Nitekim, Osmanlı modernleşmesinde, *“batılı artifaktlar henüz kamusal birer takdim nesnesi olarak anlamlıdırlar. Üst sınıf üyesi onu hem değişen kültürel tercihlerinin hem de geleneksel toplumsal ilişkiler sistemi içinde olduğu gibi, statüsünün simgesi olarak kullanmakta, daha çok da göstermekteydi.”*³⁶³ Osmanlı üst sınıfına ait evlerde rastlanan çok sayıdaki, fakat hiçbiri işlemeyen Avrupa masa saatlerinin de, *“bu simgenin görevi öncelikle belirli bir mekanik görevi yapmak değil, varlığıyla bir kültürel konuma işaret etmek*

... Alâiyye hanedanından Hacı Mustafa Bey'in Doli Avanesoğlu Nikagos ile olan muhasebelerinin görülmesi... Bkz. **B.O.A.**, MKT.MVL., Dosya no: 124, Gömlek no: 52, Tarih: H. 1277/M. 1860-61.

... Alâiyye sancağı alaybeyi..vefatına mebni mahalli hanedanından Alaybeyizade denmekle maruf Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Hasan'ın tayini... Bkz. **B.O.A.**, C..TZ., Dosya no: 42, Gömlek no: 2051, Tarih: H. 1234/M. 1818-19.

... Alâiyye kazası eşrafından ve meclis-i belediye azasından Gemicizade Mehmed Ali Efendi'nin rütbe-i Rabia ile taltifi... Bkz. **B.O.A.**, DH.MKT., Dosya no: 2165, Gömlek no: 46, Tarih: H. 1316/M. 1898-99.

... Rikab-ı Hümayun ve Alâiyye Hanedanı'ndan Hüseyin Bey'e yardımcı olunması ile ilgili belge...

B.O.A., DH.MKT., Dosya no: 81, Gömlek no: 85, Tarih: H. 1270/M. 1853-54.

³⁶¹ Bkz. A. R. Gönüllü, 2008, s. 67.

³⁶² Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. U. Tanyeli, 1996, s. 287-95.

³⁶³ ibid, s. 287.

olduğuna gore, işlevleri gerçekten de gerekmemişti”³⁶⁴ Diğer taraftan, çalışmamız dahilindeki Avrupa porselenlerinin çoğunluğu, hem genel özellikleri hem de sayıca fazla olmaları anlamında, salt zenginlik gostergesi olarak veya dekoratif amaçlı kullanımın ötesinde, gundelik kullanıma aıt fonksiyonel eşyalara karşılık gelmektedir. Üzerlerindeki Avrupa menşeli motifler ve sıkça rastlanan figürlü tasvirler yönüyle de yorumlandığında Osmanlı-Müslüman halkın mutfak kültürüne dahil olmayacakları gorlmektedir.

³⁶⁴ ibid, 1996, s. 287.

VI. DENİZ TİCARETİ, TOPLUM, KENT VE SANAT İLİŞKİSİ

A. Yakın-Çağda Doğu Akdeniz Ticareti'nin Anadolu'nun Güney Kıyıları İle Bağlantısı

Alâiyye'nin de içinde bulunduğu Anadolu'nun güney sahillerinin Doğu Akdeniz'de *Kıbrıs, Suriye ve Rodos* ve *İskenderiye* ile karşılıklı ticaret yürüttüğü ve bunun özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arttığı tespit edilmiştir.³⁶⁵ Bu bağlamda Doğu Akdeniz ticaret faaliyetlerinde Antalya Limanı'nın her dönem önemli olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki 14. yüzyılda Anadolu güney kıyıları dahilinde Alâiyye ve Antalya, Batılı tüccarların Anadolu ve Mısır ile olan ticaretlerinin başlıca merkezleriydi.³⁶⁶ Daha Timur zamanında, Antalya Limanı kısa bir süre için baharatın Avrupa'ya geçebileceği bir kapı görevini üstlenmişti.³⁶⁷ XV. ve XVI. yüzyıllarda Antalya Limanı, Anadolu'nun en önemli bir ihraç merkezi durumunda olan Antalya-İskenderiye arasındaki deniz yoluyla Anadolu'dan büyük ölçüde sanayi ürünü çıkarılıyor ve Arap ülkeleriyle bağlantı bu noktadan sağlanıyordu.³⁶⁸ Kayıtların verdiği bilgiye göre Antalya Limanı'na, 1560'larda,

³⁶⁵ Z. K. Bilici, 2008, s. 5-dpnt: 32

³⁶⁶ Bkz. J. H. Pryor, 2004, s. 169.

³⁶⁷ A. H. Lybyer, 1987, s. 148.

³⁶⁸ Ö. Ergenç, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler**, Ankara, 1988, s. 523. Eski çağlardan beri Mısır ile Antalya arasında canlı bir ticaret olmuştur. Mısır'dan

Mısır, Kalkan ve Trablus'tan, zimmi ve müslümanlara aîr gemi ve sandallar gelmekteydi. Limandan ise Rodos, Yemen ve Kıbrıs'taki Magosa ve Lefkoşe'ye mal gönderilmekteydi.³⁶⁹ XVIII. yüzyıla gelindiğinde Akdeniz ticaretindeki büyük değişmeler, Anadolu'da İzmir'in gittikçe artan bir öneme sahip olması gibi nedenlerle Antalya trafiğindeki yoğunluğun eski düzeyde olmadığı anlaşılıyor.³⁷⁰ Buna karşın Antalya'ya Meis, Kıbrıs, İskenderiye ve Mısır gibi yerlerden gemiler geliyordu.³⁷¹ Antalya bu dönemde İzmir'in iç ticaret ağında da yer alıyordu. Bu bağlamda Antalya'ya, 1784'lerden itibaren düzensiz aralıklarla da olsa İzmir ve Kıbrıs'tan gemilerle ipek ve pamuk taşınyordu.³⁷² 20. yüzyıl başlarında ise İzmir'den her hafta yola çıkan ve Akdeniz kıyılarına sefer yapan *Hacı Davud Ferkuh Vapurları* Antalya Limanı'na da uğruyordu.³⁷³ *İskenderiye Limanı*'nın da 18. yüzyılda, 1785 yılında, deniz ticaretinden sağladığı gelirin % 52'sini Rodos ve Karamanya ile yapılan ticaret oluşturuyordu.³⁷⁴ Nitekim, İskenderiye'den; Kıbrıs, Suriye ve Karaman'a giden boş gemiler Mısır'a buralardan kereste taşıyordu.³⁷⁵ Bu bağlamda, Antalya ile Mısır arasındaki ticaret ilişkiler çerçevesinde, 1780 tarihinde,

baharat, keten, şeker gibi maddeler Antalya'ya geliyor buradan da Mısır'a meşe palamudu, kitre zamkı, şap, kereste, zift gibi mallar gönderiliyordu. B. Karaca, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı**, Isparta, 2002, s. 108.

³⁶⁹ B. Karaca, 2002, s. 110-112.

³⁷⁰ Ö. Ergenç, 1988, s. 523.

³⁷¹ B. Karaca, 2002, s. 113.

³⁷² Bkz. C. Issawi, 1966, s. 33.

³⁷³ Bkz. dpnt: 29.

³⁷⁴ Z. K. Bilici, 2008, s. 5-dpnt: 32

³⁷⁵ Bkz. D. Panzac, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Ticareti*, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, 1989, s. 181, 188.

Jean Termy al-Fransawi kaptanlığındaki bir Fransız gemisinin Dimyat'tan Girit ve Antalya'ya hareket ettiğini, gemi kargosunda da *al-Hacı Muhammed Manla Yusuf Alayili* tarafından *İbrahim Alayili*'ye gönderilmek üzere pirinç de yüklü olduğunu öğreniyoruz.³⁷⁶ Anadolu'nun güney kıyılarında 19. yüzyılın başlarına kadar ticaretin yoğun olmadığı anlaşılıyor; ancak Akdeniz'de yerleşen İngiliz birliklerinin büyük ölçüdeki buğday talebi bölge ticaretinde canlılık yaratmıştı. Antalya'da bu etkiye maruz kalmıştı.³⁷⁷ 1813-1814 arası *Antalya Emtia Gümrüğü Defteri* ve 1817 yılı *Antalya Gümrük Gelir Kayıtları*'na göre Antalya Limanı'nın İskenderiye,³⁷⁸ Dimyat, Kıbrıs, Lazkiye, Yafa, Trablus, Meis, Sönbeki, İskenderun ve yakın liman olarak Alâiyye ile ticaret ilişkisi yürüttüğü tespit edilmektedir. Sözkonusu yerlerden gelen gemilerin kargolarına bakıldığında, ticareti yapılan ürünlerin büyük çoğunluğunu yiyecek maddeleri oluşturmaktadır.³⁷⁹ Antalya Limanı'na 19. yüzyılda, 1813-1819

³⁷⁶ Bkz. D. Crecelius - Hamza 'Abd Al-Aziz Badr, 1994, s. 283. Akdeniz ticaretinde yaygınlaşan Fransız gemi kervancılığı dahilinde gerçekleşen bu ticaret, 18. yüzyılda Anadolu güney kıyıları ile Mısır arasında ticareti göstermesi bakımından önemlidir. Fransız gemi kervancılığı için Bkz. dpnt: 86-87.

³⁷⁷ Bkz. F. Beaufort, **Karamanya**, Çev: A. Neyzi-D. Türker, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2001, s. 130.

³⁷⁸ 19. yüzyıl İskenderiye'sinde *Türk Mahallesi* adıyla bir mahallenin bulunuyor olması da muhtemelen bu ilişkilerin doğal bir sonucudur. (Bkz. Levha 97)

³⁷⁹ Bkz. **A. Ş. S.**, M. K., M. No: 4308, D. No: 2, s. 2. / **A. Ş. S.**, M. K., M. No: 4307, D. No: 1, s. 37-39. 19. yüzyılda Antalya'dan götürülen ve Antalya'ya getirilen mallar arasında en önemli yeri yiyecek maddeleri tutuyordu. İşlenmiş ürünler arasında tekstil önemli yere sahipti. Örneğin, İskenderiye'den ve Kıbrıs'tan gelen gemilerde "kirpas" a rastlanmaktaydı. Kıbrıs'tan *çarşaf*, İskenderiye'den *kutn* (pamuk) ve *ipekli kumaş* ithâli de yine gümrük defterlerinde rastlanan ürünlerdir. Antalya'ya ham ipek ithâli de yaygındı. Giritli denizciler buraya önemli miktarda sabun getirmekteydi. Ancak en büyük

yıllarında, zaman zaman Fransız, İngiliz veya Rus gemilerinin uğramasına karşın, genel olarak yabancı gemilere pek rastlanmamaktadır. 19. yüzyılın Antalya'ya getirdiği esas yenilik kalabalık sayıda gelen İngiliz gemileriydi.³⁸⁰ V. Cuinet de Antalya Limanı'na uğrayan yabancı gemilerle ilgili olarak, yüzyılın sonlarında, 1889-1890 yılları arasında, limana en çok İngiliz olmak üzere Avusturya-Macaristan, Yunan, İtalyan, Osmanlı, Arap ve Rus bayraklı pek çok gemi, yelkenli ve vapurun uğradığını kaydetmiştir. Yine anı kaynaktan 1890-1895 yıllarında Antalya ticaretinin Yunanlıların elinde olduğunu, Yunanlıların sömürgeleden gelen yiyecek maddesi, petrol, demir vs. ithalâtını; tahıl, hububat, mısır, nohut, meyan kökü gibi ürünlerin ihracatını yaptığını öğreniyoruz. Bu ihracat Akdeniz'deki *Kallimaki Limanı*'ndan yapılmaktaydı. Antalya'daki ikinci bir ihraç limanı *Demre (Myra)* idi. Bu iki limana 15 günde bir *Bell's Asia Minor* adlı İngiliz şirketi buharlı gemileri uğruyordu.³⁸¹ 1893-1894 tarihli *Kâmus'ül-Alâm*'da da İzmir'den Mersin ve İskenderun'a giden İngiliz vapurlarının düzenli şekilde Antalya İskelesi'ne uğradıkları yazmaktadır. Bu dönemde, pek çok yelkenli geminin de Antalya'nın en büyük ihracat ürünü olan

sabun yükü Yafa'dan gelen gemilerdendi. Kayıtlara göre Kıbrıs'tan Antalya'ya gelen gemilerde tekstil yükü ağırlıktadır. Meis'ten Antalya'ya uğrayan gemilerin kiminde kahve taşındığı anlaşılmaktadır. Bu kahvelerin Mısır üzerinden Yemen'den ithâl edildiği düşünülebilir. İskenderiye'den Antalya'ya gelen gemiler hurma, şeker gibi yiyecekler yanında Yemen kahvesi getiriyordu. Mısır'dan getirilen mallar arasında ince hasır, kaba hasır da önemli yer tutmaktaydı. Yine İskenderiye'den arada bir tuz getirilmekteydi. İskenderiyeli büyükçe bir geminin dönüşte Antalya'dan götürdüğü mallar arasında deriden üretilen mallar göze çarpıyor. Bunun dışında işlenmemiş deri, madenler, mineraller, kükürt, bakır leğenler, eski bakır ve kurşun yüklenen diğer mallar arasında göze çarpmaktadır. S. Faroqhi, 1981, s. 1465-1469.

³⁸⁰ Bkz. S. Faroqhi, 1981, s. 1464, 1465, 1467, 1468.

³⁸¹ Bkz. V. Cuinet, 1890-1895, s. 859, 866.

keresteyi İskenderiye'ye ve sair taraflara götürdüğü ifade edilmiştir.³⁸² Konya Vilayet Salnameleri'nin verdiği bilgiye göre 1899'da Antalya'da ticaret yoğun olup Antalya Limanı'na büyüklü küçüklü 1852 Osmanlı ve 289 tane de yabancı ticaret gemisi geliyordu. Söz konusu yılda *İdare-i Mahsusa* kumpanya vapurları ile İngiliz ve Yunan kumpanya vapurları Antalya Limanı'na hafta bir kez uğruyordu. Yine aynı kayıtlara göre Antalya'dan başta Mısır-İskenderiye olmak üzere diğer sahillere kereste ihracatı, yanısıra Avrupa'ya ve Arabistan taraflarına yiyecek ihracatı gerçekleştiriliyordu.³⁸³ Bu dönemde Antalya'da bir İngiliz Konsolos vekili, bir Fransız konsolosu ve bir Yunan konsolosunun bulunuyor olması, kentin Avrupa ticaretinde sahip olduğu önemin en açık göstergesi olarak, önemlidir.³⁸⁴ Antalya Limanı'nın sonraki yıllarda ticaretteki payını İzmir Limanı'na kaptırmaya başladığı anlaşılmaktadır.³⁸⁵

19. yüzyılın sonunda güney Anadolu'da önemli bir ticaret merkezi de Mersin Limanı olarak dikkati çekmektedir. Mersin'de inşa edilen ilk liman olan *Gümrük İskelesi* nden yurtiçi ve yurtdışına gidecek yolcular taşınıyordu. 1866 yılında inşa edilen *Taş İskelesi* ihracat için kullanılan en işlek iskelelerden biri olmuştur. 1880

³⁸² Ş. Sami, "Antalya", **Kâmus'ül-Alâm**, Cilt 1, İstanbul, 1311, 430.

³⁸³ Bkz. **S.V.K.**, [H. 1317 / M. 1899/1900], s. 199 – **S.V.K.**, [H.1310 / M.1892/1893], s. 342.

³⁸⁴ *İngiliz Konsolos Vekili Mösyö Gustave Keun A, Fransa Konsolosu Mösyö Lattry, Yunan Konsolosu Mösyö Mavromihali*. Bkz. **S.V.K.**, [H. 1317/ M. 1899/1900], s. 188. Benzer bilgiye 1900 Ticaret Yıllıklarında da rastlanmaktadır. Ancak burada Yunan konsolos yardımcısı ifadesi kullanıldığı dikkati çekmektedir. *Antalya-İngiltere Yardımcı Konsolosu Gustave A. Keun, Fransa Konsolosluk Bürosu Leonidas Lattry, Yunanistan yardımcı konsolosu D. Mavromichali* olarak kaydedilmiştir. Bkz. **Annuaire Oriental du Commerce 16me Année 1900**, Constantinople, 1900, s. 1223.

³⁸⁵ Bkz. **S. V. K.**, [H.1322/M.1904/1905], s. 312.

yılında, Mersin'deki ilk vapur acentelerinden olan *Messagei Maritime Şirketi* tarafından *Ahşap İskele*, 1883 yılında *İspanya Konsolosluğu* yapan *Mavromatiler* tarafından da bir iskele yapılmıştır. 1892 tarihinde Mersin İskelesi'ne Osmanlı bandralı *İdare-i Mahsusa* ve *Hidiviye*, Fransız bandralı *Messsageri Maritime* ve İngiliz *Bell's* taşımacılık şirketi gemileri uğramaktaydı. Limanın bağlantılı olduğu merkezler: İstanbul, İzmir, İskenderiye ve Marsilya limanlarıydı. *Adana-Mersin Demiryolu* hattının inşası ile Mersin önemli bir ticaret merkezi olmaya başlamış; o güne kadar Tarsus'ta ikâmet eden konsolos temsilcilikleri Mersin'e taşınmış ve birçok ülke daha Mersin'de konsolosluk açmıştır. 1892 ve 1893 tarihli salnamelerden anlaşıldığı kadarıyla Mersin'de, dünya ticaretine yön veren ülkelerin hemen hemen tümünün temsilcileri bulunuyordu. Bunlar Fransa, Danimarka, Rusya, Flemenk (Hollanda), İngiltere, İtalya, İspanya, Yunanistan, Avusturya, Amerika, Belçika, İsveç, Norveç ve Portekiz konsolosluklarıdır.³⁸⁶

Anadolu güney kıyıları dahilinde, Osmanlı döneminde Halep vilayetine bağlı olan İskenderun da bir ticaret merkezi olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki 17. yüzyılda Halep ticaretine hizmet eden İskenderun Limanı, Avrupalı tüccarlar için çok sık kullanılıyordu. Deniz yoluyla gelen eşyalar ve tüccarların çoğu İskenderun yoluyla Halep'e ulaşıyordu. 17. yüzyılda bölgeyi ziyaret edenlerin de verdiği bilgiye göre İskenderun'da iş yapan müslüman tüccar yok denecek kadar azdı. Bu nedenle kayıtlarda geçen müslüman tüccarlar diğer şehirlerden gelen ziyaretçiler olmalıdır. Bu yüzyılda İskenderun'da, sıtma problemi, korsan ve hırsızlardan dolayı var olan

³⁸⁶ S. Durak, 1929 Yılı Ekonomik Buhranı'nın Mersin Limanı Üzerine Etkileri, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2006, s. 66-67, 70, 71.

güvensiz ortama coğrafi dezavantajlar da eklenince ticarî faaliyetler sınırlı kalmıştır.³⁸⁷ 1830'larda da Suriye'de, Beyrut limanı ile birlikte, özel bir yere sahip olan³⁸⁸ İskenderun Limanı faaliyetlerine aît en eski istatistik 1890 yılından başlamaktadır. Bu dönemde İskenderun yalnız Halep vilayetinin değil Diyarbakır ve Mezopotamya'nın da ihracat ve ithalâtının toplandığı yer olarak önem kazanmıştır.³⁸⁹

B. Alâiyye'nin Doğu Akdeniz Ticareti'ndeki Yerine İlişkin Notlar

Batı dünyası tarafından “Candelore”, “Canderone” ya da “Escandelour” olarak bilinen Alâiyye, *Levant*'ın Avrupa ile olan deniz ticaretini 10. yüzyıldan itibaren geç Ortaçağ'a kadar elinde tutan Cenova ve Venedik'in Doğu Akdeniz'deki en önemli ilgi alanlarındandı.³⁹⁰ Diğer taraftan yine Geç Ortaçağda, köle ticareti için

³⁸⁷ S. Faroqhi, 1995, s. 217, 220, 222-226.

³⁸⁸ C. Issawi, 1966, s. 225.

³⁸⁹ E. Kanadıkırık, 1977, s. 39.

³⁹⁰ Bkz. Z. K. Bilici, 2008, s. 11-13. İlkçağ'da “Korakesion” adıyla anılan ve Roma devrinde önemini koruyan Alâiyye, uzun süre deniz korsanlarının sığınak yeri olmuştur. Kıbrıs krallığına bağlı iken 1221 yılında I. Alâeddin Keykubad tarafından fethedilmiş ve Bizans devrinde “Kalonoros” şeklinde değiştirilen adı yeni fatihinin ismiyle, “Alâ'iyye” olarak değiştirilmiştir. İ. Bostan, “*Alanya*”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul, 1989, s. 339. Yeniden imar edilen şehir o dönemde bölgenin en işlek iskelesi haline gelmişti ve Selçuklu sultanları kış mevsimlerini burada geçirmeye başlamışlardı. 1293'te ise *Karamanoğlu Mecdüddin Mahmud Bey*, Alâ'iyye'yi ele geçirerek, Mısır Sultanı *Melik Eşref Selahaddin Halil* adına hutbe okutmuştur. ibid, s. 340. 1471 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na katılan Alâiyye, 1538'e kadar sancak statüsünde Anadolu eyaletine, 1538'de Kaptanpaşa eyaletine, 1571'de Kıbrıs eyaletine, 1608 yılında Adana eyaletine, 1846'da Karaman eyaletine dahil edilmiş

güney Anadolu kıyılarındaki iki önemli limandan birinin de Ceneviz ticaret ağı içinde olan Alâiyye olduğunu öğreniyoruz.³⁹¹ W. Heyd'in ifadesiyle Orta Çağ'da ticaretin yoğun olduğu bir liman kenti olan³⁹² Alâiyye, 14. yüzyılda Batılı tüccarların Anadolu ve Mısır ile olan ticaretlerinin merkezlerinden biri olmuştur.³⁹³

Alâiyye, 17. yüzyıldan başlayarak ama esas itibariyle 19. yüzyıldan itibaren, sanayileşen Avrupa'nın periferisine dönüşmüş ve doğal olarak değişmiş bir kenttir.³⁹⁴ 1812 yılında Alâiyye'ye uğrayan F. Beaufort'un yazdıklarına göre, kent bu yıllarda “ *fazla önemi olmayan bir paşalık merkezidir. Sokaklar ve evler azdır. Nüfûsu en fazla iki bin kişidir. Kentte bir liman ya da iskele bulunmamaktadır.*

1868'den itibaren kaza statüsünde Teke-Konya vilayetine bağlanmıştır. 1924 yılından bu yana Antalya iline bağlı bir ilçe statüsündedir. T. Sezen, **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, B.D.A.G.M, Ankara, 2006, s. 21.

³⁹¹ Bkz. Z. K. Bilici, 2008, s. 13, 14

³⁹² W. Heyd, 1959, s. 546.

³⁹³ J. H. Pryor, 2004, s. 169. 14. ve 15. yüzyıllarda, Cenevizlerin Alanya Limanı'ndan safran, susam, kitre, balmumu ve yün ticareti yaptıkları bilinmektedir. 15. yüzyılın başlarında Doğu Akdeniz'de özel bir görevle seyahat eden Venedikli tüccar *Emmanuel Piloti*, Cenevizliler vasıtasıyla Antalya ve Alâiyye'den halı ihraç edildiğini yazmıştır. Bkz. Z. K. Bilici, 2008, s. 13, 14. 1403'de Doğu'ya yaptığı yolculuğu sırasında Alanya Limanı'nı ziyaret eden *Mareşal Boucicaud* ise anılarında burada, içleri müşteri kaynayan mağazalar gördüğünü ifade etmiştir. Alâiyye'nin bu dönemde, “ *Anadolu'nun güney doğusunda egemenlik kurmuş olan güçlü Karaman prenslerinin koruması altında olduğunu ve buranın sakinlerinin Mısır'la yaptıkları ticaret yanında komşusu oldukları Kıbrıs'la da ilişki içinde* “ olduklarını ifade etmiştir. Kahireli, İskenderiyeli ve Suriyeli tüccarlar Alanya Limanı'na gelip gitmekte ve buradan Mısır'a kereste göndermektedir. W. Heyd, 1959, s. 354-355, 548. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Alanya Limanı'na başta ticarî amaçlar olmak üzere, giderek daha çok sayıda, yabancı gemi uğramaktaydı. Z. K. Bilici, 2008, s. 23

³⁹⁴ *ibid*, s. 2

*Kentte ticarî bir etkinlik de yoktur.*³⁹⁵ Buna karşın, Alâiyye, geniş bir hinterlandı bulunmaması ve mahfuz bir limana sahip olmaması sebebiyle bir ticaret merkezi olarak gelişmemekle beraber 19. yüzyılda dahi ticaret gemilerinin uğradığı bir iskeleydi.³⁹⁶ M. 1860 tarihli bir arşiv belgesinin verdiği bilgiye göre, Alâiyye Limanı'ndaki tersanede tüccar gemilerinin inşa edildiğini öğreniyoruz.³⁹⁷ 1893-1894 tarihli *Kâmus'ül-Alâm*'da da Alâiyye limanının hayli ticaretgâh bir iskeleye sahip olduğu ve senede 700-800 geminin gidip geldiği yazmaktadır.³⁹⁸ Kaynakların verdiği bilgiye göre; 1890-1895 yılları arasındaki dönemde Akdeniz'de, Antalya'dan sonra; coğrafi konumu, kıyısının denizcilik açısından sunduğu kolaylıklar ve aynı zamanda iklimi ve üretim çeşitliliği ile bölgenin tamamında en önemli yer Alâiyye çevresidir.³⁹⁹ Bu çerçevede 19. yüzyıl başlarında Alâiyye'nin henüz oldukça izole bir

³⁹⁵ Bkz. F. Beaufort, 2001, s. 172.

³⁹⁶ İ. Bostan, 1989, s. 340.

³⁹⁷ ...*Alâiyye İskelesi'ndeki kârgir tersane ve kumsalda inşa edilen tüccar sefinelerin ölçülerine göre banilerinden vergi alınması sefinelerin inşasının bitiminde nişan ve sened-i bahri harçlarının alınması on beş bin kilelik sefîne inşasına izin istemeden ruhsat verilmemesi..* **B.O.A.**, MKT.MVL., Dosya no: 110, Gömlek no: 73, Tarih: H. 1276/ M. 1860. 1860/61 tarihli arşiv kaydına göre Alâiyyeli Hüseyin Reis'in kullandığı ve ortağı olduğu geminin Alâiyye'de yapıldığını ifade edilmektedir.³⁹⁷ Yine aynı yıla aîd üç kayıttan ilkinde *Alâiyyeli Kara Mustafa Kaptan*'ın kullandığı geminin; ikinci kayıttan *Alâiyyeli Mustafa Reis*'in kullandığı ve kendi malı olan gemisinin; diğer belgede ise *Alâiyyeli İhtiyaroğlu İsmail Reis*'in kullandığı ve ortağı olduğu geminin Alâiyye'de yapıldığı kaydedilmiştir. Bkz. **B.O.A.**, DVN., Dosya no: 160, Gömlek no: 30, Tarih: H. 1277/M. 1860-61. Bkz. **B.O.A.**, DVN., Dosya no: 160, Gömlek no: 28, Tarih: H. 1277/M. 1860-61. Bkz. **B.O.A.**, DVN., Dosya no: 160, Gömlek no: 28, Tarih: H. 1277/M. 1860-61.

³⁹⁸ Ş. Sami, 1311, s. 3172.

³⁹⁹ V. Cuinet, 1890-1895, s. 867.

kasaba olduğu, ancak yüzyılım ikinci yarısından itibaren ticaretin yoğunluk kazandığı söylenebilir.

Alâiyye, tarihsel süreçte, Doğu Akdeniz’de kimi önemli merkezlerle ilişki içinde olmuştur. Bu bağlamda, Kıbrıs ile ticaret anlamında sıkı bir bağlantısı olduğu görüyoruz. Lefkoşe; Alâiyye ile Kıbrıs arasındaki geniş çaplı ticaret bağlantılarının yapıldığı en önemli yer olarak dikkat çekmektedir.⁴⁰⁰ Nitekim, Lefkoşe’de 16. yüzyılda inşa edilmiş olan ve özellikle Alâiyye’den ve Kıbrıs’ın çeşitli bölgelerinden gelen tüccarların konakladığı *Alanyalılar Hanı* diğer adıyla *Büyük Han*, bu bağlantıyı kanıtlamaktadır.⁴⁰¹ 17-18. yüzyıllara ait Kıbrıs Şer’iyye Sicilleri’nde geçen “Alâiyye kazasından *Cebni* (ya da *Çimi*?) *Mustafa Çavuş*, *Alâiyeli Süleyman Reis*, *Alâiyeli Yaskali zımmi* gibi isimler ister yerleşik isterse ticarî amaçlı olsun adada sayısı belirlenemeyen bir Alâiyyeli grubun bulunduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁰² Diğer taraftan 19. yüzyılda ise Girne’den Karamanya’nın karşı kıyılarıyla olmak üzere orta büyüklükte bir ticaret yürütüldüğünü öğreniyoruz.⁴⁰³ Alanya-Tophâne Mahallesi’ndeki ve Andızlı Camii yakınlarında ele geçen ve bir konutun onarımı sırasında çatıdan atılıp kırılmış olduğu anlaşılan kiremitler arasında, bir yüzünde “*Grande Ecaille pour Touture Brevetes S.G.D.G.S^T.Henry-Marseille Roux-Freres France*” diğer yüzünde ise “*Limassol Brick & Tile F^RY Limassol Cyprus*” yazılı çok sayıda Marsilya kiremiti ile “*Societe Anonyme Ceramique Limassol-Chypre*” yazılı mahyalara rastlanmıştır. 20. yüzyılım başlarında Kıbrıs’tan Alâiyye’ye gelen inşaat

⁴⁰⁰ Bkz. N. Çevikel, 2000, s. 279.

⁴⁰¹ Bkz. G. Öney, “*Lefkoşa’da Büyük Han ve Kumarcılar Hanı*”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Hevati Tebliğleri**, Ankara, 1971, s. 271.

⁴⁰² Z. K. Bilici, 2008, s. 5, 6.

⁴⁰³ Bkz. R. Biddulph, 1889, s. 716.

malzemesi arasında yer aldığı muhtemel bu kiremitler de Alâiyye ile Kıbrıs arasındaki bağlantının kanıtları olarak önem taşımaktadır.⁴⁰⁴ Nitekim, 1911 tarihli bir belgede, Tophâne Mahallesi'nden olduğu belirtilen Kızılaşkoğlu Gulami Gani adındaki kişinin, Kıbrıs'ın *Baf İskelesi*'nde gemicilik yapıyor olduğu kaydedilmiştir.⁴⁰⁵

Alâiyye için Mısır ticareti de her dönem önemini korumuştur. W. Heyd, “*Alâiyye; Balat (Palatya) ve Antalya (Satalia) limanları ile birlikte Anadolu'dan İskenderiye ve Dimyat'a en çok ürün gönderen bir yer olarak dikkat çekmektedir. En yaygın ürünler balmumu, bal, safran, susam, mazi, ipek, ince yün, kırmızı maroken, halı ve köle idi. Antalya ve Alâiyye, Hıristiyan doğramacıların çalıştıkları inşaat şantiyelerine de sahipti. Burada yapılan büyük gemilerin boyutları, Venedik kadırgalarıyla kıyaslanabilecek büyüklükteydi. Diğer taraftan korsanlar tarafından yapılan ve Batı'nın deniz ticaretine müdahale etmek için personel doldurdukları gemiler de burada yapılıyordu. Mısır sultanlarının askerî güçleri için gerekli olan malları kolaylıkla getirtebildikleri Antalya ve Alâiyye limanları, orduda asker olarak görev yapmak üzere Mısır'a Hıristiyan ve Türk köleler ve gemi yapım işleri için de odun ve zamk gönderiyordu. Karşılığında Mısır'dan, baharat, keten, şeker gibi ürünler alıyorlardı.*” diye yazmıştır.⁴⁰⁶ Yine, Alâiyye-Mısır arasındaki ticaret ile ilgili olarak; *Alâiyyeli es-Seyyid Muhammed* isimli bir köle tacirinin M. 1689 tarihinde Kahire'de iş yaptığını öğreniyoruz. Kahire'de 18. yüzyılda da kereste işiyle

⁴⁰⁴ Z. K. Bilici, 2008, s. 27-dpnt: 150.

⁴⁰⁵ Bkz. A. R. Gönüllü, 208, s. 56.

⁴⁰⁶ W. Heyd, 1959, s. 354-355, 549.

uğraşan Antalyalı ve Alâiyyeli pek çok tüccar⁴⁰⁷ yanında kahve ticareti yapan bir şirketin sahibi olan *Alâyili Yusuf* ismine, kardeşiyle birlikte Kahire’de oturduğu ve Gaffar Hanı’nda tüccar olduğu belirtilen *Alâyili Hacı Hasan* gibi isimlere de rastlanmaktadır.⁴⁰⁸ Dimyat Sicilleri’ndeki bilgiler ışığında ise 18. yüzyılda Lazkiye’de *Şerif Hasan Alayili*, *Hasan Çavuş Alayili*, *Mustafa Ağa Yazıcıoğlu Alayili*, *al-Sayyid Hasan Abu Usamah* ve *Muhammed Kaptan Alayili* isimli beş kişinin Dimyat ile ticaret yaptığını öğreniyoruz.⁴⁰⁹ Diğer yandan, Alâiyye’nin İskenderiye ile de karşılıklı sürdürdüğü ticaretin, özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arttığı anlaşılmaktadır.⁴¹⁰ Başbakanlık Arşivi’nde de Alâiyye ve Mısır arasında süregelen ticaret ilişkisi ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. Örneğin, 1850 tarihli bir belgede Alâiyyeli olup İskenderiye’de ticaret yapan iki kişiden bahsedilmektedir.⁴¹¹ M. 1861 tarihli bir izin belgesinde ise Alâiyye’nin de dahîl olduğu Antalya, İçel vb. iskelelerden İskenderiye ve Dimyat’a gönderilen kereste ve ticaret eşyaları olduğu kaydedilmiştir.⁴¹² Alâiyye tüccarından *Arak oğlu Hüseyin* ile *Helvacı oğlu Mehmed*’in adlarının geçtiği ve İskenderiye’ye yapılacak hayvan ihracatını konu alan M. 1864/1865 tarihli arşiv kaydı da Alâiyye-İskenderiye

⁴⁰⁷ Z. K. Bilici, 2008, s. 5. Esasen, daha 16. yüzyılda Kahire’de, *Han el-Hariri* adıyla özel bir Türk semti kurulmuştu. Burada yerleşmiş tüccarların büyük kısmı da Güney Anadolu kökenliydi. Bu tüccarlar, Güney Anadolu ile Mısır arasındaki kereste ve kumaş ticaretini yürütüyorlardı. Bkz. S. Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak ve Yaşamak**, İstanbul, 2003, s. 19, 20, 80.

⁴⁰⁸ Bkz. A. Raymond, **Artisans Et Commerçants Au Caire Au XVIII e Siecle**, Tome-I, Damas, 1973, s. 295-dpnt: 4, 302.

⁴⁰⁹ Bkz. D. Crecelius - Hamza ‘Abd Al-Aziz Badr, 1994, s. 277, 278, 279.

⁴¹⁰ Z. K. Bilici, 2008, s. 5-dpnt: 32

⁴¹¹ Bkz. **B.O.A.**, MKT.UM., Dosya no: 12, Gömlek no: 13., Tarih: H. 1266/M. 1850.

⁴¹² Bkz. **B.O.A.**, MKT.MVL., Dosya no: 141, Gömlek no:90., Tarih: H. 1278/M. 1861-62.

arasındaki ticaret ilişkisini göstermesi bakımından kıymetlidir.⁴¹³ 1934 yılına aîr *İskenderiye Türk Ticaret Odası Mecmuası*'nda da *İskenderiye Türk Ticaret Odası* dâimi üyeleri içinde *Allaeddin Alaily, Fehmi Alaily, Hasan Şevki Alaily, Mustafa Cemil Alaily* gibi kereste tüccarlığı veya komisyonculuk yapan kişilere rastlanmaktadır.⁴¹⁴

Alâiyye ile Beyrut arasında da ticaret faaliyetleri olduğu görülüyor. “*Beyrut ve diğer yerlerden Alâiyye Limanı'na gelen vapurların sıhhi muayeneleri ile ilgili kararı*” içeren 1903 tarihli arşiv belgesi bu bağlantıyı göstermesi bakımından önemlidir.⁴¹⁵ Alâiyye-Beyrut arasındaki ticarî ilişkiler ile ilgili Bilici'nin değerlendirmeleri açıklayıcıdır: “*belkide aynı dönemde (Kıbrıs ile) başlamış ve mahallinde hâlâ hatırlandığı üzere, 20. yüzyıl ortalarına kadar sürdüğü anlaşılan Alanya-Beyrut arasındaki ticarî ilişkilerin varlığı, muhtemelen Beyrut'ta da ticaretle uğraşan bir Alanyalı tüccar grubunun ve belki de Lefkoşe'de olduğu gibi onların adıyla bilinen kimi konaklama yerlerinin bulunduğu aklı getirmektedir.*”⁴¹⁶

Alâiyye'nin, coğrafi konum itibariyle Antalya ile yoğun deniz ticareti olagelmıştır.⁴¹⁷ 16. yüzyıla aîr arşiv kayıtlarına göre, Antalya Limanı'na gelen sandal ve gemilerdeki mal sahipleri arasında Alâiyyeli müslüman ve gayr-i müslim isimlere

⁴¹³ Bkz. **B.O.A.**, MKT. M.H.M., Dosya no: 308, Gömlek no: 6, Tarih: H. 1281/M. 1864-65.

⁴¹⁴ **İskenderiye Türk Ticaret Odası Mecmuası**, Ocak, 1934, s. 22 - Haziran, 1934, s. 17 - Temmuz, 1934, s. 17.

⁴¹⁵ Bkz. **B.O.A.**, DH. MKT., Dosya no: 757, Gömlek no: 19, Tarih: H. 1321/M. 1903.

⁴¹⁶ Bkz. Z. K. Bilici, 2008, s. 6

⁴¹⁷ Selçuklular Dönemi'nde Antalya Limanı'nın yanı başındaki tersane liman Alâiyye yardımcı bir liman niteliğindedir. Ş. Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri-I, (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine)**, İstanbul, 1990, s. 106.

rastlanıyordu.⁴¹⁸ 19. yüzyıl arşiv kayıtlarında da iki liman arasındaki ilişkiyi gösteren böylesi bilgiler mevcuttur. Nitekim, *Antalya Emtia Gümrüğü* kayıtlarında, Alâiyye'den gelen gemi ve kayıklar ve Antalya ticaretine katılan Alâiyyeli denizci reisler kaydedilmiştir. Örneğin, 1813-1814 yılları arasında Alâiyye'den *Andon Reis sefinesi*, *Mahmut Reis kayığı*, *Muallim Vekili sefinesi*, *Hacı Mustafa kayığı* ve bunlardan başka Alâiyyeli *Kerim Reis*, *Lâtif Reis*, *Veli Reis*, *Mehmed Reis*, *Mustafa Reis*, *Ali Reis*, *Mahmut Reis*, *Ahmet Reis*, *Hasan Reis* kayık ve sandalları Antalya Limanı'na gelmiştir. 1817 tarihli kayıtlarda ise limana gelenler arasında *Alâiyyeli Mustafa Reis sefinesi* ve *Alâiyyeli Hacı Hasan Reis sefinesi* kaydedilmiştir.⁴¹⁹ 1859/1860 tarihli bir arşiv kaydında da *Alâiyyeli Hacı Abdülkadir Ağa'nın*, muhtemelen bir gayr-i müslim olan *Antalyalı Tuzcuoğlu İstrati* ile kereste ticareti dahilinde alışveriş gerçekleştirdiği bilgisi yer almaktadır.⁴²⁰

18. yüzyıl *Antakya Şer'iyeye Sicilleri*'ndeki 1774 tarihli bir kayıta, Alâiyye Sancağı'ndan olup Antakya'da *Nakip Hanı*'nda misafirken vefat eden es-seyyid *Ali Beşe*⁴²¹ ismine rastlanmaktadır. Askerî sınıftan olduğu belirtilen ve Antakya'da ticaret amacıyla bulunduğu muhtemel tüccara ait bu kayıt, Antakya ile Alâiyye arasındaki bölgesel bağlantıya örnek oluşturması bakımından kıymetlidir.⁴²² Bunun

⁴¹⁸ Bkz. B. Karaca, 2002, s. 110.

⁴¹⁹ Bkz. A. S. S., M. K., M. No: 4308, D. No: 2, s. 2. / A. S. S., M. K., M. No: 4307, D. No: 1, s. 37-39. 16-18. yüzyıllar arasına ait mevcut kayıtlarda ise gemi veya kayık sahibi olarak Alâiyyeli ismine rastlanmayı dikkat çekicidir. Bkz. B. Karaca, 2002, s. 110-113.

⁴²⁰ B.O.A., MKT. DVN., Dosya no: 153, Gömlek no: 42, Tarih: H. 1276/M. 1859-60.

⁴²¹ Yeniçeriler mahkeme kayıtlarında, büyük kardeş anlamına gelen "beşe" gibi, saygı ifade eden ünvanlarla ayırt edilebiliyordu. F. M. Göçek, 1996, s. 91.

⁴²² Bkz. D. Gün, 2006, Tablo2.

yanı sıra, Alâiyye limanının Finike ve Rodos iskeleleriyle de bağlantılı olduğunu öğreniyoruz.⁴²³

Alâiyye Limanı'ndan yürütülen Avrupa ticaretine bakıldığında, 1889-1890 arasındaki bir yıllık dönemde limana en fazla İngiliz gemileri olmak üzere Yunan ve Avusturya-Macaristan bandralı gemilerinin sefer düzenledikleri anlaşılmaktadır.⁴²⁴ 1914 tarihli kayıtlarda ise İzmir'den gelen Amerika ve Yunan gemi şirketi vapurlarının, on beş günde bir Alâiyye İskelesi'ne uğradığı kaydedilmiştir.⁴²⁵

Esasen Alâiyye, vaktiyle kereste ihracatı ya da benzer yerel bölgesel ticaretin yapıldığı bir kent olduğu halde, tıpkı İzmir ya da Venedik gibi, dış dünya ile ticarî ilişkilerini geliştirdikçe kentleri kalıcı şekilde değiştiren, etkili ticaret diasporalarının hakîm olduğu, Levanten bir toplum tarafından özenle şekillendirilmiş bir mekân haline yine de gelememiştir.⁴²⁶

⁴²³ Bkz. A. R. Gönüllü, 2008, s. 79.

⁴²⁴ V. Cuinet, 1890-1895, s. 870. Buna göre 1889-1890 yılları arasında Alâiyye'ye İngiliz bayraklı 78 vapur, Avusturya-Macaristan bayraklı bir vapur, 47 Yunan vapuru, 559 Osmanlı yelkenlisi ve Arap ülkelerinden bir yelkenli gelmiştir. ibid, s. 859.

⁴²⁵ Bkz. A. R. Gönüllü, 2008, s. 79.

⁴²⁶ Z. K. Bilici, 2008, s. 6, 7.

VII. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Alanya Kalesi'nin liman kesimine dahil olan Tophâne Mahallesi'nde, 2006-2008 kazı sezonunda yürütülen arkeolojik kazılarda ele geçen çok sayıdaki Avrupa porseleni fragmanları arasından, damgalar ve motifler yoluyla; İngiliz, Fransız, Alman, Hollanda ve Belçika menşeli olanlar tespit edilmiş ve bunların tarihlendirilmeleri yapılmıştır. Söz konusu porselenler, en erken tarihlisi 1725-1765 arasına tarihlenen *Provence Mavi-Beyaz*, Fransız porseleni olmak üzere, kabaca 18. yüzyıl ile *I. Dünya Savaşı*'na kadarki döneme tarihlenmektedir.

Porselenlerde dikkat çekici özellik, süsleme ve form anlamında Osmanlı gündelik yaşantısında kullanılan kapları temsil etmemeleri, yoğun olarak aynı dönem Avrupa örnekleri ile birebir örtüşüyor olmalarıdır. Bu anlamda bu eşyayı kullanan toplum kesiminin *-Buluntu Yerine Göre Bir Çözümleme* başlığında detaylandırılarak tartışıldığı şekliyle- Batı kültür çevresinden veya yaşam tarzı olarak bu kültüre yakın bir sosyal sınıfı yansıttığı düşünülmektedir.⁴²⁷ Porselenler üzerinde tespit edilen motiflerin Avrupa menşeli olması da bu eşyayı kullananların, motiflerde oldukça fazla manzara veya figür tasvirine yer verilmiş böylesi mutfak eşyasına yabancı olmadıklarını ve mutfak alışkanlıklarına bunları kolaylıkla katabildiklerini gösteriyor. Porselen malzemenin ele geçtiği Tophâne Mahallesi'nin bir dönem yerleşikleri olan ve *1922 Nüfus Mübadelesi* ile kasabayı terk eden Rumlar, bu

⁴²⁷ Bkz. dpnt: 314-364.

anlamda, sözkonusu porselen eşyanın aît olduğu toplum olarak ön plâna çıkmaktadır. Diğer yandan, Tophâne Mahallesi'nin, Alâiyye'nin deniz ticaretini kontrol eden liman kesimine dahîl olması açısından sahip olduğu özel konumla şüphesiz bağlantılı olmak üzere, 19. yüzyılda gelir düzeyi yüksek ve ticaretle uğraşanların yoğun olduğu bir yerleşim olması, burada yaşayan gayr-i müslimlerin aynı zamanda tüccar sınıfa dahîl olduklarını düşündürmektedir. Nitekim Osmanlı coğrafyasındaki Rum, Ermeni ve Yahudi teba'anın; Müslümanların 19. yüzyılda dahi Avrupa ile ticarete uzak durması ve gayr-i müslimlerin dil, din ve kültürel özellikleriyle Avrupalı tüccarlarla daha kolay iletişim kurmaları gibi nedenlerle, 19. yüzyılda çok daha fazla olmak üzere, Avrupa ticaretinde her dönem aktif oldukları bir gerçektir.⁴²⁸ Dolayısıyla bu porselenlerin gayr-i müslimlere ait kullanım eşyaları olmaları yanında, ticaretini yaptıkları eşyalar olduğu da düşünülebilir. Bu bağlamda, 19. yüzyılda Antalya'da, deniz-aşırı ve bölgesel ticaret yoluyla zenginleştiği anlaşılan ve porselenin de aralarında bulunduğu Avrupa mallarını kullanan tüccarların varlığını gösteren tereke kayıtları, Alâiyye için benzer bir sınıfı düşünmemiz anlamında örnek teşkil etmektedir.⁴²⁹ Diğer yandan bu porselen eşyanın aît olduğu kesim anlamında, bu ticaretgâh bölgede diplomatik veya ticarî amaçlarla, kısa dönemli olsa bile, yerleşmiş olabilecek yabancıların varlığı da olasıdır. Nitekim *1831 Nüfus Sayımı*'nda Alâiyye kaza merkezindeki Rum nüfusa dahîl 50 kişilik bir *ecnebi* nüfusun da kaydedilmiş olduğunu biliyoruz.⁴³⁰

⁴²⁸ Bkz. dpnt: 320-328.

⁴²⁹ Bkz. dpnt: 329-331.

⁴³⁰ Bkz. dpnt: 336.

Alanya Kalesi'nde çıkan Avrupa porselenlerinin, genel olarak değerlendirildiğinde, orta sınıftan veya zengin kişilerin sahip olabilecekleri türden porselenler oldukları anlaşılmaktadır. Az sayıda da olsa sıradan insanın evinde rastlanabilecek ucuz üretimele de rastlanmaktadır. Örneğin, herhangi bir damga taşımayan ve gündelik kullanım için üretildiği bilinen *Halka-Desenli* porselenler ve *Sünger-Desenli* porselenler ucuz üretimler olarak ayrılmaktadır.

Alanya Kalesi kazılarında ele geçen İngiliz porselenleri grubunda, “*J. Clementson-Leipzig*”, “*F. Primavesi & Son-Cardiff*”, “*Warranted-Staffordshire*”, “*Copeland & Garret*”, “*Burgess & Leigh*”, “*William Davenport*” ve “*Wedgwood*” olmak üzere altı fabrika damgası tespit edilmiştir. Motif kompozisyonu yolu ile tespit ettiğimiz İngiliz üretimler ise *Willow Pattern* olarak ünlenen motifle süslü tabaklar, *Flow Blue* olarak adlandırılan “Mavi Akıtma” süslemeli üretimler, *Lily Pattern* adı verilen *Zambak Motifli* tabak örneği, *Rosace Motif* damgalı tabaklar, *Sponge Ware* adı verilen *Sünger-Desenli* üretimler ve *Annular Ware* adı verilen Halka-Desenli kaplardan oluşmaktadır. Bunlar arasındaki en erken tarihli porselenler *Annular Ware* adı verilen ve 1790-1850 yılları arasına tarihlenen *Halka-Desenli* kaplar ile 1760-1850 yılları arasına tarihlenen ve Wedgwood üretimi olduğu anlaşılan, *Creamware* ve *Shell-edged* (Deniz-kabuğu Bordürlü) üretimlerdir. Ucuz üretimler olan Halka-Desenli kaplarda herhangi bir damga yer almamaktadır. Buna karşın, 1780’lerde dünya çapında büyük bir satış potansiyeli elde eden ünlü *Wedgwood Fabrika*’sının Avrupa, Güney Amerika ve Çin yanında Türkiye pazarına yönelik de üretimler gerçekleştirdiği bilinmektedir.⁴³¹

⁴³¹ Bkz. dpnt: 235.

Tarihendirilen İngiliz porselenleri arasında çoğunluğu, 19. yüzyılın ikinci yarısına aî örnekler oluşturmaktadır. Esasen 19. yüzyıl, İngiltere'nin *Levant* ve dünya pazarında rakipsiz bir hakîmiyet sürdürdüğü döneme de karşılık gelmektedir. Bilindiği gibi 1838 *Balta Limanı Ticaret Antlaşması* ile Osmanlı'nın tüm kapıları İngiltere'ye açılmış; İngiltere, kurduğu gemi hatları ve genişlettiği İngiliz konsolosluk ağı ile *Levant*'ta hükümlanlık kurmayı başarmıştır. *Levant Ticareti* kapsamında *Birleşik Krallık*'tan Türkiye'ye 1835 yılından itibaren *earthenware* seramikler de ihraç edildiğini ve beşer yıllık dönemler halinde kaydedilen bu ihracatın 1855 yılına kadar sürekli bir artış kaydettiğini öğreniyoruz. Diğer yandan İskenderun Limanı'ndan yapılan ve İngiltere'nin de içinde bulunduğu ithalâta cam ve porselen kalemi dikkati çekmektedir. 1903 yılına aî A&P İstanbul raporundan, Osmanlı piyasasında yaklaşık 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iş yaptığını öğrendiğimiz bir İngiliz tüccarın getirdiği mallar içinde *çanak-çömlek* grubundan eşyalar olarak ifade edilen, İngiliz menşeli seramiklerin de bulunuyor olması, İngiliz porselenlerine olan talebin bu dönemde de sürdüğünü göstermektedir.⁴³²

19. yüzyılın sonlarında İngiliz gemilerinin Alâiyye Limanı'na da uğradıkları bilinmektedir.⁴³³ Bu bağlamda, 1915 tarihli bir belgede adı *İngiliz Kasti(Kosti)*⁴³⁴ olarak geçen Alâiyyeli bir gayr-i müslim esnaf da dikkat çekicidir. Nitekim, bu esnafın İngiliz mallarının ticaretiyle uğraşan bir kişi olduğu için bu şekilde anıldığı, hatta temin ettiği ticaret ürünleri arasında İngiliz porseleninin de yer almış olabileceği ihtimâl dahilindedir. Diğer yandan, *Antalya Şer'iyye Sicilleri*'ndeki kimi

⁴³² Bkz. dpnt: 87-105. / Bkz. **Levha 9**

⁴³³ Bkz. dpnt: 424.

⁴³⁴ Bkz. Bilici, 2008, s. 26, dpnt: 143.

zengin terekelerinde de “İngiliz tabağı” tabiriyle İngiliz porselenlerine rastlanmaktadır.⁴³⁵ Nitekim, 19. yüzyılın başlarından itibaren *Kallimaki* ve *Demre* gibi Antalya’nın ihraç limanlarına, en fazla *Bell’s Asia Minor* olmak üzere İngiliz gemileri uğruyordu.⁴³⁶

Alanya Kalesi kazılarında çıkan porselen fragmanlar arasında tabak formu veren iki Fransız üretimi tespit edilmiştir. Bunlardan *Sarreguemes-Flore U&C* damgalı olan üretim 1800-1913 yılları arasına tarihlenmektedir. Damga olmadığı için üretici firması tespit edilemeyen *Provence-Mavi Beyaz Porselenler* ise 1725-1765 yılları arasına tarihlenmektedir. Bilindiği üzere Fransa, Osmanlı pazarına yaklaşık 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çanak-çömlek, seramik veya porselen şeklinde ifade edilen mal kalemleriyle ihracat gerçekleştirmekteydi. 1790’lardan itibaren Fransa’dan yapılan ithâlatta lüks ve moda eşyaların çok daha fazla yer aldığı dikkati çekmektedir.⁴³⁷ İlerleyen bu süreçte Sarreguemes damgalı üretimlerin de fabrikanın dünya çapında satış yaptığı 19. yüzyıldaki ticaret faaliyetleri kapsamında Osmanlı piyasasına girmiş olduğu düşünülebilir. Ayrıca 19. yüzyıl sonlarında Antalya’da konsolosluk düzeyinde bir Fransa temsilciliğinin varlığı da bölgenin bu süreçte Fransa ticareti için kazandığı önemi göstermektedir.⁴³⁸ Daha erken döneme tarihlenen *Provence-Mavi Beyaz Porselenler* ise 17. yüzyılda Provence Bölgesi’ndeki küçük Fransız gemi işletmelerinin Anadolu’nun güney kıyılarına da içine alan sahada yürüttükleri gemi kervancılığı faaliyetini akla getirmektedir. Bilindiği üzere, Güney Fransa gemi sahipleri 17. yüzyılda, korsan yağmalarından

⁴³⁵ Bkz. dpnt: 329, 331.

⁴³⁶ Bkz. dpnt: 381.

⁴³⁷ Bkz. dpnt: 81, 82.

⁴³⁸ Bkz. dpnt: 384.

dolayı kendi ticaret filolarını kuramayan Cezayir, Tunus ve Trablusgarp vilayetleri tacirlerinin deniz nakliyatlarında hizmet veriyordu. Bu anlamda Türk ticaret topluluğunun ön plânda olduğu Dimyat'da da 1770'lerin sonundan itibaren ve 1780'lerin başında bu Fransız gemi ve kaptanları rol alıyordu. Provence Bölgesi'nin küçük işletmecilerinin uzmanlaştığı bu Fransız gemi kervancılığında, gemilerin çoğunluğu, Dimyat ile Antalya ve Ortaçağ'dan 19. yüzyıla değin Dimyat ticaretinde köklü bir geçmişe sahip olan Alâiyye'nin de içinde bulunduğu Osmanlı limanları arasında hareket ediyordu. Ve ticareti yapılan mallar bizzat Osmanlı'nın Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi halkına aitti.⁴³⁹ Bu tüccarlar arasında Alâiyyeli isimlere sıkça rastlanıyordu. Örneğin, 18. yüzyılda Dimyat ile bağlantılı ticarete *Şerif Hasan Alayili, Hasan Çavuş Alayili, Mustafa Ağa Alayili* ve *Muhammed Kaptan Alayili* gibi isimlere rastlanmakla birlikte 1780 yılına ait bir kayıta *Jean Termy al-Fransawi* kaptanlığında Girit ve Antalya'ya hareket eden bir Fransız gemisinin kargosunda *al-Hacı Muhammed Manla Yusuf Alayili* tarafından İbrahim Alayili'ye gönderilmek üzere pirinç yüklü olduğunu öğreniyoruz.⁴⁴⁰ Bu çerçevede *Provence Bölgesi* işletmelerinin Doğu Akdeniz ticaretindeki etkinliği gibi bir tesadüf Doğu Akdeniz ticareti çerçevesinde bölgeler arasında etkileşimlerin/alışverişlerin yaşanmış olabileceğini ve *Provence Bölgesi* üretimi *Mavi-Beyaz* porselenlerin Alanya'ya ulaşmasının da böylesi bir etkileşimin sonucu olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim, Alanya Kalesi kazılarında ele geçirilen porselenlerin de “hiç değilse bir kısmının, Anadolu'nun güney kıyılarından daha önce batı dünyasına yakınlaştığı ve zenginleştiği bilinen Orta Doğu ve Mısır'daki büyük ticaret merkezlerine, örneğin,

⁴³⁹ Bkz. dpnt: 85-86.

⁴⁴⁰ Bkz. dpnt: 376, 409.

Beyrut, İskenderiye, Kahire ya da Kıbrıs'a, mal satmak için gidip gelen Alanyalı tüccarlarca satın alınarak kente getirildiğini düşünmenin mümkün” olacağı veya “*aynı şekilde, Antalya, İzmir, Kıbrıs, Dimyat, İskenderiye ve Rodos'tan gelen yerli ve Avrupa malları arasında da bu türden eşyaların bulunabileceği*” ifade edilerek, böylesi bir etkileşimin varolabileceğine dikkât çekilmiştir.⁴⁴¹

Kazılarda ele geçen porselenler arasında Hollanda üretimi olarak, *Societe Ceramique Maestricht* damgalı ve 1851 yılı ile *I. Dünya Savaşı* arasındaki döneme tarihlenen bir örnek tespit edilmiştir. Söz konusu porselenin üretim yeri olan *Maestricht* kasabası, *I. Dünya Savaşı*'ndan önce tam anlamıyla bir seramik müzesiydi; ürünleri dünyanın her köşesine ulaşıyordu.⁴⁴² Her ne kadar Hollanda ile Alâiyye arasındaki doğrudan ticarî bağlantıya daîr bilgi bulunmasa da Hollanda porselenlerinin genel anlamda bu dönemdeki ihracat kapsamında Osmanlı piyasasına girdiği düşünülebilir. Hollanda, Osmanlı coğrafyasının birçok yeri yanında 17. ve 18. yüzyıllarda Kıbrıs ve İskenderun'da,⁴⁴³ 1892-93 yıllarında Mersin'de⁴⁴⁴ ticarî konsolosluk bulunduruyor olması dolayısıyla Hollanda ithâlatı olan ticaret eşyasının, Alâiyyeli tüccarların da rol aldığı bölgesel ticaret faaliyetleri aracılığıyla kente ulaştığı varsayılabilir. Diğer yandan Osmanlı limanları ile Akdeniz'in diğer bölgeleri arasında kaçak ticaret yaparak para kazanan Hollandalı denizci ve tüccarlar her zaman mevcut olmuştur.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Z. K. Bilici, 2008, s. 26.

⁴⁴² Bkz. dpnt: 300.

⁴⁴³ Bkz. dpnt: 33, 54, 111.

⁴⁴⁴ Bkz. dpnt: 386.

⁴⁴⁵ Bkz. dpnt: 112.

Alanya Kalesi kazılarında *Crackle-glazed* adı verilen *Çatlak-sır desenli* ve tek kulplu fincan formuna aîr bir Belçika üretimi tespit edilmiştir. Damgasından bir Belçika imalâthanesi olan *Boch Freres Keramis* üretimi olduğu anlaşılan fincan, fabrikanın faaliyette bulunduğu 1841-1911 yılları arasına tarihlendirilmiştir. 1838 *Dostluk ve Ticaret Antlaşması*'nın imzalanmasıyla başlayan Osmanlı-Belçika ilişkileri 1859'da Antwerp'i İstanbul'a bağlayan gemi hattı ve 1862'de yürürlüğe giren ikinci bir antlaşmayla büyük bir gelişme göstermiştir. 1862 antlaşmasından itibaren, Belçika bayraklı gemi ve kargolarının Boğaz'dan serbest geçişi kabul edilmiştir. Bunun yanında Belçika, 1881-1911 yılları arasında 15'ten fazla merkezde kurduğu ve Osmanlı topraklarında bir uçtan bir uca yayılan Belçika konsolosluk ağı ile, Osmanlı coğrafyasında sayıları gittikçe artan Belçikalı tüccarın yeni pazarlar arayışında büyük kolaylık sağlamıştır. Örneğin, Belçikalı bir ticarî firma yöneticisi olan ve 1909 yılında İmparatorluk topraklarını bir uçtan bir uca dolaştığı kaydedilen *Raymond Stockman* bunun en açık örneğidir.⁴⁴⁶ Her ne kadar Belçika'nın Antalya'da veya Alâiyye'de konsolosluk veya ticaret temsilciliği bulundurduğu ile ilgili bilgi bulunmasa da 1886-1911 tarihleri arasında İzmir, İskenderun ve Mersin'deki Belçika ticaret faaliyetlerinin varlığına dayanarak⁴⁴⁷ Belçika menşeli porselen eşyanın Alâiyye'ye, Antalya-İzmir ticareti veya bölgesel ticaret kapsamında ulaştığı düşünülebilir. Nitekim, Antalya, İskenderun ve Mersin limanlarından 19. yüzyıl sonlarında porselen ithalatı gerçekleşiyordu.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ Bkz. dpnt: 124.

⁴⁴⁷ Bkz. dpnt: 124, 386.

⁴⁴⁸ Bkz. dpnt: 135.

Alanya Kalesi kazılarında çıkan Avrupa porselenleri arasında *Lindner* ve *Meissen* damgalı iki Alman porselen üreticisi tespit edilmiştir. Bunlardan Lindner damga içeren ve tabak formu olduğu düşünülen iki porselen 1867-1890 yılları arasında, Meissen Fabrikası'nın yıldızlı çapraz kılıç damgasını taşıyan fincan ve fincan altlıkları ise fabrikanın *Kont Marcolini*'nin sanat yönetmenliğinde bulunduğu, 1774-1814 yılları arasındaki üretimlerine dahildir. İlgili bölümde açıklandığı gibi, Osmanlı ile Almanya arasındaki ticaret iki aşamada gerçekleşiyordu. İlk olarak Alman mallarının ticaretini yapan Alman ve yabancı firmalar oluşturularak, Osmanlı coğrafyasındaki önemli ticaret merkezlerinde şubeler veya merkezler açılıyordu. İkinci olarak ise sipariş üzerine veya satış için Almanya'daki fabrikalardan getirilen mallar, çoğunluğu gayr-i müslimlerden oluşan komisyoncu tarafından alınarak İmparatorluğun diğer bölgelerine götürülüyordu. Örneğin, *Krupp*, *Mauser* gibi büyük Alman firmaları satışlarını bizzat Osmanlı coğrafyasında bulundukları temsilcileri vasıtasıyla yürütmekteydiler. İstanbul'da *J. Ehrenstein* adındaki Alman tüccar örneğinde görüldüğü gibi ihraç edilen mallar arasında porselen eşya da yer alıyordu.⁴⁴⁹ Osmanlı'da *Saksonya Porselenleri* olarak tanınan ve 18. yüzyıl ortalarında başlayan ithalatında kahve fincanlarının en geniş yeri tuttuğu bilinen Meissen porselenlerinin de deniz yoluyla, pek çok ülkedeki yüksek sınıf perakende pazarlarına gönderildiği bilinmektedir. Nitekim, İstanbullu bir tüccar olan *Mannas Athenas*, Meissen porselenlerinin Osmanlı'ya ithalatında rol oynamış olmasıyla örnek teşkil etmektedir.⁴⁵⁰ Bu bağlamda, Alman firmalarının gerçekleştirdiği satış organizasyonlarına Alâiyeli gayr-i müslim tüccarların da doğrudan katılmış

⁴⁴⁹ Bkz. dpnt: 121-123.

⁴⁵⁰ Bkz. dpnt: 210.

olmaları veya Alman ihraç mallarını, Osmanlı'daki Alman firma temsilcilerinden sipariş yoluyla edinmiş olmaları mümkündür.

Diğer yandan, Lindner damgalı Alman porselenlerden birisinin *İzmir-Tire Müzesi*'nde sergilenen benzer bir örnekle uyuyor olması dikkat çekicidir.⁴⁵¹ Bu durum, Lindner porselenlerin Alâiyye'ye İzmir ile aynı dönemlerde girmiş olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim, 18. yüzyıl başlarından itibaren Almanya'nın Osmanlı topraklarındaki başlıca faaliyet bölgelerinden birisi olan İzmir'den, 18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyıl başlarında düzenli kervanlarla Antalya pazarına Alman yapımı mallar taşınıyordu. Antalya Şer'iyye Sicilleri'ndeki, 1856-1858 tarihli kimi terekelerinde rastlanan *Tire ipliği*, *İzmir kirazlısı* gibi mallar, İzmir-Antalya arasında gerçekleşen bu ticaretin açık göstergesidir.⁴⁵² Alâiyye ile Antalya limanı arasındaki yakın ilişki de göz önünde tutulduğunda Alman ihraç mallarının kente bu hat üzerinden ulaştığı düşünülebilir.

Osmanlı'ya giren Alman ihraç malları ile ilgili olarak dikkati çeken bir nokta, Almanya ile Osmanlı coğrafyası arasında 1870'lerde deniz nakliyat şirketlerinin kuruluşuna kadar, Alman ihraç mallarının önemli bir kısmının Avusturya-Macaristan malı olarak muamele görmüş olmasıdır.⁴⁵³ Avusturya-Macaristan 18. yüzyılda Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki siyasi ve askeri gücünü sağlamlaştırmış ve giderek İsviçre ve Almanya'dan yapılan ticaretin de merkezi olmuştu. Porselen, Avusturya aracılığıyla Balkanlar'a girmiş; Avusturya bu dönemde Bohemya'daki porselen

⁴⁵¹ Bkz. **Levha 84, 85, 86.**

⁴⁵² Bkz. dpnt: 329, 331.

⁴⁵³ Bkz. dpnt: 119.

sanayisini geliştirerek, Türkiye pazarını kazanmıştır.⁴⁵⁴ Bu bağlamda, 1870'lerden önceye tarihlenen Meissen örneklerinin Avusturya-Macaristan malı olarak ihraç edilen Alman mallarından olabileceği de ihtimal dahilindedir. Alâiyye Limanı'na 19. yüzyıl sonlarında en fazla İngiliz ve Avusturya-Macaristan gemileri geldiği bilinmektedir.⁴⁵⁵ Bu seferlerin 1870'lerden önce de varolduğu ile ilgili veri olmasa da 19. yüzyılın başlarında, Osmanlı'nın, İzmir Limanı aracılığıyla yaptığı deniz ticareti taşımacılığında Avusturya gemilerinin de kesin bir üstünlüğü⁴⁵⁶ olmasından yola çıkarak Alâiyye Limanı'na gerçekleşen Avusturya-Macaristan bandralı gemi seferlerinin de İzmir-Antalya hattı üzerinden sürekliliğinin olabileceğini düşünmek aykırı olmaz.

Bu iki Alman üreticisi dışında kazıda ele geçen porselenlerden, *Türk fincanı* olarak tabir edilen tasarımı temsil eden kulpsuz fincan grubunun da Alman üretimi olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu fincanlar, 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyıl aralığına tarihlendirilmiştir. Bu tarz kulpsuz fincanların, *Wallendorf*, *Nymphenburg*, *Ansbach-Bruckberg* gibi Alman porselen fabrikaları tarafından yaklaşık 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve muhtemelen Alman mallarının boykot edildiği 1906-1907 yıllarına kadar, Osmanlı piyasasına gönderildiği anlaşılmaktadır.⁴⁵⁷

Her ne kadar arşiv belgelerinin eksikliği nedeniyle Alâiyye Liman faaliyetleri ile ilgili bilgimiz, bugün için yetersiz olsa da Avrupa menşeli porselenlerin Alanya'ya gelişinde, Alanya-Kıbrıs arasındaki ilişki de gözden kaçırılmamalıdır.

⁴⁵⁴ Bkz. dpnt: 117-118.

⁴⁵⁵ Bkz. dpnt: 424.

⁴⁵⁶ Bkz. dpnt: 27.

⁴⁵⁷ Bkz. dpnt: 120, 308.

Nitekim, Kıbrıs'ın fethiyle birlikte buraya Alâ'iyye'den de ailelerin yerleştirilmiş olması, Lefkoşe'de 16. yüzyılda inşa edilen *Alanyalılar Hanı*'nın varlığı, Tophâne Mahallesi'nde ele geçen ve 20. yüzyılın başlarında Kıbrıs'tan Alanya'ya gelen inşaat malzemesi olduğu muhtemel "Limassol Brick & Tile FR^Y Limassol Cyprus" yazılı kiremitler ve yanısıra Kıbrıs'ın *Bafa İskelesi*'nde gemicilik yaptığını öğrendiğimiz Tophâne Mahallesi'nden *Kızılaşkoğlu Gulami Gani bin Şerif Efendi* gibi örnekler Kıbrıs-Alâiyye arasında sıkı bir bağlantı olduğunun açık kanıtlarıdır.⁴⁵⁸ Doğu Akdeniz ticareti kapsamında, Kıbrıs'ın Avrupa ile sıkı bir bağlantısı olduğu ve 18. yüzyıldan itibaren adanın ticaret hayatında Avrupalı tüccar ve konsolos yerleşiklerin aktif rol oynadığı⁴⁵⁹ göz önünde bulundurulduğunda, Tophâne Mahallesi'nde ele geçen Avrupa porselenlerinin, Kıbrıs ile ticaret yapan Alâiyyeli tüccarların, sipariş yoluyla Avrupa'dan getirdikleri ticaret eşyası içinde yer almış olması da mümkündür.

Özet olarak söylenebilir ki; Alanya'nın deniz ticaretini kontrol eden liman bölgesine dahıl olan Tophane Mahallesi'nde ele geçen Avrupa porselenleri, Alanya'nın *Levant* ticaret ağında Avrupa ile bağlantılı ticaretini 19. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaştırdığını destekleyici arkeo-kültürel verilerdir. Nitekim, denizcilik geçmişi, iklimi, coğrafi konumu ve ürün çeşitliliği gibi unsurlar, tarihsel süreçte Alanya'nın Doğu-Batı ticareti için göz ardı edilmeyecek bir öneme sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Alanya'nın *Levant* ticareti kapsamında ilişki kurduğu merkezler, bugünkü bilgilerimiz ışığında Kıbrıs, Rodos, Finike, İskenderiye, Dimyat, Kahire, Beyrut, Antakya, Antalya ve onunla bağlantılı olmak üzere İzmir'dir. Deniz-

⁴⁵⁸ Bkz. dpnt: 31, 400-405.

⁴⁵⁹ Bkz. dpnt: 29-38

aşırı ticaret dahilinde ise –yine bugünkü bilgilerimiz ışığında- liman uğrayan yabancı bandralı gemiler arasında; İngiltere, Avusturya-Macaristan, Yunan ve Amerikan gemileri tespit edilebilmektedir.

Diğer taraftan, yakın örnek anlamında *Antalya Şer'iyye Sicilleri*'nin sağladığı ve geç Osmanlı çağında bölgesel ve deniz aşırı ticarete yönelerek zenginleşen bir “burjuvazi sınıfının” varlığı bilgisi ışığında; ticaretgâh bir sahil kenti olan Alanya’da da Tophane Mahallesi ölçeğinde de olsa, böylesi bir sınıfın etkin olduğu tahmin edilebilmektedir. Nitekim, ele geçen porselenler lüks tüketim eşyasını temsil etmeleri yanında Batılı tarzda olmaları ve aynı dönem Avrupa örnekleri ile de birebir uyuşmaları açısından Alanya’nın Avrupa ile yürüttüğü deniz ticaretinin göstergesi olan arkeo-kültürel verilerdir. Yine bu bağlamda, sözkonusu sit alanında ele geçen Avrupa porselenleri, Avrupa ticaretiyle uğraşan bir *gayr-i müslim* veya “*ecnebi*” adı verilen yabancı milletlerden yerleşiklere -ağırlıklı olarak- işaret etmektedir.

Öte yandan, Alanya Kalesi’nde ele geçen Avrupa menşeli porselenlerden yola çıkarak -daha geniş anlamda- Alanya’nın, Osmanlı sahil kentlerinin deniz-aşırı veya uluslararası ticari bağlantıları dolayısıyla Batılılaşma çerçevesinde yenilenen sanatsal zevki ve beğenilerin de öncelikli yayılma sahası özelliğine sahip olduklarına, bir örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Elbette, arşiv belgeleri gün ışığına çıktıkça *Alâiyye Limanı’nın* geç dönemdeki bölgesel hem deniz-aşırı ticaret faaliyetlerine ve yerleşim tarihine yönelik bilgilerimiz de netleşecektir.

BİBLİYOGAFYA

ARŞİV BELGELERİ :

Alâiyye Tapu Tahrir Defteri, T.K.G.M_T.A.D.B_T.T.D_00172

Antalya Şer'iyve Sicilleri, Milli Kütüphane, M. No: 4308, D. No: 2.

“ “ “ “ M. No: 4314, D. no: 8.

“ “ “ “ M. No: 4396, D. no: 90.

“ “ “ “ M. No: 4307, D. no: 1.

Beyrut Vilayet Salnamesi, H. 1311.

Salname-i Vilayet-i Konya, H. 1285/M. 1867/1868.

“ “ H. 1286/M. 1868/1869.

“ “ H.1299/M. 1881/1882.

“ “ H. 1303/M. 1885/1886.

“ “ H. 1304/M. 1886/1887.

“ “ H. 1305/M. 1887/1888.

“ “ H. 1310/M. 1892/1893.

“ “ H. 1317/M. 1899/1900.

“ “ H. 1322/M. 1904/1905.

KİTAP VE MAKALELER

Annuaire Oriental du Commerce 16me Année 1900, Constantinople, 1900.

Atila, N., “*Hep Güvenli Bir Limandı İzmir*”, (<http://www.nedimatilla.com>)

Aygün, N., Onsekizinci Yüzyılda Trabzon’da Ticaret, İstanbul, 2005.

Bacci, M., European Porcelain, London, 1969.

Bailey, F. E., British Policy And Turkish Reform Movement-A Study in Anglo-Turkish Relations (1826-1853), New York, 1970.

Bağış, A. İ., Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler, Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Berathlı Tüccarlar (1750-1839), Ankara, 1983.

Baskıcı, M., “*Osmanlı Piyasasında Ticaret: Yabancı Tüccarların Dikkat Etmesi Gereken Hususlar (1870-1920)*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 64-1, s. 39-55.

Baybal, M. S., Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Anadolu’da Yaşayan Gayrimüslimlerin Durumu, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Tarih Bölümü, Konya, 1992,

Baykal, B., Osmanlı Porselen Sanatı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.

Bayraktar, M., 20 No. Antakya Şer’iyye Sicili (H. 1245-46/M. 1829-31), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2008.

Beaufort, F., Karamanya, Çev: Ali Neydi - Doğan Türker, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2001.

Berkes, N., Türkiye İktisat Tarihi (1908-1988), İstanbul, 1968.

Biddulph, R., “Cyprus”, **Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography (1835-1918)**, Vol: XI, London, 1889, s. 705-719.

(Electronic Edition www.scholarship.rice)

Bilici, Z. K., **Kalenin Gemileri-Alanya Kalesi’ndeki Gemi Graffitileri**, Ege Yayınları, İstanbul, 2008.

115 Alanya Belediyesi Encümen Kararları Defteri, Çev: Z. K. Bilici, Antalya, 2003.

Boger, L. A., “Porcelain”, **The Dictionary Of World Pottery And Porcelain**, New York, 1971, s. 266.

“Earthenware”, **The Dictionary Of World Pottery And Porcelain**, New York, 1971, s. 99.

Bostan, İ., “Alanya”, **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İstanbul, 1989, s. 339-341.

Bulut, M., **Ottoman-Dutch Economic Relations In The Early Modern Period 1571-1699**, Hilversum, 2001.

Cameron, E., “Earthenware”, **Encyclopedia of Pottery&Porcelain(1800-1960)**, London, 1986, s. 118.

Cohen, D. H. - Hess, C., **Looking At European Ceramics-A Guide To Technical Terms**, London, 1993.

Cuinet, V., **La Turquie d’Asie Geographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonné de Chaque Province l’Asie-Mineure**, Paris, 1890-1895.

Crececius, D., - Hamza ‘Abd Al-Aziz Badr H., “French Ships And Their Cargoes Sailing Between Damiette And Ottoman Ports 1774-1781”, **Journal Of The Economic And Social History Of The Orient**, 37, 1994, s. 251-286.

Çakır, A. F., **Kemik Porselen Üretimini İncelenmesi, Sanatsal Çalışmalarda Uygulanabilirliğinin Araştırılması ve Estetik Niteliklerinin Değerlendirilmesi,**

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı, Ankara, 2004.

Çelikkol, Z.,- De Groot, A.,- Slot, B. J., **Lale İle Başladı (İt Began With The Tulip),** Ankara, 2000.

Çevikel, N., **Kıbrıs Eyaleti (Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk) 1750-1800,** K.K.T.C, 2000.

Durak, S., **1929 Yılı Ekonomik Buhranı'nın Mersin Limanı Üzerine Etkileri,** Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2006.

Ergenç, Ö., **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler,** Ankara, 1988.

Eroğlu, C., - Pabuçoğlu M., - Köçer, M., **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep,** Ankara, 2007.

Faroqhi, S., - Ndeumann, C. K., **Soframız Nur Hanemiz, Osmanlı Maddi Kültürü'nde Yemek ve Barınak,** İstanbul, 2006.

Faroqhi, S., **19. Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı,** 8. Türk Tarih Kongresi Bildirilerinden Ayrıbasım, Ankara, 1981.

“ **Making A Living in the Ottoman Lands 1480 to 1820,** İstanbul, 1995.

“ **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak ve Yaşamak,** İstanbul, 2003.

“ **Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya,** İstanbul, 2007.

- Galanti, A., **Türkler ve Yahudiler**, İstanbul, 1947.
- Godden, G., **Godden's Guide to European Porcelain**, New York-London-Paris, 1993.
- Göçek, F. M., **Rise Of The Bourgeoisie Demise Of Empire (Ottoman Westernization and Social Change)**, New York, Oxford, 1996.
- Gönüllü, A. R., **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Alanva**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2008.
- Groot, A. H. De., **The Ottoman Empire And The Dutch Republic (A History of the Earliest Diplomatic Relations 1610-1630)**, İstanbul, 1978.
- Gün, D., **XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- Güneşer, B., **Geleneksel Uzakdoğu Seladon Sırlarının Araştırılarak Özgün Porselen Tasarımlarına Uygulanması**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2008.
- Hannan, N., **Osmanlı Kahiresi'nde Tüccar Olmak**, İstanbul, 2006.
- Harran, S., - Harran, J., **Meissen Porcelain**, Collector Books, Kentucky, 2006.
- Hayden, A., **Chats On The English Earthenware**, U. K, 1909.
- Heyd, W., **Histoire du Commerce du Levant Au Moyen Age**, Amsterdam, 1959.
- Hobson, R. L., "Early Staffordshire Wares Illustrated by Pieces in the British Museum, Article V (Conclusion) The Whieldon Period", **The Burlington Magazine for Connoisseurs**, Vol. 6, No: 23, February 1905, 1932, s. 371-383.

Honey, W. B., **European Ceramic Art From The End Of The Middle Ages To About 1815-A Dictionary of Factories, Artists, Technical Terms Et Cetera,** Volume 2, London, 1849-1952.

Ianiro, E., “*Notes On Commerce On Cyprus In The 18th Century*”, **Ottoman Cyprus, A Collection of Studies on History and Culture,** Wiesbaden, 2009, s. 181-196.

Ilbert, R., - Yannakakis, J. H., **Geçici Bir Hoşgörü Modeli: Cemaatler ve Kozmopolit Kimlik, İskenderiye 1860-1960,** İstanbul, 2006.

İlter, A., **Tanzimat Sonrası Sanayi Devriminin Küçük Sanatlara Yansıması,** İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

İskenderiye Türk Ticaret Odası Mecmuası, Ocak, 1934, s. 22 - Haziran, 1934, s. 17 - Temmuz, 1934.

Issawi, C., **The Economic History Of The Middle East 1800-1914,** Chicago and London, 1996.

Kanadıkırık, E., **İskenderun Limanı ve Hinterlandı,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 1977.

Karaca, B., **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı,** Isparta, 2002.

Karagedik, N., “*XIX. Yüzyıl Ortalarında Alâiyye Kaza Merkezde İskân, Nüfus ve Mesleki Yaşam*”, **Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri-IV,** 2006, s. 232-250.

Karal, E. Z., **Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Büyük Nüfus Sayımı,** Ankara, 1943.

Karataş, İ., **Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği),** İstanbul, 2009.

- Karpat, H. K., “*Ottoman Population Records And The Census of 1881/82-1893*”, **International Journal Of Studies**, Vol:9, No:3, 1978, 237-274.
- Keyder, Ç., - Özveren, Y. E. - Quataert, D., **Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri, 1800 -1914**, Türkiye Araştırmaları: 9, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
- Keyder, Ç., “*Port-Cities And Politics On The Eve Of The Great War*”, **News Perspectives On Turkey**, 20. Spring, 1998, s. 1-22.
- Kovel, R&T., **Kovel’s New Dictionary Of Marks**, New York, 1986.
- Kurmuş, O., **Empervalizmin Türkiye’ye Girişi**, İstanbul, 1975.
- Küçükerman, Ö., **Dünya Saraylarının Prestij Teknolojisi: Porselen Sanatı ve Yıldız Cini Fabrikası**, İstanbul, 1987.
- Küçükkalay, A. M., **Osmanlı İthalatı-İzmir Gümrüğü 1818-1839**, İstanbul, 2007.
- Lewis, B., **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, T.T.K., Ankara, 2004.
- Longman Dictionary**, Third Edition, 2000.
- Lybyer, A. H., “*Osmanlı Türkleri ve Doğu Ticaret Yolları*”, **E.Ü. Edebiyat Fakültesi -Tarih İncelemeleri Dergisi**, III, Çev: Nemci Ülker, 1987, s. 141-157.
- McKendrick, N., “*Josiah Wedgwood: An Eighteenth Century Entrepreneur in Salesmanship and Marketing Techniques*”, **The Economic History Reeviw**, 1960, New Series, Vol. 12, No: 13, s. 408-433.
- Maden, F., “*Yunan Bağımsızlık Düşüncesi’nin Gelişmesi ve Mora İsyanı*”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 39, Aralık 2007, s.163-177.
- Mantran, R., “*17. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz’de Ticaret, Deniz Korsanlığı ve Gemiler Kafileleri*”, **Belleten**, Nisan 1988, C: LII, S: 202, 685-695.
- Nagata, Y., **Tarihte Avânlar (Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme)**, Türk Tarih Kurumu, 1997.

Netice, Y., **İngiliz-Osmanlı Sanat Eseri Alışverişi 1583-1914**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1987.

Ortaylı, İ., **Tanzimat Devri'nde Osmanlı Mahalli İdareleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000a.

“ **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim-Makaleler-I**, Ankara, 2000b.

“ **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2008.
Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Sonunda Üretim ve Dış Ticaret, Maliye Tetkik Kurulu, 1970.

Öney, G., “*Lefkoşa'da Büyük Han ve Kumarcılar Hanı*”, **Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri**, Ankara, 1971, s. 271-275.

Önsoy, R., **Osmanlı- Alman Ticarî Münasebetleri (1871-1914)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü Doçentlik Tezi, 1979.

“ **19. Yüzyılın İkinci Yarısında Surive'nin Sanayi ve Ticareti**, Belleten C: L, S: 198, Aralık 1986'dan Ayrışım.

Özdemir, H., **Ottoman Administrative In Cyprus**, İstanbul, 2003.

Özkaya, Y., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayânlık**, Türk Tarih Kurumu, 1994.

“ **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu**, İstanbul, 2008.

Öztürk, M., **1548 Tarihli Mufassal Tahrir Defterine Göre Beyrut**, XII. Türk Tarih Kongresi Ayrışım, Ankara, 2000.

Pamuk, Ş., **19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1995.

“ **100 Soruda Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul, 1993, s. 145.

Panzac, D., “*XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Deniz Ticareti*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, 1989, s.179-192.

“ **Commerce Et Navigation Dans L’Empire Ottoman Au XVIIIe Siecle**, İstanbul, 1996.

Pryor, J. H., **Akdeniz’de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş (Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler)**, İstanbul, 2004.

Raymond, A., **Artisans Et Commerçants Au Caire Au XVIII e Siecle**, Tome-I, Damas, 1973.

“ **Arab Cities In The Ottoman Period (Cairo, Syria and the Maghreb)**, USA & Great Britain, 2002.

Reeck, M. V. Den., **Belgium in the Ottoman Capital, From the Early Steps to “la Belle Epoque”1900-2000**, İstanbul, 2000.

Sami, Ş., “*Antalya*”, **Kâmus’ül-Alâm**, Cilt 1, İstanbul, 1311.

Sevim, S. S., **Türkiye’de Başlangıcından Günümüze Porselen Dekorları**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatta Yeterlilik Tezi, Eskişehir, 1994, s. 16.

Sezen, T., **Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)**, B.D.A.G.M, Ankara, 2006.

Syrett, E. F., **The Commerce Of Smyrna In The Eighteenth Century (1700-1820)**, Atina, 1992.

Tanyeli, U., “*Osmanlı Barınma Kültüründe Batılılaşma-Modernleşme: Yeni Bir Simgeler Dizgesinin Oluşumu*”, **Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 284-297.

Tekebaşıoğlu, S., **Avrupa'da Porselen Figür**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 1994.

Turan, Ş., **Türkiye-İtalya İlişkileri-I**, (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine) , İstanbul, 1990.

Ubcini, M. A., **Osmanlı'da Modernleşme Sancısı (Türkiye Üzerine Mektuplar**, Paris, 1851, Çev: C. Aydın, İstanbul, 1998.

Weiker, W. F., **Ottomans, Turks And The Jewish Polity (A History Of The Jews Of The Turkey)**, Lanham-New York-London, 1992.

Wood, A. C., **A History Of The Levant Company**, www.books.google.com.tr

Yerasimos, S., **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, (Bizans'tan Tanzimat'a)**, C:I, Çev: Babür Kuzucu, İstanbul, 1974.

Yılmaz, G., **19. Yüzyıl Osmanlı Yaşamında Sanat Eseri Olarak Yeni Objeler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Sanat Tarihi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 2004.

Yılmaz, L., "*Alanya-Tophâne Mahallesi'ndeki Geç Osmanlı Dönemi Kiliselerinden Bir Örnek*", **Konya Kitabı-X**, Konya, 2007, s. 761-776.

Yılmaz, M., "*Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri*", **www.turkiyat.selcuk.edu.tr**, Selçuk Üniversitesi-Fen Edebiyat Fakültesi-Tarih Bölümü s. 13-38.

WEB SAYFALARI:

www.antiqueandfineart.com

www.archive.org

www.asiaticpheasant.co.uk

www.britannica.com

www.books.google.com.tr

www.burleigh.co.uk

www.burwoodhallantiques.com

www.caraantiques.com

www.ceramic-insight.com

www.civilization.ca

collections.rmsc.org

www.csus.edu

www.devletarsivleri.gov.tr

www.figurenes-sculpture.com

findarticles.com

www.flmnh.ufl.edu

www.fm.coe.uh.edu

www.geheugenvannederland.nl

www.hickerphoto.com

www.homepage.ntlworld.com

www.instappraisal.com

www.jetpat.org

www.marks4ceramics.com

www.mfordcreech.com

www.mgl-obermaingeschichte.de

www.myantiquesjournal.com

www.nautarch.tamu.edu

www.oldandsold.com

www.porcelainmarksandmore.com

www.porzellanstrasse.de

www.proteus.brown.edu

www.sarrequemines-museum.com

www.smu.ca

www.spode.co.uk

www.staffordshire.com

www.thepotteries.org

www.trocadero.com

www.usouthal.edu

www.virtual.parkland.edu

www.wedgwood.com

en.wikipedia.org

www.wallendorfer-porzellan.de

www.wiki.countryhome.com

www.wiktionary.com

zwiebelmuster.com

EKLER

LEVHALAR VE ÇİZİMLER LİSTESİ

- Levha 1: *Levant* Ticaret Rotaları
- Levha 2: Doğu Akdeniz Deniz Rotaları
- Levha 3: Kıbrıs Haritası.
- Levha 4: Suriye liman kentleri haritası
- Levha 5: Suriye-liman kentleri haritası
- Levha 6: İtalya haritası
- Levha 7: İngiliz *Levant Ticaret Şirketi* ve Doğu Akdeniz'deki Ticaret Rotasını gösteren harita.
- Levha 8: 1835 yılı Beyrut-Liverpool-Londra Arasında Taşınan Gemi Kargosunda yer alan ticaret eşyalarını gösteren tablo
- Levha 9: Birleşik Krallık'tan Türkiye'ye ihraç edilen *Earthenware* üretimlerin yıllara göre bildirilen miktarları ve değerlerini gösteren tablo
- Levha 10: 1890 Yılında Limanlardan Yapılan İthalatı gösteren tablo
- Levha 11: Alman porselen fabrikalarını gösteren harita
- Levha 12: Meissen Porselen Fabrikası'nın tarihsel dönemlerini gösteren tablo
- Levha 13: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları
- Levha 14: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları
- Levha 15: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları
- Levha 16: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları
- Levha 17: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları

- Levha 18: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları
- Levha 19: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri
- Levha 20: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri
- Levha 21: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri
- Levha 22: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri
- Levha 23: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme temaları örnekleri.
- Levha 24: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme temaları örnekleri.
- Levha 25: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *CLEMENTSON-LEIPSIG* damgalı parça.
- Levha 26: *Joseph Clementson Phoenix Seramik Fabrikası-Tillenber* g örneği(1871+-)
- Levha 27: Alanya Kalesi kazılarında bulunan *F. PRIMAVESI-CARDIFF* damgalı parça.
- Levha 28: Alanya Kalesi kazılarında bulunan *Colandine motifli* diğer parçalar
- Levha 29: *F. PRIMAVESI & SONS-CARDIFF*, Swansea damgalı *Colandine motifi*, yaklaşık 1860.
- Levha 30: South Wales İmalâthanesi-*Colandine motifli* tabak, c1850
- Levha 31: South Wales İmalâthanesi –Kahverengi, *Colandine motifli* kâse,c1850
- Levha 32: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Willow motifli* tabak ve parçalar
- Levha 33: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Willow motifli* tabak ve damgası
- Levha 34: İngiltere Kraliyeti Hanedanlık Arması
- Levha 35: *Mandarin Willow* ve *Spode Willow* karşılaştırması

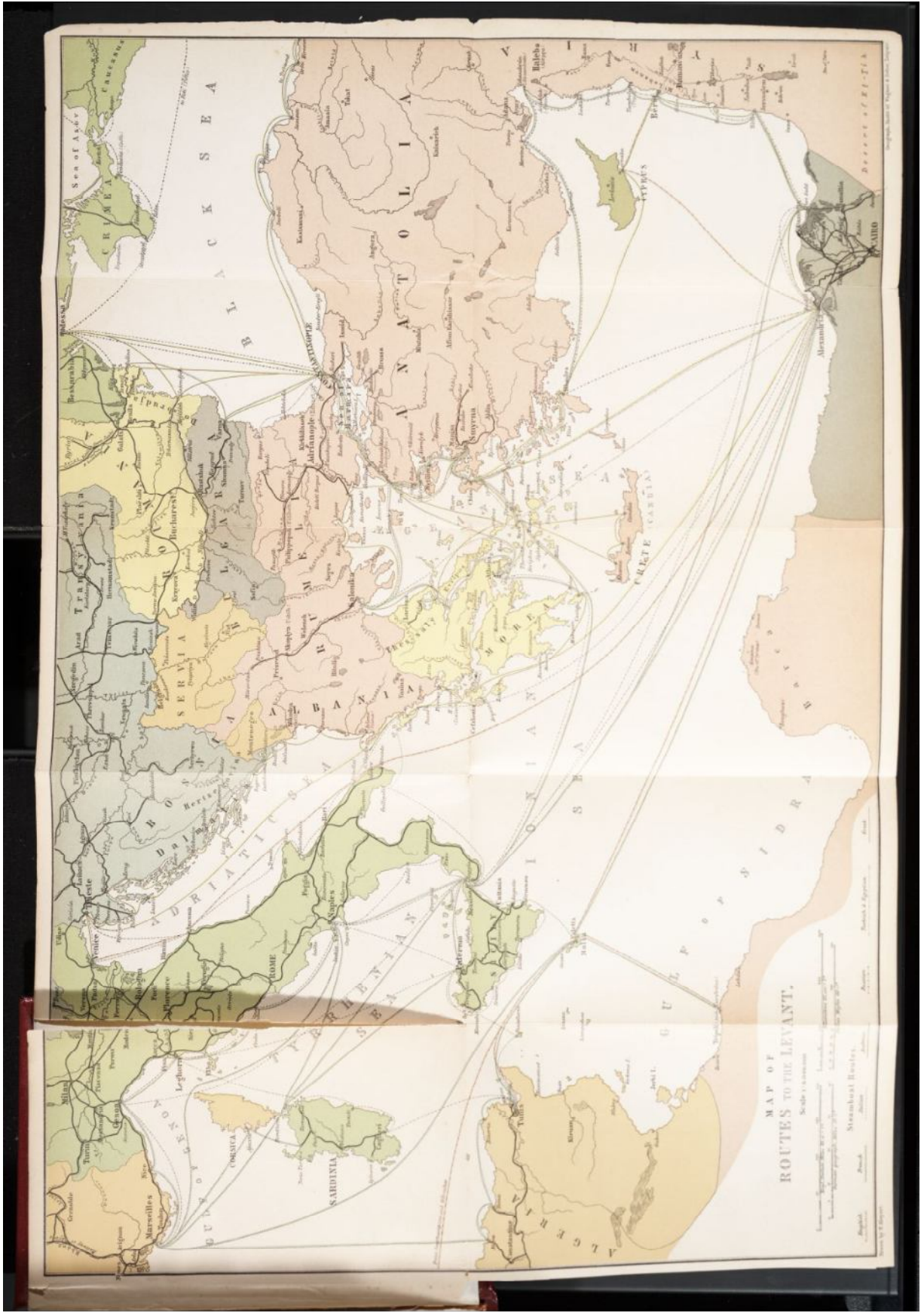
- Levha 36: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *WARRANTED-STAFFORDSHIRE* damgalı parça.
- Levha 37: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *WARRANTED-STAFFORDSHIRE* damgalı diğer parçalar.
- Levha 38: *WARRANTED-STAFFORDSHIRE* damgalı *Willow motifli* tabak, 1830-1840.
- Levha 39: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *COPELAND & GARRET-NEW BLANCHE* damgalı parça.
- Levha 40: *Copeland & Garret Fabrikası* üretimi *New Blanche* damgalı tatlı tabağı, (1833-1847)
- Levha 41: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *ANNULAR WARE-Banded* model parçalar.
- Levha 42: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *ANNULAR WARE-Mocha model* parçalar.
- Levha 43: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *ANNULAR WARE-Cabled model* parçalar.
- Levha 44: İngiliz *Annular Ware-Mocha* (1795-1895)
- Levha 45: Mocha kâse
- Levha 46: İngiliz- *Annular Ware-Banded* motifli örnekleri, (1785-1840)
- Levha 47: sağ: Mocha kupa, yaklaşık 1830. sol: Creamware, Mocha kâse
- Levha 48: İngiliz-*Annular Ware-Cabled* (1790-1820)
- Levha 49: *Annular Ware-Marbelized*, 1782-1820
- Levha 50: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *SHELL-EDGED Pearlware* parçalar
- Levha 51: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *CREAMWARE* parçalar

- Levha 52: İngiliz-*Shell-edged* pearlware örnekleri (1785-1840)
- Levha 53: İngiliz, *Wedgwood Creamware* tabaklar, (1785-95)
- Levha 54: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *FLOW BLUE* parçalar
- Levha 55: Victoria Floral *Flow Blue* tabak, damgasız, yaklaşık 1900
- Levha 56: *Flow Blue* örnekleri
- Levha 57: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *CUT-SPONGE WARE* model *SPONGE WARE* parçalar.
- Levha 58: *Cut-Sponge* model örnek parçalar
- Levha 59: *Cut-Sponge* model kap örnekleri
- Levha 60: *Cut-Sponge* model kap örnekleri
- Levha 61: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *ROSACE* desen damgalı tabaklar
- Levha 62: *Burgess & Leigh İmalâthanesi*'ne ait Barberini Vase motif damgalı bir tabak tasarımı, 1866.
- Levha 63: *Morgan, Wood & Co.*, Burslem, 1860-1870
- Levha 64: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *IMPERIAL* damgalı parça
- Levha 65: *William Davenport & Co* firmasına ait damga örnekleri
- Levha 66: Davenport Fabrikası'na ait earthenware üretimlerdeki bazı "motif damgaları"
- Levha 67: Davenport Fabrikası'nın 1830-1860 yıllarına ait bazı "ihracat damgaları"
- Levha 68: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan *LILY motifli* parça(üstte) ve Tire Müzesi örneği (altta)
- Levha 69: İzmir-Tire Müzesi'ndeki *Lily* motifli eser

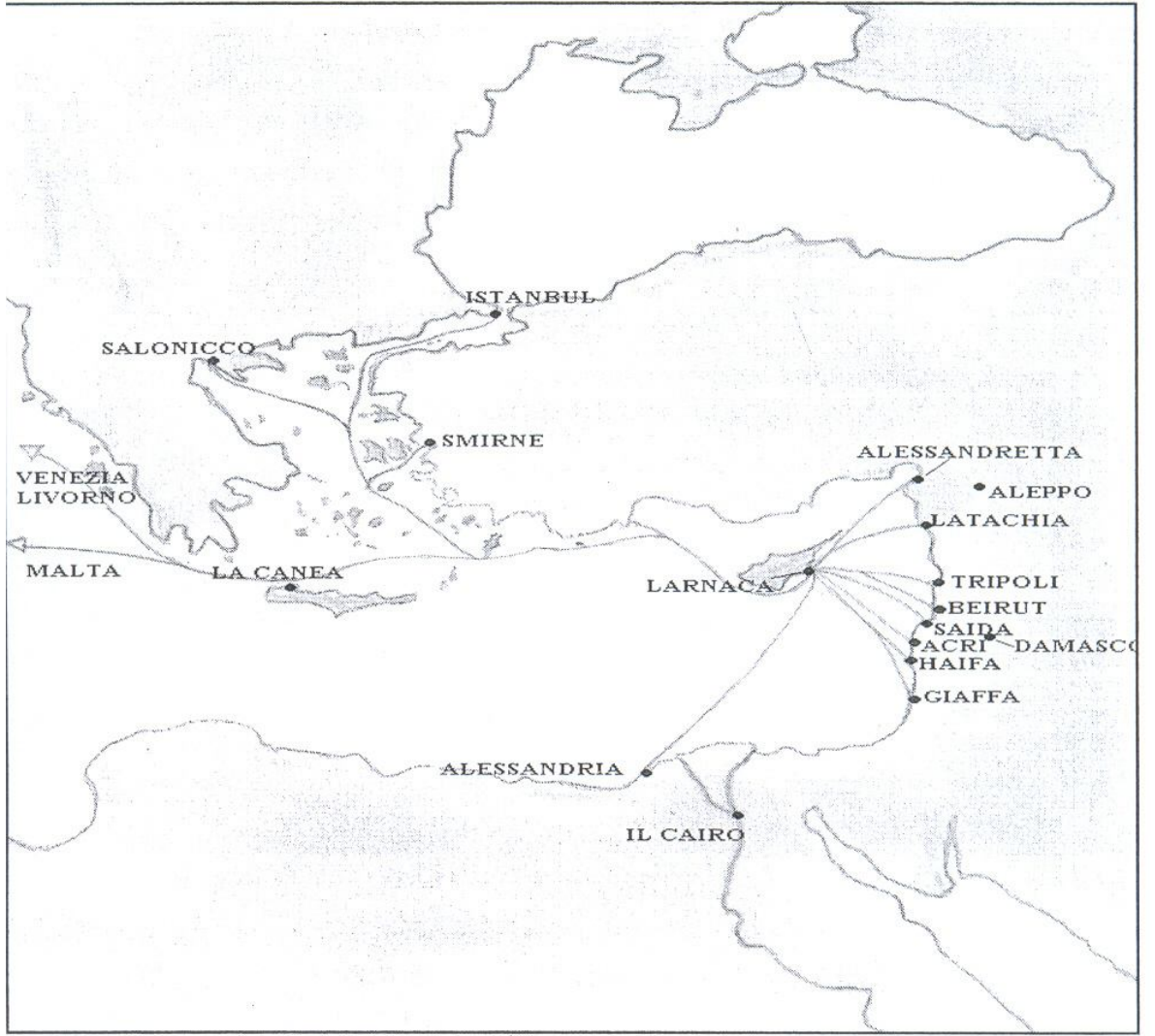
- Levha 70: Alanya Kalesi kazılarında çıkan SARREGUEMINES-Flore U&C damgalı parça.
- Levha 71: SARREGUEMINES-Flore U&C damgalı tabak
- Levha 72: SARREGUEMINES-Flore U&C damgalı tabak örnekleri
- Levha 73: Alanya Kalesi kazılarında çıkan PROVENCE-BLUE ON WHITE parçalar.
- Levha 74: Fransa Provence- Faience, Blue on White model, (1725-1765)
- Levha 75: Provence- Blue On White örnek parçalar
- Levha 76: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *SOCIETE CERAMIQUE MAESTRICHT* damgalı parça.
- Levha 77: soldaki: *Societe Ceramique Maestricht* damgalı tabak (1901-1950)
sağdaki : Hollanda, Maastricht “*Bloemmotief*” süslemesi (1836-1969)
- Levha 78: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *MEISSEN* damgalı parçalar
- Levha 79: Alanya Kalesi kazılarında çıkan Meissen damgalı fincan parçaları
- Levha 80: *Blue Onion* Motifi
- Levha 81: Meissen sürahi- *Marcolini Dönemi*, 18.yy
- Levha 82: Bambu ağacına eklenen *çapraz kılıç damgası*
- Levha 83: Kalesi kazılarında çıkan *LINDNER* damgalı parçalar
- Levha 84: İzmir-Tire Müzesi’nde sergilenen *Lindner* damgalı eser
- Levha 85: Alanya Kalesi Kazılarında ele geçen ve *LINDNER* üretimi olduğu anlaşılan Flow Blue parçalar.
- Levha 86: İzmir-Tire Müzesi’nde sergilenen *LINDNER* damgalı eser ile Alanya Kalesi kazılarında çıkan parçalar.
- Levha 87: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan kulpsuz Türk fincanları

- Levha 88: Kulpsuz Türk fincanı örneği
- Levha 89: Alanya Kalesi kazılarında çıkan “BF” damgası taşıyan çatlak sır desenli fincan.
- Levha 90: Alanya Kalesi kazılarında çıkan “BF” damgalı fincana ait damga
- Levha 91: Boch Frères Kéramis damgası
- Levha 92: BFK imalâtı çatlak sır desenli vazolar
- Levha 93: Boch Frères Kéramis imalâtı çatlak sır desenli vazolar
- Levha 94: Çin porseleni-Guan Dönemi çatlak sır desen-18
- Levha 95: Çin porseleni-Guan Dönemi çift katlı çatlak sır desen-20. yy ortası
- Levha 96: Alanya-Tersane Binası ve Tophâne Mahallesi’nden görünüş
- Levha 97: Tophâne Mahallesi’nden bir görünüş
- Levha 98: 19. yüzyıl İskenderiye Haritasında Türk Mahallesi
- Levha 99: 1831-1906 Alâiyye ve Antalya Nüfûs Hareketleri
- Çizim 1: Damga örnek çizimler
- Çizim 2: *İngiltere Kraliyeti Hanedanlık Arması* damgalı *Willow* tabak
- Çizim 3: *ROSACE* damgalı tabak
- Çizim 4: Kulpsuz Türk Fincanı / Piyale
- Çizim 5: Kulpsuz fincan
- Çizim 6: *BF* damgalı kulplu fincan

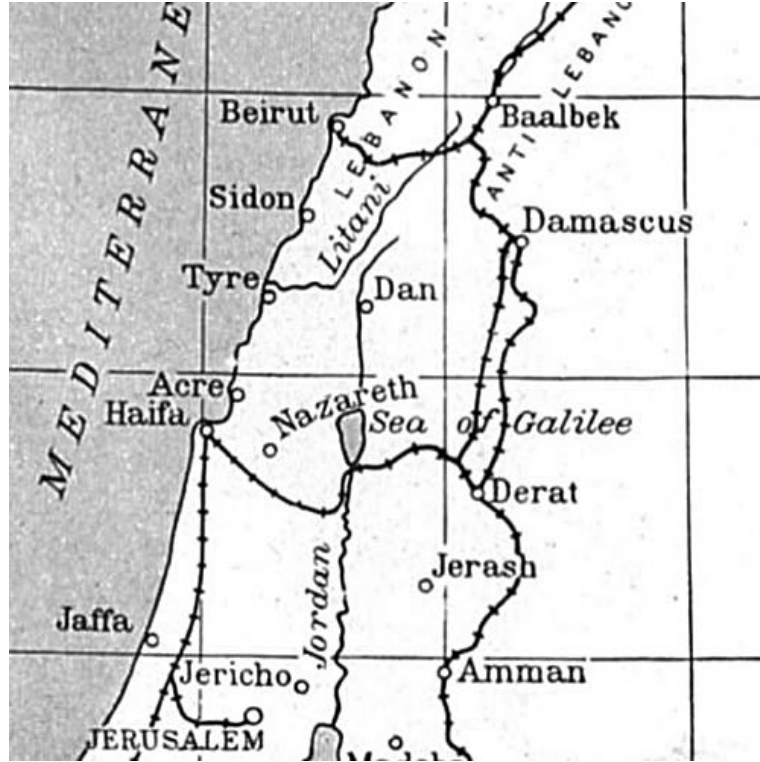
LEVHALAR VE ÇİZİMLER

Levha 1: Levant Ticaret Rotaları.

Levha 2: Doğu Akdeniz, deniz rotaları

Levha 4: Suriye liman kentleri.

Levha 5: Suriye ve Liman kentleri.

Levha 6: İtalya haritası

Beyrut'tan Liverpool ve Londra'ya Giden Mallar	Liverpool'dan Beyrut'a Giden Mallar
20 balya ikinci kalite ipek	69 balya ince pamuklu kumaş
160 balya pamuk	967 balya pamuklu kadife
10 balya koyun yünü	151 balya basma
15 balya koyun derisi	229 balya cüppe (longcloth)
2230 balya keçi derisi	54 kutu çivit (indigo)
1 balya tavşan derisi	130 balya taklit İtalyan şalları
862 balya hayvan derisi	82 balya kağıt
75 varil kök boyası	230 balya muslin
1 balya halı	81 balya mendil
275 kutu sabun	23 bbls. küçük şal
4 varil yağ(petrol)	
12 kutu meyve	
8 varil tütün	
8 varil sünger	

Levha 8: 1835 Yılı Beyrut-Liverpool-Londra Arasında Taşınan Gemi Kargosu.

ÜRÜN	YIL	MİKTAR	DEĞERİ
Earthenware	1825	-	-
Earthenware	1830	-	-
Earthenware	1835	330,776 No.	4,960 £
Earthenware	1840	652,315 No.	8,180 £
Earthenware	1845	937,981 No.	13,358 £
Earthenware	1850	1,174,015 No.	14,705 £
Earthenware	1855	1,622,422 No.	24,271 £

Levha 9: Birleşik Krallık'tan Türkiye'ye ihraç edilen Earthenware seramiklerin yıllara göre bildirilen miktarları ve değerleri.

1890 YILINDA LIMANLARDAN YAPILAN İTHALÂT

(Fransız Frankı olarak)
(23 F. F. = 100 Altın Kuruş)

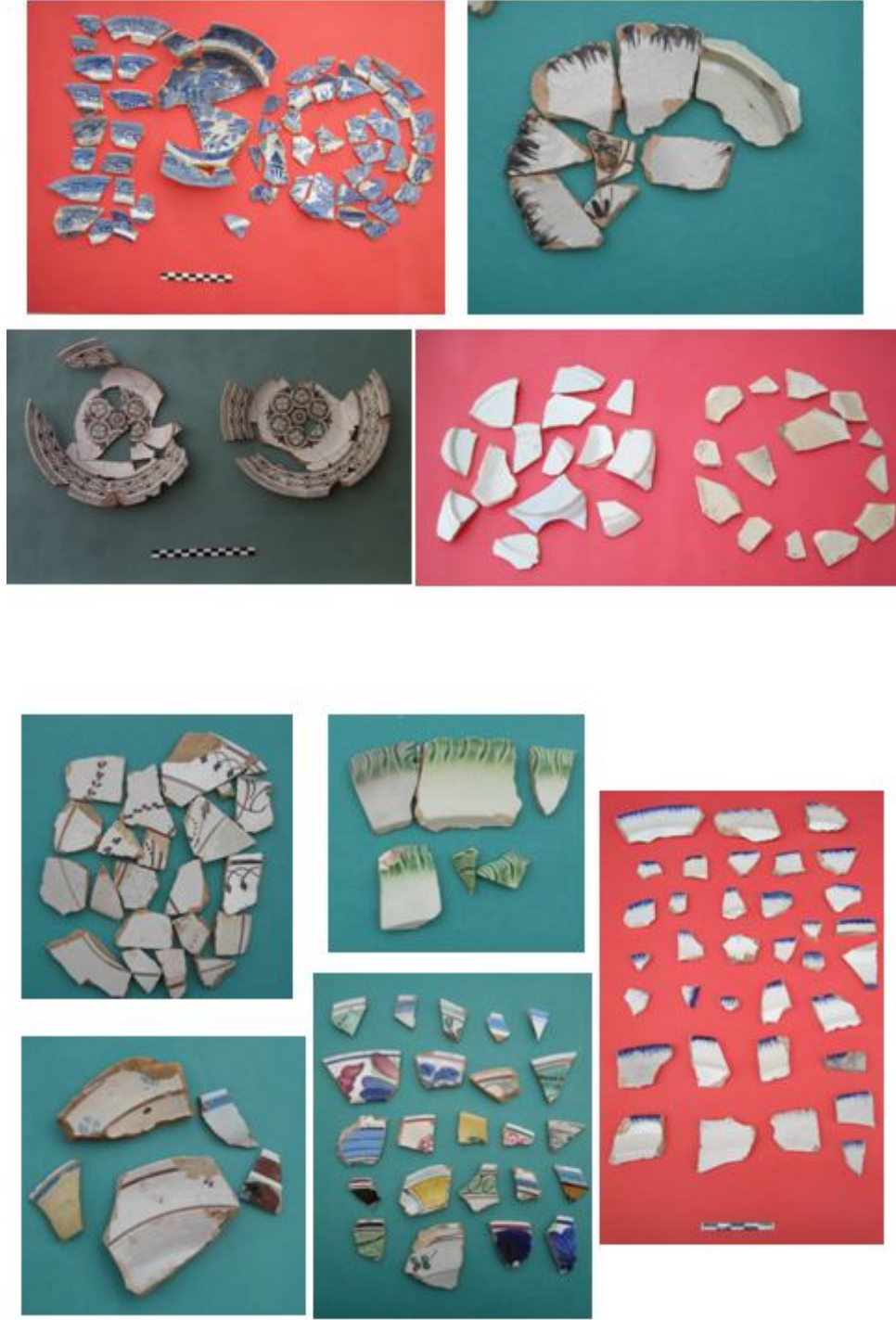
M a d d e l e r	Trabzon	Samsun	Antalya	Mersin	İsken- derun	İzmir	Çanak- kale	İzmit	Sinop	Toplam (F. F.)
Alkol ve Rom	108 491	---	---	---	---	307 800	---	---	---	416 291
Bira	24 127	---	---	---	---	93 720	---	---	---	117 847
Kahve	411 654	187 500	40 000	257 000	444 400	53 100	203 393	218 400	92 000	1 907 447
Baharat (Biber Tarçın)	27 232	16 680	---	---	76 150	158 720	---	---	---	278 782
Un	214 986	170 940	---	---	---	366 000	58 564	---	---	810 490
Meyve ve Sebze	3 647	9 000	---	---	---	---	---	---	---	12 647
Kuru Meyve (İnci ve Hurma)	28 290	---	300	---	---	---	---	---	---	28 590
Zeytinyağı ve diğer yağlar	318 320	15 500	---	---	---	227 600	---	---	---	561 420
Makarna - Disküit	43 817	17 000	---	---	---	---	---	---	---	608 817
Maiz, Arpa, Buğday, Kepek	24 389	5 350	---	---	---	357 300	---	538 330	13 800	939 169
Zeytin	86 728	24 400	---	---	---	---	---	---	---	111 128
Portakal ve limon	34 539	---	---	---	---	---	---	---	---	34 539
Pirinç	91 342	---	---	---	326 615	1 334 730	---	---	---	1 752 687
Seker	912 658	491 435	---	---	889 270	6 458 725	236 575	1 656 000	460 000	11 064 663
Çay	450 754	---	---	---	---	---	---	---	---	450 754
Sarap ve Alkollü içkiler	137 126	120 900	2 000	74 000	246 440	357 600	75 913	---	19 500	1 033 479
Yiyecek mad. ve balık havyar, peynir	109 342	---	---	---	---	650 380	86 300	---	3 450	849 472
Pamuk	22 080	---	---	---	---	---	---	---	---	22 080
Boya (benneh)	10 125	40 345	3 000	---	---	---	---	---	---	53 470
İşlenmiş deri	146 280	118 000	---	397 000	---	---	---	---	6 670	667 950
Susam - yağlı tohum	8 114	---	210 000	1 280 000	---	---	---	---	---	1 498 114
Soda	15 525	---	---	---	---	1 083 660	---	---	---	1 099 185
İpek	34 960	---	142 000	---	---	---	---	---	---	176 960
Kıyılmış tütün - Sigara	278 024	---	---	---	---	---	---	---	---	278 024
Valoné (boya)	14 131	---	---	---	---	---	---	---	---	14 131
Yün, yünü kumaş, Kav. Anason	38 693	---	---	---	---	3 907 000	---	---	---	3 945 693
Pamuk ipliği	343 896	280 290	---	---	---	2 145 900	---	---	---	2 770 586
Çuha, giyim esyası	1 321 166	---	---	---	---	---	---	500 000	---	3 821 166
Fes	77 280	7 650	---	---	---	---	---	---	---	84 930
Altın tel, şerit	18 446	---	---	---	---	9 000	---	---	---	27 446
Hatı	177 238	---	---	---	---	19 000	---	---	---	196 238
Pamuklu dokuma	1 957 355	4 901 250	---	---	22 727 400	876 000	---	---	---	33 461 955
Yerli dokuma, Halep dokuması	268 879	75 250	---	3 190 000	---	203 000	6 300	---	368 000	4 111 429
Seritler, çerçi esyası	249 090	---	---	---	---	676 000	---	---	---	925 090
Çuha, Amerikan bezi, Kanavice	29 765	43 480	---	---	---	2 404 320	---	---	---	2 477 565
İpekli kumaş, Kadife	262 614	---	---	---	970 755	244 003	---	---	---	1 477 372
Auşamba	5 571	---	---	---	---	---	---	---	---	5 571
Çelik	35 549	30 200	---	---	---	211 200	---	---	---	276 949
Civi ve Pointe de Paris	93 927	58 100	---	304 000	---	764 000	---	---	---	1 220 027
İşlenmiş Bakır	168 590	6 900	---	---	65 000	220 000	---	47 981	---	508 471
Kalay	48 714	24 750	---	---	---	---	---	490 000	---	563 464
Teneke	241 597	1 482	---	---	---	272 370	---	---	---	515 449
Lemir İletir	15 295	304 912	---	---	522 550	494 680	---	---	---	1 397 437
Pemir çubuk	23 460	---	---	---	---	4 870 800	---	115 465	34 500	5 044 225
Dikiş makinası	36 432	---	---	---	---	168 400	---	---	---	204 832
Kurşun ve Maden karntısı	63 733	54	---	---	---	388 200	---	---	---	451 987
Kapakcak	11 426	3 000	---	---	---	2 210 000	3 300	---	---	2 227 726
Çinko	216 982	1 950	---	---	---	357 600	---	---	---	576 532
Kibrit	4 426	210 000	---	---	---	491 790	---	---	5 700	711 916
Arsenik Amonyak	44 399	---	---	---	---	---	---	---	---	44 399
Boykan ağıacı, boya	7 268	---	---	---	---	156 000	---	---	---	163 268
Mun	57 654	39 000	---	---	---	50 160	---	---	---	146 844
Tuğla, Kremit, Kireç, Çimento	20 068	27 650	---	---	---	168 820	---	---	---	216 538
Kırmız boyası, Çivit boyası	27 278	7 878	---	---	1 723 710	182 000	---	---	---	1 940 866
Muhtelif ilaçlar	89 884	9 000	---	68 000	2 929 420	555 500	---	---	---	3 651 904
Ayna	18 239	---	---	---	---	---	---	---	---	18 239
Kâğıt	113 625	130 000	---	165 000	---	696 550	26 494	---	18 400	1 150 069
Resim boyası, yağ	48 300	---	---	---	---	---	---	---	---	48 300
Petrol	4 043	341 025	60 000	180 000	643 800	1 750 287	---	420 000	27 600	3 426 755
Sabit	49 703	38 043	---	40 000	---	207 000	---	26 000	---	362 746
Çami ve Porselen esya	83 450	36 060	20 000	159 000	174 180	2 154 000	19 164	299 000	11 500	2 956 334
Vinon camı	22 923	---	---	---	---	172 475	---	---	---	195 398

Levha 10: 1890 Yılında Limanlardan Yapılan İthalât (Kaynak: **Osmanlı**

İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın Sonunda Üretim ve Dış Ticareti, 1970.)

Birinci dönem 1710-1719	Böttger Dönemi
İkinci dönem 1719-1756	Herold ve Kandler Dönemi
Üçüncü dönem 1756-1763	Yedi Yıl Savaşları Dönemi:
Dördüncü dönem 1763-1774	Kandler ile bağlantılı olarak Dietrich ve Acier Dönemi. Büyük kazanç, zevkli tasarımlar, 731 işçi istihdamı. Bu istihdam 1800'e kadar en yüksek seviyeye ulaşacaktır.
Beşinci dönem 1774-1807	Rusya ve Türkiye ile büyük ticaret dönemi. Marcolini devrinin başlaması.
Altıncı dönem 1807-1814	Gerileme dönemi; çalışan sayısı sadece 395.
Yedinci dönem 1814-1828	Reform dönemi; tasarım geliştirme ve Sevres tarzında boyama.
Sekizinci dönem 1828-1863	Fabrikanın Albrechtsburg'dan Meissen'e taşındığı dönem: Yıldızlama yönteminde değişim.
Dokuzuncu dönem 1863-94	Ticari faaliyetlerde gelişim. Özellikle Fransa-Almanya savaşından sonra (1870-1871) Amerika Birleşik Devletleri'ne ihracatta artış. "Pate sur pate" ve Limoges tarzının kullanılması.

Levha 12: Meissen Porselen Fabrikası'nın tarihsel dönemleri.

Levha 13: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları.

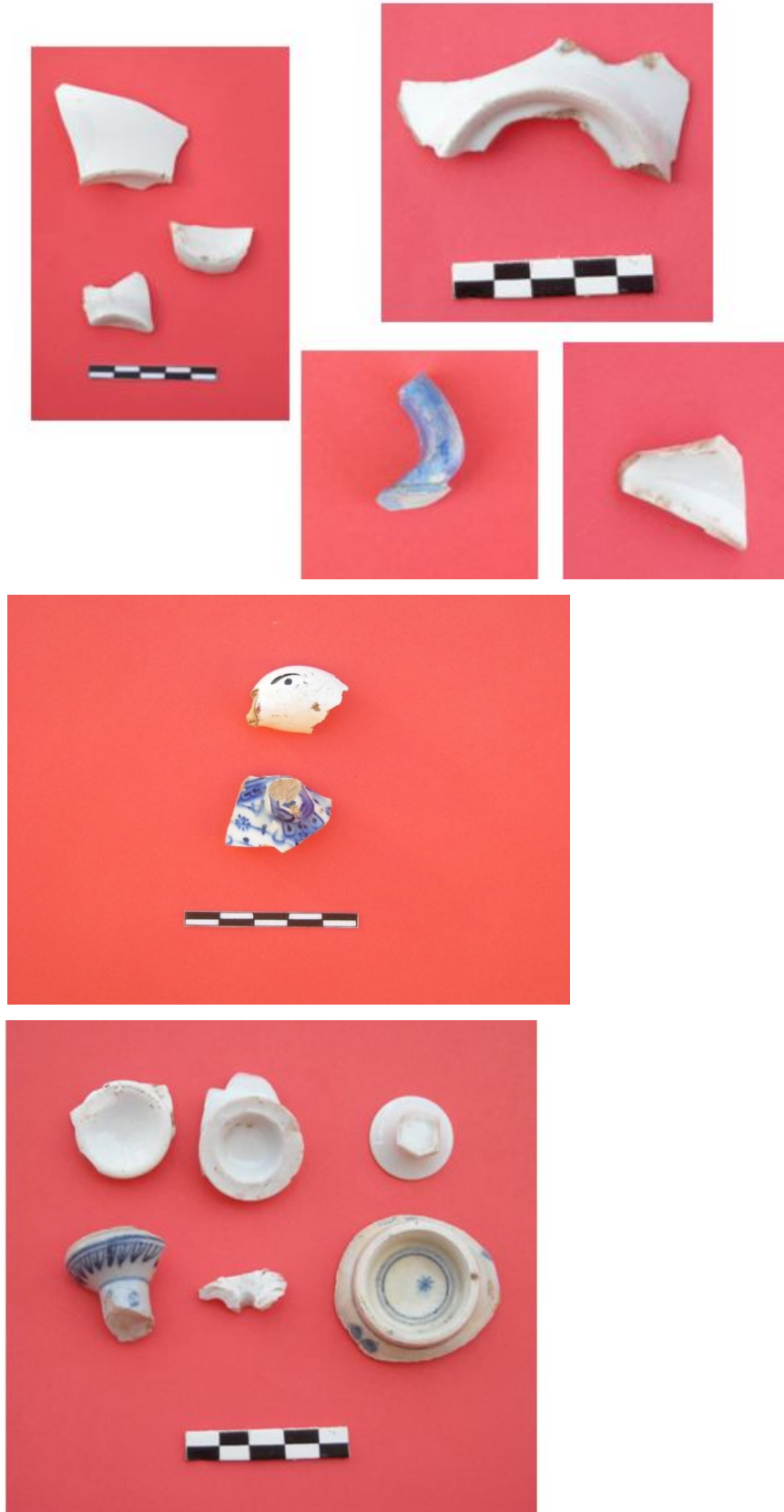
Levha 14: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları.

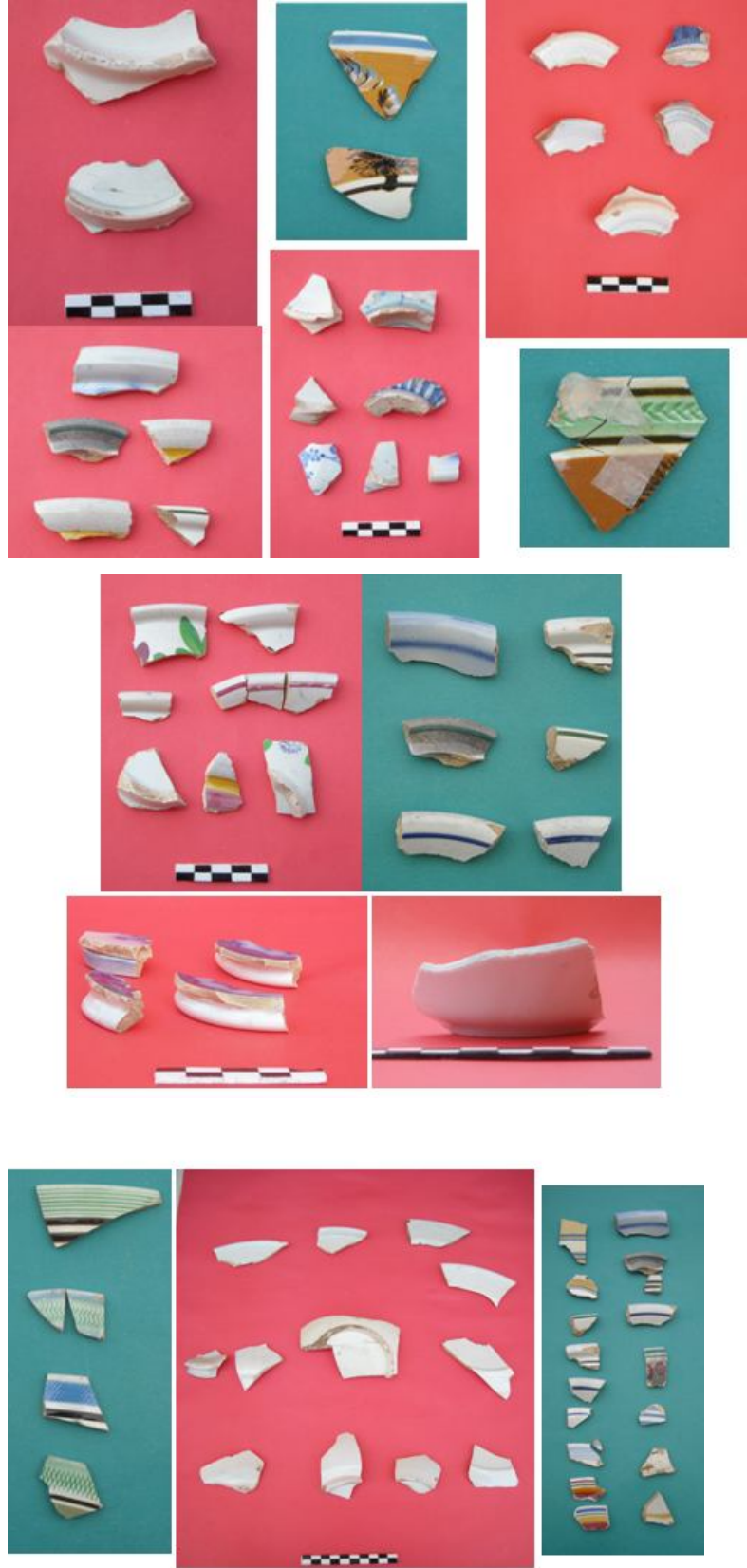
Levha 15: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları.

Levha 16: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları.

Levha 17: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları.

Levha 18: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Kap formu ipuçları.

Kabartma süsleme örnekleri.

Sır üstü süsleme örnekleri

Levha 19: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri.

Sır altı süsleme örnekleri

Levha 20: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri.

Altın yıldızlı süsleme örnekleri.

Alçı kalıp ve Engine-turning süsleme tekniği örnekleri.

Levha 21: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri.

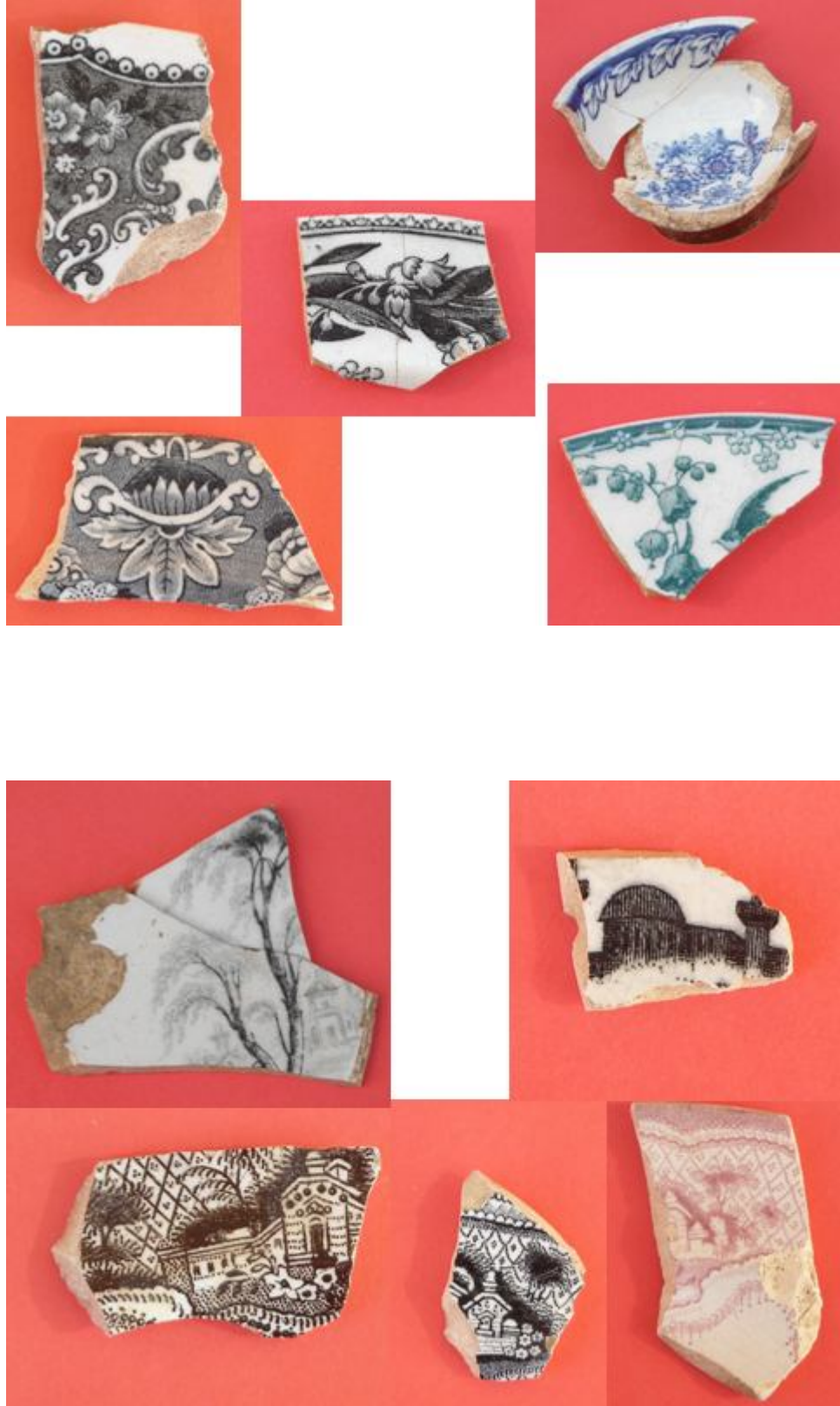

Transfer-printing süsleme örnekleri.

Levha 22: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme teknikleri.

Levha 23: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme temaları örnekleri.

Levha 24: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan fragmanlar-Süsleme temaları örnekleri

Levha 25: Alanya Kalesi kazılarında çıkan CLEMENTSON-Leipsig damgalı parça.

**Levha 26: JOSEPH CLEMENTSON PHOENIX SERAMİK FABRİKASI-
Tillenberg örneği 1871+-**

kaynak:www.thepotteries.org

Levha 27: Alanya Kalesi kazılarında çıkan F. PRIMAVESI-Cardiff damgalı parça.

Levha 28: Alanya Kalesi kazılarında bulunan *Colandine* motifli diğer parçalar.

Levha 29: F. PRIMAVESI&SONS-Cardiff, Swansea damgalı Colandine Motifi, yaklaşık 1860

www.trocadero.com

Levha 30: South Wales İmalâthanesi-*Colandine* motifli tabak, c1850.
www.blueandwhite.com

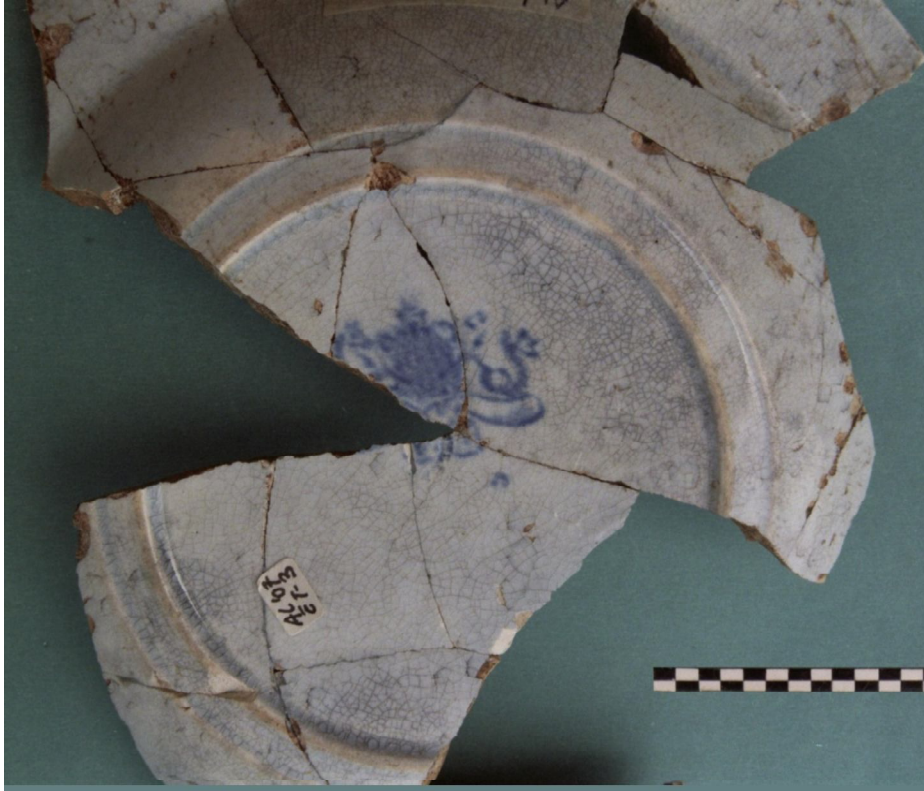

Levha 31: South Wales İmalâthanesi-Kahverengi *Colandine* motifli kâse,
c1850.

www.blueandwhite.com

Levha 32: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Willow* motifli tabak ve parçalar.

Levha 33: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Willow* desenli tabak ve damgası.

www.thepotteries.org

Victoria Dönemi Kraliyet Hanedanlık Arması (Victorian Royal Coat of Arms)

www.stjohns-knottyash.org.ukhistory.ht

Levha 34: İngiltere Kraliyeti Hanedanlık Arması.

Mandarin Willow, Nanking, 1780

www.darwincountry.org

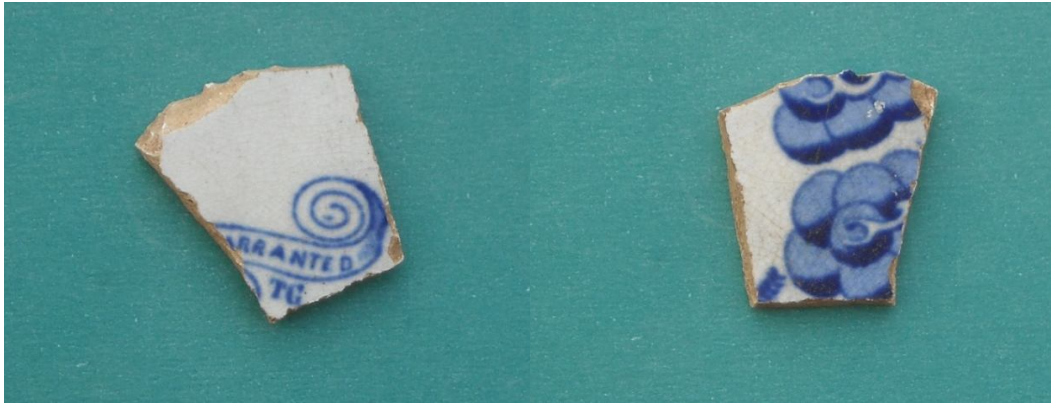
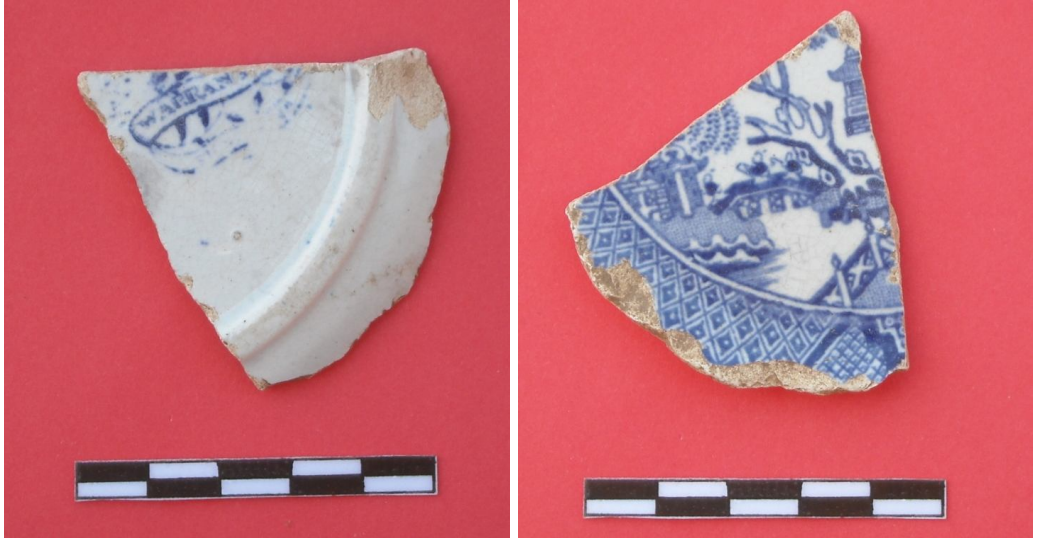

Spode Willow

Levha 35: *Mandarin Willow* ve *Spode Willow* karşılaştırması.

Levha 36: Alanya Kalesi kazılarında çıkan WARRANTED-Staffordshire damgalı parça.

Levha 37: Alanya Kalesi kazılarında çıkan WARRANTED-Staffordshire damgalı diğer parçalar.

Levha 38: WARRANTED-Staffordshire damgalı *Willow* tabak, (1830-1840)

www.kovels.com

Levha 39: Alanya Kalesi kazılarında çıkan COPELAND&GARRET-New Blanche damgalı parça.

Levha 40: COPELAND & GARRET FABRİKASI-New Blanche, tatlı tabağı, (1833-1847).

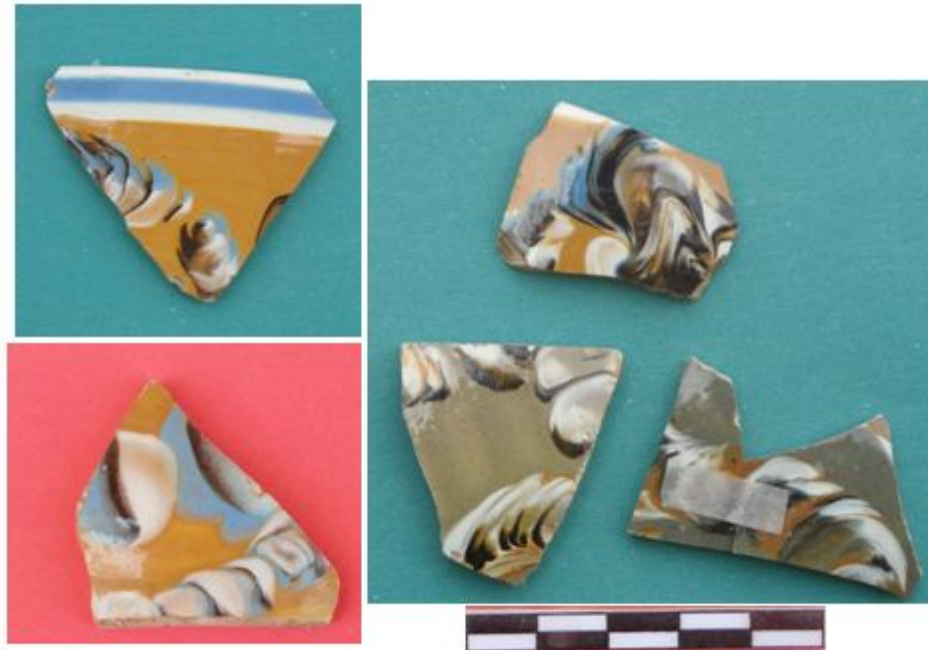
www.cgi.ebay.com

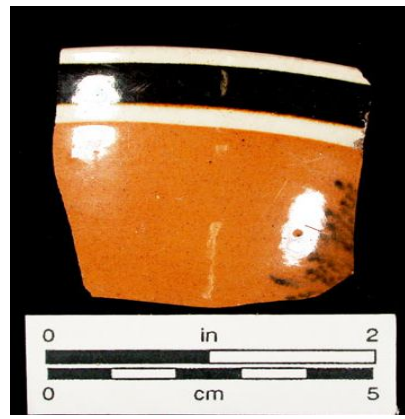
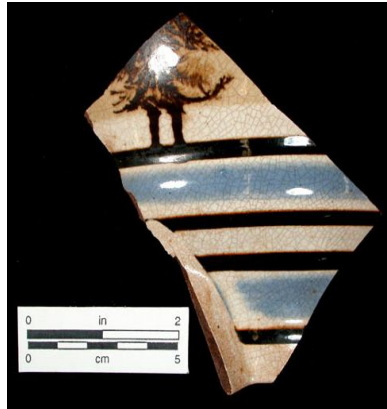
Levha 41: Alanya Kalesi kazılarında çıkan ANNULAR WARE-Banded Model parçaları.

Levha 42: Alanya Kalesi kazılarında çıkan ANNULAR WARE-Mocha Model parçaları

Levha 43: Alanya Kalesi kazılarında çıkan ANNULAR WARE-Cabled Model parçaları.

Levha 44: İngiliz ANNULAR WARE-Mocha (1795-1895).

Levha 45: Mocha kâse. www.physics.utoronto.ca

Levha 46: İngiliz- ANNULAR WARE-Banded Model örnekleri, (1785-1840)

www.flmnh.ufl.edu

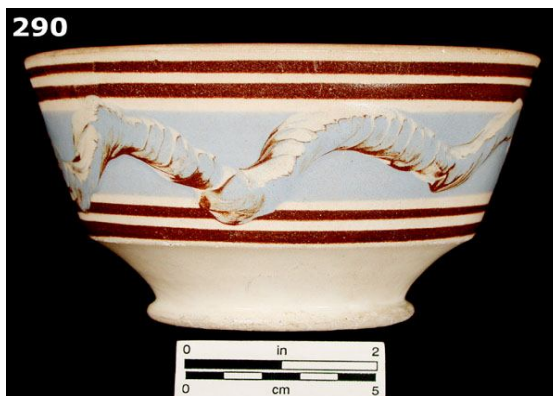
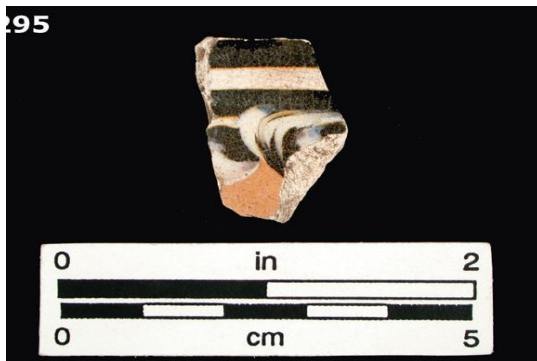
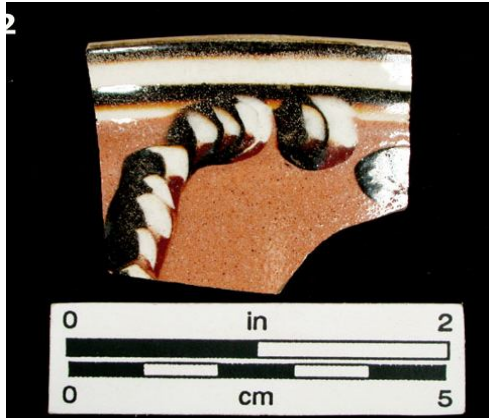

Levha 47: sağ: Mocha kupa, yaklaşık 1830.

www.edgell.me.uk

sol: Creamware Mocha kâse.

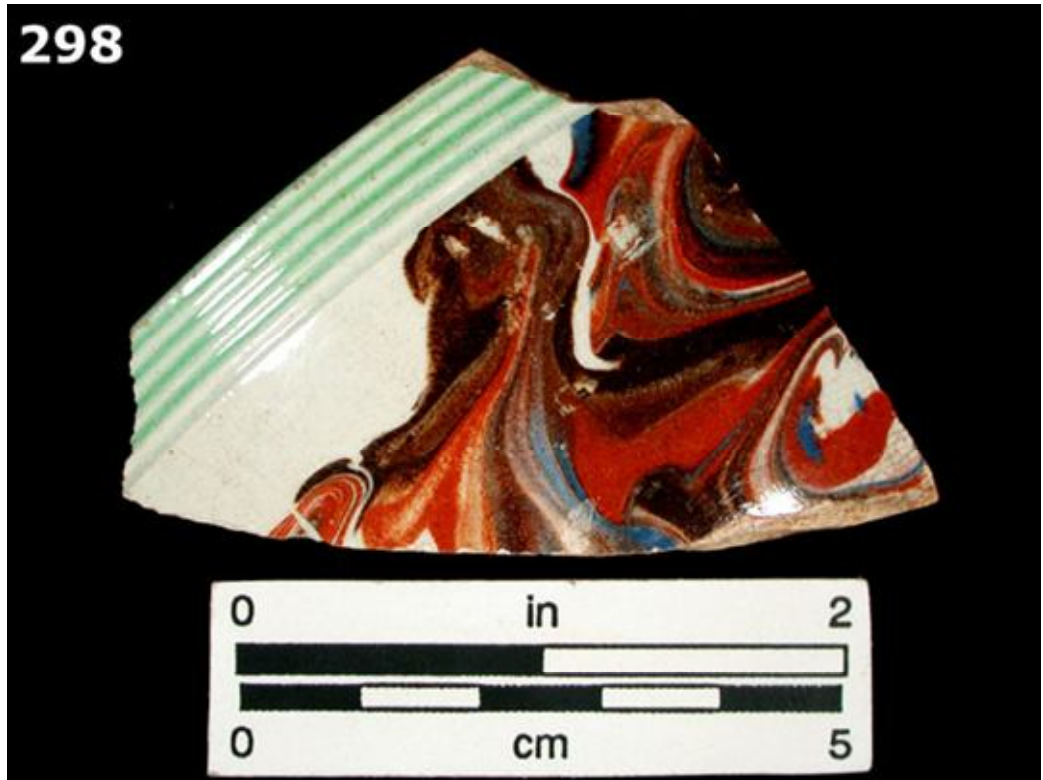
www.archenfield.com

Levha 48: İngiliz-ANNULAR WARE-Cabled Model (1790-1820).

kaynak:www.flmnh.ufl.edu

298

Levha 49: ANNULAR WARE-Marbelized Model (1782-1820)

www.flmnh.ufl.edu

Levha 50: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Shell-edged Pearlware* parçalar.

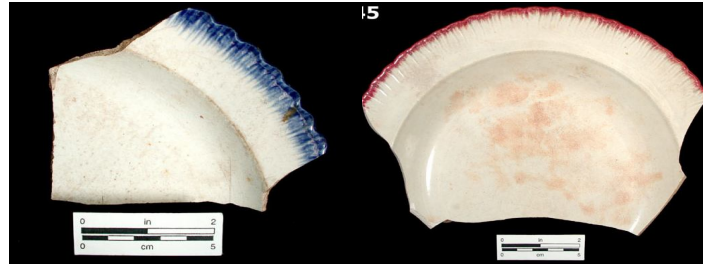

Düz çizgili bordür süslemesi

Kabartma-bitkisel bordür süslemesi

Levha 51: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Creamware* parçalar.

Levha 52: İngiliz-Shell-edged Pearlware örnekleri (1785-1840).

Levha 53: İngiliz, Wedgwood-*Creamware* tabaklar, (1785-95)

www.vandekar.com

Levha 54: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *Flow Blue* parçalar.

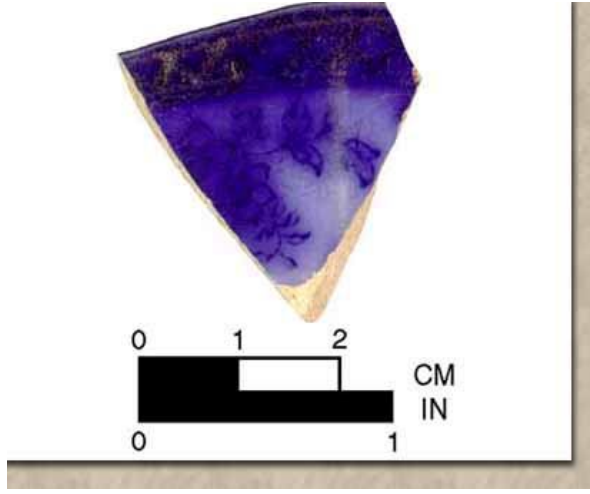
Flow Blue Normandy, 1900.

www.rubylane.com

Levha 55: Victoria-Floral Flow Blue tabak, damgasız, yaklaşık 1900.

www.goantiques.com

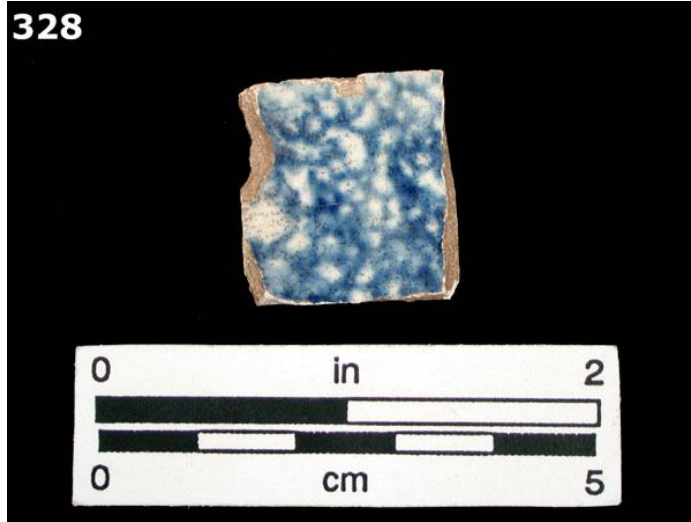
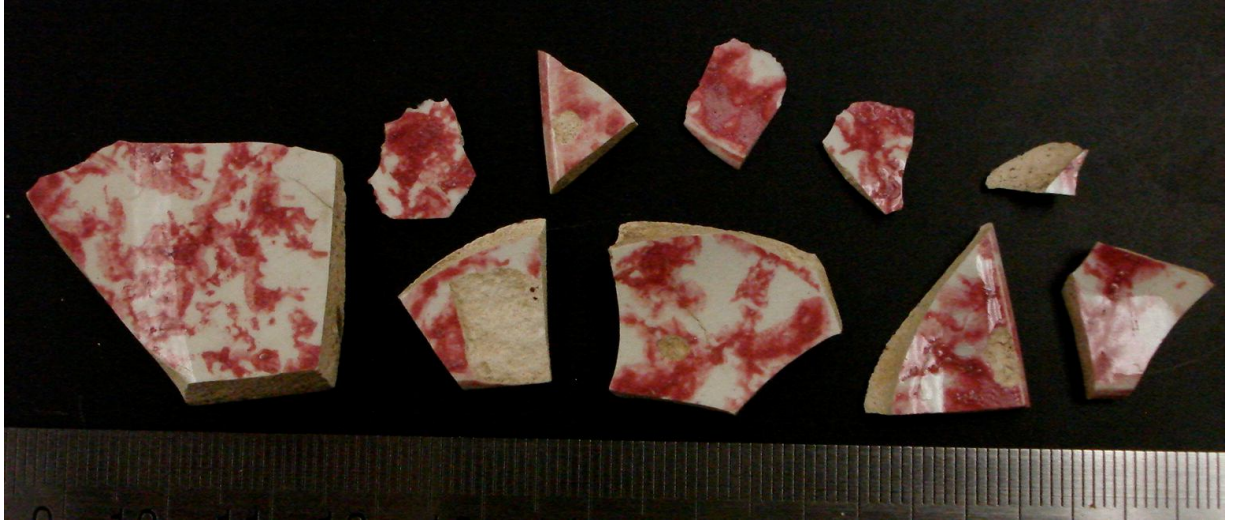

www.reedfarmstead.com
www.replacements.com
www.rogersarkansas.com
www.cgi.ebay
www.rubylane.com

Levha 56: *Flow Blue* örnekleri.

Levha 57: Alanya Kalesi kazılarında çıkan *SPONG WARE-Cut-Sponge Model* parçaları.

Levha 58: Cut-sponged parçalar.

Üstteki: Kırmızı Cut-Sponge model whiteware, 1845-1930.

www.proteus.brown.edu

Altteki: İngiliz, Mavi Cut-sponged pearlware, 1770-1830.

www.flmnh.ufl.edu

Levha 59: Cut-sponge örnekleri.

Üstteki: Baker, Bevans and Irwin Swansea damgalı *Cut-Spong Ware*, 1820.

magpie-antiques.com

Altteki: sol: Mavi Spongeware fincan ve altlık, 19. yy. ortası.

www.davidpoolantiques.com

sağ: Spongeware kulpsuz çocuk fincanı ve altlık, 1840.

www.syriekovitz.com

Levha 60: Cut-sponged kap örnekleri.

www.cowanauctions.com

Üstteki: Amerikan stoneware hamurlu Mavi Cut-sponge, kulplu bardak, 19. yy son çeyreği.

Ortadaki: Amerikan, Mavi Cut-sponge, kulplu ve kulpsuz kova, 19. yy. **Altteki:** Amerikan, Mavi Cut-sponge sürahi 19. yy. sonu.

Levha 61: Alanya Kalesi kazılarında çıkan “Rosace” desen damgalı tabaklar.

Levha 62: Burgess & Leigh İmalathanesi'ne ait BARBERINI VASE motif damgalı bir tabak tasarımı, 1866.

www.nationalarchives.gov.uk

Levha 63: Morgan, Wood & Co, Burslem, 1860-1870.

www.thepotteries.com

Levha 64: Alanya Kalesi kazılarında çıkan IMPERIAL damgalı parça.

1787 – 1864

1879+

Stone China, 1805-20

Porselen, 1815-30

1840+

1819 – 1864

Levha 65: William Davenport & Co firmasına ait damga örnekleri.

www.thepotteries.com

1832-1835

1835-1887

Levha 66: Davenport Fabrikası'na ait earthenware üretimlerdeki bazı "motif damgaları.

homepage.ntlworld.com

Levha 67: Davenport Fabrikası'nın 1830-1860 yıllarına ait bazı ihracat damgaları.

homepage.ntlworld.com

Levha 68: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan LILY Motifli parça(üstte) ve Tire Müzesi örneği (altta)

Levha 69: İzmir-Tire Müzesi'ndeki LILY motifli eser.

Levha 70: Alanya Kalesi kazılarında çıkan SARREGUEMINES-Flore U & C damgalı parça.

Levha 71: SARREGUEMINES-Flore U&C damgalı tabak.

cgi.ebay.fr

Levha 72: SARREGUEMINES-Flore U&C damgalı tabak örnekleri.

cgi.ebay.fr

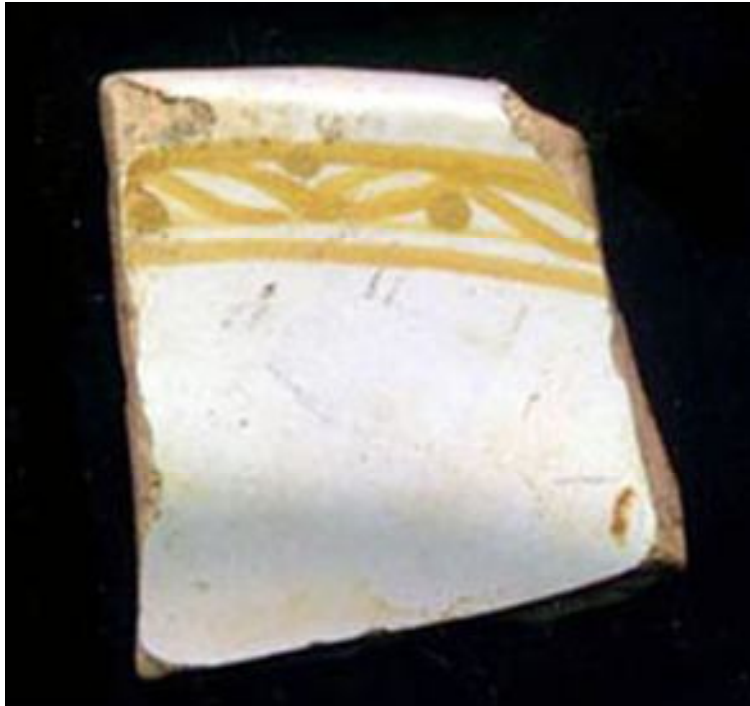
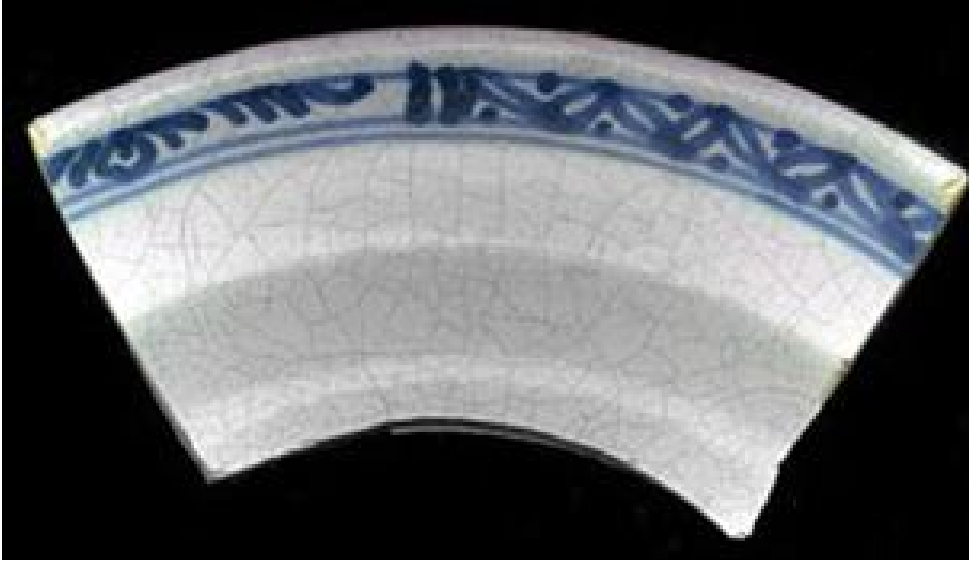

Levha 73: Alanya Kalesi kazılarında çıkan PROVENCE-Blue on White parçalar.

Levha 74: Fransa Provence- Faience, Blue on White model, (1725-1765).

www.flmnh.ufl.edu

Levha 75: PROVENCE- “Blue On White” ve “Yellow On White” parçaları.

www.usouthal.edu

Levha 76: Alanya Kalesi kazılarında çıkan SOCIETE CERAMIQUE MAESTRICHT damgalı parça.

Levha 77: soldaki: SOCIETE CERAMIQUE MAESTRICHT damgalı tabak (1901-1950) www.prices4antiques.com sağdaki : Hollanda, Maastricht "Bloemmotief" süslemesi (1836-1969). www.geheugenvannederland.nl

Levha 78: Alanya Kalesi kazılarında çıkan MEISSEN damgalı parçalar.

Levha 79: Alanya Kalesi kazılarında çıkan Meissen damgalı fincan parçaları.

Chinese K'ang Hsi Period (1662-172)

Levha 80: Blue Onion Motifi.

Levha 81: Meissen sürahi- Marcolini Dönemi, 18.yy.

www.auktion-bergmann.de

Blue crossed swords mark on bamboo trunk.

Levha 82: Bambu ağacına eklenen çapraz kılıç damgası.

(Kaynak: Harran, S.- Harran, J., 2006)

Levha 83: Alanya Kalesi kazılarında çıkan LINDNER damgalı parçalar.

Levha 84: İzmir-Tire Müzesi'nde sergilenen LINDNER damgalı eser.

Levha 85: Alanya Kalesi Kazılarında ele geçen ve LINDNER üretimi olduğu anlaşılan Flow Blue parçalar.

Levha 86: İzmir-Tire Müzesi'nde sergilenen LINDNER damgalı eser ile Alanya Kalesi kazılarında çıkan parçalar.

Levha 87: Alanya Kalesi Kazılarında çıkan kulpsuz Türk fincanları.

Bavaria- Passau'da üretilen kulpsuz Türk fincanları.

www.mgl-obermaingeschichte

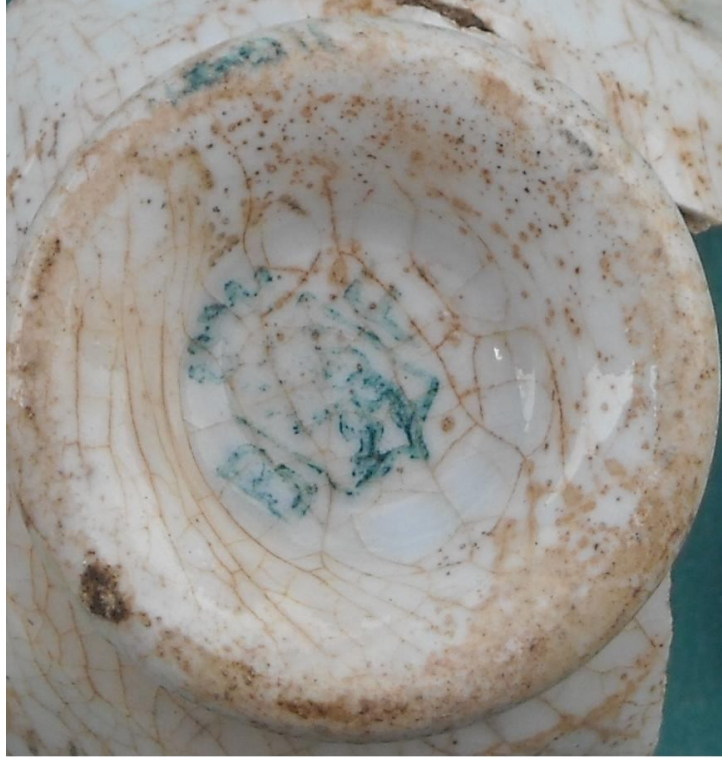

www.balkanskidom.com

Levha 88: Kulpsuz Türk fincanı örneği.

Levha 89: Alanya Kalesi kazılarında çıkan “BF” damgası taşıyan çatlak sır desenli fincan.

Levha 90: Alanya Kalesi kazılarında çıkan “BF” damgalı fincana ait damga.

www.findamark.com

www.libertys.com

Levha 91: Boch Frères Kéramis damgası.

Levha 92: BFK imalâtı çatlak sır desenli vazolar.

www.design-decades.com

www.servuskunst.com

Levha 93: Boch Frères K ramis imalâtı çatlak sır desenli vazolar.

www.sheryls-artdeco.com

Levha 94: Çin porseleni-Guan Dönemi çatlak sır desen- 18. yy.

www.trocadero.com

Levha 95: Çin porseleni-Guan Dönemi çift katlı çatlak sır desen-20. yy ortası.

www.trocadero

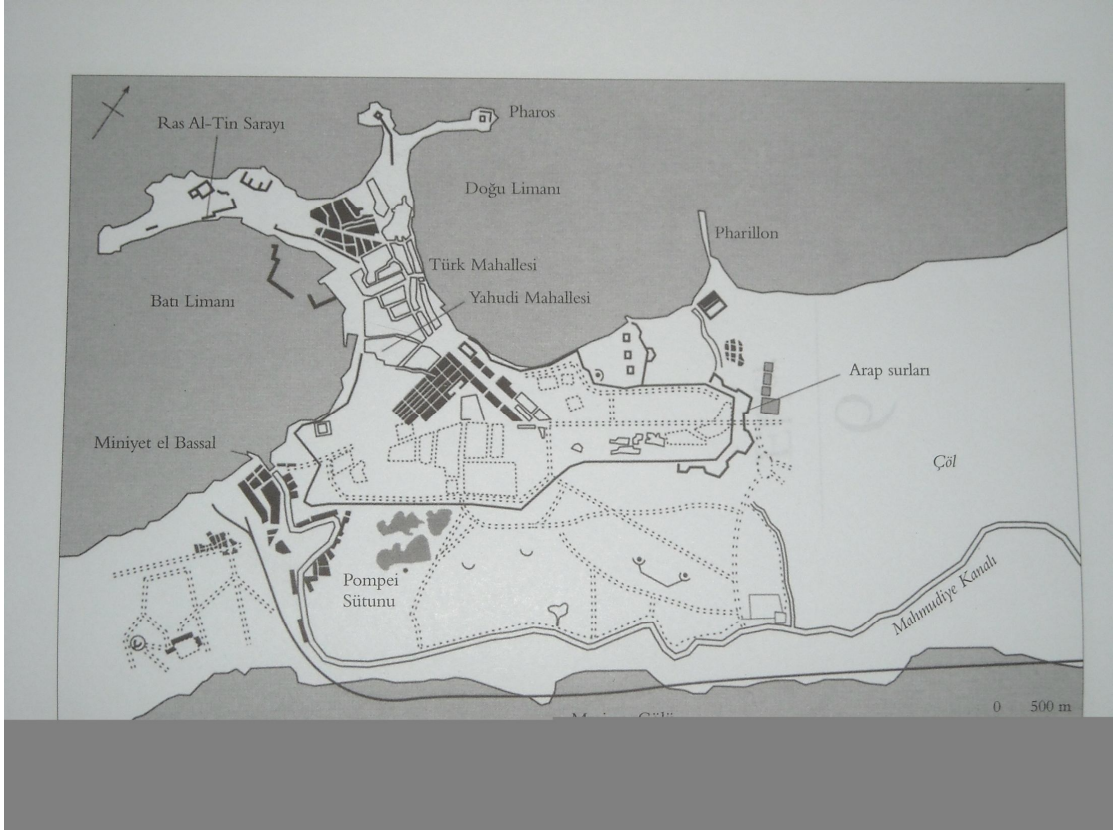
Levha 96: Alanya-Tersane Binası ve Tophâne Mahallesi'nden görünüş

Kaynak: Z. K. Bilici, 2008.

Levha 97: Tophâne Mahallesi'nden bir görünüş

Kaynak: Z. K. Bilici, 2008.

Levha 98 : 19. yüzyıl İskenderiye haritasında Türk Mahallesi

Kaynak: R. Ilbert., -

J. H. Yannakakis., 2006.

YIL	ALA'İYYE				TOPLAM	ANTALYA				TOPLAM
	Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi		Müslüman	Rum	Ermeni	Yahudi	
1831 ¹	10.268	490 ²			10.758					
1844										
1845										
1868 ³					10.426					14.174
1869 ⁴					10.304					14.164
1881 ⁵					14.121					
1882 ⁶	13.694	427			14.121	33.527	1788	22		35.337
1886 ⁷	25.826	979			26.805	56.988	3735	44		60.607
1887 ⁸	25.826	979			26.805	56.988	3735	44		60.607
1888 ⁹	25.826	979			26.805	56.988	3735	44		60.607
1892 ¹⁰	18.301	979			20.290				200	
1899 ¹¹	20.458	1501		27	21.986	37.574	4270	51	235	42.130
1906 ¹²	49.079	1577		30	50.686	90.134	6339	58	155	96.686
1914 ¹³					51.248					

Levha 99: 1831-1906 Alâiyye ve Antalya Nüfus Hareketleri

¹ E. Z. Karal, 1943, s. 204, 205.

² Bu sayının 50'si yabancıdır. Bkz. ibid, s. 204-dpnt: 2.

³ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1285/M. 1867/1868], s. 93, 94.

⁴ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1286/M. 1869], s. 117.

⁵ Bkz. A. R. Gönüllü, 2008, s. 20.

⁶ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1299/M. 1881/1882], s. 161.

⁷ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1303/M. 1885/1886], s. 345.

⁸ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1304/M. 1886/1887], s. 245.

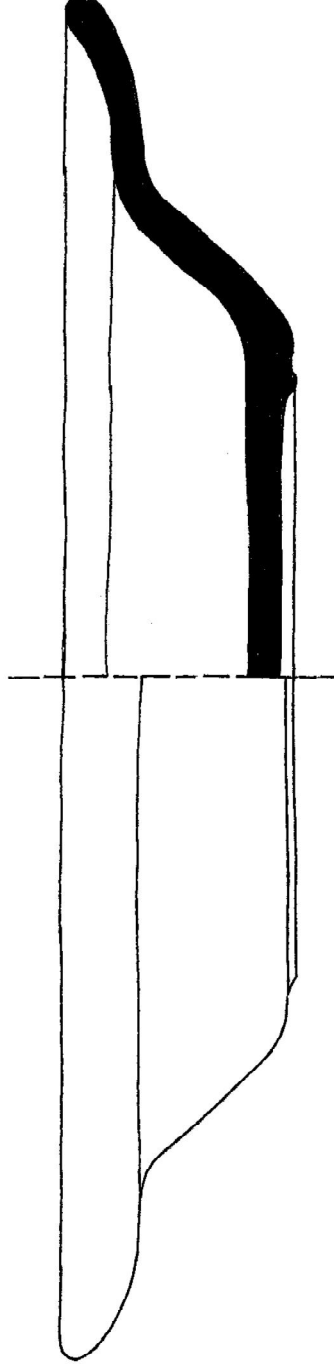
⁹ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1305/M. 1887/1888], s. 199.

¹⁰ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1310/M. 1892/1893], s. 252-253.

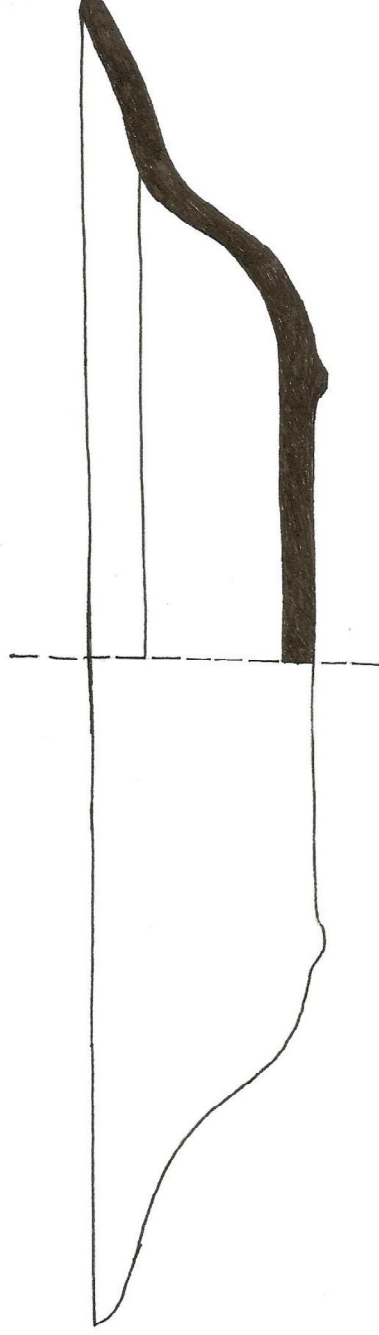
¹¹ Bkz. **S. V. K.**, [H. 1317/M. 1899/1900], s. 199, 210.

¹² Bkz. **S. V. K.**, [H. 1322/M. 1904/1905], s. 151, 168.

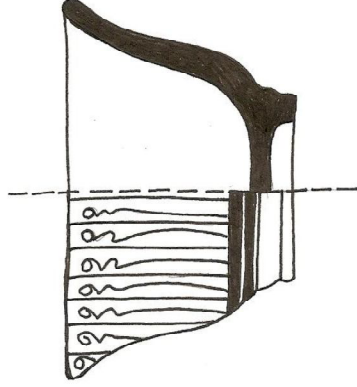
¹³ Bkz. A. R. Gönüllü, 2008, s. 36.

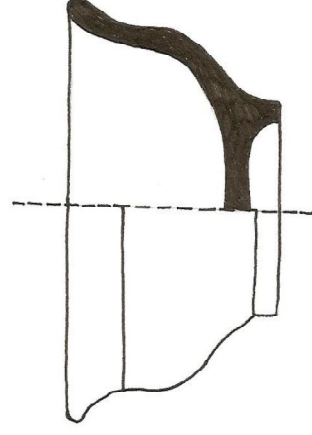
Çizim 2: Alanya Kalesi kazılarında çıkan "Willow Pattern" desenli tabak.

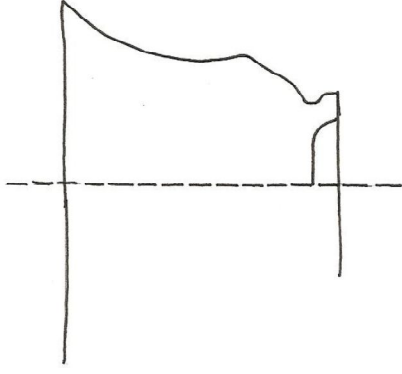
Çizim 3: Alanya Kalesi kazılarında çıkan "Rosace" damgalı tabak.

Çizim 4: Alanya Kalesi kazılarında çıkan "Kulpsuz Türk Fincanı / Piyale".

Çizim 5: Alanya Kalesi kazılarında çıkan "Kulpsuz Fincan".

Çizim 6: Alanya Kalesi kazılarında çıkan "BF" dangalı Kulplu Fincan".

ÖZET

“*Alanya Kalesi Kazılarında Çıkan Avrupa Porselenleri*” başlıklı Yüksek Lisans tezimiz, Alanya’nın liman kesiminde yer alan Tophâne Mahallesi’nde gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda ele geçirilen Avrupa menşeli porselen buluntulardan yola çıkarak, Alanya’nın kent tarihine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Söz konusu porselenler, geç Osmanlı çağında kentin Doğu Akdeniz ticaretindeki faaliyetlerinin anlaşılmasına yönelik kıymetli arkeo-kültürel veri niteliğindedir.

Doğu Akdeniz -diğer adıyla *Levant* ticaretini geç Ortaçağ’a kadar İtalyan kent devletleri elinde tutmuş; 16. yüzyıldan itibaren Fransa, Osmanlı ile ilişkilerini güçlendirmek yoluyla bölgede *Fransız Devrimi*’ne kadar sürecek bir hakîmiyet kurmuştur. 17. yüzyıl ortalarından itibaren ise İngiltere ve Hollanda bu rekabete dahîl olmuşlardır. *Levant* ticaretinin gelişmesi sürecinde Osmanlı, 18. yüzyıl ortalarından itibaren başlayarak ve 19. ve 20. yüzyıllarda büyük bir hızla, dünya ekonomisine bağlanmak suretiyle; sanayileşen Avrupa ülkeleri için önemli bir pazar haline gelmiştir. Osmanlı ve Avrupa arasında *Levant* dahîlinde gerçekleşen ticaret, Osmanlı’dan çıkan hammadde ve Avrupa’dan çıkan mamûl mal değişimi esasına dayanıyordu. Bu ticarete Osmanlı gayr-i müslim halkın, kültürel özellikleri dolayısıyla etkin oldukları ayrıca dikkâti çekmektedir. İstanbul, Selânik, İzmir, Mora, Girit, Antalya başta olmak üzere Anadolu’nun güney kıyıları, Suriye ve Mısır, Osmanlı İmparatorluğu’nun *Levant* ticaretinde rol alan önemli limanlar olarak öne çıkmaktadır.

Batı dünyasında “Candelore”, “Canderone” ya da “Escandelour” olarak bilinen Alâiyye de Ortaçağ’dan itibaren Levant ticaretinin önemli bir limanı olmuştur. Nitekim Alâiyye, Batı dünyası ile Levant arasındaki ticareti, Ortaçağ’a kadar elinde tutan Venedik ve Ceneviz’in ilgi alanlarından; ve Batılı tüccarların Anadolu ve Mısır ile olan ticaretlerinin merkezlerindendi. 19. yüzyıldan itibaren ise sanayileşen Avrupa’nın periferisine dönüşmüştür. Alâiyye’nin *Levant* ticaretinde ilişki kurduğu merkezler, bugünkü bilgilerimiz ışığında, Antalya, Kıbrıs, Rodos, Finike, İskenderiye, Dimyat, Kahire, Beyrut ve Antakya’dır. Deniz-aşırı ticaret dahilinde limana uğrayan yabancı bandralı gemiler arasında ise İngiltere, Avusturya-Macaristan, Yunan ve Amerikan gemileri yer almıştır. Her ne kadar arşiv belgelerinin yetersizliği Alâiyye Limanı’ndan gerçekleşen bölgesel ve deniz-aşırı ticaret faaliyetleri ile ilgili değerlendirmeleri güçleştirse de kentin coğrafi konumu, denizcilik faaliyetleri açısından sahip olduğu tarihsel birikim, iklimi ve üretim çeşitliliği gibi faktörler limanın Avrupa ticareti için her dönem önemli olduğunu göstermektedir.

Levant ticareti dahilinde Osmanlı’ya giren mamûl eşyalardan olan Avrupa porselenlerinin Anadolu’nun güney kıyılarında gerçekleşen ithalâtı, çalışmamız çerçevesinde önem kazanmaktadır. Çin kökenli olan porselen, Avrupa’da ilk olarak 18. yüzyılın başında Almanya’da üretilmiş; ve kısa sürede Kıta Avrupası’nda yaygınlaşmıştı. Seri üretiminin başlamasıyla ise pek çok Avrupa porselen fabrikasının Osmanlı pazarına yöneldiği anlaşılmaktadır. İlk zamanlar hem form hem de süsleme olarak Batılı tarzda üretildikleri dikkati çeken bu lüks eşya, ilerleyen süreçte geniş fakat alım gücü fakir Osmanlı coğrafyasında çok daha fazla pazar edinmek amacıyla Osmanlı gündelik kullanımına uygun form ve süslemelerle

sunulmaya başlanmıştır. Alâiyye'ye de bu süreçte *Levant* deniz ticareti yoluyla ulaşan Avrupa porselenleri Tophâne Mahallesi'nde gerçekleşen arkeolojik kazılarla gün ışığına çıkmıştır. İngiliz, Fransız, Alman, Hollanda ve Belçika menşeli oldukları tespit edilen bu porselenler kabaca 18-20. yüzyıl aralığına tarihlenmektedir. Söz konusu porselenler, Alâiyye'nin *Levant*'taki bağlantıları hakkında yorum yapmamıza imkân vermesi yanında hem form hem de süslemeleriyle Batılı tarzı olmalarıyla bunları kullanan ve aynı zamanda ticaretini de yapanlar olarak bir gayr-i müslim tüccar sınıfını ve kente kısa veya uzun süreli yerleşmiş olabilecek bir Avrupalı tüccar grubunu düşündürmektedir.

Çalışmamızın, bu kapsamıyla, Avrupa porselenlerinin Anadolu'nun güney kıyılarındaki dağılımına yönelik daha kapsamlı bir çalışma için de örnek teşkil edeceğini umuyoruz.

SUMMARY

This thesis aimed to contribute the urban history of Alanya city through examining the European porcelains which found in an archeological excavations of Tophâne district within the commercial port-area of Alanya. In this term, these porcelains were so valuable archeo-cultural materials.

East Mediterranean, alias *Levant*, was controlled by Italian urban states such as Venice and Genoa until late Middle Age. France had exerted dominance in the *Levant* from the 16th century until French Revolutionary by improving the relationships with the Ottoman Empire. In the middle of the 17th century Britain and Netherlands were involved in this rivalry in *Levant*.

During the development period of *Levant* trade Ottoman Empire became to connect to the world economy from middle of the 18th but especially in 19th and 20th fast, therefore became an important market for the European countries. Trade which between Ottoman and Europe within *Levant* mainly based on exchanging of raw materials from Ottoman and manufactures from Europe; besides it is also remarkable that non-muslim citizens of Ottoman Empire were more ascendant in this trade because of the their cultural characteristics that providing them advantages. Istanbul, Salonica, Symrna, Morea, Crete, South coasts of Asia Minor-especially Antalya- and Syria and Egypt were the most important ports of the Ottoman Empire in *Levant*.

Alâiyye city known with the names “Candelore” and “Canderone” or “Escandelour” in Western world also was an important seaport of *Levant* trade. Likewise, Alâiyye city was interest of Venice and Genoa where controlled the trade

which was carried on between Western world and *Levant* until Middle Ages, and was one of the centers for Western merchants dealing with trade between Asia Minor and Egypt. In the light of current knowledges, main centers connected with Port of Alâiyye within *Levant* were Antalya, Cyprus, Rhodes, Finike, Alexandria, Damietta, Cairo, Beirut and Antioch. In terms of overseas-trade; British, Austro-Hungarian, Greek and American ships were coming to the Port of Alâiyye in the 19th century. Although it is difficult to evaluate sea-traffic of Port of Alâiyye due to the lack of archive documents, the facts as geographical location and seamanship experiences from history and climate and products range of the the city indicates that Alâiyye had been an important seaport along its history for Europe.

European porcelains which were imported through Levant trade, especially from the coasts of Anatolia, are gaining prominence in terms of our thesis. *Porcelain* is originated in China and was produced in Europe first in the begginings of the 18th century in Germany. It is seen that with the mass-production of porcelain most of the European porcelain manufactories began to produce porcelains for Ottoman market. It is remarkable that the porcelains being sent to Ottoman market had Western style at first both as their forms and as their ornaments, however, in the following period they were goods of daily-use style of Ottoman citizens. So that it was possible also to reach and gain the other markets within the extensive territories of Ottoman.

Great number of porcelain fragments which found during the archeological excavations in Tophâne district within the commercial port-area of Alâiyye pointed out that the European porcelains were also being imported at Port of Alâiyye. These porcelains dating between the 18th century and 20th century are mainly originated in especially England and France, Germany, Netherlands and Belgium. Moreover, they

have provided valuable clues for us to determine the centers which connected with Port of Alâiyye and they make us think about the possibility of existence of Rum merchants or of foreign settlement in Tophane district as societies which had been used these porcelains and which also had been got wealthy through *Levant* trade.

We hope that this thesis would be a sample for more comprehensive studies aiming to research widening of European porcelains along the south costs of Anatolia.